

श्रीगणेशाय नमः ।

ब्रह्मा रुद्रः कुमारो हरिः वरुणः यमा, वङ्गिरिन्द्रः कुबेरः
चन्द्रादित्यौ स्वरस्त्र्युदधियमनगावायुर्बुधश्चन्द्राः ।

सिद्धा नद्योऽश्विनौ श्रीदितिरदिति सुतामातरश्छिन्काद्याः
वेदास्तीर्थानि यज्ञा गण वसुमुनयः पान्तु नित्यं ग्रहाश्च ॥ १ ॥

मनवे वाचस्पतये शुक्राय पराशराय ससुताय

चाणक्याय च विदुषे नमोऽस्तनयशास्त्रकतृभ्यः ॥ २ ॥

सकलार्थशास्त्रसारं जगति समालोक्य विष्णुशर्मदम् ।

तन्त्रैः पञ्चभिरेतच्चकार, सुमनोहरं शास्त्रम् ॥ ३ ॥

तद्यथानुश्रूयते । अस्ति दाक्षिणात्ये जनपदे महिला-
रोप्यं नाम नगरम् । तत्र सकलार्थकल्पद्रुमः प्रवरनृपमुकुट-
मणिमरीचिमञ्जरीचयचर्चितचरणयुगलः सकलकलापारङ्गतो-
ऽमरशक्तिर्नाम राजा बभूव । तस्य त्रयः पुत्राः परमदुर्मधसो
बहुशक्तिरुग्रशक्तिरनन्तशक्तिश्चेति नामानो बभूवुः । अथ राजा
तान् शास्त्रविमुखानालोक्य सचिवानाह्वय प्रोवाच । भो !
इवद्विगन्धमैते पुत्राः शास्त्रविमुखा विवेकरहिताश्च ।
अथवा

अजातमतमूर्खेभ्यो मृताजातो सुतो धरन् ।

यतस्तो स्वल्पदु ख्याय यावज्जीव जडो दहेत् ॥ ४ ॥

वर गर्भस्त्रायो वरमृतपु नैवाभिगमनम्

वर जात प्रेतो वरमपि च कन्यैव जनिता ।

वर बन्ध्या भार्या वरमपि च गर्भेषु वसति

र्न चाविद्वान रूपद्रविणगुणयुक्तीपि तनय ॥ ५ ॥

किं तथा क्रियते धेन्वा या न सूते न दुग्धदा ।

कोऽर्थं पुत्रेण जातेन यो न विद्वान न भक्तिमान् ॥ ६ ॥

वरमिहवा सुतमरण मा मूर्खत्व कुलप्रसूतस्य

येन विवुधजनमध्ये जारज इव लज्जते मनुज ॥ ७ ॥

गुणिगण गणनारम्भे न पतति कठिनी ससम्भ्रमा यस्य

तेनाम्बा यदि सुतिनी, वद बन्ध्या कीदृशी भवति ॥ ८ ॥

तटेतेषा यथा बुद्धिप्रकाशो भवति तथा कीप्युपायोऽनुष्ठीय

ताम् । अत्र च महत्ता वृत्ति बुद्धानाना पण्डिताना पञ्चशती

निष्ठति । ततो यथा मम मनोरथा सिद्धि यान्ति तथानुष्ठो

यतामिति । तत्रैक प्रोवाच । देव । द्वादशभिर्वर्षेभ्योऽकार्ष

श्रूयते । ततो धर्मशास्त्राणि मन्वादीन्वर्षशास्त्राणि चाणक्या

दीनि कामशास्त्राणि वारस्यायनादीनि । एव च ततो धर्माव

कामशास्त्राणि ज्ञायन्ते । तत प्रतिबोधन भवति । अथ

तन्मध्येमुमति नामनचिव प्राह । अशाश्वतीऽय जीवितव्य

विषय । प्रभूतकामज्ञेयानि गष्टशास्त्राणि । तत्रापिमा

विद्विष्टेतेषा प्रबोधनार्थं चिच्छतामिति उच्यते ।

अनन्तपारं किल शब्दशास्त्र-
स्वल्पं तथा युर्वहवथ विद्वाः ।

सारं ततो ग्राह्यमपास्य फल्गु
हसैर्यथा चौरमिवांश्चमध्यात् ॥ ८ ॥

तदत्रास्ति विष्णुशर्मा नाम ब्राह्मणः सकलशास्त्रपारंग-
मः च्छात्रसंसदि लब्धकीर्तिः । तस्मै समर्पय त्वेतान् । स नूनं
द्राक्प्रबुडान्करिष्यतीति । स राजा तदाकर्ण्य विष्णुशर्माण-
माहूय प्रोवाच । भो भगवन् । मदनुग्रहार्थमेतानर्थशास्त्रं प्रति
द्राग्यथा अनन्यसदृशान् विदधासि तथाकुरु । तदहं त्वां
शासनशतेन योजयिष्यामि । अथ विष्णुशर्मा तं राजानमूचे ।
देव । श्रूयतां मे तथ्यवचनम् । नाहं विद्याविक्रयं शासनशते-
नापि करोमि । पुनरेतांस्तव पुत्रान्मासषट्केन यदि नीति-
शास्त्रज्ञानं न करोमि ततः स्वनामत्यागं करोमि । किं
बहुना । श्रूयतां ममैषः सिंहनादः । नाहमर्थलिप्सु
ब्रवीमि समाग्रीतिवर्षस्य व्याहृतसर्वेन्द्रियार्थस्य न किञ्चि-
दर्थेन प्रयोजनं, किन्तु त्वत् प्रार्थनासिद्धार्थं स्वरस्वती विनोद
करिष्यामि । तन्निख्यतामद्यतनो दिवसः यद्यहं षण्मासा-
भ्यन्तरे तव पुत्रान् नयशास्त्रं प्रति अनन्यसदृशान् न करि-
ष्यामि ततो नार्हति देवो देवमार्गं सन्दर्शयितुम् । अथासौ
राजा तां ब्राह्मणस्यासम्भाव्यां प्रतिज्ञां श्रुत्वा ससचिवः प्रहृष्टो
विष्मयान्वितस्तस्मै सादरं तान्कुमारान् समर्प्य परां निर्घृति-
माजगाम विष्णुशर्मणापि तानादाय तदर्थं मित्रभेदमित्र-

प्राप्तिकाकीलूकीयलब्धप्रणाशापरीक्षितकारकाणि चेति पञ्च
तन्त्राणि रचयित्वा पाठितास्ते राजपुत्राः । तेऽपि तान्यधीत्य
मासपट्केन यथोक्ताः संवृत्ताः ततः प्रभृत्येतत्पञ्चतन्त्रकं
नाम नीतिशास्त्रं बालावबोधनार्थं भूतले प्रहृतम् । किं
बहुना ।

अधीते य इदं नित्यं नीतिशास्त्रं शृणीति च ।
न पराभवमाप्नोति शक्रादपि कदाचन ॥ १० ॥

॥ अथास्यसप्तमेतत् ॥

अथातः प्रारम्भते मित्रभेदं नाम प्रथमं तत्त्वं यस्य(यमा-
दिमः श्लोकः ।

वर्षमानो महान्स्नेहः सिंहगोष्ठपयोर्वने ।

पिशुनेनातिलुब्धेन जम्बुकेन विनाशितः ॥ १ ॥

तद्यथानुश्रूयते । अस्ति दाक्षिणात्ये जनपदे महिलारोष्यं
नाम नगरम् । तत्र धर्मोपाजितभूरिविभवो वर्द्धमानको नाम
वणिकपुत्रो बभूव । तस्य कदाचिद्रात्रो शय्यारूढस्य चिन्ता
समुत्पन्ना यत्प्रभूतेऽपि वित्ते अर्थोपायाश्चिन्तनीयाः
कर्तव्याश्चेति । यत उक्तञ्च ।

न हि तद्विद्यते किञ्चिद्यदर्थेन न सिद्ध्यति ।

यत्नेन मतिमांस्तस्मादर्थमेकं प्रसाधयेत् ॥ २ ॥

यस्वार्थास्तस्य मित्राणि यस्वार्थास्तस्य भान्वयाः ।

यस्वार्थाः स पुमांलोके यस्वार्थाः स च पण्डितः ॥ ३ ॥

न सा विद्या न तद्दानं न तच्छिल्पं न सा कला ।

अर्थार्थिभिर्न तत्स्वैर्यं धनिनां यन्न गीयते ॥ ४ ॥

इह लोके हि धनिना परोऽपि स्वजनायते ।

धजनोऽपि दरिद्राणां सर्वदादुर्जनायते ॥ ५ ॥

अर्थेभ्योऽपि हि वृद्धेभ्यः सदृक्तेभ्यस्ततस्ततः ।

प्रवर्तन्ते क्रियाः सर्वाः पर्वतेभ्य इवापगाः ॥ ६ ॥

शूयते यदपूज्योऽपि यद्गम्योऽपि गम्यते ।

घन्यते यदवन्त्योऽपि स प्रभावो धनस्य च ॥ ७ ॥

अगनादिन्द्रियाणीव स्युः कार्याण्यपि ।

एतस्मात्कारणाद्वित्तं सर्वसाधनमुच्यते ॥ ८ ॥

अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते ।

त्यक्त्वा जनयितारं स्वं निःस्वं गच्छति दूरतः ॥ ९ ॥

गतवयसामपि पुंसां येषामर्था भवन्ति ते तरुणाः ।

अर्थेन तु ये होना वृद्धास्ते यौवनेऽपि स्युः ॥ १० ॥

स चार्थः पुरुषाणां षड्भिरुपायैर्भवति भिक्षया, नृपसे-
वया, कृषिकर्मणा, विद्योपार्जनेन, व्यवहारेण च, बणिक्कर्मणा
वा । सर्वेषामपि तेषां बाणिज्येनातिरस्कृतोऽर्थलाभः स्यात् ।
उक्तञ्च यतः ।

कृता भिक्षा रेकैर्वितरति नृपो नीचितमहो

कृषिः क्लिष्टा विद्या गुरुविभयवृत्त्यातिविषमा ।

कुसीदाहारिद्युं परकरगतग्रन्थिशमना-

न्न मन्ये बाणिज्यात्किमपि परमं वर्तनमिह ॥ ११ ॥

उपायानाञ्च सर्वेषामुपायः पण्यसंग्रहः ।

धनार्थं शस्यते ह्येकस्तदन्यः संशयात्मकः ॥ १२ ॥

तच्च बाणिज्यं सप्तविधमर्थागमाय स्यात्तद्यथा गान्धिक-
व्यवहारो, निक्षेपप्रवेशो, गोष्ठिककर्म, परिचितग्राहका-
गमो, मिथ्याक्रयकथनं कूटतुलामानं देशान्तराद्वाण्डानयनं
चेति ।

उक्तञ्च । पण्यानां गान्धिकं पण्यं किमन्यैः काश्चनादिभिः ।

यत्तैकेन च यत्क्रीतं तच्छतेन प्रदीयते ॥ १३ ॥

निक्षेपे पतिते हर्म्ये येष्टी स्तौति स्वदेवताम् ।

निक्षेपी म्रियते तुभ्यं प्रदास्याम्युपयाचितम् ॥ १४ ॥

गोष्ठिककर्मनियुक्तः श्रेष्ठी चिन्तयति चेतसा दृष्टः ।

वसुधा वसुसंपूर्णा मयाद्य लब्धा किमन्येन ॥ १५ ॥

परिचितमागच्छन्तं ग्राहकमुत्कण्ठया विलोक्यासौ ।

दृश्यति तद्वनलुब्धो यद्वत्पुत्रेण जातेन ॥ १६ ॥

अन्यच्च । पूर्णापूर्णं माने परिचितजनवचनं तथा नित्यम् ।

मिथ्याक्रयस्य कथनं प्रकृतिरियं स्यात् किरातानाम् ॥ १७ ॥

अन्यच्च । द्विगुणं त्रिगुणं चित्तं भाण्डक्रयविचक्षणः ।

प्राप्नु वन्तुः द्यमालोका दूरदेशान्तरं गताः ॥ १८ ॥

इत्येवं सम्प्रधार्यं मथुरागामीनि भाण्डान्यादाय शुभायां
तिथौ गुरुजनानुज्ञातः सुरधाधिरूढः प्रस्थितः । तस्य
च मङ्गलवृषभो सञ्जीवकनन्दकनामानौ गृहोत्पद्वी धूर्वो-
दारो स्थितौ । तयोरेकः सञ्जीवकाभिधानो यमुनाक-
च्छमवतीर्णः सन् पङ्कपुरमासाद्य कलितचरणो युगभङ्गं
विधाय निपसाद् । अथ तं तदवस्थ मालोक्य वर्द्धमानः
परं विषाद् मगमत् । तदर्थं च स्नेहार्द्रहृदयस्त्रिरात्रं
प्रयाणभङ्गमकरोत् । अथ तं विषण्णमालोक्य सार्थिकै-
भिहितम् । भोः श्रेष्ठिन् ! किमेवं वृषभस्य कृते सिंह-
ध्याघ्नसमाकुले बह्वपायेऽस्मिन्वने समस्तसार्थस्त्वया सन्देहे
ऽभियोजितः । उक्तञ्च ।

न स्वल्पस्य कृतेभूरि नाशयेन्नतिमात्ररः ।

एतदेवात्र पाण्डित्यं यत्स्वल्पाद्भूरिरक्षणम् ॥ १९ ॥

अथासौ तदवधार्य सञ्जीवकस्य रक्षापुरुषान्त्रिरूप्य शेष
 सार्थं नीत्वा प्रस्थितः । अथ रक्षापुरुषा अपि वृद्धपायं तद्वत्
 विदित्वा सञ्जीवकं परित्यज्य पृष्टतो गत्वा अन्येद्युस्तं सार्थंवाहं
 मिथ्याहुः । स्वामिन् । मृतोऽसौ सञ्जीवकोऽस्माभिस्तु सार्थं
 वाहस्याभोष्ट इति भत्वा वक्त्रिणा संस्कृत इति । तच्छ्रुत्वा
 साधेवाहः क्षतज्ञतया स्नेहार्द्रहृदयस्तस्योर्ध्वदेहिकक्रिया
 वृषोत्सर्गादिकाः सर्वाश्चकार । सञ्जीवकोप्यायुःशेषतया
 यमुनासलिलमिश्रैः शिशिरतरवातैराप्यायितशरीरः कष-
 च्चिदप्युत्थाय यमुनातटमुपपेदे । तत्र मरकतसदृशांनि
 बालटणाग्राणि भक्षमाणः कतिपयैरहोभिर्हरहृषभ
 इव पीनः कज्जुझान्वलवांश्च सहत्तः प्रत्यहं बल्मीकशिख
 राग्राणि शृङ्गाभ्यां विदारयन् गर्जमान आस्ते । साधु चेद-
 मुच्यते ।

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितम्

सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।

जीवन्मनाद्योऽपि वने विसर्जितः

क्षतप्रयत्नोऽपि गृहे विनश्यति ॥ २० ॥

अथ कदाचित् पिङ्गलको नाम सिंहः सर्वमृगपरिवृतः
 विपासाकुल उदकपानार्थं यमुनातटमवतीर्णः सञ्जीवकस्य
 गम्भीरतररावं दूरादेनाशृणोत् । तच्छ्रुत्वातोयव्याहन-
 दृश्यः समाधसमाकार प्रप्लाय दटतने चतुर्गण्डनाद-
 स्वानेनावस्थितः । चतुर्गण्डनायज्यानं त्विदम् । सिंहः

सिंहानुयायिनः काकरवाः किं वृत्ता इति । अथ तस्य करट-
कदमनकानामानौ द्वौ शृगाली मन्त्रिपुत्रौ भ्रष्टाधिकारौ सदा-
नुयायिनावास्ताम् । तौ च परस्परं मन्त्रयतः । तत्र दमन-
कोऽब्रवीत् । भद्र करटक ! अयं तावदस्मत्स्वामी पिङ्गलक
उदकग्रहणार्थं यमुनाकच्छमवतीर्य स्थितः । स किंनिमित्तं
पिपासाकुलोऽपि निवृत्त व्यूहरचनां विधाय दौर्मनस्येनाभिभू-
तोऽत्र वटतले स्थितः । करटक आह । भद्र ! किमावयोरनेन
व्यापारेण । उक्तं च यतः

अव्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छति ।

स एव निधनं याति कीलोत्पाटीव वानरः ॥ २१ ॥

दमनक आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

कथा १ ।

अस्ति कस्मिंश्चिन्नगराभ्यासे केनापि वणिकपुत्रेण तरु-
षण्डमध्ये देवतायतनं कर्तुमारब्धम् । तत्र च ये कर्मकराः
स्यपत्यादयस्ते मध्याह्नवेलायामाहारार्थं नगरमध्ये गच्छन्ति ।
अथ कदाचित्तत्तानुपद्रिकं वानरयूयमितद्येतच्च परिभ्रमदाग-
तम् । तत्रैकस्य कस्यचिच्छिल्पिनोऽर्द्धेस्फाटितोऽस्त्रनव्वचदारु-
मयः स्तम्भः खदिरकीलकेन मध्यनिहितेन तिष्ठति । एतस्मि-
न्नन्तरे ते वानरास्तुरुशिखरप्रासादशृङ्गदारुपर्यन्तेषु यथेच्छया
क्रीडितुमारब्धाः । एकश्च तेषां प्रत्यासन्नमृत्युधापत्यात्तस्मिन्न-
स्फाटितस्तम्भ उपविश्य पाणिभ्यां कीलकं संगृह्य यावदुत्पा-

टयितुमारिभे तावत्तस्य स्तश्चमध्यगतवृषणस्य स्वस्थाना
 चलितञ्जोलकेन यदुत्त तत् प्रागेव निवेदितम् । अतोऽहं
 ब्रवीमि । अव्यापारेष्विति । आवयोर्भक्षितशेष आहा
 रोऽस्त्येव तत् किमनेन व्यापारेण । दमनक आह ।
 तत् किं भवानाहारार्थी केवलमेव । तत्र युक्तम् ।
 उक्तं च ।

सुहृदामुपकारकारणाद्विषतामप्यपकारकारणात् ।

नृपसंशय इत्यते बुधैर्जठर को न विभर्ति केवलम् ॥२२॥

किञ्च । यस्मिन् जीवति जीवन्ति बहवः सोऽत्र जीवति ।

ययांमि किं न कुर्वन्ति चञ्चा स्वीदरपूरणम् ॥ २३ ॥

तथाच । यज्जीव्यते क्षणमपि प्रथित मनुष्ये

विज्ञानशौर्यविभवार्थ्यगुणैः समेतम् ।

तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः

काकोऽपि जीवति चिरं बलिं च भुङ्क्ते ॥ २४ ॥

योनात्मना न च रवेण च बन्धुवर्गे

दीने दयां न कुरुते न च मर्त्यवर्गे ।

किं तस्य जीवितफलं हि मनुष्यलोके

काकोऽपि जीवति चिरं च बलिं च भुङ्क्ते ॥ २५ ॥

सपूरा स्यात् कुनदिका सपूरो भूपिकाञ्जलिः ।

ससन्तुष्टः कापुरुषः स्वल्पकेनापि तुष्यति ॥ २६ ॥

किञ्च । किं तेन जातु जातेन मातुर्यौवनहारिणा ।

आरोहति न यः स्वस्य यगस्यापे ध्वञ्जी यथा ॥२७॥

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।

जातस्तु गच्छते सोऽत्र यः स्फुरेच्च त्रियाधिकः ॥ २८ ॥

ऊच । जातस्य नदीतीरे तस्यापि तृणस्य जन्मसाफल्यम् ।

यत्कलिलमज्जनाकुलजनहस्तालम्बनं भवति ॥ २९ ॥

था च । स्तिमितोन्नतसञ्चारा जनसन्तापहारिणः ।

जायन्ते विरला लोके जलदा इव सञ्जनाः ॥ ३० ॥

निरतिशयं गरिमाणं तेन जनन्याः स्मरन्ति विद्वांसः ।

यत्कमपि वहति गर्भं महतामपि यो गुरुर्भवति ॥ ३१ ॥

अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्त्रियां लभते ।

निवसन्नन्तर्दारुणि लङ्घ्यो वह्निर्नतु ज्वलितः ॥ ३२ ॥

करटक आह ।

इवां तावद्प्रधानौ तत्किमावयोरनेन व्यापारेण । उक्तञ्च ।

अष्टोऽत्राप्रधानौ यो ब्रूते राज्ञः पुरः कुधीः ।

न केवलमसन्मानं लभते च विडम्बनम् ॥ ३३ ॥

था च । वचस्तत्र प्रयोक्तव्यं यत्रोक्तं लभते फलम् ।

स्थायीभवति चाल्यन्तं रागः शुक्लपटे यथा ॥ ३४ ॥

टमनका आह । मामैवं वद ।

अप्रधानः प्रधानः स्यात्सेवते यदि पार्थिवम् ।

प्रधानोऽथ्वप्रधानः स्याद्यदि सेवाविवर्जितः ॥ ३५ ॥

उक्तञ्च । आमन्नमेव तृपतिर्भजते मनुष्यं

विद्याविहीनमकुलीनमसंस्कृतं वा ।

प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताय

✓ यत्पार्श्वतो भवति तत्परिवेष्टयन्ति ॥ ३६ ॥

तथा च । कीपप्रसादवस्तानि ये विचिन्वन्ति सेवकाः ।

आरोहन्ति शनैः पश्चाद्बुन्वन्तमपि पार्थिवम् ॥ ३७ ॥

विद्यावतां महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम् ।

सेवावृत्तिविदां चैव नाययः पार्थिवं विना ॥ ३८ ॥

ये जाल्यादिमहोक्ताहान्वरेन्द्रान्नोपयान्ति च ।

तेषामामरणं भिक्षा प्रायश्चित्तं विनिर्मितम् ॥ ३९ ॥

ये च प्राहुर्दुरात्मानो दुराराध्या महीभुजः ।

प्रमादालस्यजाड्यानि ख्यापितानि निजानि तैः ॥ ४० ॥

सर्पान्ब्याघ्रान्गजान्सिंहान्दृष्टोपायैर्वशीकृतान् ।

राजिति कियती मात्रा धीमतामप्रमादिनाम् ॥ ४१ ॥

राजानमेव संश्रित्य विद्वान्याति परां गतिम् ।

विना मलयमन्यत्र चन्दनं न प्ररोहति ॥ ४२ ॥

धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमाः ।

सदा भक्ताश्च मातङ्गाः प्रसन्ने सति भूपती ॥ ४३ ॥

करटक आह । अथ भावान्किं कर्तुमनाः । सोऽब्रवीत् ।

अद्यास्मत्स्वामी पिङ्गलको भोतो भीतपरिवारश्च व्रतते । तदेतं

गत्वा भयकारणं विज्ञाय सन्धिविग्रहयानासनसंश्रयद्वैधीभा-

वानामेकतमेन संविधास्ये । करटक आह । कथं वेत्ति भवति

न्यद्वयाविष्टोऽयं स्वामी । सोऽब्रवीत् । किमत्र श्रेयम्

यत उक्तञ्च ।

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते
 हयाय नागाय वहन्ति चोदिताः ।
 अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः
 परेद्धितज्ञानफलाहि बुद्धयः ॥ ४४ ॥

तथा च मनुः ।

आकारैरिद्धितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च ।

नेत्रवक्त्रविकारैश्च लक्ष्यतेन्तर्गतं मनः ॥ ४५ ॥

तद्यैनं भयाकुलं प्राप्य स्वबुद्धिप्रभावेण निर्भयं कृत्वा
 शैल्य च निजां साचिब्यपदवीं समासादयिष्यामि । करटक
 ह । अनभिज्ञो भवान् सेवाधर्मस्य तत्कथमेनं वशीकरि-
 से ।

सोऽब्रवीत् । कथमहं सेवानभिज्ञः । मया हि तातोत्सङ्गे
 शोडिताभ्यागतसाधूनां नीतिशास्त्रं पठतां यच्छ्रुतं सेवा-
 धर्मस्य सारभूतं हृदिस्थापितं श्रुयतां तच्चेदं ।

सुवर्णपुष्पितां पृथ्वीं विचिन्वन्ति नरास्त्रयः ।

शूरय कृतविद्यश्च यश्च ज्ञानाति सेवितुम् ॥ ४६ ॥

सा सेवा या प्रभुहिता आद्या वाक्यविशेषतः ।

आश्रयेत्पार्थिव विद्वांस्तद्वारेणैव नान्यथा ॥ ४७ ॥

यो न वेत्ति गुणान्यस्य न तं सेवेत पण्डितः ।

न हि तस्मात्फलं किञ्चित् सुहृष्टादूपरादिव ॥ ४८ ॥

द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि सेव्यः सेव्यगुणान्वितः ।

भवत्याजीवनं तस्मात्फलं कालान्तरादपि ॥ ४९ ॥

अपि स्थाणुवदासीनः शुष्यन्परिगतः क्षुधा ।

न त्वेवानात्मसम्पन्नादृत्तिमीहेत पराङ्मतः ॥ ५० ॥

सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम् ।

आत्मानं किं स न द्वेष्टि, सेव्यासेव्यं न वेत्ति यः ॥ ५१ ॥

यमाश्रित्य न विद्यामं क्षुधातर्ता यान्ति सेवकाः ।

सोऽर्कवन्नृपतिस्व्याज्यः सदापुष्पफलोऽपि सन् ॥ ५२ ॥

राजमातरि देव्यां च कुमारे सुख्यमन्त्रिणि ।

पुरोहिते प्रतीहारे सदावर्त्तत राजवत् ॥ ५३ ॥

जीवेति प्रब्रुवन्भोक्तः कृत्वाकृत्यविचक्षणः ।

करोति निर्विकल्पं यः स भवेद्राजवल्लभः ॥ ५४ ॥

प्रभुप्रसादजं वित्तं सुपात्रे यो नियोजयेत् ।

वस्त्राद्यञ्च दधात्वङ्गैः स भवेद्राजवल्लभः ॥ ५५ ॥

अन्तःपुरचरैः सार्धं यो न मन्त्रं समाचरेत् ।

✓ न कलत्रैर्नरेन्द्रस्य स भवेद्राजवल्लभः ॥ ५६ ॥

द्यतं यो यमदूताभं हालां हालाहलोपमाम् ।

✓ पश्येद्वारान् हृथाकारान् स भवेद्राजवल्लभः ॥ ५७ ॥

युद्धकालेऽग्रगो यः स्यात् सदा पृष्ठानुगः पुरे ।

प्रभोर्दाराश्रितो हर्म्यं स भवेद्राजवल्लभः ॥ ५८ ॥

मग्नतोऽहं विभोर्नित्यमिति नत्वा ध्यतिक्रमेत् ।

शस्त्रेष्वपि न मर्यादां स भवेद्राजवल्लभः ॥ ५९ ॥

द्वेषिदेषपरो नित्यमिष्टानामिष्टकर्मणाम् ।

यो नरो नरनायक्य स भवेद्राजवल्लभः ॥ ६० ॥

प्रोक्तः प्रत्युत्तरं नाह विरुद्धं प्रमुणा च यः ।

न समीपे हसत्युच्चैः स भवेद्राजवल्लभः ॥ ६१ ॥

यो रणं शरणं तद्वन्नन्यते भयवर्जितः ।

प्रवासं स्वपुरावासं स भवेद्राजवल्लभः ॥ ६२ ॥

न कुर्व्यान्नरनाथस्य योपिद्धिः सह सद्गतिं ।

न निन्दां न विवादं च स भवेद्राजवल्लभः ॥ ६३ ॥

करटक आह । अथ भवांस्तत्र गत्वा किं तावत् प्रथमं
व्यति तत् तावदुच्यताम् । दमनक आह ।

उत्तरादुत्तरं वाक्यं वदतां सम्प्रजायते ।

सुहृष्टिगुणसम्पन्नाहीजाहीजमिवापरम् ॥ ६४ ॥

अपायसन्दर्शनजां विपत्तिमुपायसन्दर्शनजां च सिद्धिम् ।

मेधाविनो नीतिगुणप्रयुक्तां पुरःस्फुरन्तीमिव वर्णयन्ति ॥ ६५ ॥

एकेषां वाचि शुकवदन्येषां हृदि मूकवत् ।

हृदि वाचि तथान्येषां वल्गु वल्गन्ति सूक्तयः ॥ ६६ ॥

न चाहमप्राप्तकालं वक्ष्ये । आकर्णितं मया नीतिसारं
तुः पूर्वमुत्सङ्गं हि निषेवता ।

अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन् ।

लभते बुद्धचवज्ञानमपमानञ्च पुष्कलम् ॥ ६७ ॥

करटक आह ।

दुराराध्या हि राजानः सर्वता इव सर्वदा ।

व्यालाकीर्णाः सुविपमाः कठिना दुष्टसेविताः ॥ ६८ ॥

था च, भोगिनः कञ्चुकाविष्टाः कुटिलाः क्रूरचेष्टिताः ।

सुदुष्टा मन्त्रसाध्याश्च राजानः पद्मगा इव ॥ ६८ ॥
 द्विजिह्वा क्रूरकर्माणो निष्ठाच्छिद्रानुसारिणः ।
 दूरतोऽपि हि पश्यन्ति राजानो भुजगा इव ॥ ७० ॥
 सूल्पमप्यपकुर्वन्ति येऽभीष्टाहि महीपतेः ।
 ते वज्राविव दहन्ते पतङ्गाः पापचेतसः ॥ ७१ ॥
 दुरारोह पदं राज्ञां सर्वलोकनमस्कृतम् ।
 स्वल्पेनाप्यपकारेण ब्राह्मण्यमिव दुष्यति ॥ ७२ ॥
 दुराराध्याः त्रियो राज्ञां दुरापा दुष्परिग्रहाः ।
 तिष्ठन्त्याप इवाधारे चिरमात्मनि संस्थिताः ॥ ७३ ॥

दमनक आह । सत्यमेतत् परं किन्तु,

यस्ययस्य हि यो भावस्तेन तेन समाचरेत् ।

अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत् ॥ ७४ ॥

भर्तुश्चिन्तानुवर्तित्वं सुवृत्तं चानुजीविनाम् ।

राक्षसाद्यापि गृह्यन्ते नित्यं छन्दानुवर्तिभिः ॥ ७५ ॥

सरुषि नृपे स्तुतिवचनं तदभिमतं प्रेम तद्विषि द्वेष ।

तद्दानस्य च यसा अमन्त्रतन्त्र वशीकरणम् ॥ ७६ ॥

करटक आह । यद्येवमभिमतं तर्हि शिवास्ते पश्यान्
 सन्तुः । यथाभिलषितमनुष्ठीयताम् । सोऽपि प्रणम्य पिङ्गल
 काभिमुखं प्रतस्थे । अथ आगच्छन्तं दमनकमालोक्य पिङ्ग
 लको द्वाःस्यमब्रवीत् । अपसार्यतां वैदलता । अयमस्माक
 चिरन्तनो मन्त्रिपुत्रो दमनकोऽव्याहृतप्रवेशः । तत्प्रवेश्यतां
 द्वितीयमण्डल भागीति । स आह यथावादीत् भवानिति,

द्योपसृत्य दमनको निर्दिष्ट आसने पिङ्गलकं प्रणम्य प्राप्ता-
न्न उपविष्टः । स तु तस्य नखकुलिशालङ्कृतं दक्षिण-
रणिमुपरि दत्त्वा मानपुरःसरमुवाच । अपि शिवं भवतः ?
स्माच्चिराद्दृष्टोऽसि ? दमनक आह । न किञ्चिद्देवपादा-
मस्माभिः प्रयोजनम् । परं भवतां प्राप्तकालं वक्तव्यं, यत
त्तममध्यमाधमैः सर्वैरपि राज्ञां प्रयोजनम् । उक्तञ्च,
न्तस्य निष्कोपणकेन नित्यं कर्णस्य कण्डूयनकेन वापि ।
एन कार्यं भवतीस्त्रराणां किमद्ग । वाग्धस्तवता नरेण ॥७७॥

तथा वयं देवपादानामन्वयागता भृत्या आपत्स्वपि
दृगामिनो यद्यपि स्वमधिकारं न लभामहे तथापि देव-
दानामितद्युक्तं न भवति । उक्तञ्च,

स्थानेष्वेव नियोक्तव्या भृत्याद्याभरणानि च ।

न हि चूडामणिः पादे प्रभवामीति वध्यते ॥७८॥

तः, अनभिज्ञो गुणानां यो न भृत्यैरनुगम्यते ।

धनाव्योऽपि कुलीनोऽपि क्रमायातोऽपि भूपतिः ॥७९॥

इच्च, असमैः समीयमानः समैश्च परिहीयमाणसत्कारः ।

धुरि यो न युज्यमानस्त्रिभिरर्थपतिं त्यजति भृत्यः ॥८०॥

यच्चाविवेकितया राजा भृत्यानुत्तमपदयोग्यान्हीनाधम-
ने नियोजयति न ते तत्रैव तिष्ठन्ति न भूपतेर्दोषो न
तम् । उक्तञ्च,

कभूपणसङ्ग्रहणोचितो यदि मणिस्त्रपुणि प्रतिवध्यते ।

विरौति, न चापि स शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता ॥८१॥

यच्च स्वामी एवं वदति “चिराद्दृश्यते” तदपि श्रूयताम् ।
सद्यदक्षिणयोर्यत्र विशेषो नास्ति हस्तयोः ।

कस्तत्र चणमप्यार्यो विद्यमानगतिर्वसेत् ॥ ८२ ॥

काचे मणिर्मणौ काचो येषां बुद्धिर्विकल्पयते ।

न तेषां सन्निधौ भृत्यो नाममात्रोऽपि तिष्ठति ॥ ८३ ॥

परीक्षका यत्र न सन्ति देशे नार्घन्ति रत्नानि समुद्रजानि ।

आभीरदेशे किल चन्द्रकान्तं त्रिभिर्वराटैः विपणन्तिगोपाः ॥ ८४ ॥

लोहिताख्यस्य च मणेः पद्मरागस्य चान्तरं ।

यत्र नास्ति कथं तत्र क्रियते रत्नविक्रयः ॥ ८५ ॥

निर्विशेषं यदा स्वामी समं भृत्येषु वर्तते ।

ततोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहोयते ॥ ८६ ॥

न विना पार्थिवो भृत्यैर्न भृत्याः पार्थिवं विना ।

तेषां च व्यवहारोऽयं परस्परनिबन्धनः ॥ ८७ ॥

भृत्यैर्विना स्वयं राजा लोकानुग्रहकारिभिः ।

मयुखैरिव दीप्तांशुस्तेजस्यपि न शोभते ॥ ८८ ॥

अरेः सन्धार्यते नाभिर्नाभो चाराः प्रतिष्ठिताः ।

स्वामिमेवकयोरेवं हृत्तिचक्रं प्रवर्त्तते ॥ ८९ ॥

शिरसा विष्टता नित्यं स्त्रीहेन परिपालिताः ।

केशा अपि विरज्यन्ते निःश्लेष्वाः किं न भेषकाः ? ॥ ९० ॥

राजा तुष्टो हि भृत्यानामर्थमात्रं प्रयच्छति ।

ते तु सम्मानमात्रेण प्राणैरप्युपकुर्वते ॥ ९१ ॥

एवं ज्ञात्वा नरेन्द्रेण भृत्याः कार्या विचक्षणः ।

कुलीनाः शौर्यसंयुक्ताः शक्ता भक्ताः क्रमागतः ॥ ८२ ॥
 यः कृत्वा सुकृतं राज्ञी दुष्करं हितमुत्तमम् ।
 लज्जया वक्ति नो किञ्चित्तेन राज्ञा सहायवान् ॥ ८३ ॥
 यस्मिन् कृत्यं ममावेश्य निर्विशङ्गेन चेतसा ।
 आस्यते सेवकः स स्यात्कलत्रमिव चापरम् ॥ ८४ ॥
 योऽनाहृतः समभ्येति द्वारि तिष्ठति सर्वदा ।
 पृष्टः सत्यं मितं व्रूते स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ८५ ॥
 अनादिष्टोऽपि भूपस्य दृष्ट्वा हानिकरञ्च यः ।
 यतते तस्य नाशाय स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ८६ ॥
 ताडितोऽपि दुरुक्तोऽपि दण्डितोऽपि महीभुजा ।
 यो न चिन्तयते पापं स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ८७ ॥
 न गर्वं कुरुते माने नापमानेन तप्यते ।
 स्वाकारं रक्षयेद्यस्तु सभृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ८८ ॥
 न क्षुधा पीड्यते यस्तु निद्रया न कदाचन ।
 न च शीतातपाद्यैश्च स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ८९ ॥
 युत्वा सांघामिकीं वार्त्तां भविष्यां स्वामिनं प्रति ।
 प्रसन्नास्यो भवेद्यस्तु स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ९० ॥
 सीमावृद्धिं समायाति शुक्लपक्ष इवोदुराट् ।
 नियोगसंस्थिते यस्मिन् स भृत्योऽर्हो महीभुजाम् ॥ ९० ॥
 सीमा सङ्घीचमायाति वङ्गौ चर्म इवाहितम् ।
 स्थिते यस्मिन् स तुत्याज्यो भृत्यो राज्यं समीहता ॥ ९० २ ॥
 तथा शृगालोऽयमिति मन्यमानेन ममीपरि स्वामिना

यद्यवज्ञा क्रियते तदप्ययुक्तम् । उक्तं च यतः ;

कौशेयं कृमिजं सुवर्णमुपलाटूर्वापि गीरोमतः ।

प्रङ्गात्तामरसं शशाङ्क उदधेरिन्दीवरं गोमयात् ।

वाष्ठादग्निरहेः फणूदपि मणिर्गोपित्ततो रीचना ।

प्राकाशं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति किं जन्मना ॥१०१॥

मूपिका गृहजातापि हन्तव्या सापकारिणी ।

उपप्रदानैमार्जारो हितकृतप्रार्थते जनैः ॥ १०४ ॥

एरण्डभिण्डार्कनलैः प्रभूतैरपि सञ्चितैः ।

दारुकृत्यं यथा नास्ति तथैवाज्ञैः प्रयोजनम् ॥ १०५ ॥

किं भक्तेनासमर्थेन किं शक्तेनापकारिणा ।

भक्तं शक्तं च मां राजन् नावज्ञातुं त्वमर्हसि ॥ १०६ ॥

पिङ्गलक आह । भवत्वेवं तावत् । असमर्थः समर्थो

वा चिरन्तनस्वमस्माकं मन्त्रिपुत्रस्तद्विश्वं ब्रूहि यत्किञ्चि

द्वक्तुकामः । दमनक आह । देव ! विज्ञाप्य किञ्चिदस्ति ।

पिङ्गलक आह । तन्निवेद्याभिप्रेतम् । सोऽब्रवीत् ।

अपि स्वल्पतर कार्यं यद्भवेत्पृथिवीपतेः ।

तन्न वाच्यं सभामध्ये प्रोवाचेदं ब्रह्मस्यति ॥१०७॥

तदैकान्तिके महिज्ञाप्यमाकर्णयन्तु देवपादाः ।

यतः, षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रयतुष्कर्णो स्थिरो भवेत् ।

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन षट्कर्णं वर्जयेत्सुधीः ॥ १०८ ॥

अथ पिङ्गलकाभिप्रायज्ञा व्याव्रवीपिहकपुरःसराः सर्वेऽपि

तद्वचः समाकर्ण्य संसदि तत्क्षणादेव दूरीभूताः । ततश्च

दमनक आह । उदकग्रहणार्थं प्रवृत्तस्य स्वामिनः किमिह
 निवृत्त्यावस्थानम् ? पिङ्गलक आह सविलचस्मितम् । न
 किञ्चिदपि । सोऽब्रवीत् । देव । यद्यनाख्येयं तत्तिष्ठतु । उक्तञ्च ।
 'दारेषु किञ्चित् खजनेषु किञ्चित् गोप्यं वयस्येषु सुतेषु किञ्चित् ।
 युक्तं न वा युक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुरीघात् ॥ १०८ ॥

तच्छ्रुत्वा पिङ्गलकश्चिन्तयामास । योग्योऽयं दृश्यते ।

'तत्कथयाम्येतस्याय आत्मनोऽभिप्रायम् । उक्तञ्च,

सुहृदि निरन्तरचित्ते गुणवति भृत्येऽनुवर्तिनिकलत्रे ।

स्वामिनः सोऽहदयुक्ते निवेद्य दुःखं सुखी भवति ॥ ११० ॥

भो दमनक ! शृणोपि शब्दं दूरान्महान्तम् ? सोऽब्रवीत् ।

स्वामिन् ! शृणोमि । तत् किम् ? पिङ्गलक आह । भद्राह-

मस्मात् वनात् गन्तुमिच्छामि । दमनक आह । कस्मात् ?

पिङ्गलक आह । यतोऽद्यास्मदनेकिमप्यपूर्वं सत्त्वं प्रविष्टं

यस्यायं महाशब्दः श्रूयते । तस्य च शब्दानुरूपेण पराक्र-

मेण भाव्यमिति । दमनक आह । तत् शब्दमात्रादपि

भयमुपगतः स्वामीस्तदप्ययुक्तम् । उक्तञ्च,

अन्धसा भिद्यते सेतुस्तया मन्त्रोऽप्यरचितः ।

पैशुन्याद्भिद्यते ज्ञेहो वाग्भिः भिद्यते कातरः ॥ १११ ॥

तत्र युक्तं स्वामिनः पूर्वोपार्जितं वनं त्यक्तुम् । यतो

भेरीविणुवीणासृदङ्गतालपटहयडवाहलादिभेदेन शब्दा

अनेकविधा भवन्ति । तत्र केवलाच्छब्दमात्रादपि भेतव्यम् ।

उक्तञ्च,

अत्युत्कटे च रौद्रे च शची यस्य न हीयते ।

धैर्यं प्राप्ते महीनाथे न स याति पराभवम् ॥ ११२ ॥

दर्शितभयेऽपि धातरि धैर्यध्वंसो भवेन्न धीराणाम् ।

शोषितसरसि निदाघे नितरामिवोद्धतः सिन्धुः ॥ ११३ ॥

तथा च,

यस्य न विपदि विषादः सम्पदि हर्षो रणे न भीरुत्वम् ।

तं भुवनत्रयतिलक जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ११४ ॥

तथा च, शक्तिवैकल्यनम्रस्य निःसारत्वान्नघोयसः ।

जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः ॥ ११५ ॥

अपि च, अन्यप्रतापमासाद्य यो दृढत्वं न गच्छति ।

जतुजाभरणस्यैव रूपेणापि हि तस्य किम् ॥ ११६ ॥

तदेवं ज्ञात्वा स्वामिना धैर्यावष्टम्भः कार्यः । न शब्द-

मात्राद्भेतव्यम् । उक्तञ्च,

पूर्वमेव मया ज्ञात पूर्णमेतद्भि मेदसा ।

अनुप्रविश्य विज्ञातं यावच्चर्म च दारु च ॥ ११७ ॥

पिङ्गलक आह । कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा २ ।

कथित् गोमायुर्नामशृगालः चुरत्सामकण्ठ इतस्ततः

परिभ्रमन्वने सैन्यद्वयसङ्ग्रामभूमिमपश्यत् । तस्याश्च दुस्तुभेः

पतितस्य वायुवगाहणीगाखापैरेत्यमानस्य शब्दमशृणीत् ।

अथ सुभितद्दययित्वायामास । अहो विमटोऽस्मि !

तद्यावन्नास्य प्रोच्चारितशब्दस्य दृष्टिगोचरे गच्छामि ताव-
दन्यतो व्रजामि । अथवा नैतद्यज्यते सहसैव पितृपैतामहं
वनं त्यक्तुम् । उक्तञ्च ।

भये वा यदि वा हर्षे सम्प्राप्ते यो विमर्शयेत् ।

कृत्यं न कुरुते वेगात् स सन्तापमाप्नुयात् ॥११८॥

तत्तावज्जानामि कस्यायं शब्दः । धैर्यमालम्ब्य विमर्शय-
न्यावन्नन्दमन्दं गच्छति तावद्दुःखमपश्यत् । स च तं
परिज्ञाय समीपं गत्वा स्वयमेव कौतुकादताडयत् । भूयश्च
हर्षादचिन्तयत् । अहो । चिरादेतदस्माकं महद्भोजनमाप-
तेतम् । तन्नूनं प्रभूतमांसमेदोऽसृग्भिः परिपूरितं भवि-
यति । ततः परुषचर्मावगुण्ठितं तत्कथमपि विदार्यैकदेशे
क्षेद्र कृत्वा सहृष्टमना मध्ये प्रविष्टः । परं चर्मविदारती
ऽष्ट्राभङ्गः समजनि । अथ निराशीभूतस्तद्द्वारुणेषुपमवलीक्य
लोकमेनमपठत् । पूर्वमेव मया ज्ञातमिति । ततो न शब्द-
त्वाद्भेदव्यम् । पिङ्गलक आह । भोः पश्याय मम सर्वोऽपि
रिग्रहो भयव्याकुलितमनाः पलायितुमिच्छति । तत्कथ-
हं धैर्यावष्टभं करोमि । सोऽब्रवीत् । स्वामिद्वैषामेष
ऽपि यतः स्वामिसदृशा एव भवन्ति भृत्याः । उक्तञ्च,

अश्वः शस्त्रं शस्त्र वीणा वाणी नरश्च नारो च ।

पुरुषविशेष प्राप्ता भवन्त्ययोग्याश्च योग्याश्च ॥११९॥ ✓

तत्पौरुषावष्टभं कृत्वा त्वं तावदत्रैव प्रतिपालय याव-
ऽमितच्छब्दस्वरूपं ज्ञात्वागच्छामि । ततः पश्चाद्यथोचितं

कार्यमिति । पिङ्गलक आह । किं तत्र भवान् गन्तुमुत्स
हते ? स आह । किं स्वाम्यादेगात्कृत्यस्य कृत्वाकृत्यमस्ति ।
उक्तञ्च, स्वाम्यादेगात्सुभृत्यस्य न भीः सञ्जायते क्वचित् ।

प्रविशेन्मुखमाहेय दुस्तरं वा महार्णवम् ॥ १२० ॥

तथा च, स्वाम्यादिष्टुत यो भृत्यः समं विपममेव च ।

मन्यते न स संधार्यो भूभुजा भूतिमिच्छता ॥ १२१ ॥

पिङ्गलक आह । भद्र । यद्येवं तद्गच्छशिवास्ती पन्थानः
संग्त्विति । दमनकोऽपि तं प्रणम्य सञ्जीवकशब्दानुसारी
प्रतस्थे । अथ दमनके गते भयव्याकुलमनाः पिङ्गलकश्चि-
न्तयामास । अहो ! न शोभनं कृतं मया, यत्तस्य विश्वासं
गत्वात्माभिप्रायो निवेदितः । कदाचिद्दमनकोऽयमुभयवेतनी
भूत्वा समीपरि दुष्टबुद्धिः स्याद्गुणाधिकारत्वात् । उक्तञ्च,

ये भवन्ति महोपस्य सन्मानितविमानिताः ।

यतन्ते तस्य नाशाय कुलीना अपि सर्वदा ॥ १२२ ॥

तत्तावदस्य चिकीर्षितं वेत्तुमन्यत्स्थानान्तरं गत्वा प्रति-
प्रालयामि । कदाचिद्दमनकस्तमादाय मां व्यापादयितु-
मिच्छति । उक्तञ्च,

न बध्यन्ते ह्यविश्वस्ता बलिभिर्दुर्बला अपि ।

विश्वस्तास्त्वेव बध्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्बलैः ॥ १२३ ॥

दृष्टस्य तेरपि प्राज्ञो न विश्वासे व्रजेत्सरः ।

य इच्छेदात्मनोऽद्विमायुष्यञ्च सुखानि च ॥ १२४ ॥

शपथैः सन्धितस्यापि न विश्वासे व्रजेद्विपोः ।

राज्यलाभोद्यतोद्धतः शक्रेण शपथैः हतः ॥ १२५ ॥

न विश्वासं विना शत्रु देवानामपि सिद्धयति ।

विश्वासात्तिदग्द्रेण दितेर्गर्भो विदारितः ॥ १२६ ॥

एवं सम्प्रधार्य स्थानान्तरं गत्वा दमनकमार्गमवलोकयन्ने-
ताकी तस्यौ । दमनकोऽपि सञ्जीवकसकाशं गत्वा वृषभो-
ऽयमिति परिज्ञाय हृष्टमनः व्यचिन्तयत् । अहो श्रीभनमाप-
तितम् अनेनैतस्य सन्धिविग्रहहारेण मम पिङ्गलकी वश्यी
भविष्यतीति । उक्तञ्च,

न कौलीन्यान्न सोहार्दानृपो वाक्ये प्रवर्तते ।

मन्त्रिणां यावदभ्येति व्यसनं शोकमेव च ॥ १२७ ॥

सदैवापहतो राजा भोग्यो भवति मन्त्रिणाम् ।

अत एव हि वाञ्छन्ति मन्त्रिणः सापदं नृपम् ॥ १२८ ॥

यथा नेच्छति नीरोगः कदाचित्सुचिकित्सकम् ।

तथापद्रहितो राजा सचिवं नाभिवाञ्छति ॥ १२९ ॥

एवं विचिन्तयन्पिङ्गलकाभिमुखः प्रतस्थे । पिङ्गलकोऽपि
तमाद्यान्तं प्रेक्ष्य स्वाकारं रचन् यथापूर्वमवस्थितः । दम-
नकोऽपि पिङ्गलकसकाशं गत्वा प्रणम्योपविष्टः । पिङ्गलक
आह । किं दृष्टं भवता तत्सध्वम् ? दमनक आह,
दृष्टं स्वामिप्रसादात् । पिङ्गलक आह । अपि सत्यम् ?
दमनक आह । किं स्वामिपादानामयेऽसत्यं विज्ञाप्यते ?
उक्तञ्च,

अपि सुल्पमसत्यं यः पुरो वदति भूभुजाम् ।

देवानाञ्च विनश्येत स द्रतं सुमहानपि ॥ १३० ॥

तथा च, सर्वदेवमयो राजा मनुना सम्प्रकीर्तितः ।

तस्मात्तं देववत् पश्येन्न व्यलीकेन कर्हिचित् ॥ १३१ ॥

सर्वदेवमयस्यापि विशेषेण नृपतेरयम् ।

शुभाशुभफलं सद्यो नृपाद्देवाद्भवान्तरे ॥ १३२ ॥

पिङ्गलक आह, सत्यं दृष्टं भविष्यति भवता । न दीनो-
परि महान्तः कुप्यन्तीति न त्वं तेन निपातितः । यतः,

दृष्टानि नोन्मूलयति प्रभञ्जना

मृदूनि भोचैः प्रणतानि सर्वतः ।

स्वभाव एवोन्नतचेतसामयं

महान्महत्स्वेव करोति विक्रमम् ॥ १३३ ॥

अपि च, गण्डस्थलेषु मदवारिषु बडराग-

मत्तभ्रमद्भ्रमरपादतलाहतोऽपि ।

कोपं न गच्छति नितान्तबलोऽपि नाग-

स्तुल्ये बले तु बलवान् परिकोपमिति । १३४ ॥

दमनक आह । अस्यैवं स महात्मा वयं कृपणाः, 'तथापि

श्वामी यदि कथयति ततो मृत्युत्वे नियोजयामि । पिङ्गलक

आह सोच्छ्वासम् । किं भवान् शक्तोत्येवं कर्तुम् ? दमनक

आह । किमसाध्यं बुद्धेरस्ति । उक्तञ्च,

न तच्छस्त्रैर्न नगेन्द्रैर्न हयैर्न पदातिभिः ।

कार्यं संसिद्धिमभ्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम् ॥ १३५ ॥

पिङ्गलक आह । यद्येवं तर्ह्यमालपदे अध्यारोपितं स्यात् । अथ-

प्रभृति प्रसादनियहादिकं त्वयैव कार्यमिति निययः । अथ
 दमनकः सत्वरं गत्वा साचेपं तमिदमाह । एहेग्रहि दुष्ट
 हृषभ ! स्वामी पिङ्गलकस्वामाकारयति । किं निःशङ्को
 भूत्वा सुहुर्मुहुर्नदसि वृथेति । तच्छ्रुत्वा सञ्जीवकोऽन्नवीत् ।
 भद्र ! कोऽयं पिङ्गलकः । दमनक आह । किं स्वामिनं पिङ्गलक-
 मपि न जानासि ? तत्क्षणं प्रतिपालय । फलेनैव ज्ञास्यसि ।
 नन्वयं सर्वमृगपरिहतो वटतले स्वामी पिङ्गलकनामा सिंह-
 स्तिष्ठति । तच्छ्रुत्वा गतायुषमिवात्मानं मन्यमानः सञ्जीवकः
 परं विषादमगमत् । आह च, भद्र ! भवान्साधुसमाचारो
 वचनपटुश्च दृश्यते । तद्यदि मामवश्यं तत्र नयसि
 तदभयप्रदानेन स्वामिनःसकाशात्प्रसादः कारयितव्यः ।
 दमनक आह, भोः सत्यमभिहितं भवता । नीतिरेषा ।
 यतः, पर्यन्तो लभ्यते भूमिः समुद्रस्य गिरेरपि ।

न कथञ्चिन्महीपस्य चित्तान्तः केनचित्कचित् ॥ १३६ ॥

तत्त्वमत्रैव तिष्ठ यावद्दहं तं सयये दृष्ट्वा ततः पद्यात्वा-
 मानयामीति । तथानुष्ठिते दमनक. पिङ्गलकसकाश
 गत्वेदमाह । स्वामिन् ! न तत्प्राकृतं सत्त्वं ; सहि भगवतो
 महेश्वरस्य वाहनभूतो हृषभ इति मया पृष्ट इद्मूचे ।
 महेश्वरेण परितुष्टेन कालिन्दोपरिसरे शय्यायाणि भक्ष-
 यितुं समादिष्टः । किं बहुना । मम प्रदत्तं भगवता
 क्रीडार्थं वनमिदम् । पिङ्गलक आह सभयम्, सत्यं ज्ञातं
 मयाधुना । न देवताप्रसादं विना शय्यभोजिनो व्यालाकीर्ण

एवम्विधे वने निःशङ्का नदन्तो भ्रमन्ति । ततस्त्ववा
 किमभिहितम् । दमनक आह । स्वामिन् । एतद्
 भिहितं मया यदेतद्वनं चण्डिकावाहनभूतस्य मत्स्वा
 मिनः पिङ्गलकनाम्नः सिंहस्य विषयीभूतम् । तद्वा
 नभ्यागतः प्रियोऽतिथिः । तत्तस्य सकाशं गत्वा आह
 स्नेहेनैकत्र भक्षणपानविहरणक्रियाभिरैकस्थानाययेण कालो
 नेय इति । ततः तेनापि सर्वमेतत्प्रतिपन्नमुक्तञ्च सहर्षम् ।
 स्वामिनः सकाशादभयदक्षिणा दापयितव्येति । तद्वत्
 स्वामी प्रमाणम् । तच्छ्रुत्वा पिङ्गलक आह । साधु सुमते ।
 साधु ! मन्त्रि श्रोत्रिय ! साधु ! मम हृदयेन सह संमन्त्र्य
 भवतेदमभिहितम् । तद्वत्ता मया तस्याभयदक्षिणा । परं
 सोऽपि मदर्धेऽभयदक्षिणां याचयित्वा द्रुततरमानीयता
 मिति । अथ साधु चेदमुच्यते ।

अन्तःसारैरकुटिलैरच्छिद्रैः सुपरीक्षितैः ।

मन्त्रिभिर्धार्यते राज्यं सुस्तम्भैरिव मन्दिरम् ॥ १३७ ॥

तथा च, मन्त्रिणां भिन्नसन्धाने भिषजां साविपातिके ।

कर्मणि व्यज्यते प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः ॥ १३८ ॥

दमनकोऽपि तंप्रणम्य सञ्जीवकसकाशं प्रस्थितः सहर्षम-
 चिन्तयत् । अहो ! प्रसादसम्मुखो न. स्वामी वचनवशगय
 सम्बृत्तस्तद्वास्ति धन्वतरो मम । उक्तञ्च,

अमृतं शिगिरे वङ्गिरमृतं प्रियदर्शनम् ।

अमृतं राजसम्मानममृतं चौरभोजनम् ॥ १३९ ॥

अथ सञ्जीवकसन्नाशमासाद्य सप्रयवजुवाच । भो भिन्न ।
 प्राधितोऽसौ मया भवदर्थे स्वाभ्यभयप्रदानम् । तद्विद्यध्व
 गम्यतामिति । परं त्वया राजप्रसादमासाद्य मया सह
 सनयधर्मेण वर्तितव्यम् । न गर्वमासाद्य सप्रभुतया विचर-
 णीयम् । अहमपि तव सङ्घेतेन सर्वा राज्यधुरमन्नात्यपदवी-
 माश्रित्योडरिष्यामि । एवं कृते ह्योरप्यावयो राज्यलक्ष्मी
 भाग्या भविष्यति । यतः,

आखेटकस्य धर्मेण विभवाः स्युर्वशे नृणाम् ।

नृप्रजाः प्रेरयत्येको हन्तप्रन्धोऽन सृगान्निह ॥ १४० ॥

तथा च, यो न पूजयते गर्वादुत्तमाधममध्यमान् ।

भूपसन्मानमान्योऽपि भ्रश्यते दन्तिली यथा ॥ १४१ ॥

सञ्जीवक आह । कथमेतत् । सोऽब्रवीत् ।

कथा ३ ।

अस्यत्र धरातले वर्द्धमानं नाम नगरम् । तत्र दन्तिली
 नाम नानाभागुपतिः सकलपुरनायकः प्रतिवसति स्म ।
 तेन पुरकार्यं नृपकार्यञ्च कुर्वता तुष्टिं नीतास्तत्पुरवासिनी
 लीका नृपतिश्च । किञ्चहुन्ना । न कोऽपि तादृक् केनापि
 चतुरो दृष्टो नापि श्रुतो वेति । अथवा साधुचेदमुच्यते ।

नरपतिहितकार्ता द्वेषतां याति लोके

जनादहितकर्ता त्यज्यते पार्थिवेन्दैः ।

इति महति विरोधे वृत्तमाने समाने

नृपतिजनपदानां दुर्लभः कार्य्यकर्त्ता ॥ १४२ ॥

अथैवं गच्छति काले दन्तिलस्य कदाचिद्विवाहः सम्पन्नतः ।
तत्र तेन सर्वे पुरनिवासिनो राजसन्निधिलोकाच्च सम्मान-
पुरःसरमामन्त्र्य भोजिता वस्त्रादिभिः सत्कृताश्च । ततो
विवाहानन्तरं राजा सान्तःपुरः स्वगृहमानीयाभ्यर्चितः ।
अथ तस्य नृपते गृहसन्मार्जनकर्त्ता गोरभो नाम राजसेवकी
गृहायातोऽपि तेनानुचितस्थान उपविष्टोऽवप्रयाद्वचन्द्रं दत्त्वा
निःसारितः । सोऽपि ततःप्रभृति निःश्वसन्नपमानान्न राता-
वष्यधिगते । कथं मया तस्य भाण्डपते राजप्रसादहानिः
कर्तव्येति चिन्तयन्नास्ते । अथवा किमनेन वृथा शरीरशोषेण ।
न किञ्चिन्मया तस्यापकर्तुं शक्यमिति । अथवा साध्वि-
दमुच्यते ।

यो ह्यपकर्तुमशक्तः कुप्यति किमसौ नरोऽच निर्लज्जः ।

उत्पतितोऽपि हि चणकः शक्तः किं भ्राष्ट्रकंभङ्क्तुम् ॥१४३॥

अथ कदाचित्प्रत्यूषे योगनिद्रां गतस्य राज्ञः शय्यान्ते
मार्जनं कुर्वन्निदमाह । अहो ! दन्तिलस्य महद्दृष्टत्वं यद्राज-
महिषीमालिङ्गति । तच्छ्रुत्वा राजा ससम्भ्रममुत्थाय तमु-
वाच । भो ! भो ! गोरभ । सत्यमेतद्यत्त्वयाजल्पितं किं देवी
दन्तिलेनसमालिङ्गितेति । गोरभः प्राह देव ! रात्रिजा-
गरणेन द्यूतासक्तस्य मे बलान्निद्रा समायाता । तत्र
वेद्मि किं मयाभिहिम् । राजा सेर्यं स्वगतम्, एष ताव-

मद्गृहेऽप्रतिहतगतिस्तथा दन्तिलोऽपि । तत्कदाचिदनेन
 १० ।। समालिङ्गमाना दृष्टा भविष्यति । तेनेदमभिहितम् ।
 ११ ।। यद्वाञ्छति दिवा मर्तो वीक्षते वा करोति वा ।

तत्स्वप्नेऽपि तदभ्यासाद् ब्रूते वाद्य करोति वा ॥ १४४ ॥
 या च, शुभं वा यदि वा पापं यद्गुणं हृदि संस्थितम् ।

सुगूढमपि तज्ज्ञेयं स्वप्नवाक्यान्तथा मदात् ॥ १४५ ॥

अथवा स्त्रीणां विषये कोऽत्र सन्देहः ?

जल्पन्ति सार्द्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।

हृद्गतं चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योधिताम् ? ॥ १४६ ॥

न्यत्र, एकेन स्मितपाटलाधररुची जल्पन्त्यनल्पाक्षरं

वीक्षन्तेऽन्यमितः स्फुटत्कुमुदिनी फुल्लोलसम्पीचनाः ।

दूरोदारचरित्रचित्तविभवं ध्यायन्ति चान्यं धिया

केनेत्यं परमार्थतोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामभ्रुवाम् ॥ १४७ ॥

या च, नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः ।

नान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलेचना ॥ १४८ ॥

रहो नास्ति क्षणी नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः ।

तेन नारद । नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १४९ ॥

यो मोहान्मन्यते मूढो रक्तेयं मम कामिनी ।

स तस्या वशगो नित्यं भवेत्क्रीडाशक्तुन्तवत् ॥ १५० ॥

तासां वाक्यानि कृत्यानि स्वल्पानि सुशुरूष्यपि ।

करोति यः कृतैर्लोकै लघु त्व याति सर्वतः ॥ १५१ ॥

स्त्रियश्च यः प्रार्थयते सन्निकर्षश्च गच्छति ।

द्वेषञ्च कुरुते सेवां तमेवेच्छन्ति योषितः ॥ १५२ ॥

अनर्घित्वान्मनुष्याणां भयात्परिजनस्य च ।

भर्यादायामभर्यादाः स्त्रियस्तिष्ठन्ति सर्वदा ॥ १५३ ॥

नासां कश्चिद्गम्योऽस्ति नासाञ्च वयसि स्थितिः ।

विरूपं रूपवन्तं वा पुमानित्येव भुज्यते ॥ १५४ ॥

रक्तो हि जायते भोग्यो नारीणां श्राट्को यथा ।

घृथते यो दगान्मन्वो नितम्बे विनिवेशितः ॥ १५५ ॥

अलङ्कको यथा रक्तो निष्पीड्य पुरुषस्तथा ।

अबलाभिर्नलाद्रक्तः पादमूले निपालते ॥ १५६ ॥

एवं स राजा बहुविधं विलप्य तत्प्रभृति दन्तिलस्य
प्रसादपराङ्मुखः सञ्जातः । किञ्चिद्दुना राजद्वारपवेगोऽपि

तस्य निवारितः । अहो ! साञ्चेदमुच्यते दन्तिलोऽप्य
कस्मादेव प्रसादपराङ्मुखमवनिपतिमवलोक्य चिन्तयामास ।

कोऽर्थान्प्राप्य न गर्वितो ? विषयिणः कस्यापदोऽस्मद्गताः ?

स्त्रोभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः ? को नाम राज्ञां प्रियः ?

याः कालस्य न गोचरान्तरगतः ? कोऽर्थी गतो गौरवं ?

को वा दुर्जनवागुरारु पतितः क्षिमेण यातः पुमान् ? ॥ १५७ ॥

तथाच, काये शौचं द्युतकारे च सत्यं

नर्पे घान्ति स्त्रोषु कामोपशान्तिः ।

लोपे धैर्यं मद्यपे तरुचिन्ता

राजा मियं केन दृष्टं मृतं वा ? ॥ १५८ ॥

अपरं मयाप्य भूपते रचया न्यनापि कस्यचिन् राजम-

। स्वभिनः स्वप्नेऽपि नानिष्ट कृतम् । तत्किमेतत्—पराङ्मुखी
 मां प्रति भूपतिरिति । एवं तं दन्तिलं कदाचित् राज-
 द्वारे विष्कम्भितं विलोक्य सम्भार्जनकर्त्ता गोरभ्यो विहस्य
 द्वारपालानिदमूचे । भो भो द्वारपाला ! राजप्रसादाधि-
 ष्ठितोऽयं दन्तिलः स्वयं निग्रहानुग्रहकर्त्ता च । तदनेन
 निवारितेन यद्याहं तथा यूयमप्यर्द्धचन्द्रभाजिनो भविष्यथ ।
 तच्छ्रुत्वा दन्तिलश्चिन्तयामास । नूनमिदमस्य गोरभ्यस्य
 चेष्टितम् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

अकुलीनोऽपि मूर्खोऽपि भूपालं योऽत्र सेवते ।

अपि सम्मानहीनोऽपि स सर्वत्र प्रपूज्यते ॥ १५८ ॥

अपि कापुरुषो भीरुः स्वाच्चिद्रूपतिसेवकः ।

तथापि न पराभृति जनादाप्नोति मानवः ॥ १६० ॥

एवं स बहुविधं विलप्य विलचमनाः सोद्वेगो गतप्रभावः
 स्वष्टं गत्वा निशामुखे गोरभ्यमाह्वय वस्त्रयुगलेन सम्मान्ये-
 दमुवाच । भद्र ! मया न तदा त्वं रागवशानिःसारितः ।
 यतस्त्वं ब्राह्मणानामग्रतोऽनुचितस्थाने समुपविष्टोऽदृष्ट इत्य-
 पमानितः । तत् क्षम्यताम् । सोऽपि स्वर्गराज्योपमं तद्वस्त्र-
 युगलमासाद्य परं परितोषं गत्वा तमुवाच । भोः श्रेष्ठिन् !
 चान्तं मया ते तत् । तदस्य सम्मानस्य कृते पश्य मे
 बुद्धिप्रभावं राजप्रसादञ्च । एवमुक्त्वा सपरितोषं निष्क्रान्तः ।
 साधु चेदमुच्यते ।

स्तोकेनोद्भूतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम् ।

अही सुसदृशी चेष्टा तुलायष्टेः खलम्य च ॥ १६१ ॥

ततश्चान्धेद्युः स गोरभो राजकुले गत्वा योगनिद्रां
गतस्य भूपतेः सम्भार्जनक्रियां कुर्वन्निदमाह । अहोऽविवेकी
ऽस्मद्भूपतेः यत्पुरीषोत्सर्गमाचरन्चिर्भट्टीभक्षणं करोति ।
तच्छ्रुत्वा राजा सविस्मयं तमुवाच । रे रे गोरभ ! किमप्र-
स्तुतं लपसि । गृहकर्मकरं भत्वा त्वां न व्यापादयामि । किं
त्वया कदाचिदहमेवम्बिधं कर्म समाचरन् दृष्टः । सीऽब्रवीत् ।
देव ! द्यूतासक्तस्य रात्रिजागरणेन सम्भार्जनं कुर्वाणस्य मम
बलान्निद्रा समायाता । तथाधिष्ठितेन मया किञ्चिज्जल्पितम्,
तन्न वेद्मि, तत्प्रसादं करोतु स्वामी मम निद्रापरवगस्येति ।
एवं श्रुत्वा राजा चिन्तितवान् यन्मयाजन्मान्तरे पुरीषोत्सर्गं
कुर्वता कदापि चिर्भट्टिका न भक्षिता । तद्यथायं व्यति-
करोऽसम्भाव्या समानेन मूढेन व्याहृतस्तथा दन्तिलस्यापीति
निश्चयः । तन्मया न युक्तं कृतं यः स वराकः समानेन वियो-
जितः न तादृक् पुरुषाणामेवम्बिधं चेष्टितं सभाव्यते ।
न तादृक् पुरुषाणामेवम्बिधं चेष्टितं सभाव्यते । तदभावेन
राजकृत्यानि पौरकृत्यानि च सर्वाणि शिथिलतां ब्रजन्ति ।
एवमनेकधा विमृश्य दन्तिलं समाह्वय निजाङ्गवस्त्राभरणा-
दिभिः संयोज्य स्वाधिकारे नियोजयामास । अतोऽहं
ब्रवीमि । यो न पूजयते गर्वादिति ।

सञ्जीवक आह । भद्र ! एवमेवेतत् । यद्भवताभिहितं
तदेव मया कर्तव्यमिति । एवमभिहिते दमनकस्तमादाय

पिङ्गलकसकाशमगमत् । आह च, देव ! एष मया नीतः स
 सञ्जीवकः । अतुना देव प्रमाणम् । सञ्जीवकोऽपि तं
 सादरं प्रणम्याग्रतः सविनयं स्थितः । पिङ्गलकोऽपि तस्य
 पीनायतककुञ्जतो नखकुलिशालङ्घतं दक्षिणपाणिमुपरि दत्त्वा
 मानपुरःसरमुवाच । अग्नि भवतः गिवम् ? कुतस्त्वमस्मिन्वने
 विजने समायातोऽसि । तेनाप्यात्मवृत्तान्तः कथितः ।
 यथा वदमानेन सह वियोगः सञ्जातस्तथा सर्वं निवेदितम् ।
 तत्क्षुत्वा पिङ्गलकः सादरतरं तमुवाच । वयस्य ! न
 भेतव्यम्, मद्भुजपञ्जरपरिरक्षितेन यथेच्छं त्वयातुना वर्ति-
 तव्यम्, अन्यच्च नित्यं मत्समीपवर्तिना भाव्यं यतः कारणाद्वृ-
 ष्यायं रोद्रसत्त्वनिषेधितं वनं गुरुणामपि सत्त्वानामसेव्यं
 कुतः शय्यभोजिनाम् ? एवमुक्त्वा सकलभृगपरिवृतो यमुना-
 कच्छमवतीर्य उदकग्रहणं कृत्वा स्वेच्छया तदेव वनं प्रविष्टः ।
 ततश्च करटकदमनकनिचिसराज्यभारः सञ्जीवकेन सह
 सुभाषितगोष्ठीमनुभवन्नास्ते । अथवा साध्विदमुच्यते ।

यदृच्छयाप्युपनतं सकृत्सञ्जनसङ्गतम् ।

भवत्वजरमत्यन्तं नाभ्यासक्रममीघते ॥ १६२ ॥

सञ्जीवकेनाप्यनेकाशास्त्रावगाहनादुत्पन्नबुद्धिप्रागल्भ्येन
 स्तेजैरेवाहोभिर्मूढमतिः पिङ्गलको धीमांस्तथा कृतो यथा-
 रक्षधर्माद्विद्योच्च ग्राम्यधर्मेषु नियोजितः । किं बहुना प्रत्यहं
 पिङ्गलकसञ्जीवकावेव केवल रहसि मन्त्रयतः । श्रेयः
 सर्वोऽपि मृगजनी दूरीभूतस्तिष्ठति । करटकदमनकावपि

प्रवेशं न लभेति । अन्यच्च सिंहपराक्रमाभावात्सर्वोऽपि
 मृगजनः तौ च शृगालौ क्षुधाव्याधिबाधिता एकां दिशः
 मायित्व स्थिताः । उक्तञ्च,

फलहीनं नृपं भृत्याः कुलीनमपि चोन्नतम् ।

सन्त्यज्यान्यत्र गच्छन्ति शुष्कं वृक्षमिवाण्डजाः ॥ १६३ ॥

तथा च, अपि सम्मानसंयुक्ताः कुलोना भक्तितत्पराः ।

वृत्तिभङ्गाम्महीपालं त्यजन्त्येव हि सेवकाः ॥ १६४ ॥

अन्यच्च, कालातिक्रमणं वृत्तेर्यो न कुर्वीत भूपतिः ।

कदाचित्तं न मुञ्चन्ति भर्त्सिता अपि सेवकाः ॥ १६५ ॥

तथा, नु केवलं सेवका इत्यम्भूता यावत् समस्तमध्येत-
 ज्जगत् परस्परं भक्षणार्थं सामादिभिरुपावैस्तिष्ठति । तद्यथा,
 देशानामुपरि क्षमाभृदातुराणाञ्चिकित्सकाः ।

वणिजो ग्राहकाणां च मूर्खाणामपि पण्डिताः ॥ १६६ ॥

प्रमादिनां तथा चौरा भिक्षुका गृहमेधिनाम् ।

गणिकाः कामिनाश्चैव सर्वलोकस्य शिल्पिनः ॥ १६७ ॥

सामादिसज्जितैः पाशैः प्रतीचन्ते दिवानिशम् ।

उपजीवन्ति शक्त्या हि जलजा जलजानिव ॥ १६८ ॥

अथवा साध्विदमुच्यते,

सर्पाणाञ्च खलानां च परद्रव्यापहारिणम् ।

अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ १६९ ॥

अस्तु वाञ्छति शाम्भवी गणपतेरासुं क्षुधार्तः फणी

तं च क्रीडरिपोः गिखी गिरिसुतासिंहोऽपि नागायनम् ।

इत्थं यत्र परिग्रहस्य घटना शम्भोरपि स्याद्गृहे
तत्रान्यस्य कथं न भावि जगतो यस्मात् स्वरूपं हि तत् ॥ १७० ॥

ततः स्वामिप्रसादरहितौ ह्युत्चामकण्ठी परस्परं कर-
टकदमनकी मन्त्रयेते । तत्र दमनकी ब्रूते । आर्य्यं कर-
टक ! आवां तावदप्रधानतां गतौ । एष पिङ्गलकः सञ्जी-
वकानुरक्तः स्वय्यापारपराद्बुधः सञ्जातः । सर्वोऽपि परिजनो
गतः । तत्किं क्रियते । करकट आह । यद्यपि त्वदीयवचनं
न करोति तथापि स्वामी स्वदीपनाशाय वाच्यः । उक्तञ्च,
अशृणुन्नपि बोद्धव्यो मन्त्रिभिः पृथिवीपतिः ।

यथा स्वदीपनाशाय विदुरेणाश्विकासुतः ॥ १७१ ॥

तथा च, मदीयमत्तस्य भूपस्य कुञ्जरस्य च गच्छतः ।

उन्मार्गं वाच्यतां यान्ति महामात्राः समीपगाः ॥ १७२ ॥

तत्त्वयैप शप्यभोजी स्वामिनः सकाशमानीतः । तरस्वह-
स्तेनाङ्गाराः कर्षिताः । दमनक आह । सत्त्वमेतत् । ममायं
दीपो न स्वामिनः । उक्तञ्च,

जम्बुको हुडुमुह्वन वयं चापादभूतिना ।

दूतिका परकार्येण त्रयो दीपाः स्वयंकृताः ॥ १७३ ॥

करकट आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा ४ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्विक्लप्रदेशे मठायतनम् । तत्र देवशर्मा
नाम परिव्राजकः प्रतिवसति स्म । तस्थानिकसाधुजनदत्त-

सूक्ष्मघस्त्रविक्रयवशात्कालेन महती वित्तमात्रा सञ्जाता ।
ततः स न कस्यचिद्विश्वासिति । नक्तन्दिनं कक्षान्तरात्ता
मार्त्ता न मुञ्चति । अथवा साधु चेदमुच्यते ।

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानाञ्च रक्षणे ।

आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः ॥ १७४ ॥

अथाधादृभूतिर्नाम परवित्तापहारी धूर्त्तस्तामर्थमात्रां
तस्य कक्षान्तरगतां लक्षयित्वा व्यचिन्तयत् । कथं मया-
स्यैयमर्थमात्रा हर्तव्येति । तदत्र मठे तावद्दृशिलासञ्चय
वशाद्भित्तिभेदे न भवति उच्चैस्तरत्वाच्च द्वारे प्रवेशो न स्यात् ।
तदेन मायावचनैर्विश्वास्याहंच्छात्रतां व्रजामि येन स
विश्वस्तः कदाचिद्विश्वासमेति उक्तञ्च,

निःस्पृही नाधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ।

नाविदग्धः प्रियं ब्रूयात्स्फुटवक्त्रा न वचनः ॥ १७५ ॥

एवं निश्चित्वा तस्मान्तिकमुपगम्य श्रीम् नमः शिवायैति
प्रोक्षार्थं साष्टाङ्गं प्रणम्य च सप्रश्रयमुवाच । भगवन् ! असारः
मसारोऽयं, गिरिनदीवेगोपमं यौवनं, तृणाग्निसमं जीवितं,
शरद्भ्रंश्यायासदृशा भोगाः, स्वप्नसदृशी मित्रपुत्रकलत्रभृत्य-
वर्गसम्यन्धः । एवं मया सम्यक्परिज्ञातम् । तत्किं कुर्याती
मे ससारसमुद्रोत्तरणं भविष्यति । तच्छ्रुत्वा देवशर्मा सादर-
माह । वत्स ! धन्योऽसि यत्प्रथमे ययस्यैवं विरक्तिभावः ।
उक्तञ्च, पूर्वे ययसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः ।

धातुषु क्षीयमाणेषु शमः काम्य न जायते १ ॥ १७६ ॥

आदौ चित्ते ततः काये सतां सम्पद्यते जरा ।

असतान्तु पुनः काये नैव चित्ते कदाचन ॥ १७७ ॥

यच्च मां संसारसागरोत्तरणोपायं पृच्छसि तच्छ्रूयताम्,

शूद्रो वा यदि वान्योऽपि चण्डालोऽपि जटाधरः ।

दीक्षितः शिवमन्त्रेण सभस्माङ्गी शिवो भवेत् ॥१७८॥

पङ्कजरेण मन्त्रेण पुष्पमेकमपि स्वयम् ।

लिङ्गस्य मूर्ध्नि यो दद्यान्न स भूयोऽभिजायते ॥ १७९ ॥

तच्छ्रुत्वापादभूतिस्तत्पादौ गृहीत्वा सप्रश्रयमिद-
माह । भगवन् । तर्हि दीक्षया मेऽनुग्रहं कुरु । देवश-
र्माह । वत्स ! अनुग्रहं ते करिष्यामि परन्तु रात्रौ त्वया मठ-
मध्ये न प्रवेष्टव्यं यत्कारणं निःसङ्गता यतीनांशप्रस्यते तव च-
ममापि च । उक्तञ्च,

दुर्मन्त्रान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-

द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।

मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात् स्नेहः प्रवासाययात्

स्त्रीगर्वादनवेक्षणादपि क्षयिष्यागात्प्रमादादनम् ॥१८०॥

तत्त्वया व्रतग्रहणानन्तरं मठद्वारे तृणकुटीरके शयि-
तव्यमिति । स चाह, भगवन् । भवदादेशः प्रमाणम् । परत्र
हि तेन मे प्रयोजनम् । अथ क्षतशयनसमयं देवशर्मानुग्रह
कृत्वा शास्त्रोक्तविधिना शिष्यतामनयत् । सोऽपि हस्तपादा-
मर्दनादिपरिचर्यया तं परितोषमनयत् । पुनस्तथापि मुनिः
तत्त्वान्तरान्मात्रां न मुञ्चति । अथैवं गच्छति काले आपाद्-

भूतिचिन्तयामास । अही ! न कथञ्चिदेव मे विज्ञासमा-
 गच्छति । तत्किं दिवापि शस्त्रेण मारयामि, किम्वा विषं प्रय-
 च्छामि, किम्वा पशुधर्मैर्ण व्यापादयामि । इत्येवं चिन्तयतस्तस्य
 देवशर्मणोऽपि शिष्यपुत्रः कथिद्गामादात्मन्त्रणार्थं समा-
 यातः । प्राह च, भगवन् ! पवित्रारोपणकृते मम गृह-
 मागम्यतामिति । तच्छ्रुत्वा देवशर्मापादभूतिना सह
 प्रहृष्टमनाः प्रस्थितः । अथैवं तस्य गच्छतीऽग्रे काचिन्नदो
 समायाता । तां दृष्ट्वा मातां कक्षांतरादवतार्य कन्यामध्ये
 सुगुप्तां निधाय स्नात्वा देवार्चनं विधाय तदनन्तरमापाद-
 भूतिमिदमाह । भो आपदभूते ! यावदहं पुरीषोत्सर्गं कृत्वा
 समागच्छामि तावदेषा कन्या योगेश्वरस्य सावधानतया
 रक्षणीया, इत्युक्त्वा गतः । आषाढभूतिरपि तस्मिन्नदर्श-
 नीभूते मात्रामादाय सत्वरं प्रस्थितः । देवशर्मापि ह्यक्ष-
 गुणानुरञ्जितमनाः सुविश्वस्तो यावदुपविष्टस्तिष्ठति तावत्
 सुवर्णरोमदेहयूथमध्ये हुङ्गुयुद्धमपश्यत् । अथ रोषवशाद्हुङ्गु-
 युगलस्य दूरमपसरणं कृत्वा भूयोऽपि समुपेत्य ललाटपद्माभ्यां
 प्रहरतो भूरि रुधिरं पतति । तत्र जम्बुको जिह्वालौख्येन
 रङ्गभूमिं प्रविश्यास्वादयति । देवशर्मापि तदालोक्य व्यचिन्त-
 यत् । अही ! मन्दमतिरयं जम्बुकः । यदि कथमप्यनयोः
 सहट्टे पतियति तन्नूनं मृत्युमाप्स्यतीति वितर्कयामि ।
 क्षणान्तरे च तथैव रक्तास्वादनलील्यान्मध्ये प्रविशंस्तयोः
 शिरःसम्पत्ते पतितो मृतश्च शृगालः । देवशर्मापि तं शोच-

मानो मात्रामुद्दिश्य शनैःशनैः प्रस्थितो यावदापादभूतिं न
 पश्यति ततश्चोत्सुकेन शौचं विधाय यावत्कन्यामालोकयति
 तावन्मात्रां न पश्यति । ततश्च हा ! हा ! मुपितोस्मीति जल्पन्
 पृथिवीतले मूर्च्छया निपपात । ततःक्षणश्चेतनां लब्धा
 भूयोऽपि समुत्थाय फत्कर्तुमारब्धः । भो आयाढभूते ! क्व
 मां वञ्चयित्वा गतोऽसि । तद्देहि मे प्रतिवचनम् । एवं बहु
 विलप्य तस्य पदपङ्क्तिमन्वेपयन् शनैःशनैः प्रस्थितः । अथैवं
 गच्छन् सायन्तनसमये कश्चिद्भ्राममाससाद् । अथ तस्माद्भ्रा-
 मात्कश्चित्कौलिकः सभार्यो भयपानकृते ससीपवर्तिनि नगरे
 प्रस्थितः । देवशर्मापि तमालोक्य प्रोवाच । भो भद्र ! वयं
 सूर्वोदा अतिथय स्तवान्तिकं प्राप्ताः । न कमप्यत्र ग्रामे
 जानीमः । तद्गृह्यतामतिथिधर्मः । उक्तञ्च,
 सम्प्राप्तो योऽतिथिः सायं सूर्योढो गृहमेधिनाम् ।
 पूजया तस्य देवत्वं प्रयान्ति गृहमेधिनः ॥ १८१ ॥
 तथा च, लक्षणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूत्रता ।
 सतामेतानि हर्ष्येषु नोच्छ्रियन्ते कदाचन ॥ १८२ ॥
 स्वागतेनाग्नयस्तृप्ता आसनेन गतक्रतुः ।
 पादशोचेन पितरः अर्घाच्छम्भुस्तथातिथेः ॥ १३३ ॥
 कोलिकोऽपि तच्छ्रुत्वा भार्यामाह । प्रिये ! गच्छ
 वमतिथिमादाय गृहं प्रति । पादाशोचभोजनशयनादिभिः
 तृप्तत्वं ततैव तिष्ठ अहं तव कृते प्रभूतमद्यमानेष्यामि ।
 वसुधा प्रस्थितः । सापि भार्या पुंश्ली तमादाय प्रहसित-

वदना देवदत्तं मनसि ध्यायन्ती गृहं प्रति प्रतस्ये । अथवा
साधुचेदमुच्यते,

दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसञ्चारासु नगरवीथीषु ।

पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ १८४ ॥

तथा च, पर्यङ्केष्वास्तरणं पतिमनुकूलं मनोहरं गयनम् ।

तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यधौर्यरतलुब्धाः ॥ १८५ ॥

तथा च,

केलिः प्रदहति लज्जां शृङ्गारोऽस्थीनि चाटवः कटवः ।

बन्धक्याः परितीपो न किञ्चिदिष्टं भवेत्पत्योः ॥ १८६ ॥

कुलपतनं जनगर्हां बन्धनमपि जीवितव्यसन्देहम् ।

अङ्गीकरोति कुलटा सततं परपुरुषसंसक्ता ॥ १८७ ॥

अथ कौलिकभार्या गृहं गत्वा देवशर्मणे गतास्तरणां
भग्नाच्च खट्वां समर्प्येदमाह । भो भगवन् ! यावदहं स्वसखीं
ग्रामादभ्यागतां सम्भाव्य द्रुतमागच्छामि तावच्चया महृहे-
ऽप्रमत्तेन भाव्यम् । एवमभिधाय शृङ्गारविधिं विधाय याव-
द्देवदत्तमुद्दिश्य व्रजति तावत्तदभर्ता सम्मुखी मद्विह्वलाङ्गो
मुक्तकेशः पदेपदे प्रस्वलन् गृहीतमद्यभाण्डः समर्थेति ।
तच्च दृष्ट्वा सा द्रुततरं व्याघ्रुट्य स्वगृहं प्रविश्य मुक्तशृङ्गारा
यथापूर्वमभवत् । कौलिकोऽपि तां पलायमानां कृताहुतशृ-
ङ्गारां विलोक्य प्रागेव कर्णपरम्परया तस्या श्रुतापवाद
क्षुभितहृदयः स्वाकारं निगूहमानः सदैवास्ते । ततश्च
तथाविधिं चेष्टितमवलोक्य दृष्टप्रत्ययः क्रोधवगगो गृहं प्रविश्य

तामुवाच । आः पापे ! पुंशलि ! क प्रस्थितासि ? सा
 प्रीवाच । अहं त्वत्सकाशादागता न कुत्रचिदपि निर्गता ।
 तत् कथं मद्यपानवगादप्रस्तुतं वदमि । अथवा सांधु चेद-
 मुच्यते ।

वैकल्यं धरणीपातमयथोचितजल्पनम् ।

सन्निपातस्य चिह्नानि मद्यं सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १८८ ॥

कारस्यन्दोऽम्बरत्वागस्तेजोहानिः सरागता ।

वारुणीसङ्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥ १८९ ॥

सोऽपि तच्छ्रुत्वा प्रतिकूलयचनं वेपविपर्ययं चावलीक्य-
 तामाह । पुंशलि ! चिरकालं श्रुतो मया तवापवादः ।
 तद्य स्वयं सञ्जातप्रत्ययस्तव यथोचितं निग्रहं करोमीत्य-
 मिधाय लगुडप्रहारैस्तां जर्जरितदेहां विधाय स्थूण्या सह
 दृढवन्धनेन बद्धा सोऽपि मदविचूली निद्रावशामगमत् ।
 अत्रान्तरे तस्याः सखी नापित्ती कौलिकं निद्रावशगतं विज्ञाय
 तां गत्वेदमाह । सखि ! स देवदत्तस्तस्मिन् स्थाने त्वां
 प्रतीचते तच्छीघ्रमागम्यतामिति । सा चाह । पश्य ममा-
 वस्थाम् । तत्कथं गच्छामि । तद्वत्वा ब्रूहि तं कामिनं
 यद्वास्मिन्नवसरे न त्वया सह समागमः । नापित्ती
 प्राह । सखि ! मामैवं वद । नायं कुलटाधर्मः । उक्तञ्च,

विषमस्वस्वादुफलयद्गणव्यवसायनिश्चयी चेयाम् ।

उद्राणामिव तेषां मन्वेऽहं शंसितं जन्म ॥ १९० ॥

तथा च, सन्दिग्धे परलोके जनापवादे च जगति बहुषिन्ने ।

स्वाधीने पररमणे धन्यास्तास्त्वफलभाजः ॥ १८१ ॥

अन्यच्च, यदि भवति दैवयोगात्पुमान्विरूपोऽपि बन्धकोरहसि

न तु कृच्छ्रादपि भद्रं निजकान्तं सा भजत्येव ॥ १८२ ॥

सान्नवीत् । यद्येवं तर्हि कथय कथं दृढबन्धनबद्धा सती

तत्र गच्छामि । सन्निहितशायं पापात्मा मत्पतिः । नापि

न्याह । सखि । मद्विह्वलोऽयं सूर्यकरस्पष्टः प्रबोधं यास्यति ।

तदहं त्वामुन्मोचयामि । भामात्मस्थाने बद्धा द्रुततरं देवदत्तं

सम्भाव्यागच्छ । सान्नवीत् । एवमस्त्विति । तदनु सा नापिती

तां स्वसखीं बन्धनादिमोच्य तस्याः स्थाने यथापूर्वमात्मानं

बद्धा तां देवदत्तसकाशे सङ्केतस्थानं प्रेषितवती । तथानुष्ठिते

कौलिकः कस्मिंश्चित्क्षणे समुत्थाय किञ्चिद्गतकोपी विमदस्ता-

माह । हे पुरुषवादिनि । यदद्यप्रभृति गृहान्निष्क्रमणं न

करोषि न च परुषं वदसि ततस्त्वामुन्मोचयामि । नापित्यपि

स्वरभेदभयाद्यावन्न किञ्चिद्दूचे तावत्कोऽपि भूयोभूयस्तां

तदेवाह । अथ सा यावत्पुत्र्युत्तरं किमपि न दत्ते तावत्

स प्रकुपितः तीक्ष्णशस्त्रमादाय तस्या नासिकामच्छिनत् ।

आह च । रे पुंशलि । तिष्ठेदानीं न त्वां भूयस्तोपयिष्या-

मीति जल्पन्, पुनरपि निद्रावशमगमत् । देवशर्मापि

वित्तनाशात्क्षुत्क्षामकण्ठी नष्टनिद्रस्तत्सर्वं स्त्रीचरित्रमप-

श्यत् । सापि कौलिकभार्या यथेच्छया देवदत्तेन सह सुरत-

सुखमनुभूय कस्मिंश्चित्क्षणे स्वगृहमागत्य तां नापितीमिद-

माह । अयि । शिवं भवत्याः ? नाय पापात्मा मन गताया

उत्थितः । नापित्याह । शिवं नासिकया विना शेषस्य
शरीरस्य ।- तद्द्रुतं मां मोचय बन्धनात्, यावन्नायं मां
पश्यति येन स्वगृहं गच्छामि । तयानुष्ठिते भूयोऽपि कौलिक
उत्थाय तामाह । पुंशलि ! किमद्यापि न वदसि । किं
भूयोऽप्यतो दुष्टतरं निग्रहं कर्णच्छेदेन करोमि । अथ सा
सकोपं साधिचेपमिदमाह । धिक् धिक् महामूढ़ ! को मां
महासतीं धर्मयितुं व्यङ्गयितुं वा, समर्थः ? तत् नृपवन्तु सर्वेऽपि
लोकपालाः ।

आदित्यचन्द्रावनिलीऽनलथ
द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमथ ।
अहथ रात्रिथ उभे च सन्धे
धर्मो हि जानाति नरस्य हृत्तम् ॥ १८३ ॥

तद्यदि मम सतीत्वमस्ति मनसापि परपुरुषो नाभिल-
षितस्ततो देवा भूयोऽपि मे नासिकां तादृश्रूपाभचतां
कुर्वन्तु । अथवा यदि मम चित्ते परपुरुषस्य भ्रान्तिरपि
भवति मां भस्मसान्नयन्तु । एवमुक्त्वा भूयोऽपि तमाह । भो
दूरात्मन् ! पश्य मे सतीत्वप्रभावेण तादृगेव नासिका
सन्वृत्ता । अथासाबुल्लुकमादाय यावत्पश्यति तावत्तद्रूपां
नासिकाञ्च भूतले रक्तप्रवाहञ्च महान्तमपश्यत् । अथ स
विस्मितमना स्तां बन्धनाद्दिमुच्य शय्यायामारोप्य च चाटु-
गतैः पर्यतोपयत् । देवशर्मापि तं सर्वहत्तान्तमालोक्य
विस्मितमना इदमाह ।

शम्बरस्य च या माया या माया नमुचेरपि ।

बलेः कुम्भीनमेवैव सर्वास्ता योषितो विदुः ॥१८४॥

हसन्तं प्रहसन्त्येता रुदन्तं प्ररुदन्त्यपि ।

अप्रियं प्रियवाक्यैश्च गृह्णन्ति कालयोगतः ॥ १८५ ॥

उगना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद हृहस्यतिः ।

स्त्रीबुद्ध्या न विशेषेत तस्माद्दृष्ट्याः कथं हि ताः ॥१८६॥

अनृतं सत्यमित्वाहुः सत्त्वं चापि तथानृतम् ।

इति यास्ताः कथं धीरैः संरक्ष्याः पुरुषैरिह ॥ १८७ ॥

अन्यत्राप्युक्तम्,

नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो नेच्छेद्बल स्त्रीसु विवर्द्धमानम् ।

अतिप्रसक्तैः पुरुषैर्यत स्ताः क्रीडन्ति काकैरिव सूनपत्नैः ॥ १८८ ॥

सुमुखेन वदन्ति बल्लुगुना प्रहरन्त्येव शितेन चेतसा ।

मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदयेहालहलं महद्विषम् ॥१८९॥

अतएव निपीयतेऽधरो हृदयं सुष्टिभिरेव ताद्यते ।

पुरुषैः सुखनेशवञ्चितैर्मधुलुब्धैः कमलं यथालिभिः ॥ २०० ॥

अपि च, आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानाम्

दोषाणां सन्निधानं कपटशतगृहं चैत्रमप्रत्ययानाम् ।

दुर्पाङ्गं यन्महद्भिर्नरवरहृषभैः सर्वमायाकरणं

स्त्रीयन्तं केन लोके विषममृतयुतं धर्मनाशाय सृष्टम् ॥२०१॥

कार्कश्यं स्तनयोर्दृशोस्तरलतालीकं मुखे दृश्यते

कौटिल्यं कचसञ्चये प्रवचने मान्यन्विके स्थूलता ।

भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगः प्रिये

वासां दीपगणे गुण मृगदृशां ताः किं नराणां प्रियाः ॥ २०२ ॥

एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतो-
र्विश्वासयन्ति च परं न च विश्वसन्ति ।

तस्मान्नरेण कुलशीलवता सदैव
नार्यः श्मशानघटिका इव वर्जनीयाः ॥ २०३ ॥

व्याकीर्णं केशर करालमुखा मृगेन्द्रा
नागाय भूरिमदराजि विराजमानाः ।

मेधाधिनय पुरुषाः समरेषु शूराः

स्त्रीसन्निधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥ २०४ ॥

कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसन्ताम् ।

ज्ञात्वाच तं मन्मथपाशबद्धं यस्तामिषं मोनमिवीडरन्ति ॥ २०५ ॥

समुद्रषोचीव चलस्वभावाः सन्ध्याभ्ररेखेव मुहूर्त्तरागाः ।

स्त्रियः कृतार्थाः पुरुषं निरर्थं निष्पीडिताल्लकवत्त्यजन्ति ॥ २०६ ॥

अनृतं साहसं माया मूर्खत्वमतिलोभता ।

अशोचं निर्दयत्वञ्च स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः । २०७ ॥

सम्प्रीहयन्ति मदयन्ति विद्वम्बयन्ति

निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति ।

एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां

किं वा न घामनयना नसमाचरन्ति ॥ २०८ ॥

अन्तर्विषयमया ह्येता वह्निवैव मनोरमाः ।

गुञ्जाफलसमाकारा योषितः केन निर्मिताः ॥ २०९ ॥

एवं चिन्तयतस्तस्य परिव्राजकस्य सा निशा महदा

लक्ष्णेणातिचक्राम । सा च दूतिकास्त्रिनासिकां स्व-
 गृहं गत्वा चिन्तयामास । किमिदानीं कर्त्तव्यम् । कथ-
 मेतन्महच्छिद्रं स्यगधितव्यम् । अथ तस्या एवं विचिन्तयन्त्या
 भर्ता कार्यवगाद्राजकुले पर्युषितः प्रत्यूषे च स्वगृहमभ्युपेत्य
 द्वारदेशस्यः विविधपौरकृत्योक्तुकतया तामाह । भद्रे !
 श्लेषमानीयतां चुरभाण्डं येन घोरकर्मकरणाय गच्छामि ।
 सापि छिन्ननासिका गृहमध्यस्थितैव कार्यकरणापेक्षया
 चुरभाण्डात्चुरमेकं समाकृष्य तस्याभिसुखं प्रेषयामास ।
 नान्नापितोऽप्युक्तुकतया तमेकं चुरमवलोक्य कोपाविष्टः सन्
 रुदमिमुखमेव तं चुरं प्राहिणीत् । एतस्मिन्नन्तरे सा दुष्टा
 ऊर्ध्वबाह्व विधाय फूत्कर्त्तुमना गृहान्निश्चक्राम । अहो !
 पापेनानेन मम सदाचारवर्त्तिन्याः पश्यत नासिकाक्षेदो
 विहितः । तत्परित्वावतां तत्परित्वायताम् । अत्रान्तरे राज-
 पुरुषाः समभ्येत्य तं नापितं लगुडप्रहारैर्जर्जरौकृत्य दृढव-
 द्धनैर्वद्वा तवा छिन्ननासिकया सह धर्माधिकरणस्थानं
 नीत्या सभ्याजुहुः । नृपयन्तु भवन्तः सभासदः । अनेन
 नापितेनापराधं विना स्त्रीरत्नमेतद्वाङ्कितं तदस्य यद्युज्यते
 तत्क्रियताम् । इत्यभिहिते सभ्या जजुः । रे नापित ! किमर्थं
 त्वया भार्या व्यङ्गिता । किमनया परपुरुषोऽभिलषित, उत-
 स्त्रित्प्राणद्रोहः कृतः, किन्वा चौर्यकर्मोत्तरितम् । तद्
 कथ्यतामस्या अपराधः । नापितोऽपि प्रहारपीडिततनुर्वक्तुं
 न शशाक । अथ तं तूष्णीभूत दृष्ट्वा पुनः सभ्याजजुः ।

अहो ! सत्यमेतद्राजपुरुषाणां वचः, पापात्मायम् । अनेनेयं
निर्दोषा वराकी दुषिता । उक्तञ्च,

भिन्नस्वरमुखवणः शङ्कितदृष्टिः समुत्पतिततेजाः ।

भवति हि पापं कृत्वा स्वकर्मसंतासितः पुरुषः ॥ २१० ॥

तदा च, आयाति स्खलितैः पादैर्मुखवैवर्ण्यसंयुतः ।

ललाटस्त्रेदभाग्भूरिगद्गदं भाषते वचः ॥ २११ ॥

अधोदृष्टिर्भवेत् कृत्वा पापं प्राप्तः सभां नरः

तस्माद्यत्नात्परिज्ञेययिज्ञैरेतैर्विचक्षणैः ॥ २१२ ॥

अन्यञ्च, प्रसन्नवदनो हृष्टः स्पष्टवाक्यः सरोपदृक् ।

सभायां वक्ति सामर्षं सावष्टम्भो नरः शुचिः ॥ २१३ ॥

तदेव दुष्टचरित्रलक्षणो दृश्यते । स्त्रीधर्षणादध्य इति ।

तच्छूलायामारोप्यतामिति । अथ वध्यस्थाने नीयमानं तमव-

लोक्य देवशर्मा तान्धर्माधिकृतान् गत्वां प्रोवाच । भोः ! भोः !

अन्यायेनैव वराकी वध्यते । नापितः साधुसमाचार एषः ।

तच्छ्रयतां मे वाक्यम् । जम्बुकी हुडुगुडेनेति । अथ ते सभ्या

उचुः । भो भगवन् ! कथमेतत् ? ततो देवशर्मा तेषां प्रया-

चामपि वृत्तान्तं विस्तरेणाकथयत् । तदाकर्ण्य सुविस्मित-

मनसस्ते नापितं विमोच्य मिथः प्रोचुः । अहो !

अवधो ब्राह्मणो बालः स्त्री तपस्वी च रोगभाक् ।

विहिता व्यङ्गिता तेषामपराधे महत्यपि ॥ २१४ ॥

तदस्या नासिकाच्छेदः स्वकर्मणाहि संवृत्तः । ततो राज-

निघ्नस्तु कर्णच्छेदः कार्य्यः । तथानुष्ठिते देवशर्मापि वित्तनाश-

समुद्भूतगोकरहितः पुनरपि स्वकीयं मठायतनंजगाम ।
भतीऽहं ब्रवीमि । जम्बुकी हुहुयुञ्जेनेति ॥

करटक आह । अथैवंविधे व्यतिकरे किं कर्तव्यमावयो ?
दमनकोऽब्रवीत् । एवं विधेऽपि समये मम बुद्धिस्फूर्णं
भविष्यति, येन सञ्जीवकं प्रभो विश्लेषयिष्यामि उक्तञ्च यतः,
एदं हन्यान्न वा हन्यादिपुमुक्ती धनुष्मता ।

बुद्धिर्बुद्धिमती सृष्टा हन्ति राष्ट्रसनायकम् ॥ २१५ ॥

तदहं मायाप्रपञ्चेन गुप्त मायित्य तं स्फोटयिष्यामि
करटक आह । भद्र ! यदि कथमपि तव मायाप्रवेष्टं
पिङ्गलकी ज्ञास्यति, सञ्जीवकोवा, तदा नूनं विघात एव ।
सोऽब्रवीत् तात ! नैवं वद गूढबुद्धिभि रापत्काले विधुरेऽपि
दैवे बुद्धिः प्रयोक्तव्या नोद्यमस्याज्यः कदाचित् घुनाचर-
न्यायेन बुद्धेः साम्राज्यं भवति । उक्तञ्च,

त्वाज्येन धैर्यं विधुरेऽपि दैवे धैर्यात् कदाचित् स्थितिमाप्नुयात् सः ।
याते समुद्रेऽपि हि पीतभङ्गे सांयातिको वाञ्छति कर्म एव ॥ २१६ ॥

तथाच, उद्योगिनं सततं भव समेतिलक्ष्मी

दैवं हि दैवमिति कापुरुषावदन्ति ।

दैवं निहत्य कुरु पौरुष मात्मशक्त्या

यत्ने कृतं यदि न सिद्ध्यति कोऽब्रवीत् दीपः ? ॥ २१७ ॥

तदेवं ज्ञात्वा सुगुढबुद्धिप्रभावेन यथा ती दावपि न
ज्ञास्यतः तथा मिथो वियोजयिष्यामि । उक्तञ्च,

सुगुप्तस्यापि दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति

कौलिको विष्णुरूपेण राजकन्यां निषेवते ॥ २१८ ॥
करटक आह । कथमेतत् ? सोऽत्रवीत् ।

कथा ५ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कौलिकरथकारौ मित्रे प्रतिवसतः स्म ।
तत्र च तो वाच्यात् प्रभृति सहचारिणी, परस्परमतीव
स्नेहपरो सदैकस्थानविहारिणी कालं नयतः । अथ कदा-
चित्तत्राधिष्ठाने कस्मिंश्चिद्देवायतने यात्रामहोत्सवः संवृत्तः ।
तत्र च नटनर्त्तकचारणसंकुले नानादेशागतजनाहते तौ
महचरौ भ्रमन्तौ, काञ्चिद्राजकन्यां करेणुकारूढां सर्वलक्षण-
सनाथां कञ्चुकिवर्षधरपरिवारितां देवतादर्शनार्थं समायातां
दृष्टवन्तौ । अथासौ कौलिकस्तां दृष्ट्वा, विषादितइव, दुष्ट-
ग्रहगृहीतइव, कामगरैर्हन्यमानः, सहसा भूतले निपपात ।
अथ तं तदवस्थमवलोक्य, रथकारस्तद्दुःखदुःखित आत्मपुरुषैस्तं
अमुत्तिष्ठप्य स्वगृहमाणाययत् । तत्र च विविधैः शीतोपचारै-
श्चिकित्सकोपदिष्टैर्मन्त्रवादिभिरुपचार्यमानश्चिरात्कथञ्चित्सचे-
तनो बभूव । ततो रथकारेण पृष्टः । भी मित्र । किमेवं
त्वमकस्माद्विचेतनः सञ्जातः । तत्कथ्यतामात्मस्वरूपम् । स
आह, वयस्य ! यद्येवं तच्छृणु मे रहस्यं येन सर्वामात्मवे-
दनां ते वदामि । यदि त्वं—मां सुहृदं मन्यसे—ततः काठप्र-
दानेन प्रसादः क्रियताम्, चम्यतां यदा किञ्चित्पुण्यातिरे-
काद्युक्तं तव मयानुष्ठितम् । सोऽपि तदाकर्ण्य वाप्यपिहित

मयनः सगद्गदमुवाच । वयस्य ! यत् किञ्चित् दुःखकारणं
तद्गद येन प्रतीकारः क्रियते-यदि गक्यते कर्तुम् । उक्तञ्च,
श्रीपदार्थसुमन्त्राणां बुद्धेयैव महात्मनाम् ।

असाध्यं नास्ति लोकेऽत्र यद्ब्रह्माण्डस्य मध्यगम् ॥ २१८ ।

तदेषां चतुर्णां यदि साध्यं भविष्यति तदाहं साधयि-
ष्यामि । कौलिक आह, वयस्य ! एतेषामन्वेषामपि सहस्रग-
उपायानामसाध्यं-तन्मे दुःखम् । तस्मान्मम मरणे मा काल-
क्षेपं कुरु । रघुकार आह, भी मित्र ! यदप्यसाध्यं तद्यपि
निवेद्य येनाहमपि तदसाध्यं मत्वा त्वया सह बद्धी प्रवि-
श्यामि । न क्षणमपि त्वद्वियोगं सहित्ये । एष मे निश्चयः ।
कौलिक आह, वयस्य ! यासौ राजकन्या करेणुकारुणा
तत्रोत्सवे दृष्टा, तस्या दर्शनानन्तरं मकरध्वजेन ममेयमवस्था
विहिता । तत्र शक्नोमि तद्देदनां सोढुम् । तथाचोक्तम्,

मत्तेभ कुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमाद्रे

तस्याः पयोधरयुगे रतखेदखिन्नः ।

यत्नी निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती

स्वप्ने कदा क्षणमवाप्य तदीयसद्गम् ॥ २२० ॥

तथा च, रागी विम्बाधरोऽसोस्तनकलशयुगं योवनारुढगर्वम्
धीना नाभिः प्रकृत्या कुटिलक मलकं स्वल्पकञ्चापि मध्यम् ।
कुर्वन्वेतानि नाम प्रसन्नं निह नन विन्तितान्याशु खेदन्
यन्मां तस्याः कपोली दहत इतिमुहुः स्वच्छकी तत्र युक्तम् ॥ २२१ ॥

रघुकारोऽपि एवं सकामं तद्वचनमाकर्ण्य सस्मितमिद-

माह, वयस्य ! यद्येवं तर्हि दिव्या सिद्धं नः प्रयोज-
 नम् । तद्यैव तथा सह समागमः क्रियतामिति । कौलिक
 आह, वयस्य ! यत्र कन्यान्तःपुरे वायुं मुक्त्वा नान्यस्य प्रवेशो-
 ऽस्ति तत्र रक्षापुरुषाधिष्ठिते कथं मम तथा सह समागमः ।
 तत्किं मामस्यवचनेन विडम्बयसि । रथकार आह, मित्र !
 पश्य मे वृद्धिबलम् । एवमभिधाय तत्क्षणात् कौलसञ्चारिणं
 वैनतेयं बाहुयुगलं वायुजस्रक्षदारुणा शङ्खचक्रगदापद्मान्वितं
 संकिरीट कौस्तुभमघटयत् । ततस्तस्मिन्कौलिकं समारोप्य
 विष्णुचिह्नितं कृत्वा कौलसञ्चरणविज्ञानञ्च दर्शयित्वा प्रोवाच,
 वयस्य ! अनेन विश्वरूपेण गत्वा कन्यान्तःपुरे निशीघ्रे तां
 राजकन्या मेकाकिनीं स भूमिकप्रासादप्रान्तगतां मुग्धस्वभावां,
 त्वां वासुदेवं मन्यमानां, स्वकीयमिथ्यावक्रोक्तिभी रञ्जयित्वा,
 वास्तव्यायनीकविधिना भज । कौलिकोऽपि तदाकर्ण्य तथारूप
 स्तत्रगत्वा तामाह । राजपुत्रि ! सुप्ता किम्वा जागर्षि ।
 अहं तव कृते समुद्रात्सानुरागो लक्ष्मीं विहायैवागतः ।
 तत्क्रियतां मया सह समागम इति । सापि गरुडारूढं
 चतुर्भुजं सायुधं कौस्तुभोपेत मवलोक्य सविस्मया शयना-
 दुत्थाय प्रोवाच, भगवन् ! अहं मानुषी कौटिकाशुचिर्भ-
 वांस्त्रैलोक्यपावनो वन्दनीयश्च । तत्कथमेतद्युज्यते । कौलिक
 गह, सुभगे ! सत्यमभिहितं भवत्या, परं किन्तु राधा नाम
 मे भार्या गोपकुलप्रसूता प्रथममासीत्, सा त्वमत्रावतीर्णा ।
 नाहमत्रायातः । इत्युक्त्वा सा प्राह, भगवन् ! यद्येवं

तन्मे तातं प्रार्थय, सोऽप्यविकल्पं मां तुभ्यं प्रयच्छति ।
 कौसिक आह, सुभगे ! माहं दर्शनपथं मानुषाहं
 गच्छामि । किं पुनरात्तापकरणम्, त्वं गान्धर्वेण विवाहे
 नात्मानं प्रयच्छ । नो चेच्छापं दत्त्वा सान्वयं ते पितरं
 भस्मसात्करिष्यामीति । एवमभिधाय गरुडादवतीर्थ्य सब्धे
 पाणौ गृहीत्वा, तां सभयां सलज्जां विपमानां शय्यायामन-
 यत्ततश्च रात्रिशेषं यावद्वाटस्यायनोक्तविधिना निषेव्य प्रत्नूषे
 स्वगृहमलक्षितो जगाम । एवं तस्य तां नित्यं सेवमानस्य
 कालो याति । अथ कदाचित्कञ्चुकिनस्तस्या अधरोष्ठप्रवाल-
 खण्डनं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः । अहो ! पश्यतास्या राज-
 कन्यायाः पुरुषोपभुक्ताया इव शरीरावयवाः विभाव्यन्ते ।
 तत्कथमयं सुरचितेऽप्यस्मिद्गृह एवंविधो व्यवहारः,
 तद्राज्ञे निवेदयामः । एवं निश्चित्य सर्वे समेत्य राजानं
 प्रोचुः । देव ! वयं न विद्मः परं सुरचितेऽपि कन्यास्तःपुरे
 कश्चित्प्रविशति । तद्देवः प्रमाणमिति । तच्छ्रुत्वा राजातीव
 व्याकुलितचित्तो व्यचिन्तयत् ।

पुत्रीति जाता महतीह चिन्ता

कस्मैप्रदेयेति महान् वितर्कः ।

दत्त्वा सुखं प्राप्स्यति वा न वेति

कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम् ॥ २२२ ॥

नद्यद्य नार्थस्य सदृक् प्रभा वा

स्तुस्थानि कुलानि कुलानि तासान् ।

तीयैश्च दीपैश्च निपातयन्ति

नद्यो हि कूलानि कुलानि नार्यः ॥ २२३ ॥

तथाच, जननी मनोहरति जातवती

परिवर्द्धते सहशुचासुहृदाम् ।

परसत्कृतापि कुरुते मलिनं

दुरतिक्रमा दुहितरोषिपदः ॥ २२४ ॥

एवं बहुविधं विचिन्त्य देवीं रहःस्था प्रोवाच, देवि !
 ज्ञायतां किमेते कञ्चुकिनी वदन्ति । तस्य कृतान्तः कुपितो
 येनैतदेवं क्रियते । देव्यपि तदाकर्ण्य व्याकुलीभूता सत्वरं
 कन्यान्तःपुरे गत्वा तां खण्डिताधरं नखविलिखितशरीराव-
 यवां दुहितरमपश्यत् । आह च, आः पापे ! कुलकल-
 ङ्ककारिणि ! किमेवं शीलखण्डनं कृतम् । कोऽयं कृतान्ताव-
 लोकितस्वप्सकागमभ्येति । तत्कथ्यतां नमाग्नि सत्यम् ;
 इति कोपाटोपविसङ्घटं वदत्यां मातरि राजपुत्री भयलज्जा-
 नताननं प्रोवाच । अम्बे ! साक्षान्नारायणः प्रत्यहं गरुडा-
 रूढो निशि समायाति । चेदसत्यं मम काक्यं ? तत् परोक्षं
 विलोकयतु निगूढतरा निशीथे भगवन्तं रमाकान्तम् ।
 तच्छ्रुत्वा मापि प्रहसितवदना पुलकाद्धितसर्वाङ्गी सत्वरं
 गत्वा राजानमूचे, देव ! दिष्ट्या वर्द्धसे । नित्यमेव निशीथे
 भगवान्नारायणः कन्यकापार्श्वेऽभ्येति । तेन गान्धर्वविवाहेन
 सा विवाहिता । तद्य त्वया मया च रात्रौ वातायन-
 गताभ्यां, निशीथे द्रष्टव्यो, यतो न स मानुषैः सहानापं

करोति । तच्छ्रुत्वा हृदितस्य राज्ञस्तद्दिनं ० ॥ ॥
 कथञ्चिज्जगाम । ततस्तु रात्रौ निभृतो भूत्वा १॥ ॥ ॥
 राजा वातायनस्थो गगनासक्तदृष्टिर्यावत्तिष्ठति तावत्
 तस्मिन् समये गरुडं तं शहचक्रगदापद्महस्तं यद्योक्तचिह्नं
 द्धितं व्योम्नोऽवतरन्तं नारायणमपश्यत् । ततः सुधापूरुषो
 वितमिवात्मानं मन्थमानस्तामुवाच । प्रिये ! नास्त्वस्यो
 धन्यतरो लोके मत्तस्त्वत्तद्य, यत्प्रसूतिं नारायणी भजते ।
 तत्सिद्धाः सर्वेऽस्माकं मनोरथा, अधुना जामातृप्रभावेण
 सकलामपि वसुमतीं वश्यां करिष्यामि । एवं निश्चित्य
 सर्वैः सीमाधिपैः सह मर्यादाव्यतिक्रममकरोत् । ते च त
 मर्यादाव्यतिक्रमेण वर्त्तमानमालोक्य सर्वे समेत्य तेन सह
 विग्रहं चक्रुः । अत्रान्तरे स राजा देवीमुखेन तां दुहितर
 मुवाच । पुत्रि ! त्वयि दुहितरि वर्त्तमानायां, नारायणे
 भगवति जामातरि स्थिते, तत् किमेवं युज्यते यत्सर्वे पार्थिवा
 मया सह विग्रहं कुर्वन्ति । तत्सम्बोध्योऽद्य त्वया निजभर्ता,
 यथा मम शत्रून् व्यापादयति । ततस्तया स कौलिकी रात्रौ
 सविनयमभिहितः । भगवन् ! त्वयि जामातरि स्थिते मम
 तातो यच्छत्रुभिः परिभूयते तन्न युक्तम्, तत्प्रसादं कृत्वा
 सर्वांस्तान् शत्रून् व्यापादय । कौलिक आह, सुभगे ! किय-
 न्नावास्विते तव पितुः शत्रवः । तद्विश्वस्ता भव, चण्डेनापि
 सुदर्शनचक्रेण सर्वास्मिलशः खण्डयिष्यामि । अथ शक्तता
 कालेन, सर्वदेशं शत्रुभिरुद्धास्य, स राजा प्राकारगेधः

कृतः । तथापि वासुदेवरूपधरं कौलिकमजानन् राजा
 नित्यमेव विशेषतः कर्पूरागुरुकस्तूरिकादिपरिमलविशेषान्ना-
 नाप्रकारवस्त्रपुष्पभक्ष्यपेयांश्च प्रेषयन्दुहिष्टमुखेन तमूचे । भग-
 वन् ! प्रभाते नूनं स्थानभङ्गी भविष्यति, यतो यवसेधनचयः
 सञ्जातस्तथा सर्वोऽपि जनः प्रहारैर्जर्जरितदेहः सम्भृत्तो योद्दु-
 मचमः, प्रचुरो मृतश्च । तदेवं ज्ञात्वात्र काले यदुचितं भवति
 तद्विधेयमिति । तच्छ्रुत्वा कौलिकोऽप्यचिन्तयद्यत् स्थानभङ्गी
 जाते ममानया सह वियोगो भविष्यति तस्माद्गरुडमारुह्य
 मायुधमात्मानमाकाशे दर्शयामि । कदाचिन्मां वासुदेवं
 मन्यमानास्ते साशङ्का राज्ञो योद्दुभिर्हन्यन्ते । उक्तञ्च,

निर्विषेणापि सर्पेण कर्त्तव्या महती फणा ।

विषं भवतु मा भूयात् फटाटोपो भयङ्करः ॥ २२५

अथ यदि मम स्थानार्थं उन्नतस्य मृत्युर्भविष्यति तदपि

सुन्दरतरम्, उक्तञ्च,

गवामर्थे ब्राह्मणार्थे स्वाम्यर्थे स्त्रीकृतेऽथवा ।

स्थानार्थे यस्यजेत्प्राणांस्तस्य लोकाः सनातनाः ॥ २२६ ॥

चन्द्रे मण्डलसंस्थे विगृह्यते राहुणा दिनाधीशः ।

शरणागतेन सार्धं विपदपि तेजस्विनां श्लाघ्या ॥ २२७ ॥

एव निश्चित्य प्रत्यूषे दन्तधावन कृत्वा तां प्रीवाच ।

सुभगे ! समस्तैः शत्रुभिर्हतेरन्नं पानं चाप्त्वादयिष्यामि ।

किं बहुना—त्वयापि सह सङ्गमं ततः करिष्यामि । पर

वाच्यस्वयात्मपिता यत् प्रभाते प्रभूतेन सैन्येन सह नगरा-

त्रिभुव्य योऽथ, महं चाकाशस्थित एव सर्वांस्तान्निस्तेजस
 करिष्यामि पद्यात्सुखेन भवता हन्तव्याः । यदि पुनरहं ता
 स्वयमेव सूदयामि तत्तेषां पापात्मनां वैकुण्ठोया गति
 स्यात् । तस्मात्ते तथा कर्त्तव्या यथा पलायन्ती हन्यमाना
 स्वर्गं न गच्छन्ति । सापि तदाकर्ण्य पितुः समीपं गत्वा सर्व
 वृत्तान्तं न्यवेदयत् । राजापि तस्या वाक्यं श्रद्धानः प्रत्यक्षे
 समुत्थाय सुसन्नदसैन्यो युद्धार्थं निश्चक्राम । कौलिकोऽपि
 मरणे कृतनिश्चय चापपाणिर्गगनगति गर्गुडारूढो युद्धाव
 प्रस्थितः । अत्रान्तरे भगवता नारायणेनातीतानागतवर्त्त
 मानवेदिना स्मृतमात्री वैनतेयः सम्प्राप्तो विहस्य प्रोक्तः ।
 भो गरुत्मन् ! जानासि त्वं यन्मम रूपेण कौलिको दारुम
 यगरुडे समारूढो राजकन्यां कामयते । सोऽन्नवीत् । देव !
 सर्वं ज्ञायते तच्चेष्टितम् । तत् किं कुर्मः साम्प्रतम् ; श्रीभग
 वानाह, अथ कौलिको मरणे कृतनिश्चयो विहितनियमो
 युद्धार्थे विनिर्गतः । स नूनं प्रधानक्षत्रियशराहतो निधन
 मेष्यति । तस्मिन् हते सर्वो जनो वदिष्यति यत्प्रभूत
 क्षत्रियैर्मिलित्वा वासुदेवो गरुडश्च निपातितः । ततः परं
 लोकोऽयमावयोः पूजां न करिष्यति । ततस्त्वं द्रुततरं तत्र
 दारुमयगरुडे सद्गमणं कुरु । अहमपि कौलिकशरीरे
 प्रवेशं करिष्यामि येन स शत्रुन् व्यापादयति । ततश्च शत्रु
 वधादावयोर्माहात्म्यवृद्धिः स्यात् । अथ गरुडे तथेति प्रति-
 पन्ने श्रीभगवात्नारायणस्तच्छरीरे सद्गमणमकरोत् । ततो

गवन्माहात्म्येन गगनस्थः स कौलिकः शङ्खचक्रगदाचाप-
 ङ्कितः घण्टाटव लीलयैव समस्तानपि प्रधानचक्रियात्रि-
 जसयकार । ततस्तेन राज्ञा स्वसैन्यपरिहृतेन सङ्ग्रामे
 ता निहताश्च ते सर्वेऽपि शत्रवः । जातश्च लोकमध्ये प्रवादो
 गनेन विष्णुजामातृप्रभावेण सर्वे शत्रवो निहता इति ।
 लिकोऽपि तान् हतान्दृष्ट्वा प्रमुदितमना गगनादवतीर्णः
 यावद्राजामात्यपौरलीकास्तं नगरवास्तथ्यं कौलिकं पश्यन्ति
 तः पृष्टः किमेतदिति । ततः सोऽपि मूलादारभ्य सर्वं
 वृत्तान्तं न्यवेदयत् । ततश्च कौलिकसाहसानुरञ्जितमनसा
 वधवाद्वाप्ततेजसा राज्ञा सा राजकन्या सकलजनप्रत्यक्षं
 बाहविधिना तस्मै समर्पिता देशश्च प्रदत्तः । कौलिकोऽपि
 सा सार्धं पञ्चप्रकारं जीवलीकसारं विषयसुखमनुभवन् कालं
 नाय । अतस्तूच्यते । सुप्रयुक्तस्य दम्भस्येति ।

तच्छ्रुत्वा करटक आह भद्र । अस्थेवं । परं तथापि
 हन्ने भयम् । यतो बुद्धिमान् सञ्जीवकः रौद्रश्च सिंहः ।
 यपि ते बुद्धिप्रागल्भ्यं तथापि त्वं पिङ्गलकात्त वियोज-
 तुमसमर्थ एव । दमनक आह, भ्रातः । असमर्थोऽपि
 र्थ एव । उक्तञ्च,

उपायेन हि यत् कुर्यात्तत्र शक्यं पराक्रमैः ।

काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः ॥ २२८ ॥

करटक आह । कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा ई ।

अस्ति कस्मिंश्चित्पृथगे महान् न्यग्रोधपादपः । तत्र
वायसदम्पती प्रतिवसतः स्म । अथ तयोः प्रसवकाले वृक्ष-
विवरान्निष्क्रम्य कृष्णसर्पः सदैव तदपत्यानि भक्षयति ।
ततस्तौ निर्वेदादन्यवृक्षमूलनिवासिनं प्रियसुहृदं शृगालं
गत्वोचतुः । भद्र । किमेवम्बिधे सञ्जात आवयोः कर्त्तव्यं
भवति । एष तावद्दृष्टात्मा कृष्णसर्पो वृक्षविवरान्निर्गत्वाव-
योर्बालकान्भक्षयत्येव । तत्कथ्यतां तद्रक्षार्थं कश्चिदुपायः ।

यस्य क्षेत्रं नदी तीरे भार्या च परसङ्गता ।

ससर्पे च गृहे वासः कथं स्यात्तस्य निर्वृतिः ॥ २२६ ॥

अन्यच्च, सर्पयुक्ते गृहे वासी मृत्युरेव न संशय ।

यद्ग्रामान्ते वसेत् सर्पस्तस्य स्यात् प्राणसंशयः ॥ २३० ॥

अस्माकमपि तदस्त्रितानां प्रतिदिनं प्राणसंशयः । उ-
वाच, नात्र विषये स्वल्पोऽपि विषादः कार्यः । नूनं स सुखी
नोपायमन्तरेण वधः स्यात् ।

उपायेन जयो यादृषिपोस्तादृक्न हेतिभिः ।

उपायज्ञोऽल्पकायोऽपि न शरैः परिभूयते ॥ २३१ ॥

तथा च, भक्षयित्वा बह्वन्तगानुत्तमाधममध्वमान् ।

अतिनीत्याहकः कश्चिन्मृतः कर्कटकण्ठहात् ॥ २३२ ॥

तावुचतुः । कश्चित् ० सोऽब्रवीत् ।

कथा ७ ।

अस्ति कश्चिन्वित् वनप्रदेशे नानाजलचरसनाथं महत्
सरः । तत्र च कृताश्रयो वक् एको वृद्धभावमुपागतो मत्स्रान्
व्यापादयितुमसमर्थः । ततश्च क्षुत्क्षामकण्ठः सरस्तीर उप-
विष्टो मुक्ताफलप्रकरसदृशैरश्रुप्रवाहैर्धरातलमभिषिञ्चन् रु-
रोद । एकः कुलीरको नानाजलचरसमेतः समेत्य तस्य
दुःखेन दुःखितः सादरमिदमूचे, माम् ! किमद्य त्वया
नाहारवृत्तिरनुष्ठीयते, केवलमश्रुपूर्णनेत्राभ्यां सनिःखासेन
स्थीयते । स आह, वत्स ! सत्यमुपलक्षितं भवता ; मया
हि मत्स्रादनं प्रति परमवैराग्यतया साम्प्रतं प्रायोपवेशनं
कृतं, तेनाहं समीपगतानपि मत्स्रान्न भक्षयामि । कुलीरक-
स्तच्छ्रुत्वा प्राह, माम् ! किं तवैराग्यकारणम् । स प्राह,
वत्स ! अहमस्मिन् सरसि जातो वृद्धिं गतश्च । तन्मयैतच्छतं
यद्वाद्भवार्पिक्यनावृष्टिः सम्पद्यते लग्ना । कुलीरक आह,
कस्मात्तच्छ्रुतम् ? वक् आह, दैवज्ञमुखात् । यतः गनै-
शरो हि रोहिणीशकटं भित्त्वा भौमद्य शुक्रद्य प्रयास्यति ।
उक्तञ्च, वराहमिहिरेण,

यदि भिन्ते सूर्यपुत्रो रोहिण्याः शकटमिहलोके ।

द्वादशवर्षाणि तदा न हि वर्षति वासवो भूमौ ॥२३३॥

तथा च, प्राजापत्ये शकटे भिन्ने कृत्वैव पातकं वसुधा ।

भस्मास्थिशकलकीर्णा कापालिकमिव व्रतं धत्ते ॥ २३४ ॥

तथाच, रोहिणीशकटमर्कानन्दनयेद्भिनत्ति रुधिरोऽथवा शशी,
किं वदामि तदनिष्टसागरे मर्वलोकामुपयाति संक्षयः ॥२३५॥

रोहिणीशकटमध्यसंस्थिते

चन्द्रमस्य शरणीकृता जलाः ।

कापि यान्ति शिशुपाचिताशनाः

सूर्यतप्तभिदुराम्बुपाविनः ॥ २३६ ॥

तदेतत्सरः स्वल्पतोयं वर्त्तते । शीघ्रं शोष यास्यति ।
अस्मिन् शुक्ते यैः सहाहं वृद्धिं गतः, सदैव क्रीडितश्चैते सर्वे
तोयाभावाच्चागं यास्यन्ति । तत्तेषां वियोगं द्रष्टुमहमस
मर्थः । तेनैतत्प्रायोपवेशनं कृतम् । साम्प्रतं सर्वेषां स्वल्पजला
शयानां जलचरा गुरुजलाशयेषु स्वल्पजनैर्नीयन्ते, केचिच्च
मकरगोधाशिशुमारजलहस्तिप्रभृतयः स्वयमेव गच्छन्ति ।
अत्र पुनः - सरसि ये जलचरास्ते निश्चिन्ताः सन्ति, तेनाहं
विशेषाद्रोदिमि यद्दीजशेषमात्रमप्यत्र नोद्धरिष्यति । ततः
स तदाकर्णान्येषामपि जलचराणां तत्तस्य वचनं निवेदया
मास । अथ ते सर्वे भयत्रस्तमनसो मत्प्राकच्छपप्रभृतयस्त
नभ्युपेत्य पप्रच्छः । माम् । अस्ति कश्चिदुपायो येनास्माकं रक्षा
भवति । वक् आह, अस्वस्य जलाशयस्य नातिदूरे प्रभूत
जलसनाथं सरः पद्मिनीखण्डमण्डितं यच्चतुर्विंशत्यापि वर्षा
णामवृष्ट्या न शोषतेति । तद्यदि मन एष्ट कश्चिदारोहति
तदहं तं तत्र नयामि । अथ ते तत्र विश्वासगापद्या स्नात ।
नातुल ! भ्रातः ! इति सुवाणा अहं पूर्वमहं पूर्वमिति सम-

न्तात्परितस्थः । सोऽपि दुष्टाशयः क्रमेण तान् पृष्ठमारोप्य
 जलाशयस्य नातिदूरे गिलां समासाद्य तस्यामाक्षिप्य स्त्रिच्छया
 भक्षयित्वा भूयोऽपि जलाशयं समासाद्य जलचराणां मिथ्या-
 वार्त्तासन्देयगैर्मनांमि रञ्जयन्नित्यामिवाहारवृत्तिमकरोत् ।
 अन्यस्मिन् दिने स कुलीरकेणोक्तः, माम ! मया सह ते प्रथमः
 स्नेहसम्भाषः सञ्जातः, तत्किं मां परित्यज्यान्यान्नयसि ।
 तस्मात् अद्य मे प्राणत्वाणं कुरु । तदाकर्ण्य सोऽपि दुष्टाशयधि-
 न्तितवान् । निर्विण्णोऽहं मत्स्यमांसादनेन । तदद्यै नं कुलीरकं
 व्यञ्जनस्थाने करोमि । इति विचिन्त्य तं पृष्ठे समारोप्य तां
 बन्धगिलामुद्दिश्य प्रस्थितः । कुलीरकोऽपि दूरादेवास्थिपर्वतं
 शिलाशयमवलोक्य मरस्यास्थोनि प्ररिञ्जाय तमपृच्छत्,
 माम । कियद्दूरे स जलाशयः, मदीयभारेणातिश्रान्तस्त्वं
 तत् कथय ; सोऽपि मन्दधीर्जलचरोऽवमिति मत्वा, स्थाने न
 प्रभवतीति सस्मितमिदमाह । कुलीरक ! कुतोऽन्यो जला-
 शयः ? सम प्राणयात्रेयम् ; तस्मात् स्मर्यतांमात्मनोऽभीष्ट-
 देवता । त्वामप्यस्यां गिलायां निक्षिप्य भक्षयिष्यामि ।
 इत्युक्तवति तस्मिन् स्ववदनदंशद्वयेन मृणालनालधवलायां
 मृदुशीवायां गृहीतो मृतश्च । अद्य स तां वज्रशीवां समादाय
 शनैः शनैस्तज्जलाशयमासंसाद् । ततः सर्वैरेव जलचरैः,
 पृष्टः, भोः कुलीरक ! किं निवृत्तस्त्वम् ? स मातुलीऽपि
 नायातः ? तत्किं चिरयति, वयं सर्वे सेक्षुताः कृत-
 क्षणास्त्रिष्टामः । एवं तैरभिहिते कुलीरकोऽपि विहस्यो-

वाच । मूर्खाः सर्वे जलचरास्तन मिथ्यावादिना वक्षयित्वा
नातिदूरे शिलातले प्रक्षिप्य भक्षिताः । तन्मयायुःशेषतया
तस्य विम्बासघातकस्याभिप्रायं ज्ञात्वा श्रीवियमानीता । तद्वत्
सम्भ्रमेण । अधुना सर्वजलचराणां क्षेमं भविष्यति । अतोऽहं
ब्रवीमि । भक्षयित्वा बहून् मत्स्यानिति ।

वायस आह, भद्र ! तत्कथय कथं स दुष्टसर्पे बध
मुपैष्यति । शृगाल आह, गच्छतु भवान् किञ्चिन्नगरं
राजाधिष्ठानम् । तत्र कस्यापि धनिनो राजामात्यारे-
प्रमादिनः कनकसूत्रं हारं वा गृहीत्वा तत्कोटरे प्रक्षिप्य
येन सर्पस्तद्गृहणेन बध्यते । अथ तत्क्षणात् काकः काकी
च तदाकर्ण्योच्छेद्योत्पतितौ । ततश्च काको किञ्चिन्नर-
प्राप्य यावत्पश्यति तावत्तन्मध्ये कस्यचिद्राजोऽन्तःपुरं जलासा-
न्यस्तकनकसूत्रं मुक्तमुक्ताहारवस्त्राभरणं जलक्रीडां कुरुते ।
अथ सा वायसी कनकसूत्रमेकमादाय खगटहाभिमुखं प्रतस्थे ।
ततश्च कञ्चुकिनो वर्षधराय तं नीयमानमुपलक्ष्य गृहीत-
लगुडाः सत्वरमनुययुः । काक्यपि सर्पकोटरे तत्कनकसूत्रं
प्रक्षिप्य सुदूरमवस्थिता । अथ यावद्राजपुरमास्तं वृक्षमारुह्य
तत्कोटरमवलोकयन्ति तावत् कृष्णसर्पः प्रसारितभोगस्तिष्ठति ।
ततस्तं लगुडप्रहारेण हत्वा कनकसूत्रमादाय यथाभिल-
षितं स्थानं गताः । वायसदम्पती अपि ततः परं सुखेन
वसतः । अतोऽहं ब्रवीमि । उपायेन हि यत् कुर्यादिति ।
तत्र किञ्चिदिह बुद्धिमतामसाध्यमिति ।

यस्य बुद्धिर्वलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम् ?
 वने सिंहो मदीमत्तः शशकेन निपातितः ॥ २३७ ॥
 करटक आह, कथमेतत् ? स आह ।

कथा ८ ।

कस्मिंश्चिदने भासुरकी नाम सिंहः प्रतिवसति स्म ।
 अथासौ वीर्यातिरेकान्नित्यमेवानेकान्मृगशशकादीन् व्यापा-
 दयन्नोपरराम । अथान्येद्युस्तदनजाः सर्वे सारङ्गवराहम-
 ह्विपशशकादयो निलित्वा तमभ्युपेत्य प्रीयुः । स्वामिन् ! किम-
 नेन सकलमृगवधेन ? नित्यमेव यतस्तवैकेनापि मृगेण तृप्ति
 भवति । तत् क्रियतामस्माभिः सह समयधर्मः । अद्यप्रभृति
 तवात्रोपविष्टस्य जातिक्रमेण प्रतिदिनमेको मृगो भक्षार्थं
 समेष्यति । एवं कृते तव तावत्प्राणयात्रा क्लेशं विनापि
 भविष्यति, अस्माकञ्च पुनः सर्वाच्छेदनं न स्यात् । तदेव
 राजधर्माऽनुष्ठेयतान् ।

उक्तञ्च, शनैः शनैश्च यो राज्यमुपभुङ्क्ते यथाबलम् ।

रसायनमिव प्राज्ञः स पुष्टिं परमां व्रजेत् ॥ २३८ ॥

विधिना मन्त्रयुक्तेन रूचापि मथितापि च ।

प्रयच्छति फलं भूमिररणीव हुताग्रनम् ॥ २३९ ॥

प्रजानां पालनं शस्यं स्वर्गकीशस्य वर्द्धनम् ।

घोडनं धर्मनागाय पापायायशसे स्मितम् ॥ २४० ॥

गोपालेन प्रजाधेनोर्धित्तदुग्धं शनैःशनैः ।

पालनात्पोषणाद्वाह्यं न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ॥ २४१ ॥

अजामिव प्रजां मोहाद्यो हन्यात्पृथिवीपतिः ।

तस्यैका जायते तृतिर्न द्वितीया कथञ्चन ॥ २४२ ॥

फलार्थी नृपतिर्लोकान् पालयेद्यत्रमास्थितः ।

दानमानादितोयेन मालाकारोऽङ्कुरानिव ॥ २४३ ॥

नृपदीपो धनखेहं प्रजाभ्यः संहरेन्नपि ।

अन्तरस्यैर्गुणैः शुभ्रैर्लक्ष्यते नैव केनचित् ॥ २४४ ॥

यथा गौर्दुह्यते काले पाल्यते च तत्रा प्रजाः ।

सिच्यते चीयते चैव सता पुष्पफलप्रदा ॥ २४५ ॥

यथा बीजाद्गुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिरक्षितः ।

फलप्रदो भवेत्काले तद्वत्लोकः सुरक्षितः ॥ २४६ ॥

हिरण्यधान्यरत्नानि यानानि विविधानि च ।

तथान्यदपि यत्किञ्चित्प्रजाभ्यः स्यान्नहीपतेः ॥ २४७ ॥

लोकानुग्रहकर्तारः प्रवर्द्धन्ते नरेश्वराः ।

लोकानां सत्त्वयाश्चैव क्षयं यान्ति न सशयः ॥ २४८ ॥

अथ तेषां तद्वचनमाकर्ष्य भासुरक आह, अही । सत्त्व

मभिहितं भवन्निः, परं यदि ममोपविष्टस्यात्र नित्यमेव

नैकः श्लाघदः समागमिष्यति तद्भूनं सर्वानपि भक्षयिष्यामि ।

अथ ते तथैव प्रतिज्ञाय निर्हुतिभाजस्तत्रैव वने निर्भयाः

पर्यटन्ति । एकश्च प्रतिदिनं क्रमेण याति, द्वयो वा, वैरा-

ग्ययुक्तो वा, श्लोकप्रस्तो वा, पुत्रकलत्रनागभीतो वा, तेषां

मध्यात्तस्य भोजनार्थं मध्याह्नसमयं उपतिष्ठते । अथ कदा-
चिज्जातिक्रमाच्छकस्यावसरः समायातः स समस्तमृगैः
प्रेरितोऽनिच्छन्नपि मन्दंमन्दं गत्वा तस्य वधोपायं चिन्तयन्
वेलातिक्रमं कृत्वा व्याकुलित हृदयो यावद्गच्छति तावन्मार्गं
गच्छता कूपः संदृष्टः । यावत्कूपोपरि याति तावत्कूपमध्य-
आत्मनः प्रतिविम्बं ददर्श ; तेन हृदये चिन्तितं यद्भव्य उपा-
योऽस्ति, अहं भासुरकं प्रकीप्य स्वबुद्ध्यास्मिन्कूपे पातयि-
ष्यामि । अथासौ दिनशेषे भासुरकसमीपं प्राप्तः । सिंहो
ऽपि वेलातिक्रमेण क्षुत्क्षामकण्ठः कोपाविष्टः सृक्कणी परि-
लेलिहत् व्यचिन्तयत् । अहो ! प्रातराहाराय निःसत्त्वं वनं
मया कर्तव्यम् । एवं चिन्तयतस्तस्य शशको मन्दं मन्दं गत्वा
प्रणम्य तस्याग्रे स्थितः । अथ तं प्रव्वलितात्मा भासुरको
भर्त्सयन्नाह, रे शशकाधम ! एकं तावत्त्वं लघु., प्राप्नोऽपरं
वेलातिक्रमेण, तदस्मादपराधात्त्वां निपात्य प्रातः सकलान्यपि
मृगकुलान्युच्छेदयिष्यामि । अथ शशकः सविनयं प्रोवाच
स्वामिन् ! नापराधी मम, न च सत्त्वानाम्, तच्छूयतां कार-
णम् ; सिंह आह, सत्वरं निवेद्य यावत् मम दृष्टान्तर्गतो
न भवान् भविष्यतीति । शशक आह, स्वामिन् ! समस्त
मृगैरद्य जातिक्रमेण मम लघुतरस्य प्रस्तावं विज्ञाय ततोऽहं
पञ्चशशकैः समं प्रेषितः । ततद्याहमागच्छन्नन्तराले महता
केनचिदपरेण सिंहेन विवराद्निर्गत्वाभिहितः । रे ! क्व
प्रस्थिता यूयम् ? अभीष्टदेवतां स्मरत, ततो मयाभिहितम्,

घयं स्वामिनो भासुरकसिंहस्य सकाग आहाराय समयध
 र्मेण गच्छामः । ततस्तेनाभिहितम्, यद्येवं तर्हि मदीय
 मेतद्धनं मया सह समयधर्मेण समस्तैरपि श्वापदैर्वर्तितव्यम् ।
 चोररूपो स भासुरकः । अथ यदि सोऽत्र राजा ततो विज्ञा
 सस्थाने चतुरः शयकानत्र धृत्वा तमाह्वय द्रुततरमागच्छ,
 येन य. कश्चिदावयोर्मध्यात्पराकमेण राजा भविष्यति—
 सर्वानेतान् भक्षयिष्यतीति—ततोऽहं तेनादिष्टः स्वामिष
 काशमभ्यागतः—एतद्द्वेलाव्यतिक्रमकारणम् । तदत्र स्वामी
 प्रमाणम् । तच्छ्रुत्वा भासुरक. आह, भद्र । यद्येवं तत्
 सत्वरं दर्शय मे तं चोरसिंहं, येनाहं मृगकीपं तस्योपरि क्षिप्त्वा
 स्वस्यो भवामि उक्तञ्च,

भूमिर्मित्तं हिरण्यञ्च विग्रहस्य फलत्रयम् ।

नास्त्येकमपि यद्येषां न तं कुर्यात्कथञ्चन ॥ २४८ ॥

यत्र नं स्यात् फलं भूरि यत्र च स्यात्पराभवः ।

न तत्र मतिमान्युद्धं समुत्पाद्य समाचरेत् ॥ २५० ॥

शशक आह, स्वामिन् । सत्यमिदम्, स्वभूमिहेतो
 परिभवाच्च युध्यन्ते चक्रियाः, पर स दुर्गाश्रयः, दुर्गावि
 ष्कस्य वयं तेन विश्वम्भिताः । ततो दुर्गस्थो दुःसार्ध
 भवति रिपुः । उक्तञ्च,

न गजानां सहस्रेण न च लक्षेण वाजिनाम् ।

यत्कृत्यं साध्यते राज्ञां दुर्गैकेन सिध्यति ॥ २५१ ॥

शतमेकोऽपि सन्वत्ते प्राकारस्थो धनुर्धरः ।

तस्माद्दुर्गं प्रशंसन्ति नीतिशास्त्रविचक्षणाः ॥ २५२ ॥

पुरा गुरोः समादेशाद्विरण्यकशिपोर्भयात् ।

शक्रेण विहितं दुर्गं प्रभावाद्दिश्वकर्माणः ॥ २५३ ॥

तेनापि च वरो दत्तो यस्य दुर्गं स भूपतिः ।

विजयी स्यात्ततो भूमी दुर्गाणि स्युः सहस्रशः ॥ २५४ ॥

दंष्ट्राविरहितो नागो मदहीनो यथा गजः ।

सर्वेषां जायते वश्यो दुर्गहीनस्तथा नृपः ॥ २५५ ॥

तच्छ्रुत्वा भासुरक आह, भद्र ! दुर्गस्थमपि दर्शय तं

घोरसिंहं येन व्यापादयामि । उक्तञ्च,

जातमात्रं न यः शत्रुं रोगञ्च प्रशमं नयेत् ।

महाबलोऽपि तेनैव हृदिं प्राप्य स हन्यते ॥ २५६ ॥

तथा च, उत्तिष्ठमानस्तु परो नीपेक्ष्यः पथमिच्छता ।

समो हि शिष्टैरान्नाती वत्स्यन्तावामयः स च ॥ २५७ ॥

अपि च, उपेक्षितः क्षीणबलोऽपि शत्रुः

प्रमाददोषात्पुरुषैर्मदान्यैः ।

साध्योऽपि भूत्वा प्रथमं ततोऽसा-

वसाध्यतां व्याधिरिव प्रयाति ॥ २५८ ॥

तथा च, आत्मनः शक्तिमुदीक्ष्य मानोक्ताहञ्च यो ब्रजेत् ।

शत्रून् हन्ति स एकोऽपि क्षत्रियान् भार्गवो यथा ॥ २५९ ॥

शक्य आह, अस्म्येतत्तथापि बलवान् स मया दृष्टः तन्न

युज्यते स्वामिनस्तस्य सामर्थ्यमविदित्वा गन्तुम् ।

उक्तञ्च, अविदित्वात्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः ।

स कथं ममीपरि द्रोहबुद्धिं करोति । दमनक आह, देव !
भृत्योभृत्य इत्यनेकान्तिकमेतत् ।

उक्तञ्च, न सोऽस्ति पुरुषो राज्ञां यो न कामयते त्रियम् ।

अशक्ता एव सर्वत्र नरेन्द्रं पर्युपासते ॥ २६४ ॥

पिङ्गलक आह, भद्र । तथापि मम तस्योपरि चित्त
वृत्तिर्न विकृतिं याति । अथवा साध्विदमुच्यते,

अनेकादीषदुष्टोऽपि कायः कस्य न वल्लभः ।

कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ॥ २६५ ॥

दमनक आह, अत एवायं दोषः । उक्तञ्च,

यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः ।

अकुलीनः कुलीनो वा स त्रियो भाजनं नरः ॥ २६६ ॥

अपरं केन गुणविशेषेण स्वामी सञ्जीवकं निर्गुणकमपि
निकटे धारयति । अथ देव ! यद्येवं चिन्तयसि महाकायो
ऽयमनेन रिपून् व्यापादयिष्यामि, तदस्मान्न सिध्यति, यतोऽयं
शय्यभोजी देवपादानां पुनः शत्रवो मांसाशिनः । तद्विषु
साधनमस्य साहाय्येन न भवति । तस्मादेनं दूषयित्वा
हन्यतामिति । पिङ्गलक आह,

उक्तो भवति यः पूर्वं गुणवानिति संसदि ।

तस्य दोषो न वक्तव्य प्रतिज्ञाभङ्गभौरुणा ॥ २६७ ॥

अन्यच्च, मयास्य तव वचनेनाभयप्रदानं दत्तम् । तत्कथं
स्वयमेव व्यापादयामि । सर्वथा सञ्जीवकोऽयं सुहृदस्माकं
न तं प्रति कश्चिन्न्युरिति । उक्तञ्च,

इतः स दैत्यः प्रातःशोभते एवाहति चयम् ।

विपद्योऽपि संवर्धं स्वयं केतुमसाम्प्रतम् ॥ २६८ ॥

आदौ न वा प्रणयिनां प्रणयो विधेयो

दत्तोऽथवा प्रतिदिनं परिपीपणीयः ।

उत्तिचप्य यत् क्षिपति तत्प्रकरोति लज्जां

भूमौ स्थितस्य पतनाद्भयमेव नास्ति ॥ २६९ ॥

उपकारिणु यः साधुः साधुत्वे तस्य कौं गुणः ?

अपकारिणु यः साधुः स साधुः सन्निरुच्यते ॥ २७० ॥

तद्द्रोहबुद्धेरपि मयास्य न विरुद्धमाचरणीयम् । दमनक
ग्राह, स्वामिन् ! नैप राजधर्मो यद्द्रोहबुद्धेरपि क्षम्यते ।
उक्तञ्च, तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं मर्मज्ञं व्यवसायिनम् ।

अर्द्धराज्यहरं भृत्यं यो न हन्यात् स हन्यते ॥ २७१ ॥

अपरं त्वयास्य सखित्वात्सर्वोऽपि राजधर्मः परित्यक्तो,
राजधर्माभावात्सर्वोऽपि परिजनो विरक्तिं गतो, यतः सखी-
कः शय्यभोजी, भवान्मांसाद्, स्तव प्रकृतयश्च । यत्तवावध्यव्य-
सायवाह्यं कुतस्तासां मांसायनम् । यद्द्रहितास्तास्त्वां
प्रकृता यास्यन्ति । ततोऽपि त्वं विनष्ट एव । अस्य सङ्गत्या
नस्ते न कदाचिदाखेटके मतिर्भविष्यति । उक्तञ्च,

यादृशैः सेव्यते भृत्यै र्यादृशांशोपसेवते ।

कदाचिन्नात्र सन्देहस्तादृक् भवति पूरुषः ॥ २७२ ॥

या च, सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामादि न प्रायते

मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
 स्वाती सागरशक्तिशुचिपतितं तज्जायते मीत्तिकं
 प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संवासतो जायते ॥ २७३
 तथा च, असतां संज्ञदोषेण साधवो यान्ति विक्रियाम् ।
 दुर्योधनप्रसङ्गेन भीष्मा गोदरणे गतः ॥ २७४ ॥
 अत एव सन्तो नीचसङ्गं वर्जयन्ति । उक्तञ्च,
 न ह्यधिज्ञातशीलस्य प्रदातव्यः प्रतिश्रयः ।
 मत्कृणस्य च दोषेण हता मन्दविसर्पिणी ॥ २७५ ॥
 पिङ्गलक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा ६ ।

अस्ति कस्यचिन्महीपतेः कस्मिंश्चित् स्थाने मनोरमं शयन
 स्थानम् । तत्र शङ्करपटयुगलमध्यसंस्थिता मन्दविसर्पिणी
 नाम श्वेता मूका प्रतिवसति स्म । सा च तस्य महीपते
 रक्तमाखादयन्ती सुखेन कालं नयमाना तिष्ठति । अत्र
 दुग्धं तत्र शयने क्वचिद्भ्राभ्यत्रग्निमुखौ नाम मत्पुरः समा
 यान् । अथ त दृष्ट्वा सा विप्रखवदना श्लेषाच, भो अग्नि
 मुख ! कुतश्चमभानुचितस्थाने समायातः, तद्यावन्न क्वचि
 द्वेष्टि तावच्छीघ्रं गम्यतामिद्वि । स आह, भगवति । गृह्णा
 गतस्याम्राधीरपि नैतद्युज्यते वक्तुम् । उक्तञ्च,

एहागच्छ समाश्रसासनमिदं कस्माच्चिरोद्दृशसे

कावार्ता अतिदुर्बलोऽसि कुशलं प्रीतोऽस्मि ते दर्शनाम् ।

एवं नीचजनेऽपि युज्यति गृहं प्राप्ते सतां सर्वदा

धर्मोऽयं गृहमेधिनां निगदितः स्मार्तैर्लघुः स्वर्गदः ॥ २७६ ॥

अपरं मयानिकमानुषाणामनेकविधानि रुधिराणा-

स्वादितान्याहारदीपात्कटुतिक्तकपायान्तरसास्त्रादानि न च

मया कदाचिन्मधुररक्तं समास्त्रादितम् । तद्यदि त्वं प्रसादं

करोषि, तदस्य नृपतेर्विविधव्यञ्जनान्नपानचोष्यलेह्यस्त्रादा-

हारवशादस्य शरीरे यन्निष्टं रक्तं सञ्जातं, तदास्त्रादनेन

सौख्यं सम्पादयामि जिह्वया इति । उक्तञ्च,

रङ्गस्य नृपतेर्वापि जिह्वासौख्यं समं स्मृतम् ।

तन्मात्रञ्च स्मृतं सारं तदर्थे यतते जनः ॥ २७७ ॥

यद्येव न भवेत्लोके कर्म जिह्वाप्रतुष्टिदम् ।

तन्न मृत्यो भवेत् कश्चित् कस्यचिद्दशगोऽथवा ॥ २७८ ॥

यदसत्यं वदेत् मर्त्यो यद्वासेव्यञ्च सेवते ।

यद्गच्छति विदेशञ्च तत्सर्वमुदरार्थतः ॥ २७९ ॥

तन्मया गृहागतेन बुभुक्षया पीड्यमानेन त्वत्सकाशा-
ञ्जीजनमर्थनीयम् । तन्न त्वयैकाकिन्यास्य भूपते रक्तभोजनं

कर्तुं युज्यते । तच्छ्रुत्वा मन्दविसर्पिष्णाह, भो मत्कुण ।

अहमस्य नृपतेर्निद्रावशं गतस्य रक्तमास्त्रादयामि, पुनस्त्वम-

ग्निमुखश्चपलश्च ; तद्यदि मया सह रक्तपानं करोषि तत्तिष्ठ ।

अभीष्टतरं रक्तमास्त्रादय । सोऽब्रवीत्, भगवत्येवं करि-

ष्यामि, यावत्त्वं नाम्नादयसि प्रथमं नृपरक्तं, तावन्मम देव-

गुरुकृतः शपथ, स्याद्यदि तदास्त्रादयामि । एवं तयो. पर-

स्वरं वदतीः स राजा तच्छयनभासाद्य प्रसुप्तः । अथासौ
मत्कुणो जिह्वालौल्योत्कृष्टौल्लुब्धाज्जाग्रतमपि त महीपति
मदशत् । अथवा साध्विदमुच्यते,

स्वभावो नोपदेशेन शक्यते कर्त्तुमन्यथा ।

सुतप्तमपि पानीयं पुनर्गच्छति शीतताम् ॥ २८० ॥

यदि स्याच्छीतलो वह्निः शीतांशुर्दहनात्मकः ।

न स्वभावोऽत्र मर्त्यानां शक्यते कर्त्तुमन्यथा ॥ २८१ ॥

अथासौ महीपतिः सूच्यं प्रविष्ट इव तच्छयनं त्यक्त्वा तत्
क्षणादेवोत्थितः । अहो । जाग्रतामत्र प्रच्छादनपटे मत्कुणो,
यथा वा, नूनं तिष्ठति येनाह दष्ट इति । अथ ये कञ्चुकिन
स्तत्र स्थितास्ते सत्वरं प्रच्छादनपट गृहीत्वा सूक्ष्मदृष्ट्या
वीचांचक्रुः । अत्रान्तरे स मत्कुणश्चापल्यात् खट्वान्त प्रविष्ट
सु गन्दविसर्पिण्यपि वस्त्रसन्ध्यन्तर्गता तैर्दृष्टा व्यापादिता
च । अतोऽहं ब्रवीमि, न ह्यविज्ञातशीलस्येति ।

एवं ज्ञात्वा त्वयैष बध्यः । नो चेत्त्वां व्यापादयिष्यति ।

उक्तञ्च, त्यक्त्वाद्याभ्यन्तरा येन वाह्याद्याभ्यन्तरीकृता ।

स एव मृत्युमाप्नोति यथा राजा ककुद्द्रुमः ॥ २८२ ॥

पिङ्गलक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा १० ।

कस्मिंश्चिद्दनप्रदेशे चण्डरवो नाम शृगालः प्रतिवसति स्म ।
स कदाचित् चुधाविष्टो जिह्वालौल्यान्नगरान्तरे प्रविष्टः ।

अथ तं नगरवासिनः सारमेयां अवलोक्य सर्वतः शब्दाय-
मानाः परिधाव्य तीक्ष्णदंष्ट्राग्रैर्भञ्जितुमारब्धाः । सोऽपि
तैर्भञ्जमाणः प्राणभयात्प्रत्यासन्नरजकगृहं प्रविष्टः । तत्र च
नीलीरसपरिपूर्णमहाभाण्डं सञ्जीकृतमासीत् । तत्र सार-
मेयैराक्रान्ती भाण्डमध्ये पतितः । अथ यावन्निष्क्रान्तस्ताव-
न्नीलीवर्णः सञ्जातः । तत्रापरे सारमेयास्तं शृगालमजानन्ती
यथाभीष्टदिशं जग्मुः ; चण्डरवोऽपि दूरतरं प्रदेशमासाद्य
काननाभिमुखं प्रतस्थे, न च नीलवर्णेन कदाचिद्विजरङ्गस्य-
ज्यते ।

उक्तञ्च, वज्रलेपस्य भूर्खस्य नारीणां कर्कटस्य च ।

एको ग्रहस्तु मीनानां नीलीमद्यपर्यया ॥ २८३ ॥

अथ तं हरगलगरुतमालसमप्रभमपूर्वं सत्त्वमवलोक्य
सर्वे सिंहव्याघ्रद्वीपिष्टकप्रभृतयोऽरण्यनिवासिनो भयव्याकुलि-
तचित्ताः समन्तात्पलायनक्रियां कुर्वन्ति, कथयन्ति च, न
ज्जायतेऽस्य कीदृग्विचेष्टितं पौरुषञ्च, तद्दूरतरं गच्छामः ।
उक्तञ्च, न यस्य चेष्टितं विद्यान कुलं न पराक्रमम् ।

न तस्य विष्णुसेत्प्राज्ञो यदीच्छेच्छिवमात्मनः ॥ २८४ ॥

चण्डरवोऽपि तान् भयव्याकुलितान् विज्ञायेदमाह, भोः
भोः श्वापदाः ! किं यूयं मां इद्वैय सन्वस्ता व्रजथ ? तत्र
भेतथ्यम्, अहं ब्रह्मणाद्य स्वयमेव सृष्ट्वाभिहितः—यत् श्वाप-
दानां मध्ये कश्चिद्राजा नास्ति, तत्त्वं नयाद्य सर्वश्वापदप्रभुत्वे-
ऽभिषिक्तं कङ्कुटुमाभिधस्तातो गत्वा चितितले तान् सर्वान्

परिपालयेति—ततोऽहमत्रागतः । तन्मम छत्रच्छायायां
 सर्वेरेव श्वापदैर्वर्तितव्यम् । अहं ककुद्द्रुम नामी राजा
 त्रैलोक्येऽपि सञ्जातः । तच्छ्रुत्वा सिंहव्याघ्रपुरःसराः श्वापदाः
 स्वामिन् ! प्रभो ! समादिशेति वदन्तस्तं परिवव्रुः । अत्र
 तेन सिंहस्यामात्यपदवी प्रदत्ता, व्याघ्रस्य शय्यापालक,
 द्वीपिनस्तोम्बूलाधिकारि, वृकस्य द्वारपालकत्वम्; ये चाक्षीयाः
 शृगालास्तैः सहालापमात्रमपि न करोति । शृगालाः सर्वे
 ऽपि अर्हचन्द्रं दत्त्वा निःसारिताः । एवं तस्य राज्यक्रियायां
 वर्तमानस्य ते सिंहादयो शृगान् व्यापाद्य-तत्पुरतः प्रवि-
 पन्ति । सोऽपि प्रभुधर्मेण सर्वेषां तान् प्रविभज्य प्रयच्छति ।
 एवं गच्छति काले, कदाचित् तेन सभागतेन दूरदेशे शब्दात्
 मानस्य शृगालवृन्दस्य कोलाहलोऽश्रावि । तं शब्दं श्रुत्वा
 पुलकिततनुरानन्दाशुपरिपूर्णनयन उल्ल्याय तारस्वरेण विरीत
 मारब्धवान् । अथ ते सिंहादयस्तं तारस्वरमाकर्ण्य शृगालो
 ऽयमिति मत्वा सलज्जमधीमुखाः क्षणमेकं स्थित्वा मिथः
 प्रोचुः, भो ! वाहिता वयमनेन क्षुद्रशृगालेन तद्वध्यता
 मिति । सोऽपि तदाकर्ण्य पलायितुमिच्छंस्तत्र स्थान एव
 सिंहादिभिः खण्ड्यः कृतो मृतय । अतोऽहं ब्रवीमि ।
 त्वक्तायाभ्यन्तरा येनेति ।

तदाकर्ण्य पिङ्गलकं आह, भो दमनक ! कः प्रत्ययोऽत्र
 विषये यत् स ममीपरि दुष्टबुद्धिः । स आह, यद्य ममाग्ने
 तेन निश्चयः कृतो यत्प्रभाते पिङ्गलकं बधिष्यामि तदतैव

प्रत्ययः । प्रभातेऽवसरवेलायामारत्नमुखनयनः स्फुरिताधरो
दिशोऽवलोकयन्ननुचितस्थानोपविष्टः स्वां क्रूरदृष्ट्याविलोक-
यिष्यति । एवं ज्ञात्वा यदुचितं तत्कर्त्तव्यमिति कथयित्वा
सञ्जीवकसकाशं गतः । तं प्रेणम्योपविष्टः ; सञ्जीवकोऽपि
सोद्दिगाकारं मन्दंगत्या समायान्तं तमुद्दीच्य सादरतरमुवाच,
भो मित्र ! स्वागतम्, चिराद्दृष्टोऽसि, अपि शिवं भवतः ?
तत्कथय येनादेयमपि तुभ्यं गृहागताय प्रयच्छामि । उक्तञ्च,

ते धन्यास्ते विवेकज्ञास्ते सभ्या इह भूतले ।

आगच्छन्ति गृहे येषां कार्यार्घं सुहृदो जनाः ॥ २८५ ॥

दमनक आह, भोः ! कथं शिवं सेवकजनस्य ;

सम्पत्तयः परायत्ताः सदा चित्तमनिर्वृतम् ।

स्वजीवितेऽप्यविश्वासस्तेषां ये राजसेवकाः ॥ २८६ ॥

तथा च, सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् ।

स्वातन्त्रं यच्छरीरस्य भूद्वैस्तदपि हारितम् ॥ २८७ ॥

तावज्जन्मातिदुःखाय ततो दुर्गतता सदा ।

तत्रापि सेवया हृत्तिरहो दुःखपरम्परा ॥ २८८ ॥

जीवन्तोऽपि श्रुताः पञ्च श्रूयन्ते किल भारते ।

दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः ॥ २८९ ॥

नाश्राति स्वेच्छयोत्सुक्याद्विनिद्रो न प्रबुध्यते ।

न निःशङ्कं वचो वृते सेवकोऽप्यत्र जीवति ॥ २९० ॥

सेवा श्रद्धतिराख्याता यैस्तैर्निथ्या प्रजल्पितम् ।

स्वच्छन्दं चरति शत्रु सेवकः परशासनात् ॥ २९१ ॥

भूयथा ब्रह्मचर्यञ्च कृत्वा नष्ट भोजनम् ।

सेवकस्य यतेर्यद्विद्विगेपः पापधर्मजः ॥ २८२ ॥

श्रीतातपादिकटानि सहते यानि सेवकः ।

धनाय तानि चान्पानि यदि धर्मात्त मुच्यते ॥ २८३ ॥

सृदुनापि सुहृत्तेन सुसृष्टेनापि हारिणा ।

मोदकेनापि किं तेन निष्पत्तिर्यस्य सेवया ॥ २८४ ॥

सञ्जीवका आह, अथ भवान् किं वक्तुमनाः ? सोऽब्रवीत्

मित्त । सचिवानां मन्त्रभेदं कर्त्तुं न युज्यते । उक्तञ्च,

यो मन्त्रं स्वामिनो भिन्यात्साचिव्यसन्नियोजितः ।

स हत्वा नृपकार्यं तत् स्वयञ्च नरकं व्रजेत् ॥ २८५ ॥

येन यस्य कृतो भेदः सचिवेन महीपतेः ।

तेनाशस्त्रबधस्तस्य कृत इत्याह नारदः ॥ २८६ ॥

तथापि मया तव स्नेहपाशवन्धेन मन्त्रभेदः कृतः । यत्क

मम वचनेनात्र राजकुले विश्वस्तः प्रविष्टय । उक्तञ्च,

विश्वभायस्य यो सृष्टुमवाप्नोति कथञ्चन ।

तस्य हत्या तदुत्था सा प्राहेदं वचन मनुः ॥ २८७ ॥

तत्तवीपरि पिङ्गलकोऽयं दुष्टबुद्धिः । कथितं चाद्यानि

मत्पुरतश्चतुष्करणतया यत्प्रभाते सञ्जीवकं हत्वा समस्तस्य

परिवारं चिरात्तृप्तिं निष्यामि । ततः स मयीक्तः । स्वामिन्

न युक्तमिदं यन्निवद्रीहेण जीवन क्रियते उक्तञ्च,

अपि ब्रह्मबध कृत्वा प्रायश्चित्तेन शुध्यति ।

तदहं विचीर्णं न कथञ्चित् सुहृद्दृष्टः ॥ २८८ ॥

ततस्तेनाहं सामर्पणोक्तः । भो दुष्टबुद्धे ! सञ्जीवक-
स्त्रावच्छिद्यभोजी, वयं मांसाशिनस्त्रादस्माकं स्वाभाविक वैर-
मिति । कथं रिपुरुपेक्ष्यते । तस्मात्सामादिभिरुपायैर्हन्यते ।
न च हते तस्मिन् दोषः स्यात् । उक्तञ्च,

दस्त्रापि कान्यकां वैरी निहन्तव्यो विपश्चिता ।

अन्योपायैरशक्यो यो हते दोषो न विद्यते ॥ २८६ ॥

कृत्याकृत्यं न मन्येत क्षत्रियो युधिसङ्गतः ।

प्रसूतो द्रोणपुत्रेण धृष्टद्युम्नः पुरा हतः ॥ ३०० ॥

तदहं तस्य निश्चयं ज्ञात्वा त्वत्सकाशमिहागतः । साम्प्रतं
मे नास्ति विश्वासघातकदोषः । मया सुगुप्तमन्त्रस्तव निवे-
दितः । तद्यत्ते प्रतिभाति तदकुर्वथेति । अथ सञ्जीवकस्तस्य-
तद्व्यपातदारुणं वचनं श्रुत्वा मोहमुपागतः । अथ चेतनां
लब्ध्वा सर्वैराग्यमिदमाह । भोः साध्विदमुच्यते,

दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणस्नेहवान् भवति राजा ।

क्षपणानुसारि च धनं मेघो गिरिर्दुर्गवर्षी च ॥ ३०१ ॥

अहं हि सम्प्रतो राज्ञो य एव मन्दते कुधीः ।

बलीवर्दः स विज्ञेयो विपाणपरिवर्जितः ॥ ३०२ ॥

वरं यनं वरं भैक्ष्यं वरं भारीपजीवनम् ।

वरं व्याधिर्मनुष्याणां नाधिकारेण सम्पदः ॥ ३०३ ॥

तद्युक्तं मया कृतं यदनेन सह मैत्री विहिता । उक्तञ्च,

ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलम् ।

तयोर्मेनी विवाहय य तु पुष्टविपुष्टयो ॥ ३०४ ॥

तथा च, ऋगा ऋगैः सङ्गमशुव्रजन्ति

गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरङ्गैः ।

मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः

समानशीलव्यसनेषु सख्यम् ॥ ३०५ ॥

तद्यदि गत्वा तं प्रसादयामि, तथापि न प्रसादं यास्यति । उक्तञ्च,
निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति भ्रवं स तस्यापगमे प्रशाम्यति ।
अकारणद्वेषपरो हि यो भवेत्कथं नरस्त परितोषयिष्यति ॥ ३०६ ॥

अहो साधु चेदमुच्यते,

भक्तानामुपकारिणां परहितव्यापारयुक्तात्मनां

सेवासंबन्धव्यवहारतत्त्वविदुषां द्रीहच्युतानामपि ।

व्यापत्तिः स्वलितान्तरेषु नियता सिद्धिर्भवेद्वा न वा

तस्मादव्युपतेरिवावनिपतेः सेवा सदाशङ्किनी ॥ ३०७ ॥

तथा च, भावस्त्रिग्वै रूपकतमपि द्वेष्यतां याति लोके ।

साक्षा दन्यैरपकृतमपि प्रीतये चीपयाति ।

दुर्याह्यत्वानृपतिमनसां नैकभावाश्रयाणां

सेवाधर्मैः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १०८ ॥

तत्परिज्ञातं मया यत्प्रसादमसहमानैः समीपवर्तिभिरेव
पिङ्गलकः प्रकोपितः । तेनाय ममादीपस्याप्येव वदति ।

उक्तञ्च, प्रभो. प्रसादमन्यस्य न सहन्तीह सेवकाः ।

सप्रतन्य इव सक्रुद्धाः सपत्नाः सुकृतैरपि ॥ ३०९ ॥

भवति चैव यद्गुणवत्सु समीपवर्तिषु गुणहीनानां न
प्रसादो भवति । उक्तञ्च ।

गुणवत्तरपात्रेण ह्याद्यन्ते गुणिनां गुणाः ।

रात्रौ दीपशिखाकान्तिर्न भानाबुद्धिते सति ॥ ३१० ॥

दमनक आह, भो मित्र ! यद्येवं तत्रास्ति ते भयम्,
प्रकोपितोऽपि स दुर्जनैः, स्तव वचनरचनया प्रसादं यास्यति ।

स आह, भो ! न युक्तमुक्तं भवता ; लघूनामपि दुर्जनानां
मध्ये वस्तुं न शक्यते, उपायान्तरं विधाय ते नूतं घ्नन्ति ।

उक्तञ्च, बहवः परिण्डताः क्षुद्राः सर्वे माभोपजीविनः ।

कुर्युः कृत्यमकृत्यं वा उद्रे काकादयो यथा ॥ ३११ ॥

दमनक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

काथा ११ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे मदेत्कटो नाम सिंहं प्रतिवसति
स्म । तस्य चानुचरा अन्ये हीपिवायसगोमायवः सन्ति । अथ
कदाचित्तरितस्ततो भ्रमद्भिः सार्धं भ्रष्टः कथनको नामोद्देशो
दृष्टः । अथ सिंहं आह, अहे ! अपूर्वमिदं सत्त्वम् । तज्ज्ञा-
यतां किमेतद्दारुणं-ग्राम्यं वेति । तच्छ्रुत्वा यायस आह,
भोः स्वामिन् ! ग्राम्योऽयमुदनामा जीवविशेषस्तव भोज्यः ।
तद्व्यापाद्यताम् । सिंहं आह, नाहं त्वहमागतं हन्मि ।
उक्तञ्च, गृहे शत्रुमपि प्राप्तं विशस्तमकुतोभयम् ।

यो हन्यात्तस्य पापं स्याच्छतब्राह्मणघातजम् ॥ ३१२ ॥

तदमयप्रदानं दत्त्वा जस्यकाशमानीयतां येनास्यागम-
कारणं पृच्छामि । अथासौ सर्वैरपि विश्वास्याभयप्रदानं

दत्त्वा मदीकटसकाशमानीतः प्रणम्योपविष्टश्च । ततस्तस्य
 पृच्छतस्ते नत्स्मद्वत्तान्तः सार्धभ्रंशसमुद्भवा निवेदित ।
 ततः सिंहेनोक्तम्, भोः कथनक ! मा त्वे ग्रामं गत्वा भूयो
 ऽपि भारोदहनकष्टभागी भूयाः । तदत्रैवारण्ये निर्विग्नौ
 मरकतसदृशानि शष्पागाणि भक्षयन् मया सह सदैव वस ।
 सोऽपि तथेत्युक्त्वा तेषां मध्ये विचरन्न कुतोऽपि भयमिति
 सुखेनास्ते । तथान्येद्युर्मदीकटस्य महागजेनारण्यचारिणा
 सह युद्धमभवत् । ततस्तस्यदन्तमुशलप्रहारैर्व्या सञ्जाता ।
 व्यथितः कथमपि प्राणैर्न वियुक्तः । अथ शरीरासामर्थ्यात्
 कुत्रचित्पदमपि चलितुं शक्नोति । तेऽपि सर्वे काकादयोऽप्र-
 भुत्वेन क्षुधाविष्टाः परं दुःखं भेजुः । अथ तान् सिंहः प्राह,
 भोः । अन्विष्यतां कुत्रचित् किञ्चित्स्वप्नं येनाहमेतामपि
 दशां प्राप्तस्तद्गत्वा युष्मदोजनं सम्पादयामि । अथ ते चत्वा-
 रोऽपि भ्रमितुमारब्धा यावन्न किञ्चित्स्वप्नं पश्यन्ति तावदा-
 यसृगालौ परस्परं मन्त्रयतः । शृगाल आह, भो वायस । किं
 प्रभूतभ्रान्तेन, अयमस्माकं प्रभोः कथनको विश्वस्तस्तिष्ठति ।
 तदेनं हत्वा प्राणयातां कुर्मः । वायस अह, युक्तमुक्तं भवता,
 परं स्वामिना तस्यभयप्रदानं दत्तमास्ते न बध्नीऽयमिति ।
 शृगाल आह, भो वायस । अहं स्वामिनं विश्वाप्य तस्मा
 करिष्ये यथा स्वामी बधं करिष्यति तत्तिष्ठन्तु भवन्तीऽत्रैष
 यावद्धं गृह्य गत्वा प्रभोराज्ञा गृहीत्वा चागच्छामि ।
 एवमभिधाय सत्वरं सिंहमुद्दिश्य प्रस्थितः । अथ सिंहमा-

प्रायेदमाह । स्वामिन् ! समस्तं वनं भ्रान्त्वा वयमागताः ;
 । किञ्चित्त्वमासादितम्, तत् किं कुर्मो वयम् । सम्प्रति
 इयं बुभुक्षया पदमेकमपि प्रचलितुं न शक्नुमः । देवोऽपि
 ।प्याशी वर्त्तते । तद्यदि देवादेशो भवति तत् कथनक-
 पेक्षितेनाद्य पथक्रिया क्रियते । अथ सिंहस्तस्य तद्दारुणं
 ।चनमाकर्ण्य सकोपमिदमाह, धिक् पापाधम ! यद्येवं भूयो-
 पि वदसि, ततस्त्वां तत्क्षणमेव बधित्यामि यतो मया तस्या-
 इयं प्रदत्तम् । तत् कथं व्यापादयामि । उक्तञ्च, -

। गीप्रदानं न महीप्रदानं न चान्नदानं हि तथा प्रधानम् ।
 ।था वदन्तीह बुधाः प्रधानं सर्वप्रदानेष्वभयप्रदानम् ॥३१३॥

तच्छ्रुत्वा शृगाल आह, स्वामिन् ! यद्यभयप्रदानं दत्त्वा
 ।धः क्रियते तदेष दीपो भवति । पुनर्यदि देवपादानां भक्त्या
 स आत्मनोजीवितव्यं प्रयच्छति तन्न दीपः ; ततो यदि स
 स्वयमेवात्मानं बधाय नियोजयति, तद्बध्योऽन्त्येथास्माकं मध्या-
 देकतमो बध्य इति, यतो देवपादाः पथाग्निः क्षुन्निरोधा-
 दन्त्यां दशां यास्यन्ति । तत् किमेतैः प्राणैरस्माकं ये स्वाम्यर्थे
 न यास्यन्ति ? अपरं पद्यादप्यस्माभिर्विक्रिप्रवेशः कार्यो,
 यदि स्वामिपादानां किञ्चिद्विष्टं भविष्यति । उक्तञ्च,
 यस्मिन् कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयज्ञैः परिरक्षणीयः ।
 तस्मिन्विनष्टे कुलसारभूते न नाभिभङ्गे ह्यरयो वहन्ति ॥२१४॥

तदाकर्ण्य मदीत्कट आह, यद्येवं तत् कुर्यात् यद्दी-
 वते । तच्छ्रुत्वा स सत्वरं गत्वा तानाह, भोः ! स्वामिनो

महत्त्ववस्था वर्त्तते, तत् किं पर्यटितेन ? तेन विना कोऽब्रा-
ह्मान् रक्षयिष्यति । तन्नत्वा तस्यं चुट्टीगात् परलोकं प्रस्थि-
तस्यात्मशरीरदानं कुर्मी येन स्वामिप्रसादस्नानृषतां
गच्छामः । उक्तञ्च,

आपदं प्राप्नुयात् स्वामी यस्य भृत्यस्य पश्यतः ।

प्राणेषु विद्यमानेषु स भृत्यो नरकं व्रजेत् ॥ ३१५ ॥

तदनन्तरं ते सर्वे वास्यपूरितदृशो मदोत्कटं प्रणम्येप-
विष्टाः । तान् दृष्ट्वा मदोत्कट आह, भोः ! प्राप्तं दृष्टं वा
किञ्चित्सत्त्वम् ? अथ तेषां मध्यात् काकः प्रोवाच, स्वामिन् ।
ययं तावत् सर्वत्र पर्यटिताः, परं न किञ्चित्सत्त्व मासादितं
'दृष्टं' वा । तदथ मां भक्षयित्वा प्राणान् धारयतु स्वामी, येन
दैवस्याश्वासनं भवति मम पुनः स्वर्गप्राप्तिरिति । उक्तञ्च,

स्वाम्यर्थं यस्यजेत्प्राणान् भृत्यो भक्तिसमन्वितः ।

परं च पदमोप्नोति चरामरणवर्जितम् ॥ ३१६ ॥

तच्छ्रुत्वा शृगाल आह, भोः ! स्वल्पकायो भवान्,
तत्र भक्षयात् स्वामिनस्तावत् प्राणयाता न भवत्यपरो दोषश्च
तानम् समुत्पद्यते ।

उक्तञ्च, याश्चमांसं शृनीष्विष्टं स्वयं तदपि दुर्बलम् ।

भक्षितेनापि किं तेन ? हृत्तिर्येन न जायते ॥ ३१७ ॥

तदर्गिता स्वामिभक्तिर्भवता, गतं चादृष्टं भर्तृविषण्ण्य,
प्राप्तयोभयलोके नाश्रुवादः ; तदपसरायतः ; पदं स्वामिनं
विज्ञापयामि । तद्यामुहिते शृगासः सादरं प्रणम्योपविष्टः ।

स्वामिन् ! मां भक्षयित्वाद्य प्राणयात्रां विधाय ममोभयलोक-
प्राप्तिं कुरु । उक्तञ्च,

स्वाम्यायत्ताः सदा प्राणा मृत्यानामर्जिता धनैः ।

यतस्ततो न दीपोऽस्ति तेषां ग्रहणसम्भवः ॥ ३१८ ॥

अथ तच्छ्रुत्वा द्वीप्याह, भोः ! साधून् भवतां पुन-
र्भवानपि स्वल्पकायः स्वजातिय, नखायुधत्वादमक्ष्य एव ।

उक्तञ्च, नाभक्ष्यं भक्षयेत् प्राज्ञः प्राणैः कण्ठगतैरपि ।

विशेषात्तदपि स्तोकं लोकद्वयविनाशकम् ॥ ३१९ ॥

तद्दर्शितं त्वयात्मनः कोलीन्यम् । अथवा साधु चेद-
मुच्यते,

एतदर्थं कुलीनानां नृपाः कुर्वन्ति सङ्ग्रहम् ।

आदिमध्यावसानेषु न ते गच्छन्ति विक्रियाम् ॥ ३२० ॥

तदपसरायतो, येनाहं स्वामिनं विज्ञापयामि । तथानु-
ष्ठिते द्वीपी प्रणम्य मदीत्कटमाह, स्वामिन् ! क्रियतामद्य
मम प्राणैः-प्राणयात्रा, दीयतामक्षयो वासः स्वर्गं, मम विस्ता-
र्यतां क्षितितले प्रभूततरं यशः । तत्रात्र विकल्पः कार्यः ।
उक्तञ्च, मृतानां स्वामिनः कार्यं मृत्यानामनुवर्तिनाम् ।

भवेत् स्वर्गोऽक्षयो वासः कीर्त्तिश्च धरणीतले ॥ ३२१ ॥

तच्छ्रुत्वा कथनकथिन्तयामास, एतैस्तावत् सर्वैरपि
शीभनानि वाक्यानि प्रोक्तानि, न चैकोऽपि स्वामिना विना-
गितः ; तदहमपि प्राप्तकालं विज्ञापयामि, येन मम वचन-
मेते तयोऽपि समर्थयन्ति । इति निश्चित्य प्रोवाच, भोः !

सत्यमुक्तं भवता, परं भवानपि नखायुधः ; तत् कथं भवत्
स्वामी भक्षयति । उक्तञ्च,

मनसापि स्वजात्यानां योऽनिष्टानि प्रचिन्तयेत् ।

भवन्ति तस्य तान्येव इह लोके परत्र च ॥ ३२२ ॥

तदपसरायतो येनाहं स्वामिनं विज्ञापयामि, तथाशु
ष्ठिते कथनकोऽग्रे स्थित्वा प्रणम्यावाच । स्वामिन् ! एते
तावद्भक्ष्या भवतां, तन्मम प्राणैः प्राणयात्रा विधीयतां येन
ममोभयलोकप्राप्तिर्भवति । उक्तञ्च,

न यज्वानोऽपि गच्छन्ति तां गतिं नैव योगिनः ।

यां यान्ति प्रोज्झितप्राणाः स्वाम्यर्थं सेवकोत्तमाः ॥ ३२३ ॥

एवमभिहिते ताभ्यां शृगालचित्रकाभ्यां विदारितोभय-
कुक्षिः कथनकः प्राणानत्याचीत् । ततश्च तैः क्षुद्रपण्डितैः
सर्वैर्भक्षितः । अतोऽहं ब्रवीमि । बहवः पण्डिताः क्षुद्रा
इति ।

तद्भद्र ! क्षुद्रपरिवारोऽयं ते राजा—मया संभ्यग्ज्ञातः
सतामसेव्यथ । उक्तञ्च,

अशुद्धप्रकृतौ रात्रिं जनता नानुरज्यते ।

यथा गृध्रसमासन्नः कलहंस समाचरेत् ॥ ३२४ ॥

तथा च, गृध्राकारोऽपि सेव्यः स्याद्दंसाकारैः सभासदैः ।

हंसाकारोऽपि संत्याज्यो गृध्राकारैः स तैर्नृपः ॥ ३२५ ॥

तद्भूनं ममोपरि केनचिदुर्जनेनायं प्रकोपितः । तेनैव
वदति । अथवा भवत्येतत् । उक्तञ्च,

मृदुना सलिलेन खन्यमाना
 न्यवघृथन्ति गिरेरपि स्थलानि
 उपजापविदां च कर्णजापैः

किमुचेतांसि मृदूनि मानवानाम् ? ।

कर्णविप्रेण च भग्नः किं किं न करोति बालिशो लोकः ?
 चपणकतामपि धत्ते पिवति सुरां नरकपालेन ॥ ३२७ ॥

अथवा साध्विदमुच्यते,

पादाहतोऽपि दृढदण्डसमाहतोऽपि

यं दंष्ट्रया स्पृशति तं किल हन्ति सर्पः ।

कोऽप्येष एव पिशुनोऽग्रमनुष्यधर्मः

कर्णे परं स्पृशति हन्ति परं समूलम् ॥ ३२८ ॥

तथा च, अहो खलभुजङ्गस्य विपरीत बधक्रमः ।

कर्णे लगति चान्यस्य प्राणैरन्यो वियुज्यते ॥ ३२९ ॥

तदेवं गतेऽपि किं कर्तव्यमिति, अहं त्वां सुहृद्भावात्
 पृच्छामि ; दमनक आह, तद्देशान्तरगमनं युज्यते, नैवंविधस्य
 कुस्वामिनः सेवां विधातुम् । उक्तञ्च,

गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्य्याकार्य्यमजानतः ।

उत्पद्यप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ॥ ३३० ॥

सञ्जीवक आह, अस्माकमुपरि स्त्रीमिनि कुपिते गन्तुं न
 शक्यते न चान्यत्र गतानामपि निर्वृतिर्भवति । उक्तञ्च,

महतां योऽपराध्यत दूरन्तोऽस्त्रीति नाशयेत् ।

दीर्घां बुद्धिमती वाङ्ग ताभ्यां हिंसन्ति हिंसकम् ॥ ३३१ ॥

तदुपुषं मुक्त्वा मे नान्यदस्ति श्रेयस्करम् उक्तञ्च,
 न तान् हि तीर्थैस्तपसा च लोकान्
 स्वर्गैर्विणो दानशतैः सुवित्तैः ।

चणेन यान् यान्ति रणेषु धीराः

प्राणान् समुज्झन्ति हि ये सुशीलाः ॥ ३३२ ॥

मृतैः सम्प्राप्यते स्वर्गो जीवद्भिः कीर्तिरुत्तमा ।

तदुभावपि शूराणां गुणावेतौ सुदुर्लभौ ॥ ३३३ ॥

ललाटदेशे रुधिरं स्रवन्तं शूरस्य यस्य प्रविशेच्च वक्त्रे ।

तत् सोमपानेन समं भवेच्च सङ्ग्रामयज्ञे विधिवत् प्रदिष्टम् ॥ ३३४ ॥

तथा च, होमार्थैर्विधिवत्प्रदानविधिना सद्दिप्रहृन्दाचने-
 र्यज्ञैर्भूरिसुदक्षिणैः सुविहितैः सम्प्राप्यते यत्फलम् ।

सत्तीर्थान्त्रयमवासहोमनिधमैद्यान्द्रायणाद्यैः कृतैः

पुम्भिस्रुत्फलमाहवे विनिहतैः सम्प्राप्यते तत्क्षणात् ॥ ३३५ ॥

तदाकर्ण्यं दमनकचिन्तयामास, युद्धाय कृतनिययोऽयं
 दृश्यते दुरात्मा, तद्यदि कदाचित्तीक्ष्णशृङ्गाभ्यां स्वामिभ्यः
 प्रहरिष्यति तदादाननर्थः सम्प्राप्तये । तदेनं भूयो
 खबुद्ध्या प्रोयोष्य तथा करोमि, यदा देशान्तरगमनं करोति
 आह च, भो मित ! सन्वगभिहितं भवता, परं किन्तु
 स्वामिभृत्ययोः संग्रामः । उक्तञ्च,

बलवत्तं रिपुं दृष्ट्वा किनात्मानं प्रगीपयेत् ।

बलवद्भिय दार्शय्या गरजन्द्रप्रकाशता ॥ २२६ ॥

अन्यच्च, शचीर्विष्णुममन्नात्वा वैरमारभते हि यः ।

स पराभवमाप्नोति समुद्रटिट्ठिभाद् यथा ॥ ३३७ ॥

सञ्जीवक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा १२ ।

कस्मिंश्चित्समुद्रतीरैकदेशे टिट्ठिभदम्पती प्रतिवसतः स्म ।
ततो गच्छति काले ऋतुसमयमासाद्य टिट्ठिभौ गर्भमाधत्त ।
अथ आसन्नप्रसवा सती सा टिट्ठिभमूचे । भोः कान्त ! मम
प्रसवसमयो वर्तते तद्विचिन्थतां किमपि निरूपद्रवं स्थानं,
येन तत्राहमण्डकविमोक्षणं करोमि । टिट्ठिभ आह, भद्रे !
रम्योऽयं समुद्रप्रदेशः । तदत्रैव प्रसवः कार्यः । सा प्राह,
अत्र पूर्णिमादिने समुद्रवेला चरति । सा मत्तगजेन्द्रानपि
समाकर्षयति । तद्दूरमन्यत्र किञ्चित् स्थानमन्विष्यताम् । तत्
श्रुत्वा विहस्य टिट्ठिभः प्राह, भद्रे । न युक्तमुक्तं भवत्या ; का
मात्रा समुद्रस्य यो मम दूषयिष्यति प्रसूतिम् ? किं न श्रुतं भवत्या ?

वद्भान्वरचरमार्गं व्यपगतधूमं सदा महद्भयदम् ।

मन्दमतिः कः प्रविशति हुताशनं स्वेच्छया मनुजः ? ॥ ३३८ ॥

मत्तेभकुम्भविदलनकृतत्रयं सुप्तमन्तकप्रतिमम् ।

यमलोक दर्शनेच्छुः सिंहं बोधयति को नाम ? ॥ ३३९ ॥

को गत्वा यमसदनं स्वयमन्तजामादिशत्यजातभवः ?

प्राणानपहर मत्तो यदि शक्तिः काचिदस्ति तव ॥ ३४० ॥

प्राक्षेयमिथे भरति प्राभातिकेच यातिजडे ।

शुक्लोपन्नः पुरुषो जलेन कः शीतमपनुयति ॥ ३४१ ॥

तस्माद्विश्रब्धात्रैव गर्भं मुञ्च । उक्तञ्च,
 यः पराभवसन्वस्तः स्वस्थानं सन्त्यजेन्नरः ।
 तेन चेत्युचिणी माता तद्वन्ध्या केन कथ्यते ? ॥ ३४२ ॥
 तत् श्रुत्वा समुद्रश्चिन्तयामास, अही । गर्वः पश्चिकीट
 स्यास्य । अथवा साध्विदमुच्यते,

उत्तिष्ठप्य टिट्ठिभः पादावास्ते भङ्गभयाद्विवः ।

स्वचित्तकल्पितो गर्वः कस्य नात्रापि विद्यते ॥ ३४३ ॥

तन्मयास्य प्रमाणं कुतहलादपि द्रष्टव्यम् । किं ममैषो
 ऽण्डापहारे कृते करिष्यति, इति चिन्तयित्वा स्थितः । अथ
 प्रसवानन्तरं प्राणयात्रार्थं गतायाष्टिट्ठिभ्याः संमुद्री वेला
 व्याजेनाण्डान्यपजहार । अथायाता सा टिट्ठिभी प्रसवस्थान
 शून्यमवलीक्य प्रलपन्ती टिट्ठिभमूचे, भो मूर्ख ! कश्चित्
 मासीन्नया ते यत्समुद्रवेलयाण्डानां विनाशो भविष्यति,
 तद्दूरतरं ब्रजावः परं मूढतयाहंङ्कारमाश्रित्य मम वचनं न
 करोषि । अथवा साध्विदमुच्यते,

सुहृदां हितकामाणां न करोतीह यो वचः ।

स कूर्म इव दुर्बुद्धिः काष्ठादृश्रष्टो विनश्यति ॥ ३४४ ॥

टिट्ठिभ आह, कथमेतत् ? साववीत्,

कथा १३ ।

अस्ति कस्मिंश्चिज्जलाशये कस्युयीवो नाम कच्छपः । तस्य
 च सङ्घटविकटनाम्नी मित्ते एसजातीये परमसेहकोटि

माश्रिते नित्यमेव सरस्तीरमासाद्य, तेन सहानेकदेवर्षि-
महर्षीणां कथाः कृत्वास्तमयवेलायां स्वनीडसंश्रयं कुरुतः ।
अथ गच्छता कालेनाहृष्टिवशात्सरः शनैःशनैः शोषमगमत् ।
ततस्तत् दुःखदुःखितो तावूचतुः । भो मित्र ! जम्बालशोषमेत-
त्सरः सञ्जातं तत्कथं भवान् भविष्यतीति व्याकुलत्वं नो
हृदि वर्तते । तच्छ्रुत्वा कम्बुग्रीव आह, भोः ! साम्प्रतं
नास्त्यस्माकं जीवितव्यं जलाभावात् । तथाप्युपाययिन्यता-
मिति उक्त्वा,

त्याज्यं न धैर्यं विधुरेऽपि काले धैर्यात्कदाचिद्दतिमाप्नुयात्सः ।
यथा समुद्रेऽपि च पीतभङ्गे सांयात्रिको वाञ्छति तर्तुमेव ॥ ३४५ ॥
अपरञ्च, मित्रार्थे वान्धवार्ये च बुद्धिमान् यतते सदा ।

जातास्वापस्तु यत्नेन जगादेदं वचो मनुः ॥ ३४६ ॥

तदानीयतां काचिद्दृढरज्जुर्लघु काष्ठं वा, अन्विष्यतां च
प्रभूतजलसनाथं सरो, येन मया मध्यप्रदेशे दन्तैर्गृहीते सति
युवां कोटिभागयोस्तत्काष्ठं मया सहितं संगृह्य तत्सरी-
नययः । तावूचतुः, भो मित्र ! - एवं करिष्यावः परं भवता
मौनव्रतेन स्यातव्यं, नो चेत्तव काष्ठात्पातो भविष्यति । तथा-
नुष्ठिते, गच्छता कम्बुग्रीवेणाधीभागव्यवस्थितं- किञ्चित्पुरमा-
लोकितम् । तत्र ये पौरास्ते तथा नीयमानं विलोक्य सवि-
न्मयमिदमूचुः, अहो ! चक्राकार किमपि पक्षिभ्यां नीयते ;
पश्यत, पश्यत, अद्य तेषां कीलाहलमाकर्ण्य कम्बुग्रीव
आह, भोः ! किमेव कीलाहल इति वक्तुमना अर्होक्ते

पतितः पौरैः खण्डशः कृतश्च । अतोऽहं ब्रवीमि । सुहृदा
हितकामानामिति ।

तथा च, अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।

हावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥ ३४७ ॥

टिट्ठिभ आह, कथमेतत् ? सान्ब्रवीत् ।

कथा १४ ।

कस्मिंश्चिज्जलाशये अनागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिः यद्
विष्यथेति तयो मत्सराः सन्ति । अथ कदाचित्तं जलाशयं दृष्ट्वा
गच्छद्भिर्मत्सराजीविभिरुक्तं, यद्गृही ! बहुमत्सराऽयं हृदः, कदा
चिदपि नास्माभिरन्वेषितः । तदद्य तावदाहारवृत्तिः सञ्जाता
सन्ध्यासमयश्च संवृत्तस्ततः प्रभातेऽत्रागन्तव्यमिति निश्चयः ।
अतस्तेषां तत्कुलिशपातोपमं वचः समाकर्ण्यानागतविधाता
सर्वान् मत्सराणाङ्गयेदमूचे, अही ! श्रुतं भवद्भिः यन्मत्सराजी
विभिरभिहितम् ? तद्रात्रावपि गम्यतां किञ्चिन्निकटं सरः ।
उक्तञ्च, अशक्तैर्बलिनः शरीः कर्त्तव्यं प्रपलायनम् ।

संश्रितव्योऽथवा दुर्गां नान्धा तेषां गतिर्भवेत् ॥ ३४८ ॥

तदूनं प्रभातसमये मत्सराजीविनोऽत्र समागम्य मत्सरा
संक्षयं करिष्यन्ति, एतन्मम मनसि वर्त्तते । तन्न युक्तं साम्राज्य
क्षणमप्यत्रावस्थातुम् । उक्तञ्च,

विद्यमाना गतिर्येषामन्यत्रापि सुखावहा ।

ते न पश्यन्ति विद्वांसो देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥ ३४९ ॥

तदाकर्णं प्रत्युत्पन्नमतिः प्राह, अहो ! सत्यंमभिहितं
भवता, ममाप्यभीष्टमेतत्, तदन्वत्र गम्यतामिति । उक्त्वाञ्च,
परदेशभयाङ्गीता बहुमाया नपुंसकाः ।

स्वदेशे निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ ३५० ॥

यस्यास्ति सर्वत्र गतिः स कस्मात्

स्वदेशरागेण हि याति नाशम् ।

तातस्य कूपोऽयमिति ब्रुवाणाः

क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति ॥ ३५१ ॥

अथ तत्क्षमाकर्णं प्रोक्षैर्विहस्य यद्भविष्यः प्रोवाच, अहो !
म भवद्गतां मन्त्रितं सम्यगेतदिति यतः, किं वाङ्मन्त्रिणायि
तेषां पितृपैतामहिकमेतत्सरस्यक्तुं युज्यते । यथायुःक्षयोऽस्ति
तदन्वत्रगतानामपि मृत्युर्भविष्यत्येव । उक्त्वाञ्च,

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं

सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।

जीवत्यनाथोऽपि वने विसर्जितः

छत्तप्रयत्नोपि गृहे विनश्यति ॥ ३५२ ॥

तद्दृष्टं न यास्यामि, भवद्गतां च यत्प्रतिभाति तत्क्ष-
र्त्तव्यम् । अथ तस्य तं लिखयं ज्ञात्वागागतविधाता प्रभ्युत्सन्न-
मन्त्रिञ्च, निष्क्रान्तौ सह परिजनेन, अथ प्रभाते तैर्म्मन्त्रि-
णीभिर्जातैस्तज्जलाश्रयमालोड्य यद्भविष्येण सह तत् सरो
निर्मन्त्रितां नीतः । अतोऽहं ब्रवीमि । अनागतविधाता
चेति । तच्छ्रुत्वा टिट्ठिभ आह । भद्रे । किं मां यद्भविष्य-

सदृशं सभावयिष्यसि । तत्पश्य मे बुद्धिप्रभावं यावदेनं दुष्ट-
समुद्रं स्वचञ्चा शोषयामि, टिट्ठिभ्याह, अहो ! कस्ते समु-
द्रेण सह विग्रहः ? तत्र युक्तमस्योपरि, कोपं कर्तुम् । उक्तञ्च,
‘पुंसामसमर्थानामुपद्रवायात्मनो भवेत्कोपः ।

पिठरं ज्वलदतिमात्रं निजापाश्वानिव दहतितराम् ॥ ३५३ ॥
तथा च, अविन्दित्वात्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः ।

गच्छन्नभिमुखो नाशं याति वज्जी पतद्भवत् ॥ ३५४ ॥

टिट्ठिभ आह, प्रिये ! मामैवं वद, येषामुक्ताहशक्ति-
र्भक्ति ते स्वल्पा अपि शुरुन् विक्रमन्ते । उक्तञ्च,

विशेषात्परिपूर्णस्य याति शत्रोरभर्षणः ।

आभिमुख्यं शशाङ्कस्य यथाद्यापि विधुंतुदः ॥ ३५५ ॥

तथा च, प्रमाणादधिकस्यापि गण्डश्याममदच्युतेः ।

पदं मूर्ध्नि समाधत्ते केसरौ मच्चदन्तिनः ॥ ३५६ ॥

तथा च, बालस्यपि रवेः पादाः पतन्त्युपरि भूभृताम् ।

तेजसा सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते ? ॥ ३५७ ॥

हस्तीस्यूलतरः सचाहुशयशः किं हस्तिमात्रीऽद्भुगः ?

दीपे प्रज्वलिते प्रख्यतितमः किं दीपमानं तमः ?

वज्रेणापि शताः पतन्ति गिरयः किं यजुमाचोगिरिः ?

तेजो यस्य विराजते स यत्नवान् स्थूलेषु कः प्रत्ययः ? ॥ ३५८ ॥

तदनयाचञ्चास्य सफलं तोयं शुष्कसलतां नयामि । टिट्ठि-
भ्याह । भो यान्त । यत्र जाङ्गली नयनदीगतानि गृहीत्वा
नित्यमेव प्रविगति, तथा सिन्धुय, तत्कामं त्वमष्टाद्गनदीगतैः

पूर्व्यमाणं तं विप्रुपवाहिन्या चक्ष्वा शोषयिष्यसि । तत् किम-
श्वेयेनोक्तेन ; टिट्ठिभ आह, प्रिये !

अनिर्वेदः त्रियो मूलं चक्षुर्मे लोहसंनिभा ।

अहोरात्राणि दीर्घाणि समुद्रः किं न श्यति ? ॥ ३५८ ॥

दुरधिगमः परभागो यावत्पुरुषेण पौरुषं न कृतम् ।

जयति तुलामधिरूढो भास्वानपि जलदपटलानि ॥ ३६० ॥

टिट्ठिभ्याह, यदि त्वयावश्यं समुद्रेण सह विग्रहानु-
ष्ठानं कार्यं, तदन्यानपि विहङ्गमानाह्वय सुहृज्जनसहित एवं
समाचर । उक्तञ्च,

बहूनामप्यसाराणां समवायो हि दुर्जयः ।

टणैरावेक्ष्यते रज्जुर्येन नागोऽपि बध्यते ॥ ३६१ ॥

तथा च, चटका काष्ठकूटेन मच्चिकाददुर्गैस्तथा ।

महाजनविरोधेन कुञ्जरः प्रलयं गतः ॥ ३६२ ॥

टिट्ठिभ आह, कथमेतत् ? सा प्राह,

कथा १५ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे चटकादम्पती तमालतरुस्ततनिलयो
प्रतिवसतः स्म । अथ तयोर्गच्छता कालेन सन्ततिरभवत् ।
अन्यस्मिन्नहनि प्रमत्तो वनगजः कश्चित्तं तमालवृक्षं घर्मात्त-
न्धायार्थी समाश्रितः ; ततो मदीत्कर्षार्त्तं तस्य शाखां
चटकाश्रितां पुष्कराग्रेणाह्वय बभञ्ज । तस्या भङ्गेन चटका-
खडानि सर्वाणि विशीर्णानि, आयुःशेषतया च चटकौ

कथमपि प्राणैर्न वियुक्तौ । अथ चटका साण्डभङ्गाभि-
भूता प्रलापान् कुर्वाणा न किञ्चित् सुखमाससाद । अथा
न्तरे तस्यास्तान् प्रलापान् श्रुत्वा काष्ठकूटो नाम पत्नी तस्याः
परमसुहृत्तद्दुःखदुःखितोऽभ्येत्य तामुवाच, भवति ! किं
वृथा प्रलापिन ; उक्तञ्च,

नष्ट मृतमतिक्रान्तं नानुशोचन्ति पण्डिताः ।

पण्डितानाञ्च मूर्खाणां विशेषोऽयं यतः स्मृतः ॥ ३६३ ॥

तथा च, अशोचानीह भूतानि यो मूढस्तानि शोचति ।

स दुःखे लभते दुःखं द्वावनर्थी निषेवते ॥ ३६४ ॥

अन्यञ्च, श्लेषायु वाग्ध्वैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतोऽवशः ।

तस्मान्न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याश्च शक्तिः ॥ ३६५ ॥

चटका प्राह, अस्वेतत् । परं दुष्टगजेन मदान्त्र
सन्तानक्षयः कृतः ; तद्यदि मम त्वं सुहृत्सत्वस्तदस्य गजाप
मदस्य कोऽपि वधोपायश्चिन्तौ यस्यानुष्ठानेन मे सक्तति
नागदुःखमपसरति । उक्तञ्च,

आपदि येनापकृतं येन च हसितं दगासु विपमास ।

उपकृत तयोरुभयोः पुनरपि जातं नरं मन्थि ॥ ३६६ ॥

काष्ठकूट आह, भवति ! सत्यमभिहितं भयत्या । उक्तञ्च,

स सुहृद् व्यसने यः स्यादन्यजात्युद्गयोऽपि सन् ।

दृष्टो सर्वोऽपि मितं स्यात् सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ ३६७ ॥

न सुहृद्व्यसने यः स्यात्त पुत्रो यस्तु भक्तिमान् ।

स भूत्वो यो विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निर्हतिः ॥ ३६८ ॥

तत्पश्य मे बुद्धिप्रभावम् ; परं ममापि सुहृद्भूता वीणा-
 र्वा नाम मच्चिकास्ति । तत्तामाह्वयागच्छामि येन स
 'दुरात्मा दुष्टगजो बध्यते । अधासो चटकया सह मच्चिका-
 'मामाय प्रोवाञ्च, भद्रे ! ममेष्टेयं चटका केनचिद्दुष्टगजेन
 'पराभूताण्डस्फोटनेन । तत्तस्य बधोपायमनुतिष्ठतो मे
 साहाय्यं कर्तुमर्हसि । मच्चिकाप्याह, भद्र ! किमु-
 च्यतेऽत्र विषये । उक्त्वाच्च,

पुनःप्रत्युपकाराय मित्राणां क्रियते प्रियम् ।

यत्पुनर्मित्रमित्रस्य कार्यं मित्रैर्न किं कृतम् ॥ ३६८ ॥

सत्यमेतत्, परं ममापि भेको भेवनादौ नाम मित्रं
 तिष्ठति ; तमप्याह्वय यद्योचितं कुर्मः । उक्त्वाच्च,

हितैः साधुसमाचारैः शास्त्रजैर्मतिशालिभिः ।

कथञ्चिन्न विकल्पन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः ॥ ३७० ॥

अथ ते तयोऽपि गत्वा भेवनादस्याग्ने समस्तमपि वृत्तान्तं
 निवेद्य तस्युः । अथ स प्रोवाच, कियन्मात्रोऽसौ
 वराको गजो महाजनस्य कुपितस्याग्ने । तन्मदीयो मन्त्रः
 कर्तव्यः । मच्चिके ! त्वं गत्वा मध्याह्नसमये तस्य मदी-
 दतस्य गजस्य कर्णे वीणारवसदृशं शब्दं कुरु, येन श्वण-
 सुखलालसो निमीलितनयनो भवति । ततश्च काठकूटचञ्चु
 स्फोटितनयनोऽन्वीभूतस्तृपात्तो मम गर्त्ततटाश्रितस्य सपरि-
 क्ररस्य शब्दं श्रुत्वा जलाशयं भत्वा समभ्येति । ततो गर्त्तमा-
 ताद्य पतिष्यति पञ्चत्वं यास्यति चेति । एवं समवायः

कर्त्तव्यो यथा वैरसाधनं भवति । अथ तथानुष्ठिते
मत्तगजो मच्चिकागेयसुखाच्चिमीलितनेत्रः काष्ठकूटहृत
चक्षुर्माध्याह्नसमये भ्राम्यन् मण्डूकशब्दानुसारी गच्छन् महतीं
गर्त्तामासाद्य पतितो मृतय । अतोऽहं ब्रवीमि, चटका
काष्ठकूटेनेति ।

टिट्ठिम आह, भद्रे ! एवं भवतु ; सुहृद्गर्गसमुदायेन
समुद्रं शोषयिष्यामीति निश्चित्य वक्रसारसमयूरादीन् समा
ह्वय प्रोवाच, भोः ! पराभूतोऽहं समुद्रेणाण्डकापङ्कारेण
तच्चिन्वतामस्य शोषणोपायः । ते संमन्त्र्य प्रोचुः, अशक्ता
वयं समुद्रशोषणे, तस्मिन् किं वृथाप्रयासेन ? उक्तञ्च,

अबलः प्रोक्तत शत्रुं यो याति मदमोहितः ।

युद्धार्थं स निवर्तेत शीर्णदन्तो गजो यथा ॥ ३७१ ॥

तदस्माकं स्वामी वैमतेयोऽस्ति, तत्तस्मै सर्वमेतत्परि
भवस्थानं निवेद्यतां येन स्रजातिपरिभवकुपितो वैरागृह्यं
गच्छति । अथवात्रावलेपं करिष्यति तथापि नास्ति वी
दुःखम् । उक्तञ्च,

सुहृदि निरन्तरचित्ते गुणवति मृत्योऽनुवर्तिनि कलत्रे ।

स्वामिनि शक्तिसमेते निवेद्य दुःखं सुखो भवति ॥ ३७२ ॥

तद्यामो वैमतेयसकाशं यतोऽसावस्माकं स्वामी ।

तथानुष्ठिते सर्वे ते पक्षिणो विषण्वदना वाप्यपूरितदृशः
वैनतेयसकाशमासाद्य करुणस्वरेण फूत्कर्त्तुमारब्धाः ; अही !
अब्रह्मण्यमब्रह्मण्यम् !!! अशुना सदाचारस्य टिट्ठिमस्य भवति

नाथे सति, समुद्रेणाण्डान्यपद्धतानि । तत्पूनष्टमधुना
पन्निकुलम् । अन्येऽपि स्वेच्छया समुद्रेण व्यापादयिष्यन्ते ;
उक्तञ्च, एकस्य कर्म संघीक्ष्य करोत्यन्योऽपि गर्हितम् ।

गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः ॥ ३७३ ॥

तथा च, चाटतस्करदुर्वृत्तैस्तथा साहसिकादिभिः ।

पीड्यमानाः प्रजा रक्ष्याः कूटच्छद्मादिभिस्तथा ॥ ३७४ ॥

प्रजानां धर्म्मषड्भागो राज्ञी भवति रक्षितुः ।

अधर्म्मादपि षड्भागो जायते यी न रक्षति ॥ ३७५ ॥

प्रजापीडनसंतापात्ममुद्भूतो हुताशनः ।

राज्ञः त्रियं कुलं प्राणान्नादग्ध्वा विनिवर्त्तते ॥ ३७६ ॥

राजा बन्धुरबन्धूनां राजा चक्षुरचक्षुषाम् ।

राजा पिता च माता च सर्वेषां न्यायवर्त्तिनाम् ॥ ३७७ ॥

फलार्थी पार्थिवो लोकान् पालयेद्यत्नमास्थितः ।

दानमानादितोयेन भालाकारोऽङ्गुरानिव ॥ ३७८ ॥

यथा बीजाङ्गुरः सूत्रः प्रयत्नेनाभिरक्षितः ।

फलप्रदो भवेत्काले तद्वल्लोकः सुरक्षितः ॥ ३७९ ॥

हिरण्यधान्यरत्नानि यानानि विविधानि च ।

तथान्यदपि यत्किञ्चित्पूजाभ्यः स्यान्नृपस्य तत् ॥ ३८० ॥

अथैवं गरुडः समाकर्ष्य तदुःखदुःखितः कोपाविष्टश्च

व्यचिन्तयत्, अहो ! सत्यमुक्तमेतैः पक्षिभिः, तदद्य गत्वा

तं समुद्रं शोषयामः । एवं चिन्तयतस्तस्य विष्णुदूतः समा-

गत्वाह, भो गरुडन् ! भगवता नारायणेनाहं तव पार्श्वे

प्रेषितः ; देवकार्थाय भगवानमरावत्यां यास्यतीति, तत्
सत्वरमागम्यताम् ; तच्छ्रुत्वा गरुडः साभिमानं प्राह, भो
दूत ! किं मया कुश्लेन भगवान् करिष्यति । तत्रावा तं
वद यदन्यो भृत्यो वाहनायाश्चत्स्थाने क्रियताम् । मदीयौ
नमस्कारो वाच्यो भगवतः । उक्त्वा,

यो न वेत्ति गुणान् यस्य न तं सेवेत पण्डितः ।

न हि तस्मात् फलं किञ्चिदुक्तष्टादूषरादिव ॥३८१॥

दूत आह, भो वैनतेय ! कदाचिदपि भगवन्तं प्रति
त्वया नैतदभिहितमीदृक् । तत्कथय किं ते भगवतापमान
स्थानं ज्ञातम् ? गरुड आह, भगवदाश्रयभूतेन समुद्रेणा
अद्विष्टिभाण्डान्यपहृतानि, तद्यदि तस्य नियहं न करोति
तदहं भगवतो न भृत्य इत्येव निययस्त्वया वाच्यः । तत् दूत-
तरं गत्वा भवता भगवतः समीपे गन्तव्यम् । अथ दूतमुखेन
प्रणयकुपितं वैनतेयं विज्ञाय भगवाञ्छिन्तयामास, अहो !
स्थाने कोप्यो वैनतेयस्य ; तत् स्वयमेव गत्वा सम्मानपुर-
तरं तमानयामि । उक्त्वा,

भक्तं शक्तं कुलीनञ्च न भृत्यमपमानयेत् ।

पुत्रवज्जालयेन्नित्यं य इच्छेच्छ्रियमात्मनः ॥३८२॥

अन्यच्च, राजा तुष्टोऽपि भृत्यानामर्थमात्रं प्रयच्छति ।

ते तु सम्मानितास्तस्य प्राणैरप्युपकुर्वते ॥ ३८३ ॥

इत्येवं सम्प्रधार्य रक्तपुरे वैनतेयसकाश सत्वरमग-
मत्, वैनतयोऽपि गृह्यागतं भगवन्तमवलीक्य क्षपाधीमुख-

प्रणम्योवाच, भगवन् ! त्वदाश्रयोन्मत्तेन समुद्रेण मम मृत्य-
 खाण्डान्यपहृत्य ममापमानं विहितम् । परं भगवत्पुत्र्या
 मया विलम्बितं मोचेदेनमहं स्थलान्तमद्यैव नयामि, यतः
 स्वामिभयाच्छुनोऽपि प्रहारी न दीयते । उक्तञ्च,

येन स्यात्पुता वाथ पीडा चित्ते प्रभोः क्वचित् ।

प्राणत्यागेऽपि तत्कर्म न कुर्यात्कुलसेवकः ॥ ३८४ ॥

तत् श्रुत्वा भगवानाह, भो वैनतेय ! सत्यमभिहितं
 भवता । उक्तञ्च,

मृत्यापराधजो दण्डः स्वामिनो जायते यतः ।

तेन लज्जापि तस्योत्या न मृत्यस्य तथा पुनः ॥ ३८५ ॥

तदागच्छ येनाण्डानि समुद्रादादाय टिट्ठिभं सभावया-
 वोऽमरावतीञ्च गच्छावः । तथानुष्ठिते समुद्री भगवता
 निर्भर्त्स्यग्नेयं शरं सन्वाद्याभिहितः, भो दुरात्मन् !
 दीयन्तां, टिट्ठिभाण्डानि मो चेत्स्थलतां त्वां गयामि । ततः
 समुद्रेण सभयेन टिट्ठिभाण्डानि तानि प्रदत्तानि, टिट्ठिभे-
 नापि भार्थ्यायै समर्पितानि । अतोऽहं ब्रवीमि, शत्रोर्बलम-
 विज्ञायेति ।

तस्मात्पुरुषेणोद्यमो न त्याज्यः ; तदाकर्ण्य सञ्जीवक
 स्तमेव भूयोऽपि पप्रच्छ, भो मित्र । कथं ज्ञेयो मयासौ दुष्ट-
 बुद्धिरिति । इयन्तं कालं यावदुत्तरोत्तरस्नेहेन प्रसादेन चाहं
 दृष्टो न कदाचित्तद्विकृतिर्दृष्टा ; तत्कथ्यतां येनाहमात्मर-
 चार्थं तदधायोद्यमं करोमि । दमनक आह, भद्र ! किमत्र

ज्ञेयम् ? एष ते प्रत्ययः, यदि रक्तनिवन्निशिखां भूकुं
 दधानः स्रक्णी परिनेलिहत्वां दृष्ट्वा भवति तदृष्टबुद्धिरन्वा
 सुप्रसादयेति । तदाज्ञापय माम्, स्वाश्रयं प्रति गच्छामि
 त्वया च यथायं मन्त्रभेदो न भवति तथा कार्यम् । वरि
 निगामुखं प्राप्य गन्तुं शक्तेऽपि तद्देगत्यागः कार्यः । यतः,

त्वजेदेकं कुलस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्यं पृथिवीं त्यजेत् ॥३८६॥

प्रापदर्थं धनं रक्षेद्द्वारान् रक्षेद्द्वारैरपि ।

आत्मानं सततं रक्षेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥ ३८७ ॥

यंलवताभिभूतस्य विदेशगमनं तदनुप्रवेशो वा नीतिः ।
 तद्देगत्यागः कार्यः । अथवात्मा सामादिभिरुपायैरभि
 चर्णीयः । उक्तञ्च,

अपि पुत्रकलत्रैर्वा प्राणान् रक्षेत पण्डितः ।

विद्यमानैर्यतस्तैः स्यात्सर्वं भूयोऽपि देहिनाम् ॥३८८॥

तथाच, येन केनाप्युपायेन शुभेनाप्यशुभेन वा ।

उद्धरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ॥३८९॥

यो मायां कुरुते मूढः प्राणत्यागे धनादिषु ।

तस्य प्राणाः प्रणश्यन्ति तैर्नष्टैर्नष्टमेव तत् ॥३९०॥

एवमभिधाय दमनकः करटकसकाशमगमत् । करट
 कोऽपि तमायान्तं दृष्ट्वा प्रोवाच, भद्र ! किं कृतं तत्र भवता ?
 दमनक आह, मया यावन्नीतिबीजनिर्वापणं कृतं परतो
 देवविहितायत्तम् । उक्तञ्च यतः,

पराश्रुखेऽपि दैवेऽत्र कृत्यं कार्यं विपश्चिता ।

आत्मदोषविनाशाय स्वचित्तस्तम्भनाय च ॥ ३८१ ॥

तथाच, उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी-

दैवं हि दैवमिति कापुरुषा वदन्ति ।

दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या

यत्रे कृते यदि न सिध्यति कोऽचदोषः ? ॥ ३८२ ॥

करटक आह, तत्कथय कीदृक् त्वया नीतिवीजं मिर्षा-
पितम् । सोऽब्रवीत् ; मयान्धीन्यं ताभ्यां मिथ्याप्रजल्पनेन
भेदस्तथा विहितो यथा भूयोऽपि मन्त्रयन्तावेकस्यामस्थितौ
न द्रक्ष्यसि । करटक आह, अहो । न युक्तं भवता
विहितं यत्परस्परं तौ स्नेहार्द्रहृदयो सखाश्रयो कोपसागरे
प्रक्षिप्तौ । उक्तञ्च,

अधिरुहं सुखस्थं यो दुःखमार्गं नियोजयेत् ।

जन्मजन्मान्तरे दुःखी स नरः स्यादसंशयम् ॥ ३८३ ॥

अपरं त्वं यद्भेदमात्रेणापि तुष्टस्तदप्ययुक्तं यतः सर्वो-
ऽपि जनो विरूपकरणे समर्थो भवति नोपकर्तुम् । उक्तञ्च,
घातयितुमेव नीचः परकार्यं वेत्ति न प्रसाधयितुम् ।

पातयितुमस्ति शक्तिर्व्याधीर्षुर्धृच्चं नचोचमितुम् ॥ ३८४ ॥

दमनक आह, अनभिज्ञो भवान् नीतिशास्त्रस्य, तेनै-
तद्ब्रवीषि । उक्तञ्च यतः,

जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिञ्च प्रशमं नयेत् ।

महाबलीऽपि तेनैव हृष्टिं प्राप्य स हन्यते ॥ ३८५ ॥

तच्छत्रुभूतोऽयमस्माकं मन्त्रिपदापहरणात् । उक्तञ्च,

पितृपैतामहं स्थानं यो यस्यात्र जिगीषते ।

स तस्य सहजः शत्रुरुच्छेद्योऽपि प्रिये स्थितः ॥ ३८६ ॥

तन्मया स उदासीनतया समानीतोऽभयप्रदानेन याव
त्तावदहमपि तेन साचिव्यात्प्रुच्यावितः । अथवा साध्विद-
मुच्यते,

दद्यात्साधुर्यदि निजपदे दुर्जनाय प्रवेशं

तन्नाशाय प्रभवति ततो वाञ्छमानः स्वयं सः ।

तस्माद्देयो विपुलमतिभिर्नावकाशोऽधमानां

जारीऽपि स्याद्गृहपतिरिति श्रूयते वाक्यतोऽत्र ॥ ३८७ ॥

तेन मया तस्योपरि बधीपाय एष विरच्यते । देशला-

गाय वा भविष्यति । तच्च त्वां मुक्तान्यो न ज्ञास्यति ;

तद्यत्नमेतस्सार्थायानुष्ठितम् । उक्तञ्च यतः,

निस्त्रिंशं हृदयं कृत्वा वाणीं चतुरसीपमाम् ।

विकल्पोऽत्र न कर्त्तव्यो हन्यात्तत्रापकारिणम् ॥ ३८८ ॥

अपरं सृतीऽप्यस्माकं भोज्यो भविष्यति ; तदेकं ताव
हैरसाधनम् । अपरं साचिव्यञ्च भविष्यति तृप्तिश्चेति ।

तद्गुणत्रयेऽस्मिन्नुपस्थिते कस्मात्सां द्रूपयसि त्वं जाद्यभावात् ।

उक्तञ्च,

परस्य पीडनं कुर्वन्स्वार्थसिद्धिं च पण्डितः ।

मूढबुद्धिर्न भवेत् वने चतुरको यथा ॥ ३८९ ॥

करटक आह, कथमेतत् ? स आह,

कथा १६ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे वज्रदंष्ट्री नाम सिंहः, तस्य चतुरकक्रव्यमुखनामानी शृगालवृकौ भृत्यभूतौ सदैवानुगतौ तत्रैव वने प्रतिवसतः । अथान्यदिने सिंहेन कदाचिदासन्नप्रसवा प्रसववेदनया स्वयूथाद्गृष्टोद्ग्रापविष्टा कस्मिंश्चिद्वनगहने समासादिता । अथ तां व्यापाद्य यावदुदरं स्फोटयति, तावज्जीवहृद्युदासेरकशिश्ननिष्क्रान्तः । सिंहोऽपि दासेरक्याः पिशितेन सपरिवारः परां तृप्तिमुपागतः परस्त्रेहात् बालदासेरकं त्यक्तं गृह्णमानीयेदमुवाच, भद्र ! न तेऽस्ति मृत्योर्भय मत्तः नान्यस्मादपि । ततः स्त्रेच्छयाच वने भ्राम्यतामिति । यतस्ते शङ्कसदृशौ कर्णौ ततः शङ्कुकर्णौ नाम भविष्यति । एवमनुष्ठिते चत्वारोऽपि त एकस्थाने विहारिणः परस्परमनेकप्रकारगोष्ठीसुखमनुभवन्तस्तिष्ठन्ति । शङ्ककर्णोऽपि यौवनपदवीमारूढः क्षणमपि न तं सिंहं मुञ्चति । अथ कदाचिद्वज्रदंष्ट्रस्य केनचिदन्येन मत्तगजेन सह युद्धमभवत् । तेन मदवीर्यात्स दन्तप्रहारैस्तथा क्षतशरीरो विहितो यथा प्रचलितुं न शक्नोति । तदा क्षुत्घामकण्ठस्तान् प्रोवाच, भो ! अन्विष्यतां किञ्चित्स्वयेनाहमेवंस्थितोऽपि तव्यापाद्यात्मनो युष्माकश्च क्षुत्प्रणाशं करोमि । तच्छ्रुत्वा ते त्रयोऽपि वने सन्ध्याकालं यावद्भ्रान्ताः परं न किञ्चित्स्वमासादितम् । अथ चतुरकश्चिन्तयामास, यदि

शङ्खकर्णोऽयं व्यापाद्यते ततः सर्वेषां कतिचिद्दिनानि दृष्टि
भयति परं नैनं स्वामी मितत्वादाययसमायितत्वाच्च विना-
शयिष्यति । अथवा बुद्धिप्रभावेण स्वामिनं प्रतिबोध्य तथा
करिष्ये यथा व्यापादयिष्यति । उक्तञ्च,

अन्नध्वं चाद्यवागम्यमकृत्यं नास्ति किञ्चन ।

लोके बुद्धिमतां बुद्धेस्तस्मात्तां विनियोजयेत् ॥ ४०० ॥

एवं विचिन्त्य शङ्खकर्णमिदमाह । भोः शङ्खकर्ण ! स्वामी
तावत्पर्य्यं विना क्षुधया परिपीष्यते । स्वाम्यभावादस्मा-
कमपि ध्रुवं विनाश एव । ततो वाक्य किञ्चित्स्वाम्यर्थे वदि-
ष्यामि । तच्छ्रूयताम् । शङ्खकर्ण आह, भो ! शीघ्रं निवे-
द्यतां येन ते वचनं शीघ्रं निर्विकल्पं करोमि । अपरं
स्वामिनो हिते कृते मया सुकृतशतं कृतं भविष्यति । अथ
चतुरक आह, भो भद्र ! आत्मशरीरं द्विगुणलाभेन स्वामिने
प्रयच्छ, येन ते द्विगुणं शरीरं भवति, स्वामिनः पुनः प्राण-
याता भवति । तदाकर्णं शङ्खकर्णः प्राह, भद्र ! यद्ये-
तन्मदीयप्रयोजनमेतदुच्यताम् । स्वाम्यर्थः क्रियतामिति, पर-
मत्र धर्मः प्रतिभूरिति ते विचिन्त्य सर्वे सिंहसकाशमा-
जन्तुः । ततश्चतुरक आह, देव ! न किञ्चित्स्वत्वं प्राप्तम् ।
भगवानादित्योप्यस्तद्गतः । तद्यदि स्वामी द्विगुणं शरीरं
प्रयच्छति ततः शङ्खकर्णोऽयं द्विगुणपृथगा स्वशरीरं प्रय-
च्छति धर्मप्रतिभुवा । सिंह आह, भो ! यद्येषं तत्सुन्द-
रतरम्, व्यवहारस्यास्य धर्मः प्रतिभूः क्रियतामिति ।

अथ सिंहवचनानन्तरं वृकशृगालाभ्यां विदारितोभयकुक्षिः
 कर्णः पञ्चत्वमुपागतः । अथ वज्रदंष्ट्रचतुरकमाह, भो-
 चतुरक ! यावदहं नदीं गत्वा स्नानदेवतार्चनविधिं कृत्वा-
 ष्चामि, तावत्त्वयात्राप्रमत्तेन भाव्यमित्युक्त्वा नद्यां गतः,
 अथ तस्मिन् गते चतुरकश्चिन्तयामास, कथं ममैकाकिनी
 गोत्र्योऽयमुद्रो भविष्यतीति विचिन्त्य क्रव्यमुखमाह; भोः
 क्रव्यमुख ! क्षुधालुर्भवान् ; तद्यावदसौ स्वामी नागच्छति
 तावत्त्वमस्योद्रस्य मांसं भक्षय । अहं त्वा स्वामिनी निर्दोषं
 तिपादयिष्यामि । सोऽपि तच्छ्रुत्वा यावत् किञ्चिन्मांस-
 तास्वादयति तावच्चतुरकेणोक्तम्, भोः क्रव्यमुख ! समा-
 च्छति स्वामी ; तत्त्यञ्जनं दूरे तिष्ठ येनास्य भक्षणं न
 शक्ययति । तथानुष्ठिते सिंहः समायातो यावदुद्रं पश्यति
 तावद्रिक्तीकृतहृदयो दाशेरकः । ततो भ्रूकुटिं कृत्वा परुष-
 ारमाह, अहो । केनैष उद्र उच्छिष्टतां नीतो येन तमपि
 वापादयामि । एवमभिहिते क्रव्यमुखचतुरकमुखमवलो-
 कयति, किल तद्वद किञ्चिद्येन मम शान्तिर्भवति ।
 अथ चतुरको विहस्योवाच, भो । मामनादृत्य पिशित
 ष्चयित्वाधुना मन्मुखमवलीकयसि । तदास्वादयास्य
 नयतरोः फलमिति । तदाकर्ण्य क्रव्यमुखो जीवनाशभया-
 रूदेग गतः । एतस्मिन्नन्तरे तेन मार्गेण दाशेरकसार्धो
 ाराक्रान्तः समायातः । तस्यायसरोद्रस्य कण्ठे महती घण्टा
 वा । तस्याः शब्दं दूरतोऽप्याकर्ण्य सिंहो जम्बुकमाह,

भद्र ! आयतां किमपि रौद्रः शब्दः श्रुतेऽश्रुतपूर्वः ।
 तच्छ्रुत्वा चतुरकः किञ्चिद्वनान्तरं गत्वा सत्वरमभ्युपेत्य
 प्रोवाच, स्वामिन् ! गम्यतां गम्यतां यदि शक्नोषि गन्तुम् ।
 सोऽब्रवीत्, भद्र ! किमेवं मां व्याकुलयसि । तत् कथय किमे
 तदिति, चतुरक आह, स्वामिन् ! एष धर्मराजस्तुवोपरि-
 कुपितः, यदनेनाकाले दासेरकोऽयं मदीयो व्यापादितस्तत्र ह
 स्रगुणमुद्रमस्य सकाशाद्गृहीष्यामीति निश्चित्य तद्वान्तमा-
 दायासेसरस्योद्रस्य यौवायां घण्टां बद्धा बध्यदासेरकसक्ता-
 नपि पिष्टपितामहानादाय वैरनिर्यातनार्थमायात एव ।
 सिंहीऽपि तच्छ्रुत्वा सर्व्वतो दूरादेवावलोक्य स्तमुद्रं
 परित्यज्य प्राणभयात्पुनष्टः । चतुरकोऽपि शनैःशनैस्तस्यै
 इत्य मांसं भक्षयामास । अतोऽहं ब्रवीमि, परस्य पीडनं
 कुर्व्वन्निति ।

अथ दगनके गते सञ्जीवकश्चिन्तयामास, अहो !
 किमेतन्मया कृतं यच्छप्यादोऽपि मांसाशिनस्तस्यानुगः
 संवृत्तः । अथवा साधिदमुच्यते,

अगम्यान्धः पुमान् याति असेव्यांश्च निषेवते ।

स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्नतरी यथा ॥ ४०१ ॥

तरिकं करोमि, क्व गच्छामि, कथं मे शान्तिर्भविष्यति,
 अथवा तमेव पिङ्गलकं गच्छामि, कदाचिन्मां शरणागतं
 रक्षति प्राणैर्न विधीयति । यत उक्तञ्च ।

धर्मार्थं यततामपीह विपदी देवाद्यदि स्यः क्वचित्

तत्तासांमुपशान्तये समतिभिः कार्यी विशेषान्नयः ।
लोके ख्यातिमुपागताव सकले लोकोक्तिरेषा यतो
दग्धानां किल वङ्गिना हितकरः सेकीऽपि तस्योद्भवः ॥ ४०२ ॥

तथाच, लोकेऽथवा तनुभृतां निजकर्मपाकं

नित्यं समाश्रितवतां सुहितक्रियाणाम् ।

भावार्जितं शुभमघाप्यशुभ निकामं

यद्भावि तद्भवति नात्र विचारहेतुः ॥ ४०३ ॥

अपरं चान्यत्र गतस्यापि मे कस्यचिद्दृष्टसत्त्वस्य मांसा-
ग्निः सकाशान्मृत्युर्भविष्यति, तद्वरं सिंहात् । उक्तञ्च,

महद्भिः स्पर्द्धमानस्य विपदेव गरीयसी ।

दन्तभङ्गोऽपि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदारणे ॥ ४०४ ॥

तथाच, महतोऽपि क्षयं लब्ध्वा श्लाघ्यं नीचोऽपि गच्छति ।

दानार्थी मधुषो यद्दत्तजकर्णसमाहतः ॥ ४०५ ॥

एवं निश्चित्य स सुखलितगतिर्मन्दं मन्दं गत्वा सिंहाययं
पश्यन्नपठत्, अहो ! साध्विदमुच्यते,

अन्तर्लीनमुजङ्गमं गृहमिव व्यालाकुलं वा वनं

ग्राहाकीर्णमिवाभिरामकमलच्छायासनाथं सर

नानादुष्टजनैरसत्यवचनासत्कैरनार्थैर्वृतं

दुःखेन प्रतिगम्यते प्रचकितै रात्रां गृहं वार्द्धिवत् ॥ ४०६ ॥

एवं पठन् दमनकोक्ताकारं पिङ्गलकं दृष्ट्वा प्रचकितः
संभ्रतशरीरो दूरतरं प्रणामकृतिं विनाप्युपविष्टः ; पिङ्ग-
लकोऽपि तथाविधं तं विलोक्य दमनकवाक्यं यद्दधानः

कोपात्तस्त्रीपरि पपात । अथ सञ्जीवकः खरनखर
विकर्त्तितपृष्ठः शृङ्गाभ्यां तदुदरमुल्लिख्य कथमपि तस्या
दपेतः शृङ्गाभ्यां हन्तुमिच्छन् युद्धायावस्थितः । अथ हावपि
तो पुष्पितपलाशप्रतिमौ परस्परबधकाङ्क्षिणौ दृष्ट्वा कर-
टको दमनकमाह, भी मूढमते ! अनयोर्विरोधं वितन्वता
त्वया साधु न कृतम्, न च त्वं नीतितत्त्वं वेत्सि, नीति
विद्विरुक्तश्च,

कार्याण्युत्तमदण्डसाहसफलान्यायाससाध्यानि ये
प्रोत्या संशमयन्ति नीतिकुशलाः साम्नैव ते मन्त्रिणः ।
निःसाराल्पफलानि ये त्वविधिना वाञ्छन्ति दण्डोद्यमै
स्तेषां दुर्नयचेष्टितैर्नरपतेरारोप्यते त्रीस्तुलाम् ॥ ४०७ ॥

तद्यदि स्वाम्यभिघाती भविष्यति तत्किं त्वदीयमन्न
बुद्ध्या क्रियते । अथ सञ्जीवको न बध्यते तथाप्यभयं यत्
प्राणसन्देहात्तस्य च बधः । तन्मूढ ! कथं त्वं मन्त्रिपदमभि-
लपसि, सामसिद्धिं न वेत्सि, तद्दृष्ट्वा मनोरवोऽयं ते दण्ड-
रुचे । उक्तश्च,

सामादिदण्डपर्यन्तौ नयः प्रोक्तः स्वयम्भुवा ।

तेषां दण्डस्तु पापीयांस्तं यथाहिनियोजयेत् ॥ ४०८ ॥
तथाच, साम्नैव यत् सिद्धिर्न तत्र दण्डो बुधेन विजियोष्यः ।
पित्तं यदि शर्करया ग्राम्यति कोऽर्थः पटोनेन ? ॥ ४०९ ॥
तथाच, भादौ साम प्रयोक्तव्यं पुरुषेण विजानता ।
सामसाध्यानि कार्याणि विक्रियां यान्ति न कश्चित् ॥ ४१० ॥

म चन्द्रेण न चौपध्या न सूर्येण न वङ्गिना ।

साम्प्रैव विलयं याति विद्वेषिप्रभवं तमः ॥ ४११ ॥

तथा यत्त्वं मन्त्रित्वमभिलषसि तदप्ययुक्तं यतस्त्वं मन्त्रि-
गतिं न वेत्सि । यतः पञ्चविधो मन्त्रः स च कर्मणामारम्भो-
पायः, पुरुषद्रव्यसम्पत्, देशकालविभागो, विनिपातप्रतीकारः,
कार्यसिद्धिश्चेति । सोऽयं स्वाम्यमात्ययोरेकतमस्य किं वा
द्वयोरपि विनिपातः सनुत्पद्यते लग्नः । तद्यदि काचित्
शक्तिरस्ति तद् विचिन्वतां विनिपातप्रतीकारः, भिन्नसन्धाने
हि मन्त्रिणां बुद्धिपरीक्षा ; तन्मूर्ख ! तत् कर्तुमसमर्थस्त्वं यतो
विपरीतबुद्धिरस्ति । उक्तञ्च,

मन्त्रिणां भिन्नसन्धाने भिषजां सान्निपातिके ।

वर्माणि व्यज्यते प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः ? ॥४१२॥

अन्यञ्च, घातयितुमेव नीचः परकार्यं वेत्ति न प्रसाधयितुम् ।

पातयितुमेव शक्तिर्नाखोरुद्धर्तुमन्नपिटम् ॥ ४१३ ॥

अथवा न ते दीपोऽयं स्वामिनो दीपो यस्ते वाक्यं
श्रद्धाति । उक्तञ्च,

नराधिपा नीचजनानुवर्त्तिनो बुधोपदिष्टेन पथा न यान्ति ये ।

वेगन्वतो दुर्गममार्गनिर्गमं समस्तासम्बाधमनर्थपञ्जरम् ॥४१४॥

तद्यदि त्वमस्य मन्त्री भविष्यसि तदान्योऽपि कश्चिन्नाम्य
समीपे साधुजनः समीप्यति । उक्तञ्च,

गुणालयोऽप्यसन्मन्त्री नृपतिर्नाधिगम्यते ।

प्रसन्नखादुसलिली दुष्टग्राही यथा हृदः ॥ ४१५ ॥

तथा शिष्टजनरहितस्य स्वामिनोऽपि नाशो भविष्यति ।
उक्तञ्च, चित्रास्वादकथैर्भृत्यैरनायासितकार्मुकैः ।

ये रमन्ते नृपास्तेषां रमन्ते रिपवः श्रिया ॥ ४१६ ॥

तत्किं मूर्खोपदेशेन, केवलं दोषो न गुणः । उक्तञ्च,

नानाम्यं नमते दारु नाश्मनि स्यात्क्षुरक्रिया ।

सूचीमुखं विजानीहि नाशिष्यायीपदिश्यते ॥ ४१७ ॥

दमनक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा १७ ।

अस्ति कस्मिंश्चित्पर्वतैर्कदेशे वानरयूथम् । तच्च कदा
चिद्धेमन्तसमये अतिकठोरवातसंस्पर्शविपमानकलेवरं तथा
रवर्षोद्धतप्रवर्षघनधारानिपातसमाहतं न कथञ्चिच्छान्ति-
मगमत् । अथ केचिद्दानरा वज्रिकणसदृशानि गुञ्जा-
फलानि अवचित्य वज्रिवाङ्क्या फूत्कुर्वन्तः समन्तात्तस्युः ।
अथ सूचीमुखो नाम पक्षी तेषां तं हृद्यायासमवेलीञ्च
प्रोवाच, भोः ! सर्वे मूर्खाः, यूयं नैते वज्रिकणाः, गुञ्जा-
फलान्धितानि, तत्किं हृद्याग्रमेण, नैतस्माच्छीतरक्षा भवि-
ष्यति । तदन्विष्यतां कश्चिन्निर्वृतां वनप्रदेशो गुहा वा गिरि-
कन्दरं वा । अद्यापि साटोपा मेघा दृश्यन्ते । अथ तेषामेक-
तमो ब्रह्मवानरस्तमुवाच, भो मूर्ख ! किं तवानेन घ्यापा-
रेण, तद्गम्यताम् । उक्तञ्च,

मुहुर्विघ्नितकर्माणं द्यतकारं पराजितम् ।

नालापयेद्विवेकज्ञो यदीच्छेत् सिद्धिमात्मनः ॥ ४१८ ॥

तथाच, आखेटकं वृधाक्लेशं मूर्खं व्यसनसंस्थितम् ।

आलापयति यो मूढ़ः स गच्छति पराभवम् ॥ ४१८ ॥

सोऽपि तमनादृत्य भूयोऽपि वानराननवरतमाह, भोः ! किं वृथा क्लेशेन, अद्य यावदसौ न कथञ्चित्प्रलपन् विरमति तावदेकेन वानरेण व्यर्थश्रमत्वात् कुपितेन पद्माभ्यां गृहीत्वा शिलायामास्फालित उपरतश्च । अतोऽहं ब्रवीमि । नानाम्यं नमते दार्वित्यादि ।

तथाच, उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकीर्णाय न शान्तये ।

पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्द्धनम् ॥ ४२० ॥

अन्यच्च, उपदेशो न दातव्यो यादृशे तादृशे जने ।

पश्य वानरमूर्खेण सुगृही निर्गृहीकृता ॥ ४२१ ॥

दमनक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा १८ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे शमीवृक्षः ; तस्य लम्बमान-
शिखायां कृतावासावरण्यचटकदम्पती वसतः स्म । अथ
कदाचित् तयोः सुखसंस्थयोर्हमन्तमेघो मन्दं मन्दं वर्षितु-
मारब्धः । अत्रान्तरे कश्चिच्छाखामृगो वातामारसमाहतः
प्रीडूपितशरीरो दन्तवीणां वादयन् विपमानस्तत् शमीमूल-

मासाद्योपविष्टः । अथ तं तादृशमवलोक्य चटका प्राह ।
मे भद्र !

हस्तपादसमीपेता दृश्यसे पुरुपाकृतिः ।

शीतेन भिद्यसे मूढ । कथं न क्षुरपि गृहन् ॥ ४२२ ॥

एतच्छ्रुत्वा तां वानरः सकोपमाह, अधमे । कस्मात् त्व
मौनव्रता भवसि । अहो । धार्ढ्यमस्याः अथ मामुपहसति ।

सूचीमुखी दुराचारा रण्डा पण्डितवादिनी ।

नाशङ्कते प्रजल्पन्ती तत्किमेनां न हन्माहम् ॥ ४२३ ॥

एवं प्रलप्य तामाह, मुग्धे । किं तव ममोपरि चिन्तया ।

उक्तञ्च, वाच्यं श्रद्धासमेतस्य पुच्छतश्च विशेषतः ।

प्राक्तं श्रद्धाविहीनस्य अरण्यरुदितोपमम् ॥ ४२४ ॥

तत्किं बहुना, तावत् कुलायस्थितया तयाभिहितः व
यावत् ! तां शमीमारुह्य तस्या कुलायः शतधा खण्ड्य
कृतः । अतोऽहं ब्रवीमि, उपदेशो न दातव्य इति ।

तन्मुखं ! शिचापितोऽपि न शिचितस्त्वम् । अथवा न

ते दोषोऽस्ति यतः साधोः शिचा गुणाय सम्पद्यते नासाधोः
उक्तञ्च, किं करोत्वेष पाण्डित्यमस्थाने विनियोजितम् ।

अन्धकारप्रतिच्छन्ने घटे दीप इवाहितः ॥ ४२५ ॥

तद्व्यर्थपाण्डित्यमाश्रित्य मम यत्नमश्रूणु नाम्न
शान्तिमपि न वेत्ति, तन्नूनमपजातस्त्वम् । उक्तञ्च,

जातः पुत्रोऽनुजातय अतिजातस्तथैषव ।

अपजातय म्लोकोऽस्मिन् मन्त्रव्याः शास्त्रवेदिभिः । ४२६ ॥

मातृतुल्यगुणोजातस्वनुजातः पितुः समः ।

अतिजातोऽधिकस्तस्मादपजातोऽधमाधमः ॥ ४२७ ॥

अप्यात्मनो विनाशं गणयति न खलः परव्यसनदृष्टः ।

प्रायो मस्तकनाशे समरमुखे नृत्यति कबन्धः ॥ ४२८ ॥

अहो ! साध्विदमुच्यते,

धर्मबुद्धिः कुबुद्धिश्च द्वावेतौ विदितो मम ॥

पुत्रेण व्यर्थपाण्डित्यात्पिता धूमेन घातितः ॥ ४२९ ॥

दमनक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा १९ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने धर्मबुद्धिः पापबुद्धिश्च द्वे मित्रे प्रतिवसतः स्म । अथ कदाचित्पापबुद्धिना चिन्तितं, अहं तावन्मूर्खी दारिद्र्योपेतश्च । तदेनं धर्मबुद्धिमादाय देशान्तरं गत्वास्याय्येणार्थोपार्जनं कृत्वैनमपि वञ्चयित्वा सुखी भवामि, अथान्यस्मिन्नहनि पापबुद्धिर्धर्मबुद्धिं प्राह, भो मित्र ! वार्धकभावे किं त्वमात्मविचेष्टितं स्मरसि । देशान्तरमदृष्ट्वा कां शिशुजनस्य वार्त्तां कथयिष्यसि । उक्तञ्च,

देशान्तरेषु बहुविधभापावेपादि येन न ज्ञातम् ।

भ्रमता धरणीपीठे तस्य फलं जन्मनो व्यर्थम् ॥ ४३० ॥

तथाच, विद्यां वित्तं शिल्पं तावन्नाप्नोति, मानवः सम्यक् ।

यावद्ब्रजति न भूमौ देशादेशान्तरं दृष्टः ॥ ४३१ ॥

अथ तस्य तद्वचनमाकर्ण्य प्रदृष्टमनास्तेनैव सह गुरु-

जमानुघातः शुभेऽहनि देशान्तरं प्रस्थितः । तत्र च धर्म-
बुद्धिप्रभावेण भ्रमता पापबुद्धिना प्रभूततरं वित्तमासा-
दितम् । ततश्च द्वावपि तौ प्रभूतोपार्जितद्रव्यौ प्रहृष्टौ स्वस्य
पत्न्यौत्सुक्येन निवृत्तौ । उक्तञ्च,

प्राप्तविद्यार्थशिल्पानां देशान्तरनिवासिनाम् ।

क्रौशमालोऽपि भूभागः शतयोजनवद्भवेत् ॥ ४३२ ॥

अथ स्वस्थानसमीपवर्तिना पापाबुद्धिना धर्मबुद्धि-
भिहितः, भद्र ! न सर्वमेतदनं गृहं प्रतिनेतुं युज्यते, यतः
कुटुम्बिनो बाधवाद्य प्रायश्चिन्त्यन्ति । तदत्रैव वनगहने
कापि भूमौ निचिष्य किञ्चिन्मात्रमादाय गृहं प्रविशावी
भूयोऽपि प्रयोजने सञ्जाते तन्मात्रं समेत्यास्मात्स्थानान्निष्ठावः ।
उक्तञ्च, न वित्तं दर्शयेत्प्राज्ञः कस्यचित्स्वल्पमप्यहो ! ।

सुनेरपि यतस्तस्य दर्शनाच्चलते मनः ॥ ४३३ ॥

तथाच, यद्यामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते ज्ञापदैर्भुवि ।

आकाशे पक्षिभ्यैव तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ ४३४ ॥

तदाकर्ण्य धर्मबुद्धिराह, भद्र ! एवं क्रियताम् तथानुष्ठितं
द्वावपि तौ स्वगृहं गत्वा सुखेन संस्थितवन्तौ । अथान्यस्मिन्
हनि पापबुद्धिर्निशीथेऽटव्यां गत्वा तत्सर्ववित्तं समादाय
गर्त्तां पूरयित्वा स्वभवनं जगाम । अथान्येषु धर्मबुद्धिं समभ्येत
प्रोवाच, सखे ! बहुकुटुम्बा वयं, वित्ताभावात्कीदामः ।
तद्गत्वा तत्र स्थाने किञ्चिन्मात्रं धनमानयावः । सोऽत्रवीत् ।
भद्र ! एवं क्रियताम् । अथ द्वावपि गत्वा तत् स्थानं यावत् ।

खनतस्तावद्रिक्तंभाण्डं दृष्टवन्ती । अत्रान्तरे पापबुद्धिः
 शिरस्ताडयन् प्रोवाच, भो धर्मबुद्धे ! त्वया हृतमेतद्धनं
 नान्येन, यतो भूयोऽपि गर्त्तापूरणं कृतम्, तत् प्रयच्छ 'मे
 तस्यार्द्धम्, अथवाहं राजकुले निवेदयिष्यामि । स आह,
 भो दुरात्मन् ! मैवं वद, धर्मबुद्धिः खल्वहम् । नैतच्ची-
 रमर्म करेमि ।

उक्तञ्च. मातृवत्परदारणि परद्रव्याणि लोष्टवत् ।

आत्मवत्सर्वभूतानि वीचन्ते धर्मबुद्धयः ॥ ४३५ ॥

एवं हावपि तो विवदमानौ धर्माधिकारिणं गतौ प्रोच-
 तुय परस्परं दूषयन्ती । अथ धर्माधिकरणाधिष्ठितपुरुषैर्दि-
 व्यार्थं यावन्नियोजितौ तावत्पापबुद्धिराह, अहो ! न
 सम्यग्दृष्टोऽयं न्यायः । उक्तञ्च,

विवादेऽन्विष्यते पक्षं तदभावेऽपि साक्षिणः ।

साक्ष्यभावात्ततो दिव्यं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ४३६ ॥

तदत्र विषये मम वृक्षदेवताः साक्षीभूतास्तिष्ठन्ति ।
 साध्यावघोरेकतरं चौरं साधुं वा करिष्यति । अथ तैः सर्वै-
 रभिहितम्, भोः युक्तनुक्तं भवता । उक्तञ्च,

अन्वजेऽपि यदा साक्षी विवादे सम्यजायते ।

न तत्र विद्यते दिव्यं किं पुनर्यत्र देवताः ॥ ४३७ ॥

तदस्माकमप्यत्र विषये महत्कौतुहलं वर्त्तते । प्रत्यप-
 समये युवाभ्यामप्यस्माभिः सह तत्र वनेऽहेशी गन्तव्यमिति ।
 एतस्मिन्नन्तरे पापबुद्धिः स्वगृहं गत्वा स्वजनकमुवाच, तात !

प्रभूतोऽयं मयार्थो धर्मबुद्धेयोरितः, स च त्वं वचनेन
परिणतिं गच्छति । अन्यथास्माकं प्राणैः सह यास्यति । स
आह, वत्स । द्रुतं वद येन प्रोच्य तद्रथं स्थिरतां नयामि ।
पापबुद्धिराह, तात । अस्ति तत्प्रदेशे महाशमी, तस्यां मह
त्कोटरमस्ति ; तत्र त्वं साम्प्रतमेव प्रविश । ततः प्रभाते
यदाहं सत्ययावणं करोमि, तदा त्वया वाच्यं यद्दुर्बुद्धिबोध
इति । तथानुष्ठिते प्रत्युषे स्नात्वा पापबुद्धिः धर्मबुद्धिपुरःसरो
धर्माधिकरणिकैः सह तां शमीमध्येत्य तारस्वरेण, प्रोवाच,

आदित्यचन्द्रावनिलोनलद्य

द्यौर्भूमिरापे हृदय यमस्य ।

अहय रात्रिय उभे च सन्ध्ये

धर्मो हि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ४३८ ॥

भगवति वनवेवते । आवयोर्मध्ये यद्यौरं त्वं कथय,
अथ पापबुद्धिपिता शमीकोटरस्यः प्रोवाच । भो । शृणुत
शृणुत धर्मबुद्धिना हृतमेतद्धनम् । तदाकर्ण्य सर्वे ते राजपु
रुपा विस्मयीत्फुल्ललोचना यावद्धर्मबुद्धेर्वित्तहरणोचितं निग्रहं
शास्त्रदृष्ट्यावलोकयन्ति तावद्धर्मबुद्धिना तच्छमीकोटर वद्धि-
भोज्यद्रव्यैः परिवेष्ट्य वद्धिना सन्दीपितम् । अथ ज्वलति
तस्मिन् शमीकोटरेऽद्वन्द्वशरीरः स्फटितेक्षणः करुणं परिदे-
ययन् पापबुद्धिपिता निश्चक्राम । ततश्च ते सर्वैः पृष्टः भो ।
किमिदं ? इत्युक्ते स पापबुद्धिविचेष्टितं सर्वमिदं निवेदयि

त्वोपरतः । 'अथ ते राजपुरुषाः पापबुद्धिं शमीशाखायां
प्रतिलम्ब्य धर्मबुद्धिं प्रशस्येदमूचुः, अहो ! साध्विदमुच्यते ।

उपायं चिन्तयेत्प्राज्ञस्तथापायं च चिन्तयेत् ।

पश्यती वकमूर्खस्य नकुलेन हता वकाः ॥ ४३६ ॥

धर्मबुद्धिं प्राह, कथमितत् ? ते प्रोचुः ।

ॐ

कथा २० ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे बहुवकसनाथो वटपादपः । तस्य
कोटरे कृष्णसर्पः प्रतिवसति स्म । स च वकबालकानजात-
पचानपि सदैव भक्षयन् कालं नयति । अथैको वकस्तेन
भक्षितान्यपत्वानि दृष्ट्वा शिशुवैराग्यात्सरस्तीरमासाद्य वाष्प-
पूरपूरितनयनोऽधीमुखस्तिष्ठति । तच्च तादृक्चेष्टितमवलीक्य
कुलीरकः प्रोवाच । माम् । किमेवं रुद्यते भवताद्य ; स
आह, भद्र ! किं करोमि, मम मन्दभाग्यस्य बालकाः कोट-
रनिवासिना सर्पेण भक्षिताः, तद्दुःखदुःखितोऽहं रोदिमि ।
तत् कथय मे यद्यस्ति कश्चिदुपायस्तद्विनाशाय, तदाकर्ण्य
कुलीरकश्चिन्तयामास, अयं . तावदस्मज्जातिसहजवैरी ।
तथोपदेशं प्रयच्छामि सत्यावृतं यद्यान्येऽपि वकाः सर्वे संच-
यमायान्ति । उक्तञ्च,

नवनीतसमां वाणीं कृत्वा चित्तं तु निर्हयम् ।

तथा प्रबोधयते शत्रुः सान्वयो म्रियते यथा ॥४४०॥

आह च, माम् । यद्येवं तन्मत्स्यमांसखण्डानि नकुलस्य

विलङ्कारात्सर्पकीटरं यावत् प्रक्षिप यथा नकुलस्तथागैव
 गत्वा तं दुष्टसर्पं विनाशयति । अथ तथानुष्ठिते मत्स्यमांसात्
 सारिणा नकुलेन तं कृष्णसर्पं निहत्य तेषुपि तद्विद्याया
 सर्वे वकाय शनैःशनैर्भक्षिताः । अतो वयं द्युमः । उपाय
 चिन्तयेदिति ।

तदनेन पापबुद्धिनोपायश्चिन्तितो नापायः । ततस्तत्
 फलं प्राप्तम् ।

धर्मबुद्धिः कुबुद्धिश्च द्वावेतौ विदितौ मम ।

पुत्रेण व्यर्थपाण्डित्यात् पिताधूमेन घातितः ॥ ४४१ ॥

एव मूढ । त्वयाप्युपायश्चिन्तितो नापायः पापबुद्धिवत् ।
 तन्न भवसि त्वं सज्जनः केवलं पापबुद्धिरसि ज्ञातो मया
 स्वामिनः प्राणसन्देहानयनात् । प्रकटीकृतं त्वया स्वयमेवा
 त्मनो दुष्टत्वं कौटिल्यञ्च । अथवा साध्विदमुच्यते ।

यत्रापि कः पश्येच्छिखिनामाहारनिःसरणमार्गम् ।

यदि जलदधनिमुदितास्त एव मूढा न नृत्येयुः ॥ ४४२ ॥

तद्यदि त्वं स्वामिन एनां दशां नयसि तदस्मद्विधस्य का
 गणना । तस्मान्ममासन्नेन भवता न भाव्यम् । उक्तञ्च,

तुलां लोहमहस्रस्य यत्र खादन्ति मूषिकाः ।

राजं स्तत्र हरेच्छेयनी बालक नात्र संग्रयः ॥ ४४३ ॥

दमनक आह, कथमेतत् ? सोऽप्रवीत् ।

कथा २१ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने जीर्णधने नाम बणिकपुत्रः ।
स च विभवक्षयाद्देशान्तरगमनमना व्यचिन्तयत् ।

अत्र देशेऽथवा स्थाने भोगान् भुक्त्वा स्ववीर्यतः ।

तस्मिन् विभवहीनो यो वसेत् पुरुषाधमः ॥ ४४४ ॥

तथाच, येनाहङ्कारयुक्तेन चिरं विलसितं पुरा ।

दीनं वदति तत्रैव यः परेषां स निन्दितः ॥ ४४५ ॥

तस्य च गृहे लोहभारघटिता पूर्वपुरुषीपार्जिता तुला
सीत् । ताञ्च कस्यचिच्छ्रेष्ठिनो गृहे निक्षेपभूतां कृत्वा देशा-
न्तरं प्रस्थितः । ततः सुचिरं कालं देशान्तरं यद्येच्छया
भ्रान्त्वा पुनः स्वपुरमागत्य तं श्रेष्ठिनमुवाच । भोः श्रेष्ठिन् ।
दीयतां मे सा निक्षेपतुला । स आह, भो नास्ति सा त्वदीया
तुला, मूपिकैर्भक्षिता, जीर्णधन आह, भोः श्रेष्ठिन् । नास्ति
दीपस्ते यदि मूपिकैर्भक्षितेति । ईदृगेवायं संसारः । न
किञ्चिदत्र शाश्वतमस्ति, परमहं नद्यां स्नानार्थं गमिष्यामि,
तत्त्वमात्मीयं शिशुमेनं धनदेवनामानं मया सह स्नानोप-
करणहस्तं प्रेषयेति । सोऽपि चौर्यभयात्तस्य शङ्कितः
स्वपुत्रमुवाच । वक्ष ! पितृव्योऽयं तव स्नानार्थं नद्यां
गस्यति, तद्गम्यतामनेन सार्धं स्नानोपकरणमादायेति,
पहो साध्विदमुच्यते ।

न भक्त्या कस्यचित्कोऽपि प्रियं प्रकुरुते नरः ।

मुक्त्वा भयं प्रलीभं वा कार्यकारणमेव वा ॥ ४४६ ॥

तथाच, अत्यादरो भवेद्यत्र कार्यकारणवर्जितः ।

तत्र शङ्का प्रकर्त्तव्या परिणामे सुखावहा ॥ ४४७ ॥

अथासौ बणिकश्शिशुः स्त्रानोपकरणमादाय प्रहृष्टमना
स्तेनाभ्यागतेन सह प्रस्थितः । तथानुष्ठिते बणिक् स्त्रात्वा तं
शिशुं नदीगुहायां प्रचिष्य तद्द्वारं बृहच्छिलयाच्छाद्य सत्वरं
गृहमागतः । पृष्ट्य तेन बणिजा, भो अभ्यागत ! कथ्यतां
कुत्र मे शिशुर्यस्त्वया सह नदीं गत इति स आह, नदी-
तटात्स श्येनेन हृत इति । श्रेष्ठ्याह, मिथ्यावादिन् ! किं
क्वचिच्छेपनो बालं हतुं शक्नोति ? तत्समर्पय मे सुतमन्यथा
राजकुले निवेदयिष्यामीति । स आह, भोः सत्यवादिन् !
यथा श्येनो बालं न नयति तथा मूपिका अपि लोहभार-
घटितां तुलां न भक्षयन्ति, तदर्पय मे तुलां, यदि दारकेण
प्रयोजनम् । एवं तौ विवदमानौ द्वावपि राजकुलं गतौ ।
तत्र श्रेष्ठी तारस्वरेण प्रोवाच, भो ! अब्रह्मण्यमब्रह्मण्यम् !!!
मम शिशुरनेन चौरैणापहृतः ; अथ धर्माधिकारिणस्तमूषुः ।
भोः ! समर्थतां श्रेष्टिसुतः, स आह, किं करोमि, पश्यती
मे नदीतटाच्छेपनेनापहृतः शिशुः । तच्छ्रुत्वा ते प्रोषुः ।
भो ! न सत्यमभिहितं भवता । किं श्येनः शिशुं हतुं समर्थो
भवति ? स आहं, भो भोः ! श्रूयतां महचः ।

तुलां लोहसहस्रस्य यत्र खादन्ति मूपिकाः ।

राजंस्तत्र हरेच्छेपनो बालकं नात्र संगमः ॥ ४४८ ॥

ते प्रीक्षुः । कथमेतत् ? ततः श्रेष्ठी सभ्यानामादितः
सर्वं वृत्तान्तं निवेदयामास । तत्तैर्विहस्य द्वायपि तौ पर-
स्परं सम्बोध्य तुलाशिशुप्रदानेन सन्तोषितौ । अतोऽहं
ब्रवीमि । तुलां लोहसहस्रस्येति ।

तन्मूर्ख ! सञ्जीवकप्रसादमसहमानेन त्वयैतत्कृतम् ।
अहो साध्विदमुच्यते,

प्रायेणात्र कुलान्वितं कुकुलजाः शीवल्लभं दुर्भगा
दातारं कृपणा ऋजूनृजवी वित्ते स्थितं निर्धनाः ।

वैरूप्योपहताश्च कान्तवपुषं धर्माश्रयं पापिने ।

नानाशास्त्रविचक्षणं च पुरुषं निन्दन्ति मूर्खाः सदा ॥ ४४६ ॥

तथाच, मूर्खाणां पण्डिता द्वेष्या निर्धनानां महाधनाः ।

व्रतिनः पापशीलानामसतीनां कुलस्त्रियः ॥ ४५० ॥

तन्मूर्ख ! त्वया हितमप्यहितं कृतम्, उक्ताच्च,

पण्डितोऽपि वरं शत्रुर्न मूर्खो हितकारकः ।

वानरेण हतो राजा विप्राथीरेण रक्षिताः ॥ ४५१ ॥

दमनक आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा २२ ।

कस्यचिद्राज्ञी नित्यं वानरोऽतिभक्तिपरोऽङ्गसेवकोऽन्तः
पुरेऽप्यप्रतिपिद्धप्रसरोऽतिविश्वासस्थानमभूत् । एकदा राज्ञी
निद्रां गतस्य वानरे व्यजनं नीत्वा याय विदधति राज्ञी
वचःस्थलोपरि मञ्चिकीपविष्टा । व्यजनेन मुहुर्मुहुर्निपिध्य-

मानापि पुनःपुनस्तत्रैवोपविशति । ततस्तेन स्वभावचपले
 मूर्खेण वानरेण क्रुद्धेन सता तीव्रं खड्गमादाय तस्य
 उपरि प्रहारो विहितः । ततो मत्तिकोच्छीय गता तेन
 शतधारेपासिना राज्ञो वक्षो विधा जातं राजा मृतम् ।
 तस्माच्चिरादुरिच्छता नृपेण मूर्खोऽनुचरो न रक्षणीयः ।
 अपरसेकस्मिन्नगरे कोऽपि विप्रो महाविद्वान् परं पूर्वजन्म
 योगेन चोरो वर्त्तते । स तस्मिन् पुरेऽन्यदेशादागतांबतुरो
 विप्रान् बहूनि वस्तूनि विक्रीणतो दृष्ट्वा चिन्तितवान् ।
 अहो ! केनोपायेनैषां धनं लभे, इति विचिन्त्य तेषां पुरो
 ऽनेकानि शास्त्रोक्तानि सुभाषितानि चातिप्रियाणि मधुरानि
 वचनानि जल्पता तेषां मनसि विन्वासकुत्याद्य सेवा कर्तुं
 मारब्धा । अथवा साध्विदमुच्यते,

असती भवति सलज्जा चारं नीरञ्ज शीतलं भयति ।

दन्धो भवति विवेको प्रिययक्ता भवति धूर्त्तजनः ॥ ४५२ ॥

अथ तस्मिन् सेवां कुर्वति तैर्विप्रैः सर्व्ववस्तूनि विप्रैः
 बहुमूल्यानि रत्नानि क्रीतानि । ततस्तानि जपामध्ये तन्
 समक्षं प्रक्षिप्य स्वदेशं प्रति गन्तुमुद्यमो विहितः । ततः स
 धूर्त्तविप्रस्तान् विप्रान् गन्तुमुद्यतान् प्रेष्य चिन्ताश्लाघुनित
 मनाः सञ्जातः । अहो ! धनमेतन्न किञ्चिन्मम अटितम् ।
 अर्थैभिः सह यामि, पद्यं जापि विपं दृष्ट्वा विह्वल मयं
 रत्नानि गृह्णामि । इति विचिन्त्य तेषामपि सकलधनं विनश्ये
 दनाह । भो ! मिथ्याणि यूपं माभिशक्तिं मुञ्जा मन्

सुयताः । तस्मै मनो भवद्भिः सह स्नेहपाशेन बद्धं भवद्भि-
 रहनास्त्रैयानुलं सञ्जातं यथा धृतिं क्वापि न धत्ते । ततो
 यूयमनुग्रहं विधाय सहायभूतं मामपि सहैव नयत । तद्वचः
 श्रुत्वा ते कनकाद्रुचिन्तास्तेन सममेव स्वदेगं प्रति प्रस्थिताः ।
 अथाध्वनि तेषां पञ्चानामपि पक्षीपुरमध्ये व्रजतां ध्वाङ्क्षाः
 कथयितुमारब्धाः । रेरे किराता । धावतधावत । सपाट-
 लक्षधनिनी यान्ति । एतान्निहल धनं नयत । ततः
 किरातैर्ध्वाङ्क्षवचनमाकर्ण्य सत्वरं गत्वा ते विप्रा लगुड-
 प्रहारैर्जर्जरीकृत्य वस्त्राणि मीचयित्वा विलोकिताः परं धनं
 किञ्चिन्न लब्धम् । तदा तैः किरातैरभिहितम् । भोः पान्थाः ।
 पुरा कदापि ध्वाङ्क्षवचनमनृतं नासीत् । ततो भवतां
 सन्निधौ क्वापि धनं विद्यते । तदर्पयत । अन्यथा सर्वेषाम-
 मपि बधं विधाय चर्षं विदार्थ्य प्रत्यङ्गं प्रेक्ष्य धनं नेष्यामः ।
 तदा तेषामीदृशं वचनमाकर्ण्य चोरविशेष मनसि चिन्ति-
 तम् । यदैषां विप्राणां बधं विधायाद्गं विलोक्ष्य रत्नानि
 नेष्यन्ति तदापि मां वधिष्यन्ति । ततोऽहं पृथ्वीमेवात्मानमखलं
 समर्प्येतान् सुष्ठामि । उक्त्वा,

मृत्योर्विभेषि किं बाल ! न स शीतं विगुञ्जति ।

अथ वान्द्रशतान्ते वा मृत्युर्ये प्राणिनां ध्रुवः ॥ ४५३ ॥

तथा च, गवार्थे ब्राह्मणार्थं च प्राणत्वागं करोति यः ।

सूर्यस्य मण्डलं भित्वा स याति परमां गतिम् ॥ ४५४ ॥

एति निधित्वाभिहितम् । भोः किराता ! यद्येषं ततो

मां पूर्वं निहत्स्य विलोकयत । ततस्तैस्तथानुष्ठिते तं धन-
रहितमवलीक्यापरे चत्वारोऽपि मुक्ताः । अतोऽहं ब्रवीमि
पण्डितोऽपि वरं शत्रुरिति । अथैवं संवदतीस्तयोः सञ्जी-
वकः क्षणमेकं पिङ्गलकेन सह युद्धं कृत्वा तस्य खरनखर-
प्रहाराभिहतो गतासु र्वसुचरापीटे निपपात । अथ तं
गतासुमवलोक्य पिङ्गलकस्तद्गुणस्मरणार्द्रहृदयः प्रोवाच,
भो ! अयुक्तं मया पापेन कृतं सञ्जीवकं व्यापादयता यतो
विश्वासघातादन्यत्रास्ति पापतरं कर्म । उक्तञ्च,

मित्रद्रीही कृतघ्नश्च यथ विश्वासघातकः ।

ते नरा नरकं यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ४५५ ॥

भूमिचये राजविनाशएव भृत्यस्य वा बुद्धिमतो विनाशे ।
न युक्तमुक्तं ह्यनयोः समत्वं नष्टापिभूमिः सुलभा न भृत्याः ॥ ४५६ ॥
तथा मया सभामध्ये स सदैव प्रशंसितः । तत् किं
कथयिष्यामि तेषामग्रतः । उक्तञ्च,

उक्तो भवति यः पूर्वं गुणवानिति संसृदि ।

न तस्य दीपो यत्कव्यः प्रतिज्ञाभङ्गभोरुणा ॥ ४५७ ॥

एवंविधं प्रलपन्तं दमनकः समेत्य सहर्षमिदमाह ।
देव ! कातरतमस्तुवैप न्यायी यद्दोहकारिणं शप्यभुजं
हत्वित्यं शोचसि । तत्रैतदुपपन्नं भूभुजाम्, उक्तञ्च,

पिता वा यदि भ्राता पुत्री भार्याद्यया सुहृत् ।

प्राणद्रीहं यदा गच्छेदन्तव्यो नास्ति पातकम् ॥ ४५८ ॥

तथाच, राजा पृथ्वी ब्राह्मणः सर्वभक्षी

स्त्री चात्रपा दुष्टमतिः सहायः ।

प्रेथः प्रतीपोऽधिकृतः प्रमादी

त्याज्या अमी यद्य कृतं न वेत्ति ॥ ४५६ ॥

अपिच, सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च

हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।

भूरिव्यया प्रचुरवित्तसमागमा च

वेश्याङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥ ४६० ॥

अपिच, अकृतोपद्रवः कश्चिन्महानपि न पूज्यते ।

पूजयन्ति नरा नागान्नतार्क्ष्यं नागघातिनम् ॥ ४६१ ॥

तथाच, अशोचानन्वशोच स्वं प्रज्ञावादांशभापमे

गतासूनगतासूय नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ ४६२ ॥

एवं तेन सम्बोधितः पिङ्गलकः सञ्जीवकशोकं त्यक्त्वा

दमनकसाचिद्येन राज्यमकरोत् ॥

इति श्रीविष्णुशर्माविरचिते पञ्चतन्त्रे मित्तभेदीनाम

प्रथमं तन्त्रं समाप्तम् ।

अथेदमारभ्यते मित्रसम्प्राप्तिनाम द्वितीयं तन्त्रं तस्याय
माद्यः श्लोकः ।

असाधना अपि प्राज्ञा बुद्धिमन्तो बहुश्रुताः ।

साधयन्त्याश कार्याणि काकास्तुष्टगकूर्मवत् ॥ १ ॥

तद्यथानुश्रूयते ।

अस्ति दाक्षिणात्ये जनपदे महिलारोष्यं नाम नगरम् ।
तस्य नातिदूरस्थो महोच्छ्रायवान् नानाविहङ्गोपभुक्तफल-
कोटैरावृतकोटरच्छायाखासितपथिकजनसमूहो न्यग्रोध
पादपो महान् । अथवा युक्तम् ।

छायासुप्तसृगः शकुन्तिनिवहै विश्वम्बिलुप्तच्छदः

कोटैरावृतकोटरः कपिकुलैः स्तम्भे क्षतप्रथयः ।

विद्यम्बं मधुपैर्निपीतकुमुमः श्लाघ्यः स एव द्रुमः

सर्वद्वैर्बहुसत्त्वमद्गुखदो भूभारभूतोऽपरः ॥ २ ॥

तत्र च लघुपतनको नाम वायसः प्रतिवसति च ।

स कदाचित्प्राणयात्रार्थं पुरमुद्दिश्य प्रचलितो यावत्पश्यति
तावज्जालहस्तोऽतिक्रान्तनुः स्फुटितचरणे जर्ध्वकेशी यम
किङ्कराकारी नरः सशुखो बभूव । अथ तं दृष्ट्वा गदित-
मना व्यविस्तयत् । यदयं दुरात्माय ममाश्रयवटपादपसशु-
खोऽभ्येति । तत्र ज्ञायते किमयं वटवासिनां विहङ्गमार्गा-
सङ्घयो भविष्यति न वा । एवं बह्विधं विचिन्त्य तत्पथादि

वृत्त तमेव वटपादपं गत्वा सर्वान् विहङ्गमान् प्रोवाच,
 भी ! अयं दुरात्मा लुब्धको जालतण्डुलहस्तः समभ्येति ।
 तत्सर्वं वा तस्य न विखसनीयम् । एष जालं प्रसार्य
 तण्डुलान् प्रचिष्यति । ते तण्डुला भवद्भिः सर्वैरपि कालकूट-
 सदृशा द्रष्टव्याः । एवं वदतस्तस्य स लुब्धकस्तत्र वटतल-
 आगत्य जालं प्रसार्य सिन्दुवारसदृशांस्तण्डुलान् प्रचिष्य
 नातिदूरं गत्वा निभृतः स्थितः । अथ ये पक्षिणस्तत्र
 स्थितास्ते लघुपतनकवाक्यागल्या निवारितास्तांस्तण्डुलान्
 हालाहलाङ्गरानिव वीचमाणा निभृतास्तस्युः । अत्रान्तरे
 चित्रघ्रीवो नाम कपोतराजः सहस्रपरिवारः प्राण्याचार्यं
 परिभ्रमंस्तांस्तण्डुलान् दूरतोऽपि पश्यंलघुपतनकेन निवा-
 र्यमाणोऽपि जिह्वालीत्याङ्गचरणार्थमपतत्परिवारो निवड्य ।
 साधिदमुच्यते ।

जिह्वालीत्यप्रसक्तानां जलमध्यनिवासिनाम् ।

अचिन्तितो बधोऽज्ञाना मीनानामिव जायते । ३ ॥

अथवा दैवप्रतिकूलतया भवत्येवं ; न तस्य दैवोऽस्ति, उक्तञ्च,

पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दैव्यं न विज्जातवान् ?

रामेणापि कथं न हेमहरिणस्यासम्भवे लक्षितं ?

अक्षैद्यापि युधिष्ठिरेण सहसा प्राप्ता ह्यनर्घः कथं ?

प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः चीयते ॥ ४ ॥

तथाच, कृतान्तपाशबद्धानां दैवोपहतचेतसाम् ।

बुडयः कुल्लगामिन्या भवन्ति महतामपि ॥ ५ ॥

अत्रान्तरे लब्धकस्तानुबिधानं विज्ञाय प्रहृष्टमनाः
प्राथम्यतयष्टिस्तद्विधायं प्रधावितः । चित्रग्रीवाऽप्यात्मानं सप-
रिवारं वक्ष्यन् सत्वा लब्धकमायान्तं दृष्ट्वा तान् कप्रातानूचे ।

अहो ! न भेतव्यम्, उक्तञ्च,

व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न हीयते ।

स तेषां पारमथ्येति तत्प्रभावादसंशयम् ॥ ६ ॥

सम्पत्तौ च विपत्तौ च महता मेकरूपता

उदये सविता रक्ता रक्तश्यास्तमये तथा ॥ ७ ॥

तत्सर्वं वयं हेलयोद्धीय सपाशजाला अस्यादर्शनं गत्वा
मुक्तिं प्राप्नुमः । नी चेद्भयविक्रवाः सन्ती हेलया समुत्पातं
न करिष्यथ ततो मृत्यमवाप्स्यथ । उक्तञ्च,

तन्तवीऽप्यायता नित्यं तन्तवी बहुलाः समाः ।

वङ्गन् बहुत्वादायासान् सहन्तीत्युपमा सताम् ॥ ८ ॥

तथानुष्ठिते लुब्धकी जालमादायाकाशे गच्छतां तेषां
हतो भूमिस्थोऽपि पर्यधावत् । तत ऊर्ध्वाननः श्लोकमेन
पठत् ।

जालमादाय गच्छन्ति सहताः पक्षिणोऽप्यमी ।

यावच्च विवदित्यन्ते पतित्यन्ति न संशयः ॥ ९ ॥

लघुपतनकोऽपि प्राणयात्राक्रियां त्यक्त्वा किमत्र भविष्य-
ति कुतूहलात्तत्पृष्ठलम्बोऽनुसरति । अथ दृष्टेरगोचरतां
तान् विज्ञाय लुब्धकी निरागः श्लोकमपठन्निरुत्स्य ॥
ह भवति यत्र भाव्यं भवति च भाव्यं यत्रेन ।

करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति ॥ १० ॥

तथाच, पराक्षुखे विधौ चेत्यात्कथञ्चिद्भविष्यदयः ।

तत्रोऽन्यदपि सद्ब्रूह्य याति शङ्कनिधिर्यथा ॥ ११ ॥

तदास्तां तावद्विहङ्गामिपालोभा यावत् । कुटम्बवर्त्त-
नोपायभूतं जालमपि मे नष्टम् । चित्रग्रीवोऽपि लुब्धकमदर्श-
नीभूतं ज्ञात्वा तानुवाच । भो ! निवृत्तः स दुरात्मा
लुब्धकः । तत्सर्वैरपि स्वस्वैर्गम्यतां महिलारोप्यस्य प्रागुत्त-
रदिग्भागे । तत्र मम सुहृद्विरण्यको नाम मूपकः, सर्वेषां
पागच्छेद् करिष्यति । उक्तञ्च,

सर्वेषामेव मर्त्यानां व्यसने समुपस्थिते ।

वाद्वात्रिणापि साहाय्यं मित्रादन्यो न संदधे ॥ १२ ॥

एवं ते कपीताश्चित्रग्रीवेण सम्बोधिता महिलारोप्ये
नगरे हिरण्यकविलदुर्गं प्रापुः । हिरण्यकोऽपि सहस्रमुख-
विलदुर्गं प्रविष्टःसन्नकुतोभयः सुखेनास्ते, अथवा
साध्विदमुच्यते ।

अनागतं भयं दृष्ट्वा नीतिशास्त्रविगारदः ।

अवसन् मूपकस्तत्र कृत्वा शतमुखं विल ॥ १३ ॥

दंष्ट्राविरहितः सर्पो मदहीनो यथा गजः ।

सर्वेषां जायते वश्यो दुर्गहीनस्तथा नृपः ॥ १४ ॥

तथाच, न गजानां सहस्रेण न च लक्षेण वाजिनाम् ।

तत्कर्म सिध्यति राज्ञां दुर्गैकेन यद्रणे ॥ १५ ॥

गतमेकीऽपि सन्वत्ते प्राकारस्थो धनुर्धरः ।

तस्माद्गुर्गं प्रशंसन्ति नीतिशास्त्रविदो जनाः ॥ १६ ॥

अथ चित्रग्रीवो विलमासाद्य तारस्वरेण प्रोवाच,
 भो मित्र हिरण्यक ! सत्वरमागच्छ । महती मे
 वस्था वर्त्तते । तच्छ्रुत्वा हिरण्यकोऽपि विलदुर्गाम्बतः
 सन् प्रोवाच, भोः ! की भवान् ? किमर्थमायातः ? कि
 कारणम् ? कीदृक् ते व्यसनावस्थानम् ? तत् कथ्यतामिति ।
 तच्छ्रुत्वा चित्रग्रीव आह, भो ! चित्रग्रीवो नाम कपोतराजो
 ऽह ते सुहृत् । तत्सत्वेरमागच्छ, गुरुतरं प्रयोजनवस्ति ।
 तदाकार्यं पुलकिततनुः प्रहृष्टात्मा स्थिरमनास्वरमाशो
 निष्क्रान्तः । अथवा साध्विदमुच्यते ।

सुहृद्. सैहस्यन्ना लोचनानन्ददायिनः । .

गृहे गृहवतां नित्यं नागच्छन्ति महात्मनाम् ॥ १७ ॥

आदित्यस्योदयं जातताम्बूल भारती कथा ।

इष्टा भार्या सुमितं च अपूर्वार्णि दिने दिने ॥ १८ ॥

सुहृदो भवने यस्य समागच्छन्ति नित्यम् ।

चित्ते च तस्य सौख्यस्य न किञ्चित् प्रतिमं सुखम् ॥ १९ ॥

अथ चित्रग्रीव सपरिवारं पाशवदमालोक्य हिरण्यक
 सविपादमिदमाह । भोः किमेतत् ? स आह, भो ! जान-

क्षपि किं दृच्छसि ? उक्तञ्च यतः,

यच्चाद्य येन च यदा च यथा च यत्र

यावच्च यत्र च शुभाशुभमात्मकम् ।

तस्माद्य तेन च तदा च तथा च तत्र

तावच्च तत्र च कृतान्तवशादुपैति ॥ २० ॥

तत्प्राप्तं मयैतद् बन्धनं जिह्वालीन्यात् । साम्प्रतं त्वं
पाशविमोचं कुरु भाविलम्ब । तदाकर्ण्य हिरण्यकः प्राह,
अर्धार्धाद्योजनशतादामिषं वीचते सगः ।

सोऽपि पार्श्वस्थितं दैवाद्बन्धनं न च पश्यति ॥ २१ ॥

तथाच, रविनिशाकरयोर्यहपीडनं

गजभुजङ्गविहङ्गमवन्धनम् ।

मतिमतां च निरीक्ष्य दरिद्रतां

विधिरही बलवानिति मे मतिः ॥ २२ ॥

तथाच, ध्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः सम्प्राप्नुवन्त्या पदं
बध्नन्ते निपुणैरगाधसलिलाग्नीनाः समुद्रादपि ।

दुर्नीतं किमिहास्ति किं च सुकृतं कः स्वानलाभे गुणः

कालः सर्वजनान् प्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ २३ ॥

एवमुक्त्वा चित्रपीवस्य पाशं च्छेत्तुमुद्यतं स तमाह ।

भद्र । मा मैवं कुरु, प्रथमं मम श्रुत्वानां पाशच्छेदं कुरु

तदनु ममापि च । तच्छ्रुत्वा कुपितो हिरण्यकः प्राह ।

भो । न युक्तमुक्तं भवता यतः स्वामिनोऽनन्तरं श्रुत्याः । स

प्राह, भद्र । मा मैवं वद, नदाययाः सर्व्व एते वराकाः,

अपरं स्वकुटुम्बं परित्वज्य समागताः । तत्कथमेतावन्मात्रमपि

सम्मानं न करोमि, उक्तञ्च ,

यः सम्मानं सदा घत्ते श्रुत्यामा चित्तिपोऽधिकम् ।

वित्ताभावेऽपि तं दृष्ट्वा ते त्यजन्ति न कर्हिचित् ॥ २४ ॥

तथाच, विश्वासः सम्पदां मूलं तेन यूथपतिर्गजः ।
 सिंहो मृगाधिपत्येऽपि न मृगैः परिवार्यते ॥ २५ ॥
 अपरं मम कदाचित्पाशच्छेदं कुर्वतस्ते दत्तभ्रातृ
 भवति । अथवा दुरात्मा लुब्धकः समभ्येति । तन्नूनं मा
 नरकपात एव । उक्तञ्च,

सदाचारिषु भृत्येषु संसीदत्सु च यः प्रभुः ।
 सुखी स्यान्नरकं याति परत्रेह च सीदति ॥ २६ ॥
 तच्छ्रुत्वा प्रहृष्टो हिरण्यकः प्राह । भो ! वेदस्व
 राजधर्मम् । परं मया तव परीक्षा कृता । तत्सर्वेषां पूर्वं
 पाशच्छेदं करिष्यामि । भवानप्यनेन विधिना बहुकपीत
 परिवारो भविष्यति, उक्तञ्च,

कारुण्यं संविभागश्च यस्य भृत्येषु सर्वदा ।
 सम्भवेत्स महीपालस्त्रैलोक्यस्यापि रक्षणे ॥ २७ ॥
 एवमुक्त्वा सर्वेषां पाशच्छेदं कृत्वा हिरण्यकश्चित्रग्रीव
 माह । मित्र ! गम्यतामधुना स्वाश्रयं प्रति, भूयोऽपि व्यसने
 प्राप्ते समागन्तव्यम् । इति तान् सम्प्रेष्य पुनरपि दुर्ग
 प्रविष्टः । चित्रग्रीवोऽपि सपरिवारः स्वाश्रयमममत् ।
 अथवा साध्विदमुच्यते,

मित्रवान्साधयन्वर्षान् दुःसाधानपि वै यतः ।
 तस्मान्मित्राणि कुर्वीत समानान्येव चात्मनः ॥ २८ ॥
 लघुपतनकोऽपि वायसः सर्वं तं चित्रग्रीववन्धर्मोत्तमव
 लोक्ष विस्मितमना व्यचिन्तयत् । अहो ! बुद्धिरस्य हिरण्य

कस्य शक्तिय दुर्गसामग्री च तदीदृगेव विधिर्विद्भ्राना
बन्धनमोक्षात्मकः । अहं च न कस्यचिद्दिशसिम्नि चलप्र-
वृत्तिय । तथाप्येनं मित्रं करोमि । उक्तञ्च,

अपि सम्पूर्णतायुक्तैः कर्त्तव्याः सुहृदो बुधैः ।

नदीशः परिपूर्णोऽपि चन्द्रोदयमुपेक्षते ॥ २८ ॥

एव सम्प्रधार्थ्य पादपादवतीर्थ्य विलहारमाश्रित्य चित्त-
ग्रीववच्छब्देन हिरण्यकां समाहृतवान् । एष्टेहि भो हिरा-
ण्यक । एहि । तच्छब्दं श्रुत्वा हिरण्यको व्यचिन्तयत् ।
किमन्योऽपि कश्चित्कपीती बन्धनशेषस्तिष्ठति येन मां व्याह-
रति । आह च, भोः की भवान् ? स आह, अहं लघुपत-
नको नाम वायसः । तत् श्रुत्वा विशेषादन्तर्लीनो हिरण्यक
आह, भो ! द्रुतं गम्यतामस्मात्स्थानात्, वायस आह, तव
पार्श्वे गुरुकार्येण समागतः, तत्किं न क्रियते मया सह
दर्शनम् ; हिरण्यक आह, न मेऽस्ति त्वया सह सङ्गमेन
प्रयोजनमिति । स आह, भो ! श्वित्रग्रीवस्य मया तव सकाशा-
त्पाशमोक्षणं दृष्टम् तेन मम महती प्रीतिः सञ्जाता ।
तत्कदाचिन्ममापि बन्धने जाते तव पार्श्वान्मुक्तिर्भवति ।
तत्क्रियतां मया सह मैत्री । हिरण्यक आह, अहो ! त्वं
भोक्ता । अहं ते भोज्यभूतः । तत् का त्वया सह मम मैत्री ?
तद्गम्यतां मैत्रीविरोधभावात् । उक्तञ्च,

ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलम् ।

तयोर्मैत्री विवाहस्य न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ ३० ॥

तथाच, यो मितं कुरुते मूढे आत्मनोऽसदृशं कुधीः।

हीनं वाप्यधिकं वापि हास्यतां यात्यसौ जनः ॥ ३१ ॥

तद्ब्रम्यतामिति । वायस आह, भो हिरण्यक ।

तव दुर्गद्वार उपविष्टः । यदि त्वं मैत्रीं न करोषि ततोऽहं

प्राणमोक्षणं तवाग्रे करिष्यामि । अथवा प्रायोपवेशनं

स्यादिति । हिरण्यक आह, भो । स्वया वैरिणा सह कथं

मैत्रीं करोमि ? उक्तञ्च,

वैरिणा न हि सन्दध्यात्सुश्लिष्टेनापि सन्धिना ।

सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ॥ ३२ ॥

वायस आह, भो ! स्वया सह दर्शनमपि नास्ति कुतो

वैरम् ? तत्किमनुचितं वदसि, हिरण्यक आह, द्विविधं वैरं

भवति सहजं कृत्रिमं च । तत्सहजवैरी त्वमस्माकम् उक्तञ्च,

कृत्रिमं नाशमभ्येति वैरं द्राकृतिमैर्गुणैः ।

प्राणदानं विना वैरं सहजं याति न क्षयम् ॥ ३३ ॥

वायस आह, भो । द्विविधस्य वैरस्य लक्षणं श्रोतुमिच्छामि ।

तत्कथ्यताम् । हिरण्यक आह, भोः । कारणेन निर्द्वन्द्वं

कथमपि न गच्छति । तत्तदहोपकारकरणाद्गच्छति । स्वाभाविकं पुनः

धानां, जलवङ्गो, देवदैत्यानां, सारमेयमार्जारानाम्, ईश्वरि-

द्राणां, सपत्नीनां, लुब्धकहरिणानां श्रोत्रियभ्रष्टक्रियाणां,

मूर्खपण्डितानां, पतिव्रताकुलटानां, सज्जनदुर्जनानाम् । न

शेरकेनापि व्यापादितः । तथापि प्राणान्संतापयन्ति स्म ।
वायस आह । कारणांमित्रतां याति कारणरदेति शत्रुतां ।
तस्मान्मित्रत्वमेवात्र योज्यं वैरं न धीमता ॥ ३४ ॥

तस्मात् कुरु मया सह समागमं मित्रधर्मार्यम् । हिर-
त्तं आहू भोः । श्रूयतां नीतिसर्वस्वम् ।

सकृद्दुष्टमपीष्टं यः पुनः सन्धातुमिच्छति ।

स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरो यथा ॥ ३५ ॥

अथवा गुणवानहं न मे कश्चिद्वैरयातनां करिष्यत्येतदपि
तन्भाव्यम् । उक्तञ्च,

सिंहे व्याकरणस्य कर्तुरहरत्प्राणान् प्रियान् पाणिने
मीमांसाकृतमुन्मथाद्य सहसा हस्ती सुनिं जैमिनिम् ।

कुन्दोज्ञाननिधिं जघान मकरो विलातटे पिङ्गल-
मज्ञानाहतचेतसामतिरुपां कोऽर्थस्तिरयां गुणैः ? ॥ ३६ ॥

वायस आह, अस्येतत्तथापि श्रूयताम्,

उपकाराच्च लोकानां निमित्तान्मृगयच्छिणाम् ।

भयात्तोभाच्च मूर्खाणां मैत्री स्यादर्शनात्सताम् ॥ ३७ ॥

सृष्टद्वयं सुखभेदो दुःसन्धानश्च दुर्जनो भवति ।

सुजनस्तु कनकघटद्वयं दुर्भेदःसुकरसन्धिय ॥ ३८ ॥

इक्षीरयात् क्रामगःपर्वणि पर्वणि यथा रसविशेषः ।

तद्वत् सज्जनमैत्री विपरीतानां तु विपरीतता ॥ ३९ ॥

।याच,आरम्भगुर्वी चयिणी क्रमेण लघीपुराहजिमतीच पद्यात् ।

देनस्य पूर्वाहपरार्धमित्रा ऋषयेव मैत्री खलु सज्जनानाम् ॥ ४० ॥

तत्साधुरश्च भूपरं त्वां शयथादिभिर्निर्भयं करिष्यामि ।

स आह, न मेऽस्ति ते शयथैः प्रत्यथः । उक्तञ्च,

शयथैः सन्धितस्यापि न विश्वासं व्रजेद्रिपोः ।

शुयते शयथं कृत्वा हतः शक्रेण सूदितः ॥ ४१ ॥

न विश्वासं विना शत्रुर्देवानामपि सिध्यति ।

विश्वासात्त्रिदशेन्द्रेण दितेर्गर्भो विदारितः ॥ ४२ ॥

अन्यच्च, बृहस्पतेरपि प्राज्ञस्तस्मान्नैवात्र विश्वसेत् ।

य इच्छेदात्मनो बृद्धिमायुष्यञ्च सुखानि च ॥ ४३ ॥

तथाच, सुसूक्ष्मेणापि रभ्रेण प्रविश्याभ्यन्तरं रिपुः ।

नाशयेच्च शनैः पश्चात् पूवं सलिलपूरवत् ॥ ४४ ॥

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्तेऽपि न विश्वसेत् ।

विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निहन्तति ॥ ४५ ॥

न बध्यते ह्यविश्वस्तो दुर्बलोऽपि बलोत्कटैः ।

विश्वस्ताद्याशु बध्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्बलैः ॥ ४६ ॥

सुकृत्यं विष्णुगुप्तस्य मित्राग्निभागवस्य च ।

बृहस्पतेरविश्वासो नीतिसन्धिस्त्रिधा स्थितः ॥ ४७ ॥

तथा च, महताप्यर्थसारेण यो विश्वसिति शत्रुषु ।

भार्यासु सुविरक्तासु तदन्तं तस्य जीवितम् ॥ ४८ ॥

तच्छ्रुत्वा लघुपतनकोऽपि निरुत्तरयिन्तयामास, अहो !

बुद्धिप्रागल्भ्यमस्य नीतिविषये । अथवा त एवास्त्रोपरि मैत्री

पक्षपातः । स आह, भो हिरण्यक !

सतां सामपदं मैत्रमित्याहुर्विबुधा जनाः ।

तस्मात्त्वं मित्रतां प्राप्नो वचनं मम तच्छृणु ॥ ४९ ॥

दुर्गस्थेनापि त्वया मया सह नित्यमेवालापो गुणदीप-
सुभाषितगोष्ठोकथाः सर्व्वदा कर्त्तव्या यद्येवं न विश्वसिपि ।
तच्छ्रुत्वा हिरण्यकोऽपि व्यचिन्तयत्, विदग्धवचनोऽयं दृश्यते
लघुपतनकः सत्यवाक्यश्च, तद्युक्तमनेन मैत्रीकरणम् । परं
कदाचिन्मम दुर्गे चरणपातोऽपि न कार्य्यः । उक्त्वाञ्च,

भीतभीतः पुरा शत्रुर्मन्दं मन्दं विसर्पति ।

भूमौ प्रहेलया पथाञ्जारहस्तोऽङ्गनास्त्रिव ॥ ५० ॥

तच्छ्रुत्वा वायस आह, भद्र ! एवं भवतु । ततः प्रभृति
हो तावपि सुभाषितगोष्ठीसुखमनुभवन्ती तिष्ठतः । परस्परं
कृतोपकारौ कालं नयतः । लघुपतनकोऽपि मांसशकलानि
मेध्यानि बलिशेषाण्यन्यानि वत्सलाहृतानि पक्वान्विशेषाणि
हिरण्यकार्थमानयति । हिरण्यकोऽपि तण्डुलानन्यांश्च भक्ष-
विशेषांलघुपतनकार्थं रात्रावाहृत्य तत्कालायातस्वार्पयति ।
अथवा युज्यते द्वयोरप्येतत् । उक्त्वाञ्च,

ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति ।

भुङ्क्ते भोजयते चैव पङ्क्तिघ्नं प्रीतिलक्षणम् ॥ ५१ ॥

नोपकारं विना प्रीतिः कथञ्चिरकस्यचिद्भवेत् ।

उपयाचितदानेन यतो देवा अमीष्टदाः ॥ ५२ ॥

तावत्प्रीतिर्भवेत्क्षोके यावद्दानं प्रदीयते ।

वत्सः क्षीरक्षयं दृष्ट्वा परित्यजति मातरम् ॥ ५३ ॥

पश्य दानस्य माहात्म्यं सद्यः प्रत्ययकारकम् ।

यत्प्रभावादपि द्वेषी मित्रतां याति तत्क्षणात् ॥५४॥
 पुत्रादपि प्रियतरं खलु तेन दानं
 मन्ये पशोरपि विवेकविवर्जितस्य ।
 दत्ते खलेऽपि निखिलं खलु येन दुग्धं

नित्यं ददाति महिषी समुतापि पश्य ॥ ५५ ॥
 किं बहुना, प्रीतिं निरन्तरां कृत्वा दुर्भेद्यां नखमांसवत् ।

भूषको वायस्यैव गतौ कृत्रिममित्रताम् ॥ ५६ ॥

एवं स भूषकस्तदुपकाररञ्जितस्तथा विश्वस्तौ मया तस्मिन्
 पक्षमध्ये प्रविष्टस्तेन सह सर्वदैव गोष्ठीं करोति । अघात-
 स्मिन्नहनि वायसोऽशुपूर्णनयनः समभ्येत्य सगद्गदं तमुवाच,
 भद्र हिरण्यक । विरक्तिः सञ्जाता मे साम्प्रतं देशस्यासौ-
 परि, तदन्यत्र यास्यामि । हिरण्यक आह, भद्र ! किं
 विरक्तिः कारणम् ? स आह, भद्र ! शूयताम् । पत्र देशे
 महत्वानासृष्ट्या दुर्भिक्षं सञ्जातम् । दुर्भिक्षत्वाज्जनो बुभुक्ष-
 पीडितः कोऽपि बलिमात्रमपि न प्रयच्छति । अपरं गृहे
 गृहे बुभुक्षितज्जमेर्विह्वलानां बभूनाय पागाः प्रगुणीकृताः
 सन्ति । अहमप्यायुःशेषतया पागेन बह उद्धरितोऽस्मि-
 एतद्विरक्तिः कारणम् । तेनाहं विदेगं चञ्चित इति वाच-
 मोक्षं करोमि । हिरण्यक आह, अथ भवान् क्व प्रञ्चितः ?
 स आह, अस्मि दक्षिणापथे वनगहनमध्ये महासरः । तत्र
 त्वत्तोऽधिकाः परमसुहृत् कूर्मो मन्थरको नाम । स च मे
 मन्थरमांसखण्डानि दास्यति, तद्गन्तव्येन सह सुभाषितः

गोष्ठीसुखमनुभवन् सुखेन कालं नेष्यामि । नाहमत विह-
गानां पाशवन्धनेन त्वयं द्रष्टुमिच्छामि । उक्तञ्च,

अनादृष्टिहते देशे सस्ये च प्रलयं गते ।

धन्यास्तात न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥ ५७ ॥

कोतिभारः समर्थानां ? किं दूरं व्यवसायिनाम् ?

को विदेशः सविद्यानां ? कः परः प्रियवादिनाम् ? ॥ ५८ ॥

विद्वत्त्वञ्च नृपत्वञ्च नैव तुल्यं कदाचन ।

सदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ॥ ५९ ॥

हिरण्यक आह, यद्येवं तदहमपि त्वया सहागमि-
ष्यामि । ममापि महदुःखं वर्त्तते । वायस आह, भो !
त्वं किं दुःखम् ? तत्कथय । हिरण्यक आह, भो ! बहु वक्त-
यमस्त्वत्त विषये । तत्रैव गत्वा सर्वं सविस्तरं कथयिष्यामि ।
वायस आह, अहं तावदाकाशगतिस्तत्कथं भवती मया
आह गमनम् । स आह, यदि मे प्राणान् रक्षसि तदा
वृष्टमारोप्य मां तत्र प्रापयिष्यसि । नान्यथा मम गति
अस्ति । तत् श्रुत्वा सानन्दं वायस आह, यद्येवं तदन्वोऽहं
द्वयतापि सह तत्र कालं नयामि । अहं सम्पातादिकानष्टा-
ड्डीनगतिविशेषान् वेद्मि । तत्समारोह मम पृष्ठं, येन सुखेन
मां तत्सरं प्रापयामि । हिरण्यक आह, डेड्डीनानां नामानि
प्राप्तुमिच्छामि, स आह,

सम्पातं विप्रपातञ्च महापातं निपातनम्

वक्रं तिर्यक् तथा चोर्ध्वमष्टमं लघुसंज्ञकम् ॥ ६० ॥

भिक्षाटनं कृत्वा प्राण्यानां समाचरति । भिक्षाशेषञ्च
 तत्रैव भिक्षापात्रे निधाय तद्भिक्षापात्रं नागदन्ते विलम्बा
 पद्याद्रात्रौ स्वपिति । प्रत्युपे च तदन्त कर्मकराणां दक्षा
 सम्यक् तत्रैव देवतायतने सम्भार्जनोऽपलेपमण्डनादिकं समा
 ज्ञापयति । अन्यस्मिन्नहनि मम बान्धवैर्निवेदितम्, स्वामिन् ।
 मठायतने सिद्धमन्त्रं भूपकभंयात्तत्रैव भिक्षापात्रे निहितं
 नागदन्तेऽवलम्बितं तिष्ठति सदैव, तद्वयं भक्षयितुं न
 शक्नुमः । स्वामिनः पुनरगम्यं किमपि नास्ति । तत् किं
 वृथाटनेनान्यत्र ? अथ तत्र गत्वा यद्येच्छं भुञ्जमहे तत्र
 प्रसादात् । तटाकर्णार्हं सकलयूथपरिवृतस्तरङ्गणादेव तत्र
 गतः । उत्पत्य च तस्मिन् भिक्षापात्रे समारूढः । तत्र भक्ष
 विशेषाणि सेवकानां दत्त्वा पद्यात् स्वयमेव भक्षयामि, सर्वेषां
 तप्तौ जातायां भूयः स्वगृहं गच्छामः । एवं नित्यमेव तद्वत्
 भक्षयामि । परिव्राजकोऽपि यथाशक्ति रक्षति । परं यदैव
 निद्रान्तरितो भवति, तदाहं तत्रारुह्यात्मकृत्यं करोमि ।
 अथ केदाचित् तेन मम रक्षणार्थं महान् यत्रः कृतः । जर्जर-
 वयः समानीतः । तेन सुप्तोऽपि मम भयाद्भिक्षापात्रं ताड
 यति । अहमप्यभक्षितेऽप्यग्रे प्रहारभयादपसर्पामि । एवं तेन
 मह सकलां रात्रिं विग्रहपरस्य कालो व्रजति । अथान्यस्मि
 न्नहनि तस्य मठे वृहत्स्फुडनामा परिव्राजकस्तस्य सुहृत्सी
 र्थयात्रापसङ्गेन पात्र्यः प्राघूर्णकः समायातः, तं दृष्ट्वा प्रलु
 प्तानविधिना सभाप्य प्रतिपत्तिपूर्वकमभ्यागतक्रियया निवो-

जितः । ततश्च रात्रावेकान कुशसंस्तरे द्वावपि प्रसुप्तौ धर्म-
कथां कथयितुमारब्धौ । अथ वृहत्स्मृत्कथागोष्ठीषु स ताम्ब-
चूडो मूपकत्रासाद्व्याधिप्तमना जर्जरवंशेन भिच्चापातं
ताडयन् तस्य शून्यं प्रतिवचनं प्रवच्छति । तन्मया न किञ्चि-
दुदाहरति । अथासावभ्यागतः परं कोपमुपागतस्तमुवाच,
भो स्ताम्बचूड ! परिज्ञातस्त्वं सम्यङ् न सुहृत्, तेन मया सह
साह्यादं न जल्पसि । तद्रात्रावपि त्वदीयं मठं त्यक्त्वा-
न्यत्र मठे यास्यामि । उक्तञ्च,

एहागच्छ समाश्रयासनमिदं कस्माच्चिराद्दृश्यसे ?
का वार्त्ता ? अतिदुर्वलोऽसि ? कुशलं ? प्रीतोऽस्मि ते दर्शनात् ।
एवं ये समुपागतान् प्रणयिनः प्रह्लादयन्त्यादरात्
तेषां युक्तमशङ्कितेन मनसा हर्म्याणि गन्तुं सदा ॥ ६७ ॥

गृही यत्रागतं दृष्ट्वा दिशो वीक्षित वाप्यधः ।

तत्र ये सद्ने यान्ति ते शृङ्गरहिता वृषाः ॥ ६८ ॥

नाभ्युत्थानक्रिया यत्र नालापा मधुराचराः ।

गुणदोषकथा नैव तत्र हर्म्ये न गम्यते ॥ ६९ ॥

तदेकमठपास्यापि त्वं गर्वितः, त्यक्तः सुहृत्स्नेहः ।

नैतद्वेत्सि यत्त्वया मठाश्रयव्याजेन नरकोपार्जनं कृतम् ।
उक्तञ्च, नरकाय मतिस्ते चेत्योरोहित्यं समाचर ।

वर्षं यावत् किमन्येन मठचिन्तां दिनत्रयम् ॥ ७० ॥

तन्मूर्ख ! शोचितव्यस्त्वं गर्वं गतः । तदहं त्वदीयं मठं

परित्यज्य यास्यामि । अथ तत् श्रुत्वा भयत्रस्तमनास्ताम्बचूड

स्तमुवाच, भो भगवन् । मैवं वद, नं त्वत्समोऽन्योऽस्ति
 धिदस्ति, परं तत् श्रुयतां गोष्ठीशैथिल्यकारणम् । एष
 मूषकः प्रोन्नतस्थाने धृतमपि । मन्वापि
 भिक्षाशेषञ्च तत्रस्थं भक्षयति । तदभावादेव मठे
 क्रियापि न भवति । तन्मूषकत्रासार्थमेतेन वंशेन
 मुहुर्मुहुस्ताडयामि । नान्यत्कारणमिति ।
 पश्यास्य दुरात्मनो यन्मार्जारमर्कटादयोऽपि
 अस्योत्पतनेन बृहत्स्फुगाह, अथ प्रायते तस्य विलं
 त्प्रदेशे ? ताम्रचूडं आह, भगवन् । न वेद्मि सम्यक् । स
 नूनं निधानस्योपरि तस्य विलम् । निधानोष्णता प्रकूर्धते
 उक्तञ्च, ऊष्मापि वित्तजो बृद्धि तेजो नयति देहिनाम् ।

किं पुनस्तस्य सम्भोगस्थ्यागकर्मसमन्वितः ॥ ७१ ॥

तथा च, नाकस्माच्छाण्डिलीमाता विक्रीणाति तिलैस्त्रिणावः
 नृच्चितानितरैर्येन कार्यमत्र भविष्यति ॥ ७२ ॥
 ताम्रचूडं आह, कथमेतत् ? स आह,

कथा २ ।

यदहं कस्मिंश्चित् स्थाने प्राहट् काले व्रतग्रहणनिमित्तं
 कश्चिद्वाङ्मणं वासार्थं प्रार्थितवान् । ततश्च तद्वचनात्तेनापि
 शुश्रूषितः सुखेन देवार्चनपरमिष्ठामि । यथान्यस्मिन्नहनि
 प्रत्युपि प्रबुद्धोऽहं ब्राह्मणब्राह्मणीसम्यादे दत्ताय धामः शुचीमि ।
 तत्र ब्राह्मण आह, ब्राह्मणि ! प्रभाते दक्षिणायनसङ्घामि

दादानफलदा भविष्यति । तदहं प्रतिग्रहार्थं ग्रामान्तरं
 स्वामि । त्वया ब्राह्मणैकस्य भगवतः सूर्यस्योद्देशेन किञ्चि-
 व्रतं दातव्यम् । अथ तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणी परुपतरवचनैस्त-
 शयमाना प्राह, कुतस्ती दारिद्र्योपहतस्य भोजनप्राप्तिः ?
 तिकां न लज्जस एवं भुवाणः ? अपि च न मया तव हस्त-
 मया क्वचिदपि लब्धं सुखं, न मिष्टान्नस्यास्वादनं, न च
 स्तपादकण्ठादिभूषणम् । तत् श्रुत्वा भयत्रस्तीऽपि विप्रौ
 न्दं मन्दं प्राह, ब्राह्मणि । नैतद्युज्यते वक्तुम् । उक्तञ्च,

यासादपि तदर्हञ्च कस्मान्नो दीयतेऽर्थिषु ।

इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ ७३ ॥

इश्वरा भूरिदानेन यत्नभन्ते फलं किल ।

दारिद्रस्तच्च काकिण्या पाप्नुयादिति नः श्रुतिः ॥ ७४ ॥

राता लघुरपि सेव्यो भवति न ह्यर्पणो महानपि समृद्धा ।

रूपोऽन्तःस्वादुजलः प्रीत्यै लोकास्य न समुद्रः ॥ ७५ ॥

तथा च, अकृतत्यागमहिम्ना मिथ्या किं राजराजशब्देन ।

गोप्तारं न निधीनां कथयन्ति महेश्वरं विबुधाः ॥ ७६ ॥

अपि च, सदा दानः परिचीणः शस्त एव करीश्वरः ।

अदान. पीनगात्रोऽपि नित्य एव हि गर्दभः ॥ ७७ ॥

सुशीरोऽपि सुष्ठतोऽपि यालदानादधो घटः ।

पुनः कुजापि काणापि दानादुपरिकर्कटी ॥ ७८ ॥

यच्छृङ्गनमपि जलदो वल्लभतां गति सजललोकस्य ।

नित्यं प्रसारितकरो मित्तोऽपि न वीक्षितुं शक्यः ॥ ७९ ॥

एवं ज्ञात्वा दारिद्र्याभिभूतैरपि स्वल्पात्स्वल्पतरं काले
पात्रे च देयम् । उक्तञ्च,

सत्पात्रं महती श्रद्धा देशिकाले यथोचिते ।

यद्दीयते विवेकज्ञैस्तदनन्ताय कल्पते ॥ ८० ॥

तथा च, अतिलक्षणा न कर्त्तव्या लक्षणां नैव परित्यजेत् ।

अतिलक्षणाभिभूतस्य शिखा भवति मस्तके ॥ ८१ ॥

ब्राह्मण्याह, कथमेतत् ? स आह,

कथा ३ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्दहनोद्देशे कश्चित् पुलिन्दः, स च पापार्थं
कर्त्तुं वनं प्रति प्रस्थितः । अथ तेन प्रसर्पता महानञ्जन-
पर्वतशिखराकारः क्रौडः समासादितः । तं दृष्ट्वा कर्णान्ता-
कृष्टनिमित्तसायकेन समाहतः, तेनापि कोपाविष्टेन चेतसा
बालेन्दुद्यतिना दंष्ट्राग्रेण पाटितोदरः पुलिन्दो गतासुभूत-
लेऽपतत् । अथ लब्धकं व्यापाद्य सूकरोऽपि शरप्रहारवेदनया
पञ्चत्वं गतः । एतस्मिन्नन्तरे कश्चिदासन्नसृत्युः शृगाल इत-
स्ततो निराहारतया पीडितः परिभ्रमन् तं प्रदेशमाजगाम ।
यावद्बराहपुलिन्दो द्वावपि पश्यति तावत्प्रहृष्टो व्यचिन्तयत्,
भोः ! सानुकूलो मे विधिः । तेनैतदप्यचिन्तितं भोजनमुप-
स्थितम् । अथवा साध्विदमुच्यते,

अकृतेऽप्युद्यमे पुंसामन्यजन्मकृतं फलम् ।

शुभाशुभं समभ्येति विधिना सन्नियोजितम् ॥ ८२ ॥

तथा च, यस्मिन् देशे च काले च वयसा यादृशेन च ।

कृतं शुभाशुभं कर्म तत्तथा तेन भुज्यते ॥ ८३ ॥

तदहं तथा भक्षयामि यथा वह्न्यहानि मे प्राणयात्रा
भवति । तत्तावदेवं स्नायुपाशं धनुःकोटिगतं भक्षयामि ।

उक्तञ्च, शनैःशनैश्च भोक्तव्यं स्वयं वित्तमुपाज्जितम् ।

रसायनमिव प्राज्ञैर्हलया न कदाचन ॥ ८४ ॥

इत्येवं मनसा निश्चित्य चापचटितकोटिं मुखमध्ये प्रक्षिप्य
स्नायुं भक्षितुं प्रवृत्तः । ततश्च त्रुटिते पाशे तालुदेशं विदार्य
चापकोटिर्मस्तकमध्येन निष्क्रान्ता । सोऽपि तद्वेदनया तत्-
क्षणात् मृतः । अतोऽहं ब्रवीमि,

अतिदृष्ट्या न कर्त्तव्या दृष्ट्यां नैव परित्यजेत् ।

अतिदृष्ट्याभिभूतस्य शिखा भवति मस्तके ॥ ८५ ॥

स पुनरप्याह, ब्राह्मणि ! न श्रुतं भवत्या ।

आयुः कर्म च वित्तञ्च विद्यानिधनमेव च ।

पञ्चैतानि हि सृज्यन्ते गभस्यस्यैव देहिनः ॥ ८६ ॥

अथैवं सा तेन प्रबोधिता ब्राह्मण्याह, यद्येवं तदस्ति
मे गृहे स्तोकतिलराशिः । ततस्तिलाङ्गञ्चित्वा तिलचूर्णेन
ब्राह्मणं भोजयिष्यामीति । ततस्तद्वचनं श्रुत्वा ब्राह्मणो
ग्रामं गतः । सापि तिलानुष्णोदकेन संमर्द्य कुटित्वा सूर्या-
तपे दत्तवती । अत्रान्तरे तस्या गृहकर्मव्यगायास्तिलानां
मध्ये कश्चिद्वारमेधो मूलोत्सर्गं चकार । तं दृष्ट्वा सा चिन्तित-
वती, अहो ! नैपुण्यं पश्य पराङ्मुखीभूतस्य विधेर्व्यदेते

तिला अभोज्याः कृताः । तदहमेतान् समादाय कस्यचिद्गृहं
 गत्वा लुञ्चितैरलुञ्चितानानयामि । सर्वोऽपि जनोऽनेन
 विधिना प्रदास्यतीति । अथ यस्मिन् गृहेऽहं भिक्षार्थं प्रविष्ट-
 स्तत्र गृहे सापि तिलानादाय प्रविष्टा विक्रयं कर्तुम् । आह
 च, गृह्णातु कश्चिदलुञ्चितैर्लुञ्चितांस्तिलान् । अथ तद्गृहगृ-
 हिणी गृहं प्रविष्टा यावदलुञ्चितैर्लुञ्चितान् गृह्णाति ताव-
 दस्याः पुत्रेण कामन्दकिशास्त्रं दृष्ट्वा व्याहृतम्, मातः ।
 अग्राह्याः खल्विमे तिलाः । नास्या अलुञ्चितैर्लुञ्चिता ग्राह्याः ।
 कारणं किञ्चिद्भविष्यति ; तेनैपालुञ्चितैर्लुञ्चितान् प्रयच्छति ।
 तत् श्रुत्वा तथा परित्यक्तास्ते तिलाः । अतोऽहं ब्रवीमि ।

नाकस्माच्छाण्डिलीमाता विक्रीणाति तिलैस्तिलान् ।
 लुञ्चितानितरैर्येन हेतुरत्र भविष्यति ॥ ८७ ॥

एतदुक्त्वा स भूयोऽपि प्राह, अथ ज्ञायते तस्य क्रमण-
 मार्गः । ताम्रचूड आह, भगवन् । ज्ञायते यत एकाकी न
 समागच्छति । किंत्वसंख्ययूथपरिवृतं पश्यतो मे परिभ्रम-
 न्नितमृत सर्वजनेन सहागच्छति याति च । अभ्यागत
 आह, अस्ति किञ्चित्खनित्रकम् स आह, वाढमस्ति ; एषा
 सर्व्वलीहमयी सहस्त्रिका । अभ्यागत आह, तर्हि प्रत्युपे-
 त्वया मया. सह बोद्धव्यं येन हावपि जनचरणामलिनायां
 भूमौ तत्पदानुसारेण गच्छाव. । मयापि तद्वचनमाकर्ण्य
 चिन्तितम् । अहो ! विनष्टोऽस्मि यतोऽस्य साभिप्रायवचांसि

श्रूयन्ते । नूनं यथा निधानं ज्ञातं तथा दुर्गमप्यस्माकं ज्ञास्यति
एतदभिप्रायादेव ज्ञायते । उक्तञ्च ।

सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं विबुधा जानन्ति सारतां तस्य ।

हस्ततुल्यापि निपुणाः पलप्रमाणं विजानन्ति ॥ ८८ ॥

वाञ्छैव सूचयति पूर्वतर भविष्यं

पुंसां यदन्यतनुजं त्वशुभं शुभ वा ।

विज्ञायते शिशुरजातकलापचिह्नः

प्रत्यूहतरैपसरन् सरसः कलापी ॥ ८९ ॥

ततोऽहं भयत्रस्मनाः सपरिवारी दुर्गमार्गं परित्यज्या-
न्यमार्गेण गन्तुं प्रवृत्तः । सपरिजनो यावद्यतो गच्छामि
तावत्सन्मुखो बृहत्कायो मार्जारः समायाति । स च मूपक-
वृन्दमवलोक्य तन्मध्ये सहस्रोत्पपात । यथ ते मूपका मां
कुमार्गंगामिनमवलोक्य गर्हयन्तो, हतशेपा रुधिरप्लावित-
वसुन्धरास्तमेव दुर्गं प्रविष्टाः । अथवा साध्विदमुच्यते ।

छित्त्वा पाशमपास्य कूटरचनां भङ्क्त्वा बलाहागुरां

पर्यन्ताग्निशिखाकलापजटिलान्निर्गत्य दूरं वनात् ।

व्याधानां शरगोचरादपि जवेनीत्यत्र धावन्मृगः

कूपान्तः पतितः करोतु विधुरे किम्बा विधौ पौरुषम् ॥ ९० ॥

अथाहमेकीन्यत्र गतः शेपा मूढतया तत्रैव दुर्गेप्रविष्टाः ।
अत्रान्तरे स दुष्टपरिव्राजको रुधिरविन्दुर्चर्चिवां भूमिमव-
लोक्य तेनैव दुर्गमार्गेणागत्योपस्थितः । ततश्च स्वहस्तिकया
खनितुमारब्धः । अथ तेन खनता प्राप्तं तन्निधानं यस्योपरि

सदैवाहं कृतवसतिर्यस्योष्मणा महादुर्गमपि गच्छामि ।
 ततो हृष्टमनास्ताम्बचूडमिदमूचेऽभ्यागतः । भो भगवन् !
 इदानीं स्वपिहि निःशङ्कः । अस्योष्मणा मूपकस्ते जागरणं
 करोति । एवमुक्त्वा निधानमादाय गठाभिमुखं प्रस्थितौ
 द्वावपि । अहमपि यावन्निधानमागच्छामि तावदरमणीय-
 मुद्देशकारकं तत् स्थानं वीक्षितुमपि न शक्नोमि । अचि-
 न्तयश्च । किं करोमि ? क्व गच्छामि ? कथं मे स्यान्ननसः
 प्रशान्तिः ? एवं चिन्तयतो महाकष्टेन स दिक्षसौ व्यति-
 क्रान्तः । अथास्तमितेऽर्के सोद्देशी निरुत्साहरतस्त्रिभ्रुते सपरि-
 वारः प्रविष्टः । अथान्मत्परियहशब्दमाकर्ण्य ताम्बचूडोऽपि
 भूयो भिक्षापात्रं जर्जरवंशेन ताडयितुं प्रवृत्तः । अथासाव-
 भ्यागतः प्राह । सखे ? किमद्यापि निःशङ्को न निद्रां
 गच्छसि । स आह, भगवन् ! भूयोऽपि समायातः सपरि-
 वारः म दुष्टात्मा मूपकः । तद्भयाज्जर्जरवंशेन भिक्षापात्रं
 ताडयामि । ततो विहस्याभ्यागतः प्राह । सखे ! मा भैषीः ।
 वित्तेन सह गतोऽस्य कूर्दनेत्साह । सर्वेषामपि जन्तूनामि-
 यमेव स्थितिः । उक्तञ्च ।

यदुत्साही सदा मर्त्यः पराभवति यज्जनान् ।

यदुद्धतं वदेद्वाक्यं तत्सर्वं वित्तजं बलम् ॥ ८१ ॥

अथाहं तत् श्रुत्वा कोपाविष्टो भिक्षापात्रमुद्दिष्य विशेषा-
 दुत्कूर्दिताप्राप्त एव भूमौ निपतितः । तत् श्रुत्वासी मे
 शत्रुविहस्य ताम्बचूडमुवाच । भोः ! पश्य पश्य कीतूहलम् ।

आह च, अर्थेन बलवान् सर्वो अर्थयुक्तः स पण्डितः ।

पश्येनं मूषकं व्यर्थं स्वजातेः समतां गतम् ॥ ८२ ॥

तत्स्वपिहि त्वं गतशङ्कः । यदस्यात्पतनकारणं तदावयो-
र्हस्तगतं जातम् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

दंष्ट्राविर्हितः सर्पो मदहीनो यथा गजः

... तद्यार्थेन विहीनोऽत्र पुरुषो नामधारकः ॥ ८३ ॥

तत्श्रुत्वाहं मनसा विचिन्तितवान् । यतोऽङ्गलिमात्रमपि
कूर्दनशक्तिर्नास्ति तद्विगर्धहीनस्य पुरुषस्य जीवितम् । उक्तञ्च,
अर्थेन च विहीनस्य पुरुषस्याल्पमीधसः ।

उच्छ्रियन्ते क्रियाः सर्वा श्रीषे कुसरितो यथा ॥ ८४ ॥

यथा काकयवाः प्रोक्ता यथारखभवास्तिलाः ।

नाममात्रा न सिद्धौ हि धनहीनास्तथा नराः ॥ ८५ ॥

सन्तोऽपि न हि राजन्ते दरिद्रस्येतरे गुणाः ।

आदित्य इव भूतानां श्रीर्गुणानां प्रकाशिनी ॥ ८६ ॥

न तथा बाध्यते लोके प्रकृत्या निर्धनो जनः ।

यथा द्रव्याणि सम्प्राप्य तैर्विहीनः सुखे स्थितः ॥ ८७ ॥

शुक्लस्य कीटखातस्य वह्निदग्धस्य सर्व्वतः ।

तरोरप्युपरस्यस्य वरं जन्म न चार्थिनः ॥ ८८ ॥

शङ्कनीया हि सर्व्वत्र निष्प्रतापा दरिद्रता ।

उपकर्तुमपि प्राप्तं निःस्वं संत्यज्य गच्छति ॥ ८९ ॥

उन्नम्योन्नम्य तत्रैव निर्धनानां मनोरथाः ।

हृदयेष्वेव लीयन्ते विधवास्त्रीस्तनायिव ॥ ९० ॥

व्यक्तोऽपि यामरे नित्यं दीर्गत्वतममाहृतः ।

अपत्तोऽपि गितो यत्रात्र केनापीह दृश्यते ॥ १०१ ॥

एवं विनष्ट्याप्तं भग्नात्माहस्तत्रिधानं गण्डोपधानीयकृतं
दृष्ट्वा स्रं दुर्गं प्रभाते गतः । ततश्च महत्त्याः प्रभाते गच्छन्तो
मिथो जल्पन्ति । अहो ! अममर्षोऽयमुदरपुरगेऽष्माकम् ।
केवलमस्य पृष्ठन्मनानां विद्वान्नादिविपत्तयः । तत्रिकमने-
नाराधितेन । उक्तञ्च,

यथाकाशात् स्यात्केवलाः स्युर्विपत्तयः ।

स स्यामी दूरतस्त्वाद्यो विज्ञेयाद्भुजीविभिः ॥ १०२ ॥

एवं तेषां येषांमि श्रुत्वा अदुर्गं प्रविष्टोऽहम् । यावन्न
कश्चिन्मम सम्पत्तोऽभ्येति तावन्मया चिन्तितम् । धिगिय
दस्मिन्ना । अथवा साध्विदमुच्यते ।

श्रुतो दस्मिन्ः पुरुषो श्रुतं मेघुनमप्रजम् ।

श्रुतमयोत्रोयं श्रावं श्रुतो यन्नस्त्वदक्षिणः ॥ १०३ ॥

एवं मे चिन्तयतस्ते श्रुत्वा मम गत्पूर्णां सेवका जाताः ।
ते च मामेकाकिनं दृष्ट्वा विद्वन्मनां कुर्वन्ति । अथ मयैका-
किना योगनिद्रां गतेन भूयो विचिन्तितम् । यत्तस्य कुतप-
स्विनः ममाश्रयं गत्वा तद्गण्डोपधानवर्त्तिकृतां वित्तपेटां
अनेःशनेर्विदार्य तस्य निद्रावशं गतस्य अदुर्गं तद्विचिन्तित-
यामि येन भूयोऽपि मे वित्तप्रभावेनाधिपत्यं पूर्व्ववद्भवति ।
उक्तञ्च, व्यययन्ति परं चेतो मनोरथगतैर्जनाः ।

नानुष्ठानैर्धनैर्हीनाः कुलजा विधवा इव ॥ १०४ ॥

दौर्गत्यं देहिनां दुःखमपमानकरं परम् ।

येन स्वैरपि मन्यन्ते जीवन्तोऽपि मृता इव ॥१०५॥

दैन्यस्य पात्रतामेति पराभूतेः परं पदम् ।

विपदाभाययः शश्वदौर्गत्यकलुषीकृतः ॥ १०६ ॥

लज्जन्ते बान्धवास्तेन सम्बन्धं गोपयन्ति च ।

मित्राण्यमित्रतां यान्ति यस्य न स्युः कपर्दकाः ॥ १०७ ॥

मूर्च्छं लाघवमेवैतदपायानामिदं गृहम् ।

पर्यायो मरणस्यायं निर्धनत्वं शरीरिणाम् ॥ १०८ ॥

अजाधूलिरिव त्रस्तैर्माजनीरेणुवज्जनैः ।

दीपगुह्योत्थच्छायेव तज्यते निर्धनो जनैः ॥ १०९ ॥

शौचावशिष्टयाप्यस्ति किञ्चित्कार्यं क्वचिन्मृदा ।

निर्धनेन जनेनैव न तु किञ्चित्प्रयोजनम् ॥ ११० ॥

अधनो दातुकामोऽपि सम्प्राप्तो धनिनां गृहम् ।

मन्यते याचकोऽयं धिग्दारिद्र्यं खलु देहिनाम् ॥ १११ ॥

अतो विक्षापहारं विदधतो यदि मे मृत्युः स्यात्तथापि

शोभनम् । उक्तञ्च,

स्ववित्तहरणं दृष्ट्वा यो ह्ये रक्षत्यसूवरः ।

पितरोऽपि न गृह्णन्ति तदत्तं सलिलाञ्जलिम् ॥ ११२ ॥

तथा च, गवार्थं ब्राह्मणार्थं च स्त्रीवित्तहरणे तथा ।

प्रणमंस्त्यजन्ति ये युद्धे तस्य लोकारः सुवस्तवः ॥ ११३ ॥

एवं निश्चित्य रात्रौ तत्र गत्वा निद्रावशमुपागतस्य ।

पेटायां मया छिद्रं कृतं यावत्तावत्प्रभुषो दुष्टतापसः । ततश्च

जर्जरवंशप्रहारेण शिरसि ताडितः कथञ्चिदायुःशेषतया
निर्गतीऽहं न मृतश्च । उक्तञ्च,

प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो

देवोऽपि तं लक्षयितं न शक्तः ।

तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे

यदस्मदीयं न हि तत्परेषाम् ॥ ११४ ॥

काककूर्मां पृच्छतः, कथमेतत् ? हिरण्यक आह,

कथा ४ ।

अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरे सागरदत्तो नाम वणिक् ; तस्मिन्
नुना रूपकशतेन विक्रीयमाणः पुस्तको गृहीतः । तस्मिन्
लिखितमस्ति ।

प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो

देवोऽपि तं लक्षयितं न शक्तः ।

तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे

यदस्मदीयं न हि तत्परेषाम् ॥ ११५ ॥

तद्वद्वा सागरदत्तेन तमुजः पृष्ट., पुत्र । कियता मूल्येनैष
पुस्तको गृहीतः ? सोऽब्रवीत्, रूपकशतेन । तच्छ्रुत्वा सागर
दत्तोऽब्रवीत्, धिभूर्ख ! त्वं लिखितैकश्लोकं पुस्तकं रूपकशतेन
यद्गृह्णास्येतया बुद्ध्या कथं द्रव्योपार्जनं करिष्यसि ? तदद्य
प्रभृति त्वया मे गृहे न प्रवेष्टव्यम् । एव निर्भर्त्स्यं गृहान्नि-
सारितः । स च तेन निर्वेदेन विप्रहृष्टं देशान्तरं गत्वा

किमपि नगरमासाद्यावस्थितः । अथ कतिपयदिषसैस्तत्र-
 गरनिवासिना केनचिदसौ पृष्टः, कुतो भवानागतः ? किं
 नामधेयो वेति ? असंभववती, प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः ।
 अथान्येनापि पृष्टेनानेन तथैवीत्तरं दत्तम् । एवं च तस्य
 नगरस्य मध्ये प्राप्तव्यमर्थं इति तस्य प्रसिद्धं नाम जातम् ।
 अथ राजकन्या चन्द्रवती नामाभिनवरूपयौवनसम्पन्ना सखी-
 द्वितीयैकस्मिन् महोत्सवदिवसे नगरं निरीचमाणास्ति । तत्रैव
 च कश्चिद्राजपुत्रीऽतीव रूपसम्पन्नो संगोरमश्च कथमपि तस्या
 दृष्टिगोचरे गतः । तद्दर्शनसमकालमेव कुसुमवापाहतया
 तया निजसख्यभिहिता, सखि ! यथा किलानेन सह समा-
 गमो भवति, तथाय त्वया यतितव्यम् । एवञ्च श्रुत्वा सा सखी
 तत्सकार्यं गत्वा शीघ्रमव्रवीत्, यदहं चन्द्रवत्या तवान्तिकं
 प्रेषिता, भणितञ्च त्वां प्रति तया, यन्म त्वद्दर्शनात्मनीभवेन
 पश्चिमावस्था कृता । तद्यदि शीघ्रमेव मदन्तिके न समेष्यसि
 तदा मे मरणं शरणम् । इति श्रुत्वा तेनाभिहितम्, यद्यवश्यं
 मया तस्मागन्तव्यं तत्कथय केनोपायेन प्रविष्टव्यम् ? अथ
 सख्याभिहितम्, रात्रौ सौधावलम्बितया दृढवरत्रया त्वया
 तत्रारोढव्यम् । सोऽव्रवीत्, यद्येवं निश्चयो भवत्यास्तदहमेवं
 करिष्यामि । इति निश्चित्य सखी चन्द्रवतीसकार्यं गता ।
 अथागतार्थं दृश्यं स रात्रादुद्यः स्वचित्तमं व्यञ्जित्वा,
 अही ! महदकृत्यमेतत् । उक्तञ्च,

.. गुरीः सुतां मित्रभार्यां स्वामिसेवकगेहिनीम् ।

यो गच्छति पुमांश्लोके तमाहुर्व्रह्मघातिनम् ॥ ११६ ॥

अपरश्च, अयशः प्राप्स्यते येन येन चापगतिर्भवेत् ।

स्वर्गाश्च भ्रश्यते येन तत्कर्म न समाचरेत् ॥ ११७ ॥

इति सम्यग्विचार्य तत्सकारं न जगाम । अथ प्राप्तव्य-
मर्थः पर्यटन् धवलगृहपाशे रातावलम्बितवरतां दृष्ट्वा
कौतुकाविष्टहृदयस्तामालम्ब्याधिरूढः । तथा च राज-
पुत्र्या स एवायमित्याश्वस्तचित्तया स्नानखादनपानाच्छाद-
नादिना सम्भान्य तेन सह शयनतलमाश्रितया तदङ्गसंस्पर्श-
सञ्जातहर्षरोमाश्रितगात्रयोक्तम्, युष्मद्दर्शनमात्रानुरक्तया
मयात्मा प्रदत्तोऽयम् । त्वहर्जमन्यो भर्ता मनस्यपि मे
न भविष्यतीति । तत्कस्मान्मया सह न ब्रवीषि । सीऽब्रवीत्,
प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः । इत्युक्ते तयान्योऽयमिति मत्वा
धवलगृहादुत्तार्य मुक्तः । स तु खण्डदेवकुले गत्वा सुप्तः । अथ
तत्र कयाचित्स्त्रैरिष्या दत्तसङ्केतको यावद्दण्डपाशकः प्राप्त-
स्तावदसी पूर्वसुप्तस्तेन दृष्टो रहस्यसंरक्षणार्थमभिहितश्च,
को भवान् ? सीऽब्रवीत्, प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः । इति
श्रुत्वा दण्डपाशकेनाभिहितम्, यच्छून्यं देवगृहमिदम् ।
तद्वच मदीयस्थाने गत्वा स्वपिहि । तथा प्रतिपद्य स
मतिविपर्यासादन्यशयने सुप्तः । अथ तस्य रत्नकस्य बृह-
त्कन्या विनयवती नाम रूपयौवनसम्पन्ना कस्यापि पुरुष-
स्थानुरक्ता सङ्केतं दत्त्वा तत्र शयने सुप्तासीत् । अथ सा
तमायातं दृष्ट्वा स एवायमस्मद्वल्लभ इति रात्रौ घनतरान्ध-

कारव्यामीहितोत्थाय भोजनाच्छादनादिक्रियां कारयित्वा
 गान्धर्व्वविवाहेनात्मानं विवाहयित्वा तेन समं शयने स्थिता
 विकसितवदनकमला तमाह, किमद्यापि मया सह विद्युब्धं
 भवान्न ब्रवीति । सोऽब्रवीत्, प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः ।
 इति श्रुत्वा तया चिन्तितम्, यत्कार्यमसमीक्षितं क्रियते
 तस्येदृक्फलविपाकी भवतीति । एवं विमृश्य सविषादया
 तया निःसारितोऽसी । स च यावद्दीर्घीमार्गेण गच्छति
 तावदन्यविषयवासी वरकीर्त्तिर्नाम वरो महता वाद्यशब्दे-
 नागच्छति । प्राप्तव्यमर्थोऽपि तैः समं गन्तुमारब्धः । अथ
 यावत्प्रत्यासन्ने लग्नसमये राजमार्गसन्नश्रेष्ठिगृहद्वारे रचित-
 न्मण्डपवेदिकायां कृतकौतुकमङ्गलविषा वणिकसुतास्ति ताव-
 न्मदमत्तो हस्त्यारोहकं हत्वा प्रणश्यञ्जनकोलाहलेन लोक-
 माकुलयंस्तमेवोद्देशं प्राप्तः । तं च दृष्ट्वा सर्वे वरानुयायिनी
 वरेण सह प्रणश्य दिशो जग्मुः । अथास्मिन्नवसरे भयतरल-
 लीचनामेकाकिनीं कन्यामवलोक्य मा भैपीरहं परित्रातेति
 सुधीरं स्थिरीकृत्य दक्षिणपाणौ संगृह्य महासाहसिकतया
 प्राप्तव्यमर्थः परुषवाक्यैर्हस्तिनं निर्भर्त्सितवान् । ततः कथ-
 मपि देवयोगादपयाते हस्तिनि यावत्समुद्ब्रह्मान्धवोऽति-
 क्रान्तलग्नसमये वरकीर्त्तिरागच्छति तावत्तां कन्यामन्य-
 हस्तगतां दृष्ट्वाभिहितम्, भोः खशुरक ! विरुद्रमिदं त्वयानु-
 ष्ठितं, यन्मह्यं प्रदाय कन्यान्यथै प्रदत्तेति । सोऽब्रवीत्, भो !
 अहमपि हस्तिभयपलायितो भवद्भिः सहायातो न जाने

किमिदं वृत्तम् । इत्यभिषाय दुहितरं प्रष्टुमारब्धः, वृत्ते ।
 न त्वया सुन्दरं कृतम् । तत्कथ्यतां कोऽयं वृत्तान्तः ? साव्रवीत्,
 यदहमनेन प्राणसंशयाद्रक्षिता तदेनं मुक्त्वा मम जीवन्त्या
 नान्यः पाणिं ग्रहीष्यतीति । अनेन वार्त्ताव्यतिकरेण रजनी
 व्युष्टा । अथ प्रातस्तत्र सञ्जाते महाजनसमवाये वार्त्ताव्य-
 तिकरं श्रुत्वा राजदुहिता तमुद्देशमागता । कर्णपरम्परया
 श्रुत्वा दण्डपाशकसुतापि तत्रैवागता । अथ तं महाजनसम-
 वायं श्रुत्वा राजापि तत्रैवाजगाम । प्राप्तव्यमर्थं प्राह, भो ।
 विश्रब्धं कथय, कौटुशोऽसौ वृत्तान्तः, अथ सोऽब्रवीत् ? प्राप्त-
 व्यमर्थं लभते मनुष्य इति । राजकन्या स्मृत्वा प्राह, देवोऽपि
 तं लङ्घयितुं न शक्तः । ततोदण्डपाशकसुताब्रवीत्, तस्मान्न
 शोचामि न विस्मयो म इति । तमस्त्रिलोकहृत्तान्तमा-
 कर्ण्यं श्रुण्क्त्सुताब्रवीत्, यदस्मदीयं न हि तत्परेषामिति ।
 अभयदानं दत्त्वा राज्ञा पृथक्पृथग्भृत्तान्तान् ज्ञात्वावगततत्त्व-
 स्तस्मै प्राप्तव्यमर्थाय स्वदुहितरं सवहुमानं ग्रामसहस्रेण
 समं सर्वालंकारपरिवारयुतां दत्त्वा त्वं मे पुत्रीऽसीति
 नगरविदितं तं यौवराज्येऽभिषिक्तवान् । दण्डपाशकेनापि
 स्वदुहिता स्वशक्त्या वस्त्रदानादिना सम्भाव्य प्राप्तव्यमर्थाय
 प्रदत्ता । अथ प्राप्तव्यमर्थेनापि स्वीयपितृमातरौ समस्त-
 कुटुम्बावृत्तौ तस्मिन्नगरे सम्मानपुरःसरं समानीतौ । अथ
 सोऽपि स्वगीत्रेण सह विविधभोगानुपभुञ्जानः सुखेनावस्थि-
 तः । अतोऽहं ब्रवीमि,

प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो

देवोऽपि तं लङ्घयितुं न शक्तः ।

तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे

यदस्मदीयं न हि तत्परेषाम् ॥ ११८ ॥

तदेतत्सकलं सुखदुःखमनुभूय परं विषादसुपागती-
ऽनेन मित्रेण त्वत्सकांगमानीतः । तदेतन्मे वैराग्यकारणम् ।
मन्थरक आह, भद्र । भवति सुहृदयमसन्दिग्धं यः क्षुत्-
चामोऽपि शत्रुभूतं त्वां भक्षस्थाने स्थितमेवं पृष्ठमारीप्या-
नयति न मार्गोऽपि भक्षयति । उक्तञ्च यतः ।

विकारं याति नी चित्तं वित्ते यस्य कदाचन ।

मित्रं स्यात् सर्वकाले च कारयेन्मित्रमुत्तमम् ॥ ११९ ॥

विद्वद्भिः सुहृदामत्र चिह्नैरेतैरसंगयन् ।

परीचाकरणं प्रोक्तं होमान्नेरिव प्रखिलै ॥ १२० ॥

तथाच, आपत्काले तु सम्पत्तिं यन्मित्र मित्रमेव तत् ।

दृढिकाले तु सम्पत्तिं दुर्जनोऽपि सुहृद्विवेत् ॥ १२१ ॥

तस्ममाप्यद्यास्य विषये विश्वासः समुत्पन्नो यतो नीति-
विरुद्धेय मैत्री मांसाग्निभिर्ध्वायसैः सह जलचराणाम् ।
अथवा साध्विदमुच्यते,

मित्रं वोऽपि न कस्यापि नितान्तं न च वैरकृत् ।

दृश्यते मित्रविध्वस्तात् कार्याहैरी परीक्षितः ॥ १२२ ॥

तत्स्वागतं भवतः ? स्वगृहवदास्यतामत्र सरस्तीरे । यच्च

वित्तनाशो विदेशवासश्च ते सञ्जातस्तत्र विषये सन्तापो न
कर्त्तव्यः । उक्तञ्च,

अभ्रच्छाया खलप्रीतिः सिद्धमन्त्रश्च योषितः ।

किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥१२३॥

अत एव विवेकिनो जितात्मानो धनसृष्ट्यां न कुर्वन्ति
उक्तञ्च, सुसञ्चितैर्जीवनवत्सुरञ्चितै-

निर्जेऽपि देहे न वियोजितैः क्वचित् ।

पुंसो यमान्तं ब्रजतोऽपि निष्ठुरै-

रेतैर्धनैः पञ्चपदी न दीयते ॥ १२४ ॥

अन्यच्च, यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि ।

आकाशे पक्षिभ्यैव तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ १२५ ॥

निर्दोषमपि वित्ताढ्यं दीषैर्योजयते नृपः ।

निर्धनः प्राप्तदोषोऽपि सर्वत्र निरुपद्रवः ॥ १२६ ॥

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे ।

नाशे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः ॥ १२७ ॥

अर्थार्थी यानि कष्टानि मूढोऽयं सहते जनः ।

शतांशेनापि भोक्षार्थी तानि चेन्भोक्षमाप्नुयात् ॥ १२८ ॥

अपरं, विदेशवासजमपि वैराग्यं त्वया न कार्यम् । यतः,

को धीरस्य मनस्विनः स्वविषयः ? को वै विदेशः स्मृतो ?

यं देशं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम् ।

यद्दृष्टानखलाङ्गलप्रहरणैः सिंहो वनं गच्छते

तस्मिन्नेव हतद्विषेन्द्ररुधिरैस्तृष्णां हिनस्थात्मनः ॥ १२९ ॥

अर्वाहोः परे देशे गतोऽपि यः प्रज्ञावान् भवति स
कथञ्चिदपि न सीदति । उक्तञ्च,

कोऽतिभारसमर्थानां ? किं दूरं व्यवसायिनाम् ?

को विदेशः सुविद्यानां ? कः परः प्रियवादिनाम् ? ॥१३०॥

तत्प्रज्ञानिधिर्भवान्न प्राकृतपुरुषतुल्यः, अथवा,

उक्ताहसम्पन्नमदीर्घसूत्रं क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ।

शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं मार्गति वासहेतोः ॥१३१॥

अपरं प्राप्नोऽप्यर्घः कर्मप्राप्तया नश्यति । तदेतावन्ति
दिनानि त्वदीयमासीत् । मुहूर्त्तमप्यनात्मीयं भोक्तुं न लभ्यते ।
स्वयमागतमपि विधिनापद्भियते ।

अर्थस्योपार्जनं कृत्वा नैव भोगं समश्रुते ।

अरण्य महदासाद्य मूढः सोमिलको यथा ॥ १३२ ॥

हिरण्यक आह, कथमेतत् ? स आह,

कथा ५ ।

अस्ति कश्चिदधिष्ठाने सोमिलको नाम कौलिको वसति
स्म ; स चानेकविधपट्टरचनारञ्जितानि पार्थिवोचितानि
सदैव वस्त्राणुत्पादयति । परं तस्य चानेकविधपट्टरचना-
निपुणस्यापि न भोजनाच्छादनाभ्यधिकं कथमप्यर्थमात्रं
सम्पद्यति । अथान्ये तत्र सामान्यकौलिकाः स्थूलवस्त्रसम्पा-
दनविज्ञानिनो महर्षिसम्पन्नाः । तानवलोक्य स स्वभार्या
माह, प्रिये । पश्यैतान् स्थूलपट्टकारकान् धनकनकसम्-

ज्ञान् । तदधारण्यं ममैतत्स्थानं । तदन्वयोपार्जनाय
गच्छामि । सा प्राह, भोः प्रियतम ! मिथ्या प्रलपितमेतद-
दन्वय गतानां धनं भवति, स्वस्थाने न भवति । उक्तञ्च,

उत्पपन्ति यदाकाशे निपतन्ति महीतले ।

पक्षिणां तदपि प्राप्त्या नादत्तमुपतिष्ठति ॥ १३३ ॥

तथाच, न हि भवति यत्र भाव्यं •

भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन । •

करतलगतमपि नश्यति यस्य •

तु भवितव्यता नास्ति ॥ १३४ ॥

यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।

तथा पुरा कृतं कर्म कर्त्तारमनुगच्छति ॥ १३५ ॥

येते सह शयानेन गच्छन्तमनुगच्छति ।

नराणां प्राक्तनं कर्म तिष्ठति तु सहात्मना ॥ १३६ ॥

यथा क्वायातपौ नित्यं सुसम्बद्धौ परस्परम् ।

एवं कर्म च कर्त्ता च संश्लिष्टावितरेतरम् ॥ १३७ ॥

तस्मान्देवैव व्यवसायपरो भव । कौलिक आह, प्रिये । न
सम्यगभिहितं भवत्या, व्यवसायं विना कर्म न फलति ।

उक्तञ्च, यथैकेन न हस्तेन तालिका सम्पद्यते ।

तथोद्यमपरिवृत्त न फलं कर्मणः स्मृतम् ॥ १३८ ॥

पश्य कर्मवशात्प्राप्तं भोज्यकालेऽपि भोजनम् ।

हस्तोद्यमं विना वक्त्रे प्रविशेन्न कथञ्चन ॥ १३९ ॥

तथा च, उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी-

दैवं हि दैवमिति कापुरुषा वदन्ति ।

दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मगत्या

यत्रे कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ? ॥ १४० ॥

तथा च, उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।

न हि सिंहस्य सुप्तस्य प्रविशन्ति सुखे सृगाः ॥ १४१ ॥

उद्यमेन विना राजन् । न सिध्यन्ति मनोरथाः ।

कातरा इति जल्पन्ति यद्वाच्यं तद्गविष्यति ॥ १४२ ॥

स्वशक्त्या सुर्व्वतः कर्मा न चेत्सिद्धिं प्रवच्छति ।

मोपालभ्यः पुमांस्तत्र देवान्तरितपौरुषः ॥ १४३ ॥

तन्मयावश्यं देशान्तरं गन्तव्यम् । इति निश्चित्य वर्द्धमान-
पुरं गतः । तत्र च वर्षत्रयं स्थित्वा सुवर्णशतत्रयोपार्जनं कृत्वा
भूयः स्वगृहं प्रस्थितः । अथाहंपथे गच्छतस्तस्य कदाचि-
दटव्यां पर्यटतो भगवान् रविरस्तमुपागतः । तदसौ व्याल-
भयात् स्थूलतरवटस्कन्धमारुह्य यावत् प्रसुप्तः, तावन्निशीथे
स्वप्ने हौ पुरुषौ रौद्राकारौ परस्परं प्रजल्पन्तावमृणीत् । तत्रैक
आह, भोः कर्त्तः । त्वं किं सम्यक् न वेत्सि ? यदस्य सोमि-
नकस्य भोजनाच्छादाभ्यधिका समृद्धिर्नास्ति । तत् किं
त्वयास्य सुवर्णशतत्रयं प्रदत्तम् । स आह, भोः कर्मन् !
मयावश्यं दातव्यं व्यवसायिनां तत्र च तस्य परिणतिस्व-
दायतेति ।

अथ यावदसौ कौलिकः प्रबुद्धः सुवर्णप्रन्थिमवलोकयति,
तावद्रिक्तं पश्यति । ततः साक्षिपं चिन्तयामास, अहो ! किमे-

तत्? महता कष्टेनोपार्जितं वित्तं हेतुया कापि गतम् । तद्व्यर्थ-
 यमोऽकिञ्चनः कथं स्वपत्न्या मित्राणाञ्च मुखं दर्शयिष्यामि ।
 इति निश्चित्य तदेव पत्तनं गतः । तत्र च वर्षमात्रेणापि
 सुवर्णगतपञ्चकमुपार्ज्य भूयोऽपि स्वस्नानं प्रति प्रस्थितः ।
 यावद्द्वेषये भूयोऽटवीगतस्य भगवान् भानुरस्तं जगामाथ
 सुवर्णनागभूयात्कुशान्तोऽपि न विद्याम्यति केवलं कृतगृही-
 तकण्ठः सत्वरं व्रजति । अत्रान्तरे ही पुरुषो तादृशो दृष्टिदेशे
 समागच्छन्ती जल्पन्ती च शृणोति । तत्रैकः प्राह, भोः
 कर्त्तः ! किं त्वयैतस्य सुवर्णगतपञ्चकं प्रदत्तम् । तत् किं न
 वेत्सि ? यज्ञोजनाच्छादनाभ्यधिकमस्य किञ्चिन्नास्ति । स
 आह, भोः कश्मन् ! मयावश्यं देवं व्यवसायिनाम् । तस्य
 परिणामस्वदायत्तः । तत् किं मामुपालभ्यसि ? तच्छ्रुत्वा
 सीमिलको यावद्भ्रान्तिमवलोकयति तावत्सुवर्णं नास्ति । ततः
 परं दुःखमापन्नी व्यचिन्तयत्, अही ! किं मम धनरहितस्य
 जीवितेन । तदत्र वटवृक्ष आत्मानमुद्ध्व्य प्राणांस्यजामि ।
 एवं निश्चित्य दर्भमयीं रज्जुं विधाय स्वकण्ठे पाशं नियोज्य
 शाखायामात्मानं निवध्य यावत्प्रक्षिपति तावदेकः पुमाना-
 काशस्य एवेदमाह, भो भोः सीमिलक । मैवं साहसं
 कुरु । अहं ते वित्तापहारको, न ते भोजनाच्छादनाभ्यधिकं
 वराटिकामपि सहामि । तद्वच्छ स्वगृहं प्रति । अन्यच्च
 भवदीयसाहसेनाहं तुष्टः । तथा मे न स्याद्व्यर्थं दर्शनम् ।
 तत्प्रार्थ्यतामभीष्टो वरः कश्चित् । सीमिलक आह, यद्येवं

Rx 133824

STAGE UP	BEST					STAGE DOWN
1 11	Undertaking					1 11
2 12	Issued subject .. Undertakings Rules and Regulations					2 12
3 13	7 nP.					3 13
4 14	BUS					4 14
5 15	HOURS					5 15
6 16	7	8	9	10	11	6 16
7 17	12	13	14	15	16	7 17
8 18	17	18	19	20	21	8 18
9 19	22	Ch	Sp	SUN	MON	9 19
10 20	TUE	WED	THU	FRI	SAT	10 20

STAGE UP 1 11
BEST
STAGE DOWN 1 11
Rx! 969132

। आह, भीः । किं करिष्यसि भोग-
भोजनाच्छादनाभ्यधिका प्राप्ति-

। प्रा वधूरिव केवला ।

धिकैरुपभुज्यते ॥ १४४ ॥

भोगो नास्ति तथापि तद्भवतु ।

सञ्जनै र्वर्जितः सदा ।

। स्य स्याद्विदितसञ्चयः ॥ ४४५ ॥

। च पततः पततो न वा ।

। दश वर्षाणि पञ्च च ॥ १४६ ॥

। सोऽन्नवोत् ।

। तथा ई ।

। क्षविपाणे नाम महादृषभो प्रति-
तिरेकात्परित्यक्तनिजयथः शृङ्गाभ्यां
स्निग्ध्या मरकतसदृशानि शष्पाणि

भक्षयन्नरखचरो वभूव । अथ तत्रैव वने प्रलोभको नाम
शृगालः प्रतिवसति ज्ञ, स कदाचित् स्वभार्यया सह नदी-
तीरे सुखापविष्टस्तिष्ठति । अत्रान्तरे स तीक्ष्णविपाणे
जलार्थं तदेव पुलिनमवतीर्णः । ततश्च तस्य लम्बमानो
हृमाथावालीक्य शृगाल्या शृगालोऽभिहितः, स्वामिन् ।
पश्यास्य रूपमस्य मांसपिण्डी लम्बमानो यथा स्थितो ।

तदेतौ क्षणेन प्रहरेण वा पतिष्यतः । एवं ज्ञात्वा भवता
 पृष्ठयायिना भाव्यम् । शृगाल आह, प्रिये ! न ज्ञायते
 कदाचिदेतयोः पतनं भविष्यति वा न वा । तत्किं वृथात्र
 माय मां नियोजयसि । अत्रस्थस्तावज्जलार्थमागतान्मप-
 कान् भक्षयिष्यामि सम त्वया मार्गोऽयं यतस्तेषाम् । अपर-
 यदि त्वां मुक्तास्य तीक्ष्णविषाणस्य वृषभस्य पृष्ठे गमिष्यामि
 तदागत्यान्यं कश्चिदेतत् स्थानं समाश्रयिष्यति । नैतद्युज्जते
 कर्तुम् । उक्तञ्च,

यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।

ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुव नष्टमेव च ॥ १४७ ॥

शृगाल्याह, भो ! कापुरुषस्व यत्किञ्चित्पातं तेनापि
 सन्तोषं करोषि । उक्तञ्च,

सुपूरा स्यात्कुनदिकां सुपूरी मूषिकाञ्चलिः ।

सुसन्तुष्ट कापुरुष स्वल्पकेनापि तुष्यति ॥ १४८ ॥

तस्मात्पुरुषेण सदैवोक्ताहवता भाव्यम् । उक्तञ्च,

यत्रोक्ताहसमारम्भो यत्रालस्यविहीनता ।

नयविक्रमसंयोगस्तत्र शीरचला ध्रुवम् ॥ १४९ ॥

तद्वैषमिति सञ्चिन्त्य त्वजेन्नीदोगमात्मन ।

अनुयोगं विना तैल तिलानां नोपजायते ॥ १५० ॥

अन्तञ्च, यः स्तोकेनापि सन्तोषं कुरुते मन्दधीर्जन ।

तस्य भाग्यविहीनस्य दत्ता शीरपि मार्ज्यते ॥ १५१ ॥

यत्र त्वं वदसि—एतौ पतिष्यतो न वेदि—तदप्ययुक्तम् ।

उक्तञ्च, कृतनिययिनो वन्द्यास्तुङ्गिमानः प्रशस्यते ।

चातकः को वराकोऽयं ? यस्येन्द्रो वारिवाहकः ॥ १५२ ॥

अपरं मूषकमांसस्य निर्विषाहम्, एतो च मांसपिण्डो
पतनप्रायो दृश्येते, तत्सर्वथा नान्यथा कर्तव्यमिति । अथासौ
तदाकर्ण्य मूषकप्राप्तिस्थानं परित्यज्य तीक्ष्णविषाणस्य पृष्ठ-
मन्वगच्छत् । अथवा साधिदमुच्यते,

तावत्यात्सर्वकृत्येषु पुरुषोऽत्र स्वयं प्रभुः ।

स्त्रीवाक्याद्भुशविद्युषो यावन्नो ध्रियते बलान् ॥ १५३ ॥

अकृत्यं मन्यते कृत्यमगम्यं मन्यते सुगम् ।

अभक्ष्यं मन्यते भक्ष्यं स्त्रीवाक्यप्रेरितो नरः ॥ १५४ ॥

एवं स तस्य पृष्ठतः सभार्यः परिभ्रमंश्चिरकालमनयत् ।

न च तयोः पतनमभूत् । ततश्च निर्व्वेदात्पञ्चदशे वर्षे शृगानः
स्वभार्यामाह,

शिथिलो च सुवहो च पततः पततो न वा ।

निरोक्षितौ मया भद्रे । दश वर्षाणि पञ्च च ॥ १५५ ॥

तयोस्तत्पश्चादपि पातो न भविष्यति । तत्तदेव स्वस्थानं

गच्छावः अतोऽहं ब्रवीमि,

शिथिलो च सुवहो च पततः पततो न वा ।

निरोक्षितौ मया भद्रे ! दश वर्षाणि पञ्च च ॥ १५६ ॥

पुरुष आह, यद्येवं तद्रच्छ भूयोऽपि वर्द्धमानपुरम् ।

तत्र ह्यौ वणिक्पुत्रौ वसतः ; एको गुप्तधनः, द्वितीय उप-
भुक्तधनः । ततस्तयोः स्वरूपं बुद्धैकस्य वरः प्रार्थनीयः ।

वदिते धनेन प्रयोजनमभक्षितेन ततस्त्वामपि गुप्तधनं
 करोमि । अथवा दत्तभोग्येन धनेन ते प्रयोजनं तदुपभुक्त-
 धनं करोमीति । एवमुक्त्वादर्शनं गतः । सोमिलकोऽपि
 विस्मितमना भूयोऽपि वर्द्धमानपुरं गतः । अथ सन्ध्यासमये
 श्रान्तः कथमपि तत्पुरं प्राप्त्वा गुप्तधनगृहं पृच्छन् ह्यच्छाल-
 न्वास्तमितसूर्ये प्रविष्टः । अथासौ भार्यापुत्रसमेतेन गुप्तधनेन
 निर्भर्त्स्यमानो हटाद्गृहं प्रविश्योपविष्टः । ततश्च भोजन
 वेलायां तस्यापि भक्तिवर्जितं किञ्चिदशनं दत्तम् । ततश्च
 भुक्त्वा तत्रैव यावत्सुप्तो निशीथे पश्यति तावत्तावपि द्वौ
 पुरुषौ परस्परं-मन्त्रयतः । तत्रैक आह, भोः कर्त्तः । किं
 त्वयास्य गुप्तधनस्यान्योऽधिको व्ययो निर्म्भितो यत्सोमिल-
 कस्यानेन भोजनं दत्तम् । तदयुक्तं त्वया कृतम् । स आह,
 भोः कर्मन् । न ममात्र दोषः । मया पुरुषस्य लाभप्राप्ति-
 दातव्या । तत्परिणतिः पुनस्त्वदायत्तेति । अथासौ याव
 दुत्तिष्ठति तावत् गुप्तधनो विसृष्टिकथा खिद्यमानो रजाभि-
 भूतः क्षणं तिष्ठति । ततो द्वितीयेऽङ्गि तद्दोषेण कृतोपवासः
 सञ्जातः । सोमिलकोऽपि प्रभाते तद्गृहान्निष्क्रम्योपभुक्तधन
 गृहं गतः । तेनापि चाभ्युत्थानादिना सरकृतो विहितभो-
 जनाच्छादनसम्मानस्तस्यैव गृहे भक्ष्यगय्यामारुह्य सुष्याप ।
 ततश्च निशीथे यावत्पश्यति तावत्तावेव द्वौ पुरुषौ मियो
 मन्त्रयतः । अत्र तयोरेक आह, भोः कर्त्तः । अनेन सोमि-
 लकस्योपकारं कुर्वता प्रभूतो ध्वयः कृतः, तरकथय कथ

मस्योदारकविधिर्भविष्यति । अनेन सर्व्वमेतद्व्यवहारकृत्-
 हात्समानोत्तम् । स आह, भोः कर्मन् । मम कृत्यमेतत् ।
 परिणतिस्त्वदायैतेति । अथ प्रभातसमये राजपुरुषोराज-
 प्रसादजं वित्तमादाय समायात उपभुक्तधनाय समर्पयामास ।
 तद्दृष्ट्वा सोमिलकथिन्तयामास, सञ्चयरहितोऽपि वरमेव
 उपभुक्तधनी नासौ गुप्तधनः । उक्तञ्च,

अग्निहोत्रफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् ।

रतिपुत्रफला दारा दत्तभुक्तफलं धनम् ॥ १५७ ॥

तद्विधाता मां दत्तभुक्तधन करोतु, न कार्य्यं मे गुप्त-
 धनेन । ततः सोमिलको दत्तभुक्तधनः सञ्जातः । अतोऽह
 ब्रवामि,

अर्थस्योपार्जनं कृत्वा नैव भोगं समश्रुते ।

अरक्ष्यं महदासाद्य मूढः सोमिलको यथा ॥ १५८ ॥

तद्गद्ग हिरण्यकं, एवं ज्ञात्वा धनविषये सन्तापो न
 कार्य्यः । अथ विद्यमानमपि धनं भोज्यवन्व्यतया तद्विद्य
 मानं मन्तव्यम् ।

उक्तञ्च, गृहमध्यनिखातेन धनेन धनिनो यदि ।

भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥ १५९ ॥

तथा च, उपार्जितानामर्थानां त्याग एव हि रक्षयम् ।

तद्वागीदरसंस्थानां परीयाह इवाभिसाम् ॥ १६० ॥

दातव्यं भोक्तव्यं धनविषये सञ्चयो न कर्त्तव्यः ।

पश्येह मधुकरीणां सञ्चितमर्थं हरन्दन्धे ११६१ ॥

अन्यच्च, दानं भोगो नाशस्त्रिस्तौ गतयो भवन्ति वित्तस्य ।

यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ १६२ ॥

एवं ज्ञात्वा विवेकिना न स्थित्यर्थं वित्तोपार्जनं कर्तव्यं
यतो दुःखाय तत् । उक्तञ्च,

धनादिकेषु विद्यन्ते येष्व मूर्खाः सुखाशयाः ।

तप्तग्रीष्मेण सेवन्ते शैत्यार्थं ते हुताशनम् ॥ १६३ ॥

सर्पा पिवन्ति पवनं न च दुर्बलास्ते

शुक्लैस्तृणैर्वनगजा बलिनी भवन्ति ।

कन्दैः फलैर्मुनिवरा गमयन्ति कालं

सन्तीष एवंःपुरुषस्य परं निधानम् ॥ १६४ ॥

सन्तीषामृतदृष्टानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् ।

कुतस्तडनलुब्धानामितचेतश्च धावताम् ॥ १६५ ॥

पीयूषमिव सन्तीषं पिबतां निर्वृतिः परा ।

दुःखं निरन्तरं पुंसामसन्तीषवतां पुनः ॥ १६६ ॥

निरोधाच्चेतसोऽक्षाणि निरुद्धान्यखिलान्यपि ।

आच्छादिते रवौ मेघैराच्छन्नाः स्युर्गभस्तयः ॥ १६७ ॥

वाञ्छाविच्छेदनं प्राहुः स्वास्थ्यं शान्ता महर्षयः ।

वाञ्छा निवर्त्तते नार्थैः पिपासेवाग्निसेवनैः ॥ १६८ ॥

अनिन्द्यमपि निन्दन्ति स्तुवन्त्यस्तुत्वमुच्चकैः ।

स्वापतेयहते मर्त्याः किं किं नाम न कुर्वन्ते ? ॥ १६९ ॥

धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यापि न शुभावहा ।

प्रक्षालनादि पङ्कज्य दूरादम्पर्शनं वरम् ॥ १७० ॥

दानेन तुल्यो निधिरस्ति नान्यो

लोभाच्च नान्योऽस्ति रिपुः पृथिव्याम् ।

विभूषणं शीलसमं न चान्यत्

सन्तोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ॥ १७१ ॥

दारित्यस्य परा भूतिर्यन्मानद्रविणाल्पता ।

जरद्वधनः गर्वस्तथापि परमेश्वरः ॥ १७२ ॥

सकृत् कन्दुकपातेन पतत्यार्थः पतन्नपि ।

तथा पतति मूर्खस्तु मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ १७३ ॥

एवं ज्ञात्वा भद्र ! त्वया सन्तोषः कार्य इति । मन्थरक-
वचनमाकर्ण्य वायस आह, भद्र ! मन्थरको यदेवं वदति
तत्त्वया चित्ते कर्त्तव्यम् । अथवा साध्विदमुच्यते,

सुलभाः पुरुषा राजन् ! सततं प्रियवादिनः ।

अप्रियस्य च पथस्य वक्ता शोतां च दुर्लभः ॥ १७४ ॥

अप्रियाण्यपि पथानि ये वदन्ति नृणामिह ।

त एव सुहृदः प्रोक्ता अन्ये स्युर्नाम धारकाः ॥ १७५ ॥

अथैवं जल्पतां तेषांचित्राङ्गी नाम हरिणी लुब्धकत्वासित-
स्तस्त्रिणैव सरसि प्रविष्टः । अथायान्त सप्तश्रममवलोक्ष्य लघु
पतनको वृक्षमारूढः । हिरण्यकी निकटवर्तिनं गरमन्त्र
प्रविष्टः । मन्थरकः सलिलागयमास्थितः । अथ लघुपतनको
मृग सम्यक्परिजाय मन्थरकमुवाच, एह्येहि सखे मन्थ-
रक ! मृगोऽयं वृषात्तोऽत्र समायातः सरसि प्रविष्टः । तस्य
शब्दोऽयं न मानुषसम्भव इति । तच्छ्रुत्वा मन्थरको देगकानो-

चितमाह, भो लघुपतनक । यथायं मृगो दृश्यते प्रभूतमु
 च्छ्वासमुदहनुद्भ्रान्तदृष्ट्या पृष्ठतोऽवलोकयति तत्र तदघातं
 एष नूनं लुब्धकत्रासित' । तज्ज्ञायतामस्य पृष्ठे लुब्धका
 आगच्छन्ति न वेति । उक्तञ्च,

भयवन्तो नर खासं प्रभूतं कुरुते मुहुः ।

दिशोऽवलोकयत्येव न स्वास्थ्यं व्रजति क्वचित् ॥१७६ ॥

तच्छ्रुत्वा चित्राङ्ग आह, भो मन्थरक । ज्ञातं त्वया सम्यङ्
 मे त्रासकारणम् । अहं लुब्धकशरप्रहारादुद्धारित' कच्छेणात्र
 समायात । मम यूथं तैर्लुब्धकैर्यापादितं भविष्यति । तच्छ्र-
 रणागतस्य मे दर्शय किञ्चिद्गम्य स्थानं लुब्धकानाम् । तदा-
 कथं मन्थरक आह, भो चित्राङ्ग । श्रूयतां नीतिशास्त्रम् ।

द्वावुपायाविह प्रोक्तौ विमुक्तौ शत्रुदर्शने ।

हस्तयोश्चालनादेको द्वितीय पादवेगज' ॥१७७ ॥

तद्गम्यतां शीघ्रं सवन वन, यावदद्यापि नागच्छन्ति ते
 दुरात्मानो लुब्धकाः । अनन्तरे लघुपतनकः सत्वरमभ्युपे-
 त्योवाच, भो मन्थरक । गतास्ते लुब्धका' स्त्रगृहीन्मुखा-
 प्रचुरमांसपिण्डधारिण । तच्चित्राङ्ग ! त्वं विश्वधो जनादृष्टि-
 र्भव, ततस्ते चत्वारोऽपि मित्रभावमाश्रितास्तस्मिन् सरसि
 मध्याङ्गसमये हृद्यच्छायाधस्तात्सुभाषितगीठीसुखमनुभवन्त'
 सुखेन कालं नयन्ति । अथवा युक्तमेतदुच्यते,

सुभाषितरसास्वादिदधरोमाश्लकक्षुका' ।

विनापि सङ्गम स्त्रीणां सुधिय सुखमिधते ॥ १७८ ॥

सुभाषितमयैर्द्रव्यैः सङ्ग्रहं न करोति यः ।

स तु प्रस्तावयन्नेषु किं प्रदास्यति दक्षिणाम् १ ॥ १७८ ॥

तथाच, सक्तदुक्तं न गृह्णाति स्वयं वा तं करोति यः ।

यस्य सम्पत्तिका नास्ति कुतस्तस्य सुभाषितम् ॥ १८० ॥

अथैकस्मिन्नहनि गोष्ठीसमये चित्राङ्गी नायातः । अथ ते
व्याकुलीभूताः परस्परं जल्पितुमारब्धाः । अहो ! किमद्य
सुहृन्न समायातः ? किं सिंहादिभिः कापिव्यापादितः ? उत
सुब्धकैः ? अथवानले प्रपतितो गर्त्ताधिपते वा नवदण्डौ-
ल्यादिति ? । अथवा साध्विदमुच्यते,

स्वगृहोद्यानगतेऽपि सिन्धैः पापं विग्नङ्गते मोहात् ।

किमु दृष्टवद्दपायप्रतिभयकान्तारमध्यस्थे ? ॥ १८१ ॥

अथ गन्धरको वायसमाह, भो लघुपतनक ! अहं हि-
स्यकद्य तावद्वावप्यगत्तौ तस्यान्वेषणं कर्तुं मन्दगतित्वात् ।
तद्गत्वा त्वमरण्यं शोधय यद्वि कुत्रचित्तं जीवन्तं पश्यसीति ।
तदाकर्ण्य लघुपतनको नातिदूरे यावद्गच्छति तावत्पत्न्यल-
तीरे चित्राङ्गः कूटपागनियन्त्रितस्तिष्ठति । तं दृष्ट्वा शोक-
व्याकुलितमनास्तमवोचत् । भद्र ! किमिदम् ? चित्राङ्गीऽपि
वायसमवलोक्य विशेषेण दुःखितमना बभूव ।

अथवा युक्तमेतत् ;

अपि मन्दत्वमापन्नो नष्टो वापीष्टदर्शनात् ।

प्रायेण प्राणिनां भूयो दुःखावेगोऽधिको भवेत् ॥ १८२ ॥

ततश्च वाक्यावसाने चित्राङ्गी लघुपतनकमाह, भो मित्र !

सञ्जातोऽयं तावन्मम मृत्युः । तद्युक्तं सम्पन्नं यद्भवता सह मे
दर्शनं सञ्जातम् । उक्तञ्च ।

प्राणालये समुत्पन्ने यदि स्थान्निहदर्शनम् ।

तद्वाभ्यां सुखदं पथाज्जीवतोऽपि मृतस्य च ॥ १८३ ॥

तत्तन्तव्यं यन्मया प्रणयात्सुभाषितगोष्ठीष्वभिहितम् ।

तथा हिरण्यकमन्वरको मम वाक्याहाच्यो ।

अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि दुरुक्तं यदुदाहृतम् ।

तत् तन्तव्यं युवाभ्यां मे कृत्वा प्रीतिपरं मनः ॥ १८४ ॥

तत् श्रुत्वा लघुपतनक आह, भद्र ! न भेतव्यमस्मद्विधै
र्मित्रैर्विद्यमानैः, यावद्दहं द्रुततरं हिरण्यकं गृहीत्वाग-
च्छामि । अपरं ये सत्पुरुषा भवन्ति ते व्यसने न व्याकुलत्व-
मुपयान्ति । उक्तञ्च,

सम्पदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे न भीरुत्वम् ।

तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ १८५ ॥

एवमुक्त्वा लघुपतनकश्चित्राङ्गमाश्वास्य यत्र हिरण्यकमन्वर-
को तिष्ठतस्तत्र गत्वा सर्वं चित्राङ्गपाशपतनं कथितवान् ।
हिरण्यकश्च चित्राङ्गपाशमोक्षणं प्रति कृतनिययं पृष्ठमारोप्य
भूयोऽपि सत्वरं चित्राङ्गसमीपे गतः । सोऽपि मूपकमवलीक्य
किञ्चिज्जीविताशया संश्लिष्ट आह,

आपन्नाशायं विबुधैः कर्तव्याः सुहृदोऽमलाः ।

न तरत्यापदं कश्चिद्योऽत मित्तविवर्जितः ॥ १८६ ॥

हिरण्यक आह, भद्र ! त्वं तावन्नोतिगास्त्रज्ञो दष्ट-

मतिः । तत्कथमत्र कूटपाशे पतितः । स आह, भो ! न
 कालोऽयं विवादस्य । तत्र यावत् स पापात्मा लुब्धकः सम-
 भ्येति तावत् द्रुततरं कर्त्तव्यं मत्पादपाशम् । तदाकण्ठं
 विहम्याह, हिरण्यकः । किं मय्यपि समायाति लुब्धकादि-
 भेषि । ततः शास्त्रं प्रति महती मे विरक्तिः सम्पन्ना यद्भव-
 दिधा अपि नीतिशास्त्रविद् एनामवस्थां प्राप्नुवन्ति । तेन
 त्वां पृच्छामि, स आह, भद्र ! कर्मणा बुद्धिरपि हन्यते ।

उतश्च, कृतान्तपाशबद्धानां दैवोपहतचेतसाम्

बुद्धयः कुञ्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ॥ १८७ ॥

विधात्रा रचिता या सा ललाटेऽक्षरमालिका ।

न तां मार्जयितुं शक्ताः स्वबुद्ध्याप्यतिपण्डिताः ॥ १८८ ॥

एवं तयोः प्रवदतोः सुहृद्वासनसन्तप्तहृदयो मन्थरक
 ग्रनैःग्रनैस्तं प्रदेगमाजगाम । तं दृष्ट्वा लघुपतनको हिर-
 ण्यकमोह, अहो ! न शोभनमापतितम् । हिरण्यक आह,
 किं म लुब्धकः समायाति । स आह, आस्तां तावदुब्धक
 चार्त्ता । एष मन्थरक समागच्छति । तदनीतिरनुष्ठितानेन
 यतो वयमप्यस्य कारणाद्भूतं व्यापादनं यास्यामी यदि स
 पापात्मा लुब्धकः समागमिष्यति, तद्दहे तावत्स्वमुत्पति
 ष्यामि । त्व पुनर्विलं प्रविश्यात्मानं रक्षयिष्यसि । चिन्ताङ्गीऽपि
 वेगेन दिगन्तरं यास्यति । एष पुनर्जलक्षरं स्थले कथं
 भविष्यतीति व्याकुलोऽस्मि । अत्रान्तरे, प्राप्नोऽयं मन्थरकः ।
 हिरण्यक आह, भद्र ! न युक्तमनुष्ठितं भवता, यदत्र समा

भातः, तद्भूयोऽपि द्रुततरं गम्यतां, यावदसौ लुब्धको न
समायाति । मन्यरक आह, भद्र । किं करोमि ? न शक्नोमि
तवस्थो मित्रव्यसनाग्निदाहं सोढुम् । तेनाहमत्रागतः ।
अथवा साध्विदमुच्यते,

दयितजनविप्रयोगो वित्तवियोगश्च केन सद्भाः स्युः ।

अदि सुमहौषधकल्पो वयस्यजनसङ्गमो न स्यात् ॥ १८८ ॥

वर प्राणपरित्यागो न वियोगो भवादृशैः ।

प्राणा जन्मान्तरे भूयो न भवन्ति भवद्विधाः ॥ १८९ ॥

एवं तस्य प्रवदत आकर्णपूरितशरासनो लुब्धकोऽप्युपा-
मतः, तं दृष्ट्वा भ्रूपकेण तस्य स्त्रायुपाशस्तत्क्षणात् खण्डितः ।
अत्रान्तरे चित्राङ्गः सत्वरं पृष्ठमवलीकयन् प्रधावितः । लघु-
वतनको हृत्क्षमारूढः । हिरण्यकश्च समीपवर्तिं विसं-
प्रविष्टः, अथासौ लुब्धको गृगगमनाद्विषण्वदनी व्यञ्ज-
त्रमस्तं मन्यरकं मन्दं मन्दं स्थलमध्ये गच्छन्तं दृष्टवान्,
अचिन्तयच्च । यद्यपि कुरङ्गो धात्रापहृतस्तथाप्ययं कृष्ण
आहारार्थं सम्पादितः । तदद्यास्वामिधेण मे कुटुम्बस्वाहार
निर्वृत्तिर्भविष्यति । एवं विचिन्त्य तं दर्भैः सञ्छाद्य धनुषि समा-
रोप्य स्कन्धे कृत्वा गृहं प्रति प्रस्थितः, अत्रान्तरे तं नीचमा-
नमवलीक्य हिरण्यको दुःखाकुलः पर्यदेवयत् । कष्टं भोः ।
कष्टमापतितम् ।

एकस्य दुःखस्य न यावदन्त

गच्छान्यहं पारमिधार्थवम् ।

तावद्वितीयं समुपस्थितं मे

छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ १८१ ॥

यावदस्त्रलितं तावत् सुखं याति समे पथि ।

स्त्रलिते च समुत्पन्ने विषमञ्च पदे पदे ॥ १८२ ॥

यन्नम्रं सरलञ्चापि तद्यापत्सु न सीदति ।

धनुर्मित्रं कलत्रं च दुर्लभं शुद्धवंशजम् ॥ १८३ ॥

न मातरि न दारेषु न सीदर्थे न चात्मजे ।

विश्वम्भस्तादृशः पुंसां यादृग्मित्ते निरन्तरे ॥ १८४ ॥

यदि तावत् कृतान्तेन मे धननाशो विहितस्तुभ्यार्गथा-
न्तस्य मे विश्वामभूतं मित्रं कस्मादपहृतम् ? अपरमपि
मित्रं परं मन्यरकसमं न स्यात् । उक्तञ्च,

अस्मत्पत्नी परो लाभो गुह्यस्य कथनं तथा ।

आपदिमोक्षणं चैव मित्रस्यैतत् फलत्रयम् ॥ १८५ ॥

तदस्य पथान्त्रान्यः सुहृन्मे । तत् किं ममोपर्थेनवरतं
व्यसनशरैर्वर्धति हन्त विधिः ? यत आदौ तावद्विचिनाश-
स्ततः परिवारभ्रंशस्ततो देशत्यागस्ततो मित्रवियोग इति ।

अथ वा स्वरूपमेतत्सर्वेषामेव जन्तूनां जीवितधर्मस्य, उक्तञ्च,
कायः सन्निहितापायः सम्पदः क्षणभङ्गराः ।

समागमाः सापगमाः सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ १८६ ॥

तथाच, क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णं

धनक्षये दीव्यति जाठराग्निः ।

आपत्सु वैराणि समुल्लसन्ति

च्छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति । १८७ ॥

अहो ! साधूक्तं केनापि ।

प्राप्ते भये परिव्राणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् ।

केन रत्नमिदं सृष्ट मित्रमित्यचरद्दयम् ॥ १८८ ॥

अत्रान्तरे चाक्रन्दपरी चित्राङ्गलघुपतनकी तत्रैव समा-
याती । अथ हिरण्यक आह, अहो ! किं वृथा प्रलपितेन ?
तद्यावद्देप मन्यरकी दृष्टिगोचरान्न नीयते तावदस्य मीची-
पावयिन्यतामिति । उक्तञ्च,

व्यसनं प्राप्य यो मीहात्केवलं परिदेवयेत् ।

क्रन्दनं वर्धयत्येव तस्यान्तं नाधिगच्छति ॥ १८९ ॥

केवलं व्यसनस्योक्तं भेषजं नयपण्डितैः ।

तस्योच्छेदसमारम्भो विषादपरिवर्जनम् ॥ २०० ॥

अन्यच्च, अतीतलाभस्य सुरक्षणार्थं

भविष्यलाभस्य च सङ्गमार्थम् ।

आपत्प्रपन्नस्य च मोक्षणार्थं

यन्मन्त्रातेऽसौ परमो हि मन्त्रः ॥ २०१ ॥

तच्छ्रुत्वा वायस आह, भो ! यद्येवं तत्क्रियतां महचः ।
एष चित्राङ्गोऽस्य मार्गं गत्वा किञ्चित्पुण्यममासाद्य तस्य तोरे
नियेतनो भूत्वा पततु । अहमप्यस्य गिरमि ममारुह्य
गन्देयधुपहारैः गिर उन्नेस्त्रिष्यामि ; येनासौ दुष्ट-
नुग्रहोऽस्य मृतं मत्वा गम चक्षुप्रहरणपत्ययेन मन्य-
रकं भूमो विषा नृगार्थं परिधाषिष्यति । अत्रान्तरे तद्या

दर्भमयानि पाशानि खण्डनीयानि । येनासी मन्यरको
 द्रुततरं पल्लवं प्रविशति । चित्राङ्ग आह, भो ! भद्रोऽयं
 त्वया दृष्टो मन्त्रः नूनं मन्यरकोऽयं मुक्तो मन्त्रव्य इति । उक्तञ्च,
 सिद्धं वा यदि वा सिद्धं चित्तोत्साहो निवेदयेत् ।

प्रथम सर्वजन्तूनां तत् प्राज्ञो वेत्ति नेतरः ॥ २०२ ॥

तदेवं क्रियतामिति । तथानुष्ठिते सं लुब्धकस्तयैव मार्गा-
 सन्नपल्लवतीरस्थं चित्राङ्गं वायससनाथमपश्यत् । तं दृष्ट्वा
 हर्षितमना व्यचिन्तयत् । नूनं पाशबन्धनवेदनया वराकोऽयं
 मृगः सावशिषजीवितः पाशं द्रौढयित्वा कथमप्येतद्वनान्तरं
 यावत् प्रविष्टस्तावत्सृतः तदृश्योऽयं मे कच्छपः सुयन्त्रितत्वात् ।
 तदेनमपि तावद्गृह्णामीति । इत्यवधार्य कच्छपं भूतले
 प्रक्षिप्य मृगमुपाद्रवत् । एतस्मिन्नन्तरे हिरण्यकेन वज्रोपम-
 दंद्रागहरणेन तद्दर्भपेष्टनं खण्डयः कृतम् । मन्यरकोऽपि
 दृष्टमध्यान्त्रिक्रम्य समीपवर्तिनं पल्लवं प्रविष्टः । चित्राङ्गी-
 ऽप्यप्राप्तव्यापि तस्य तल उत्थाय वायसेन सह पलायितः ।
 एतस्मिन्नन्तरे विलघ्नो विपादपरो लुब्धको निवृत्तो यावत्
 पश्यति, तावत् कच्छपोऽपि गतः । ततश्च तत्रोपविश्येमं
 श्लोकमपठत् ।

प्राप्तो बन्धनमप्ययं गुरुमृगस्तावत् त्वया मे हृतः

सम्प्राप्तः कमठः स चापि नियतं नष्टस्तवादेशतः ।

क्षुत्क्षामोऽत्र वने भ्रमामि शिशुकैस्तुक्तः समं भार्यया ।

यद्यान्यन्न कृतं कृतान्त ! कुरु ते तच्चापि सद्वा वयम् ॥२०३॥

एवं बहुविधं विलप्य स्वगृहं गतः । अथ तस्मिन् व्याधि
 दूरतरं गते सर्वेऽपि ते काककूर्ममृगमूषकाः परमानन्द-
 भाजः परस्परमालिङ्ग्य पुनर्जातमिवात्मानं मन्यमानास्तदेव
 सरः सम्प्राप्य महासुखेन सुभाषितकथागीठीविनोदेन काल
 नयन्ति स्म । एवं ज्ञात्वा विवेकिना मित्रसंग्रहः कार्यः ।
 न च मित्रेण सह व्याजेन वर्तितव्यमिति । उक्तञ्च यतः,
 यो मित्राणि करोत्यत्र न कौटिल्येन वर्तते ।
 तैः समं न पराभूतिं सम्प्राप्नोति कथञ्चन ॥ २०४ ॥
 इति श्रीविष्णुशर्मविरचिते पञ्चतन्त्रके मित्रसम्प्राप्ति
 नाम द्वितीयं तन्त्रं समाप्तम् ।

अघेदमारभ्यते काकीलूकीयं नाम तृतीयं तन्वम् ।

तस्यायमाद्यः श्लोकः ।

न विश्वसेत् पूव्य विरोधितस्य शत्रोश्च मित्रत्वमुपागतस्य ।

दग्धां गुह्यां पश्य उलूकपूर्णां काकप्रणीतेन हुताशनेन ॥ १ ॥

तद्यथानुश्रूयते । अस्ति द्वाचिणाल्ये जनपदे, सिहिना-
रीष्यं नाम नगरम् । तस्य समीपस्थोऽनेकशाखासनाथो-
ऽतिघनतरपत्रच्छत्रो न्यग्रोधपादपोऽस्ति । तत्र च मेघवर्णो
नाम वायसराजोऽनेककाकपरिवारः प्रतिवसति स्म । स
तत्र विहितदुर्गरवणः सपरिजनः कालं नयति स्म ।
तद्याग्योऽरिसर्दंगो नागोज्ज्वलराजोऽसहस्रशैलकपरिवारो गिरि-
गुहादुर्गाद्ययः प्रतिवसति स्म । स च रात्रावभ्येत्य सदैव
तस्य न्यग्रोधस्य सन्त्यात् परिभ्रमति । अधीलूकराजः पूर्व-
विरोधवंशाद् यं वाञ्छिद्वायसं समासादयति तं व्यापाद्य
गच्छति । एवं नित्याभिगमनाच्छनैःशनैस्तत्रान्यग्रोधपादप-
दुर्गं तेन समन्तादिर्नायसं कृतं अथवा भयत्नैवम् । उक्तञ्च यतः,
य उपेक्षेत शत्रुं स्वं प्रसरन्तं यदृच्छया ।

रोगं चालस्यसंयुतं स शनैस्तेन हन्यते ॥ २ ॥

तथा च, जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधिञ्च प्रशमं नयेत् ।

अतिपुष्टाङ्गयुक्तोऽपि स पथात् तेन हन्यते ॥ ३ ॥

अथान्येद्युः स वायसराजो सर्वान् वायससचिवानाह्वय
प्रीवाच । भी । उत्कटस्तावदध्माकं शत्रुरुद्यमसम्पन्नं काल-

वशान्नित्यमेव निशागमे संमेत्यास्रत्यक्षकदनं करोति ; तत्
 कथमस्य प्रतिविधानं ? वयं तावद्रात्रौ न पश्यामः । न च तस्य
 दिवादुर्गं विजानीमः ; येन गत्वा प्रहरामः । तदत्र विषये
 किं युज्यते, सन्धिविग्रहयानासनसंश्रयद्वैधीभावानेकतमस्य
 क्रियमाणस्य । तद्विचार्य शीघ्रं कथयन्तु भवन्तः । अथ ते
 प्रोचुः । युक्तमभिहितं देवेन यदेष प्रश्नः कृतः ।
 उक्तञ्च, अपृष्टेनापि वक्तव्यं सचिवेनात्र किञ्चन ।

पृष्टेन तु ऋतं पथ्यं वाच्यञ्च प्रियमप्रियम् ॥ ४ ॥

यो न पृष्टो हितं व्रुते परिणामे सुखावहम् ।

सुमन्त्री प्रियवंतां च केवलं स रिपुः स्मृतः ॥ ५ ॥

तस्मादेकान्तमासाद्य कार्यो मन्त्री महीपतेः ।

येन तस्य वयं कुर्मो निर्णयं कारणं तथा ॥ ६ ॥

अथ स मेघवर्णोऽन्वयागतानुज्जीविसञ्जीव्यनुजीविप्रजीवि-
 चिरजीविनाम्नः पञ्च सचिवान् प्रत्येकं प्रष्टुमारब्धः । तदेते-
 यामादौ तावदुज्जीविनं पृष्टवान् । भद्र ! एवं स्थिते किं
 मन्यते भवान् । स आह, राजन् ! बलवता सह विग्रहो न
 कार्यः । यथा स बलवान् कालप्रहर्ता च । उक्तञ्च यतः,

बलीयसे प्रणमतां काले प्रहरतामपि ।

सम्पदो नापगच्छन्ति प्रतीपमिव निम्नगाः ॥ ७ ॥

तद्युक्तं, सन्वाज्यो धार्मिकधार्यो भ्रातृसहातवान् बली ।

अनेकविजयो चैव सन्धेयः स रिपुर्भवेत् ॥ ८ ॥

सन्धिः कार्योऽध्यनार्येण विज्ञाय प्राणसंगयम् ।

प्राणैः संरक्षितैः सर्व्वं यतो भवति रक्षितम् ॥ ९ ॥

येनानेकयुद्धविजयी स तेन विशेषात् सन्धनीयः । उक्तञ्च,
अनेकयुद्धविजयी सन्धानं यस्य गच्छति ।

तत्प्रभावेन तस्याशु वशं गच्छन्त्यरातयः ॥ १० ॥

सन्धिमिच्छेत् समेनापि सन्दिग्धो विजयो युधिः ।

न हि सांशयिवां कुर्यादित्यवाच वृहस्पतिः ॥ ११ ॥

सन्दिग्धो विजयो युद्ध जनानामिह युध्यताम् ।

उपायत्रितयादूर्ध्वं तस्माद्युद्धं समाचरेत् ॥ १२ ॥

असन्धानोऽमानाद् यः समेनापि हतो भृशम् ।

आमकुम्भ इवान्ये न करोत्युभयसंचयम् ॥ १३ ॥

समं शक्तिमता युद्धमशक्तस्य हि मृत्यवे ।

दृपत् कुम्भो यथा भित्त्वा तावत् तिष्ठति शक्तिमान् ॥ १४ ॥

अन्यच्च, भूमिर्मित्रं हिरण्यं वा विग्रहस्य फलत्रयम् ।

नास्त्येकमपि यद्येषां विग्रहं न सनाचरेत् ॥ १५ ॥

खनन्नाखुविलं सिंहः पापाणशकलाकुलम् ।

प्राप्नोति नखभङ्गं वा फलं वा मूपको भवेत् ॥ १६ ॥

तस्मान्न स्यात् फलं यत्र दुष्टं युद्धन्तु केवलम् ।

न तत् स्वयं समुत्पाद्यं कर्त्तव्यं न कथञ्चन ॥ १७ ॥

बलीयशा समाक्रान्तो वैतसीं हृत्तिमाचरत् ।

वाञ्छन्नयंसिनीं लक्ष्मीं न भौजङ्गीं कदाचन ॥ १८ ॥

कुर्व्वन् हि वैतसीं हृत्तिं प्राप्नोति महतीं त्रियम् ।

भुजङ्गहृत्तिमापन्नो बधमर्हति केवलम् ॥ १९ ॥

कोर्म्मं सङ्कोचमास्थाय प्रहारानपि गर्भयेत् ।

काले काले च मतिमानुत्तिष्ठेत् कृष्णसर्पवत् ॥ २० ॥

आगतं विग्रहं मत्वा सुसाम्ना प्रशमं नयेत् ।

विजयस्य ह्यनित्यत्वाद्भ्रमसाच्च समुत्पतेत् ॥ २१ ॥

तथा च, बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम् ।

प्रतिवातं न हि घनः कादाचिदुपसर्पति ॥ २२ ॥

एवमुज्जीवी साममन्त्रं सन्धिकारं क्लृप्तवान् । अथ तत्

श्रुत्वा सञ्जीविनमाह । भद्र ! तवाभिप्रायमपि श्रोतु-
मिच्छामि । स आह, देव । न ममैतत् प्रतिभाति यच्छ्रवणा
सह सन्धिः क्रियते उक्तञ्च यतः,

शत्रुणा न हि सन्दध्यात् सुक्षिपेनापि सन्धिना ।

सुतप्तमपि पानीयं शमयत्वैव पावकम् ॥ २३ ॥

अपरं च स क्रूरोऽत्यन्तनुब्यो धर्मरहितः । तत् त्वया
विशेषात् सन्धेयः । उक्तञ्च यतः,

सत्यधर्मविहीनेन न सन्दध्यात् पायस्यन ।

सुसन्धितोऽप्यसाधुत्वाद्दधिराश्रयति विक्रियाम् ॥ २४ ॥

तस्मात् तेन सह योद्धव्यमिति मे मतिः । उक्तञ्च यतः,

क्रूरो लुब्धोऽलसोऽसत्यः प्रगाढी भीरुरस्विरः ।

मढी युदावमन्ता च सुखीच्छेद्यो भयोद्भिपुः ॥ २५ ॥

अपरं तेन पराभूता वयन् । तद्यदि सन्धानकीर्त्तनं करि-
ष्यामः स भूयोऽत्यन्तं कीर्षं करिष्यति । उक्तञ्च,

चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वनपक्रिया ।

स्वेद्यगामज्वरं प्राज्ञः कोऽम्भसा परिपिञ्चति ? ॥ २६ ॥

सामवादाः सकोपस्य शत्रोः प्रत्युत दीपकाः ।

प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तीयविन्दवः ॥ २७ ॥

गदेवैतद्वदति रिपुर्वलवान् । तदप्यकारणम् । उक्तञ्च यतः,

सोऽत्ताहशक्तिसम्पन्नो हन्याच्छत्रुं लघुर्गुरुम् ।

यथा कण्ठीरवो नागे सुसाम्राज्यं प्रपद्यते ॥ २८ ॥

भायया शत्रवो बध्या अबध्याः स्युर्वलेन ये ।

यथा स्त्रीरूपमास्थाय हतो भीमेन कोचकः ॥ २९ ॥

तथाच, मृत्योरिवीयदण्डस्य राज्ञो यान्ति वगं द्विपः ।

शर्प्यतुल्य हि मन्यन्ते दयालुं रिपवो नृपम् ॥ ३० ॥

न याति शमनं यस्य तेजस्तेजधितेजसा ।

वृथाजातेन किं तेन मातुर्यौवनहारिणा ? ॥ ३१ ॥

या लक्ष्मीर्नानुलिप्ताङ्गी वैरिणीणितकुडुमैः ।

कान्तापि मनसः प्रीतिं न सा धत्ते मनस्विनाम् ॥ ३२ ॥

रिपुरक्तेन संसिक्तारिस्तीनेत्राम्बुभिस्तथा ।

न भूमिर्थस्य भूपस्य-का-श्लाघा तस्य जीवने ॥ ३३ ॥

एवं सञ्जीवी विग्रहमन्त्रं विज्ञापयामास । अथ तच्छ्र-

त्वानुजोविन मृच्छन् । भद्र ! त्वमपि स्वाभिप्रायं निवेदय ।

सोऽब्रवीत् । देव ! दुष्टः स बलाधिको निर्भय्यादय तत्

तेन सह सन्धिविग्रहो न युक्तो केवलं यानमर्हं स्यात् ।

उक्तञ्च, बलोत्कटेन-दुष्टेन मर्यादारहितेन च ।

न सन्धिविग्रहो नैव विना यानं प्रशस्यते ॥ ३४ ॥

द्विधाकारं भवेद्यानं भयत्रस्तप्ररक्षणम् ।

एकमन्यज्जिगीषोश्च यात्रा लक्षणमुच्यते ॥ ३५ ॥

कार्तिके वाद्य चैत्रे वा विजिगीषोः प्रशस्यते ।

यानमुत्कृष्टवीर्यस्य शत्रुदेशे न चान्यदा ॥ ३६ ॥

अवस्कन्दप्रदानस्य सर्वे कालाः प्रकीर्तिताः ।

व्यसने वर्त्तमानस्य शत्रोश्छिद्रान्वितस्य च ॥ ३७ ॥

स्वस्थानं सुदृढं कृत्वा शूरैश्चात्मैर्महाबलैः ।

परदेशं ततो गच्छेत् प्रणिधिव्याप्तमग्रतः ॥ ३८ ॥

अज्ञातविविधासारतीयशस्यो व्रजेत् तु यः ।

परराष्ट्रं स नो भूयः स्वराष्ट्रमधिगच्छति ॥ ३९ ॥

तत् ते युक्तं कर्त्तुमपसरणम् ।

अन्यच्च, न विग्रहं न सन्धानं बलिना तेन पापिना ।

कार्यलाभमपेक्ष्यापसरणं क्रियते बुधैः ॥ ४० ॥

उक्तञ्च यतः, यदपसरति जेषः कारणं तत् प्रहर्त्तुम्

मृगपतिरपि कोपात् सद्बुचत्युत्पतिष्णुः ।

हृदयविहितवैरा गूढमन्त्रोपचाराः

किमपि विगणयन्तो बुद्धिमन्तः सहन्ते ॥ ४१ ॥

अन्यच्च, बलवन्तं रिपुं दृष्ट्वा देयत्यागं करोति यः ।

युधिष्ठिर इवाप्नोति पुनर्जीवन् स मेदिनीम् ॥ ४२ ॥

युध्यतेऽहङ्कृतिं कृत्वा दुर्बलो यो बलीयसा ।

स तस्य वाञ्छितं कुर्यादात्मनश्च कुलक्षयम् ॥ ४३ ॥

तद्वलवताभियुक्तस्थापसरणसमयोऽयं न सन्धेर्विग्रहस्य च ;

एवमनुजीविमन्त्रोऽपसरणस्य । अथ तस्य वाक्यं समाकर्ण्य
प्रजीविनमाह । भद्रो ! त्वमप्यात्मनोऽभिप्रायं वद । सो-
ऽब्रवीत् । देव ! मम सन्धिविग्रहयानानि क्षीण्यपि न प्रति-
भाति । विशेषतश्चासनं प्रतिभाति । उक्तञ्च यतः,

नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति ।

स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुगापि परिभूयते ॥ ४४ ॥

अन्यच्च, अभियुक्ती बलवता दुर्गे तिष्ठेत् प्रयत्नवान् ।

तत्रस्यः सुहृदाद्यानं प्रकुर्वीतात्ममुक्ताये ॥ ४५ ॥

यो रिपोरागमं श्रुत्वा भयसन्तस्तमानसः ।

स्वस्थानं सन्त्यजेत् तत्र न स भूयो वसेन्नरः ॥ ४६ ॥

दंष्ट्राविरहितः सर्पो मदहीनो यथा गजः ।

स्थानहीनस्तथा राजा गम्यः स्यात् सर्वजन्तुषु ॥ ४७ ॥

निजस्थानस्थितोऽप्येकः शतं योद्धुं सहेन्नरः ।

शक्तानामपि शत्रूणां तस्मात् स्थानं न सन्त्यजेत् ॥ ४८ ॥

तस्माद्दुर्गं दृढं कृत्वा सुभटासारसंयुतम् ।

प्राकारपरिखायुक्तं शस्त्रादिभिरलङ्कृतम् ॥ ४९ ॥

तिष्ठ मध्यगतो नित्यं युद्धाय कृतनिश्चयः ।

जीवन् सम्प्राप्तसि क्षान्तं मृतो वा स्वर्गमिष्यसि ॥ ५० ॥

अन्यच्च, बलिनापि न बध्यन्ते लघवोऽप्येकसथयाः ।

विपक्षेणापि मरुता यथैकस्थानवीरुधः ॥ ५१ ॥

महानप्येकजी वृक्षः वलवान् सुप्रतिष्ठितः

प्रसह्य इव वातेन शक्यो धर्षयितुं यतः ॥ ५२ ॥

अथ ये संहता वृक्षाः सर्वतः सुप्रति
 न ते शीघ्रेण वातेन हन्यन्ते ह्येकस्य
 एवं मनुष्यमेकश्च शीघ्र्येणापि समन्नि
 शक्यं द्विषन्तो मन्यन्ते हिंसन्ति च ।
 एवं प्रजीविमन्त्र इदमासनसंज्ञकम्
 चिरजीविनं प्राह, भद्र! त्वमपि स्वादि
 वीत् देव! पाङ्गण्यमध्ये मम संश्रयः सम्यक्

तस्यानुष्ठानं कार्यम् । उक्तञ्च,

असहायः समर्थोऽपि तेजस्वी किं करिष्यति ? ।

निर्व्वीते ज्वलितो वज्रिः स्वयमेव प्रशाम्यति ॥ ५५ ॥

सङ्गतिः श्रेयसी पुंसां स्वपक्षे च विशेषतः ।

तुषैरपि परिभ्रष्टा न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ ५६ ॥

तदत्रैव स्थितेन त्वया कश्चित् समर्थः समाश्रयणीयः ।

यो विपत्प्रतीकारं करोति । यदि पुनस्त्वं स्वस्थानं त्यक्तवान्यत्र
 याम्यसि । तत् कोऽपि ते वाङ्मत्रिणापि सहायत्वं न करि
 ष्यति । उक्तञ्च यतः,

वनानि दहतो वज्रैः सखा भवति मारुतः ।

स एव दीपनाशाय कृगे कस्यास्ति सौघदम् ? ॥ ५७ ॥

अथवा नैतदेकान्तं यद्दलिनमेकं समाश्रयेत् । मधूना-
 मपि संश्रयो रक्षायैव भवति । उक्तञ्च यतः,

सहातवान् यथा वेणुर्निविडो वेणुभिर्हतः ।

म शक्यः स समुच्छेत्तं दुर्बलोऽपि तद्या नृपः ॥ ५८ ॥

यदि पुनरुत्तमसंश्रयो भवति तत्किमुच्यते ? उक्तञ्च,

महाजनस्य सम्पर्कः कस्य नोन्नतिकारकः ?

पद्मपत्रस्थितं तीयं धत्ते मुक्ताफलत्रियम् ॥ ५८ ॥

तदेव संश्रयं विना न कश्चित्पूतीकारी भवति । तस्मात्सं-
श्रयः कार्यः इति मेऽभिप्रायः । एवं चिरञ्जीविमन्त्रः ।
अथैवमभिहिते स मेघवर्णी राजा चिरन्तनं पिष्टसचिवं
दीर्घायुषं सकलनीतिशास्त्रपारङ्गतं स्थिरजीविनामानं प्रहस्य
प्रोवाच । तात ! यदेते मया पृष्टाः सचिवास्तावद्वस्थित-
स्यामि तव, तत्परीक्षार्थं, येन त्वं सकलं श्रुत्वा यदुचितं तन्मे
समादिशसि । तद्यद्युक्तं भवति तत्समादेश्यम् । स आह,
वत्स ! सर्वैरप्येतेर्नीतिशास्त्राश्रयमुक्तं सचिवैः । तदुपयु-
ज्यते स्वकालोचितं सर्वमेव ; परमेष द्वैधीभावस्य कालः ।

उक्तञ्च, अविश्वासं मदा तिष्ठेत्सन्धिना विग्रहेण च ।

द्वैधीभावं समाश्रित्य पापे शत्रो बलीयसि ॥ ६० ॥

तच्छत्रुं विश्वास्याविश्वस्तैर्लोभं दर्शयद्भिः सुखेनोच्छ्रियते
रिपुः । उक्तञ्च,

उच्छेद्यमपि विद्वांसो बद्धयन्त्यरिमेकदा ।

गुह्येन बर्हितः श्लेषा सुखं वृद्ध्या निपालयते ॥ ६१ ॥

तथा च, स्त्रीणां शत्रोः कुमित्रस्य पण्यस्त्रीणां विशेषतः ।

यो भवेदेकभावेन न स जीवति मानवः ॥ ६२ ॥

कृत्यं देवहिजातीनामात्मनश्च गुरोस्तथा ।

एकभावेन कर्त्तव्यं शेष द्वैधं समाश्रितम् ॥ ६३ ॥

एकी भावः सदा गमती यतीनां भावितात्मनाम् ।

स्तीलुधानां न लीकानां विगेषेण महीभृताम् ॥ ६४ ॥

तद्वैधीभावं संश्रितस्य तव स्वस्थाने वासो भविष्यति,
लीभाययाच्च शत्रुमुच्चाटयिष्यसि । अपरं यदि किञ्चिच्छिद्रं
तस्य पश्यसि तद्गत्वा व्यापादयिष्यमि । मेघवर्ण आह, तात !
मया सोऽविदितसंश्रयः, तत्कथं तस्य छिद्रं ज्ञास्यामि ।
स्थिरजीव्याह, पश्य ! न केवलं स्थानं छिद्राण्यपि तस्य
प्रकटीकरिष्यामि प्रणिधिभिः । उक्तञ्च,

गावो गन्धेन पश्यन्ति वेदैः पश्यन्ति वै द्विजाः ।

चारैः पश्यन्ति राजान यद्युर्भामितरे जनाः ॥ ६५ ॥

उक्तञ्चात्र विषये, यस्तोर्थानि निजे पक्षे परपक्षे विशेषतः ।

गुप्तैश्चारैर्नृपो वेत्ति न स दुर्गतिमाप्नुयात् ॥ ६६ ॥

मेघवर्ण आह, तात ! कानि तीर्थान्युच्यन्ते कति सङ्ग्रहानि
च ; कीदृशा गुप्तचराः, तत्सर्वं निवेद्यतामिति । स आह,
अत्र विषये भगवता नारदेन युधिष्ठिरः प्रोक्तः । यच्छत्रपक्षे-
ऽष्टादशतीर्थानि स्वपक्षे पञ्चदश । त्रिभिस्त्रिभिर्गुप्तचरै-
स्तानि ज्ञेयानि । तैर्ज्ञातैः स्वपक्षः परपक्षश्च वश्यो भवति ।
उक्तञ्च नारदेन युधिष्ठिरं प्रति,

कञ्चिदष्टादशान्येषु स्वपक्षे दशपञ्च च ।

त्रिभिस्त्रिभिरविज्ञातैर्वेत्ति तीर्थानि चारकैः ॥ ६७ ॥

तीर्थशब्देनायुक्तकर्माभिधीयते । तद्यदि तेषां कुत्सितं
भवति तत्स्वामिनोऽभिघाताय भवति । प्रधानं भवति तद्-

द्राघातः

द्वये स्यादिति । तद्यथा—मन्त्री पुरोहितः सेनापतिर्युव-
 राजो दीवारिकोऽन्तर्वासिकः प्रशासकः समाहृतसन्निधात-
 प्रदेशज्ञापकाः साधनाध्यक्षो गजाध्यक्षः कोशाध्यक्षो दुर्ग-
 पालकरपालसोमापालप्रोत्कटभृत्याः । एषां भेदेन द्वात्रिंशुः
 साध्यते । स्वपक्षे च देवी जननी कञ्जुकी मालिकाः शय्या-
 पालकः स्पर्शाध्यक्षः सांवत्सरिको भिषग्जलवाहकस्ताम्बूल-
 वाहका आचार्योऽङ्गरक्षकः स्नानचिन्तकश्चक्षुधरो विलासिनी ।
 एषां वैरहारेण स्वपक्षे विघातः । तथा च,

वैयसांवत्सरिकाचार्याः स्वपक्षेऽधिकताशराः ।

यथा हि तुण्डिकोष्मत्ताः सर्वं जानन्ति शत्रुषु ॥ ६८ ॥

तथाच, कृत्वाकृत्यविदस्तीर्थरन्तः प्रणिधयः पदम् ।

विटांकुर्वन्तु महतस्तर्लं विद्विषदग्भसः ॥ ६९ ॥

एवं मन्त्रिवाक्यमाकर्ण्यैवान्तरे नेघवर्णं आह, तात ।

अथ किं निमित्तमेवविधं प्राणान्तिकं सदैव वायसीलूकानां
 वैरम् । स आह, वक्ष । कदाचिद्धंसशुकवक्रकोकिलचातको-
 लूकमयूरकपोतपारावतविश्रिरप्रभृतयः सर्वेऽपि पक्षिणः
 समेत्य सोद्देगं मन्त्रयितुमारब्धाः । अहो ! तस्मात्कं तावद्
 वैनतेयो राजा—स च वासुदेवभक्तः न कामपि चिन्तामस्माक
 करोति । तन् किं तेन दृष्टास्वामिना यो लुब्धकपाशैर्नित्य
 निबध्यमानानां न रक्षां विधत्ते । उक्तञ्च,

यो न रक्षति विव्रस्तान् पीद्यमानान् परैः सदा ।

जन्तून् पार्थिवरूपेण स कृतान्तो न संशय, ॥ ७० ॥ ;

: १०१११०

यदि न स्यात्परंपतिः सम्यङ्नेता इमाः प्रजाः ।

अकर्षधाराः पुरुषा विप्लवन्ते ह नौरिव ॥ ७१ ॥

षड्भिमान् पुरुषो जह्याद्विन्नां नावमिवाश्ववे ।

अप्रवक्तारमाचार्यमनधीयानमृत्विजम् ॥ ७२ ॥

अरक्षितारं राजानं भार्या चाप्रियवादिनीम् ।

ग्रामकामञ्च गोपालं वनकामञ्च नापितम् ॥ ७३ ॥

तत्संचिन्त्यान्धः कश्चिद्राजा विहङ्गमानां क्रियतामिति
अथ तैर्भद्राकारमुलकमवलोक्य सर्वैरभिहितम् । यदेष
उलूको राजास्त्राकं भविष्यति, तदानीयस्तां नृपाभिषेक-
सम्बन्धिनः सभारा इति । अथ साधिते विविधतीर्थोदके
प्रगुणीकृतेऽष्टोत्तरशतमूलिकासंघाते प्रदत्ते सिंहासने
वर्त्तिते समक्षीपसमुद्रभूधरविचित्रे धरित्रीमण्डले प्रसारिते
व्याघ्रचक्रंस्थापूरितेषु हेमकुम्भेषु दीपेषु वाद्येषु च सञ्जीकृतेषु
दर्पणादिषु माङ्गल्यवस्तुषु पठन्तु वन्द्यमुख्येषु वेदोच्चारणपरेषु
समुदितमुखेषु ब्राह्मणेषु गीतपरे युवतीजन आनीतायामय
महिष्यां लकालिकायामुलूकोऽभिषेकार्यं यावत्सिंहासनं उप
विशति तावत्कृतोऽपि वायसः समायातः । सोऽचिन्तयत्,
अहो ! किमेव सकलपक्षिसमागमो महोत्सवय । अथ ते
पक्षिस्तं दृष्ट्वा मिथः प्रोषुः । पक्षिणां मध्ये वायसयतुरः श्रूयते ।
उत्सृज्य, नराणां नापितो धूर्तः पक्षिणां चैव वायसः ।

दष्टिणाञ्च शृगालस्त श्वेतभिक्षुस्तपस्विनाम् ॥ ७४ ॥

तदस्यापि वचनं श्राव्यम् । उत्सृज्य,

बहुधा बहुभिः सार्द्धं चिन्तिताः सुनिरूपिताः ।

कथञ्चिन्न विलीयन्ते विहङ्गिचिन्तिता नयाः ॥ ७५ ॥

अथ वायसः समेत्य तानाह, अहो ! किं महाजनसमा-
गमोऽयं परममहोत्सवश्च । ते प्रोचुः, भो ! नास्ति कश्चिद्वि-
हङ्गानां राजा । तदस्योलूकस्य विहङ्गराज्याभिषेको निरू-
पितस्तिष्ठति समस्तपक्षिभिः । तत्रमपि समतं देहि ;
प्रस्तावे समागतोऽसि । अथासौ काको विहस्याह । अहो !
न युक्तमेतद्यन्मयूरहंसकोकिलचक्रवाकशुककारण्डवहारीतसार-
रसादिषु पक्षिप्रधानेषु विद्यमानेषु दिवान्यस्यास्य करालवक्त्र-
स्याभिषेकः क्रियते । तन्नैतन्मम मतम् । यतः,

वक्रनासं सुजिह्वाक्षं क्रूरमप्रियदर्शनम् ।

अक्रुद्धस्येदृशं वक्त्रं भवेत् क्रुद्धस्य कीदृशम् ॥ ७६ ॥

तथाच, स्वभावरौद्रमल्लुगं क्रूरमप्रियवादिनम् ।

उलूकं गृपतिं हत्वा का नः सिद्धिर्भविष्यति ॥ ७७ ॥

अपरं वैनतेये स्वामिनि स्थिते किमेष दिवान्यः क्रियते
राजा ; तद्यद्यपि शुणवान् भवति तथाप्येकस्मिन् स्वामिनि
स्थिते नान्यो भूपः प्रगस्यते ।

एक एव हितार्थाय तेजस्वी पार्थिवो भुवः ।

युगान्त इव भास्वन्तो वहवोऽथ विपत्तये । ७८ ॥

तत्स्य त्वात्मापि यूयं परेपामगस्या भविष्यथ । उक्त्वञ्च,

गुरूणां नममात्रेऽपि गृहीतेस्वामिसम्भवे ।

दुष्टानां पुरतः चेमं तत्क्षणादेव जायते ॥ ७९ ॥

तथाच, व्यपदेशेन महतां सिद्धिः सञ्जायते परा ।

शशिनो व्यपदेशेन वसन्ति शशकाः सुखम् ॥ ८० ॥

त ऊचुः, कथमेतत् ? स आह,

कथा १ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदने चतुर्दन्तो नाम महागजो यूथाधिपः
प्रतिवसति स्म । तत्र कदाचिन्महत्यानावृष्टिः सञ्जाता
प्रभूतवर्षाणि यावत् । तथा तडागद्द्रुदपल्लवसरांसि शोष-
मुपागतानि । अथ तैः समस्तगजैः स गजराजः प्रोक्तः ।
देव ! पिपासाकुला गजकलभा मृतप्राया अपरे मृताश्च ।
तदन्विष्यतां कश्चिज्जलाशयो यत्र जलपानेन स्वस्थतां ब्रजन्ति,
तत्क्षिर ध्यात्वा तेनाभिहितम् । अस्ति महान् हृदो विविक्ते
प्रदेशे स्थलमध्यगतः पातालगद्गाजलेन सदैव पूर्णः । तत्र
गम्यतामिति । तथानुष्ठिते, पञ्चरात्रमुपसर्पद्भिः समासादि-
तस्तैः स हृदः । तत्र स्त्रेच्छया जलमवगाद्यास्तमनवेलायां
निष्क्रान्ताः । तस्य च हृदस्य समन्ताच्छशकविला असंख्या-
सुकुमलभूमौ तिष्ठन्ति । तैःपि समस्तैरपि तैर्गजैरितस्ततो
भ्रमद्भिः परिभग्नाः । बहवः शशका भग्नपादशिरोशीवा
विहिताः केचिन्मृता केचिज्जीवशेषा जाताः । अथ गते
तस्मिन् गजयूथे शशकाः सोढेगा गजपादक्षुषसमावासाः
केचिद्भग्नपादा अन्ये जर्जरितकलेवरा रुधिरप्लुता अन्ये हत-
शिशवो वाष्पपिहितलोचना समेत्य मिथो मन्त्र चक्रुः ।

अहो ! विनष्टा वयम्, नित्यमेवैतद्भ्रजयूथमागमिष्यति यतो
नान्यत्र जलमस्ति । तत्सर्वेषां नाशो भविष्यति । उक्तञ्च,

सृगन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजङ्गमः ।

हसन्नपि नृपो हन्ति मानसन्नपि दुर्जनः ॥ ८१ ॥

तच्चिन्त्यतां कश्चिदुपायः, तत्रैकः प्रोवाच । गम्यतां देश-
त्यागेन, किमन्यत् ; उक्तञ्च मनुना व्यासेन च,

लजेदेकं बालस्यार्थं ग्रामस्यार्थं कुलं त्यजेत् ।

ग्रामं जनपदस्यार्थं आत्मार्थं पृथिवीं त्यजेत् ॥ ८२ ॥

चेम्यां सस्यप्रदां नित्यं पशुहृदिकरोर्मपि ।

परित्यजेन्नृपो भूमिमात्मार्थमविचारयन् ॥ ८३ ॥

आपदर्थे धनं रक्षेद्द्वारान् रक्षेज्जनैरपि ।

आत्मानं सतत रक्षेद्द्वारैरपि धनैरपि ॥ ८४ ॥

ततश्चान्ये प्रोचुः । भीः । पितृपैतामहं स्थानं न शक्यते
सहसा त्यक्तुम् । तत् क्रियतां तेषां ह्यते काचिद्दिभीपिका

यत् कथमपि देवान्न समायान्ति । उक्तञ्च,

निर्विषेणापि सर्पेण कर्त्तव्या महती फटा ।

विषं भवतु मा वस्तु फटाटीपो भयङ्करः ॥ ८५ ॥

अथान्ये प्रोचुः । यद्येवं ततस्तेषां महद्दिभीपिकास्थान-
मस्ति येन नागमिष्यन्ति । सा च चतुरदूतायत्ता विभी-

पिका । यतो विजयदत्तो नाम राजास्मत्स्वामी शशकथन्द्र-
चण्डले निवसति तरप्रेष्यतां कश्चिन्मिथ्यादूतो यूथाधिपसकाशं

यश्चन्द्रस्वामत्र हृद् आगच्छन्तं निषेधयति यतोऽस्मत्परिग्र-

होऽस्य समन्तादसति । एवमभिहिते श्रेयवचनात्कदापि
निवर्तते । अथान्ये प्रीक्षुः, यद्येवं तदस्ति लम्बकर्णो नाम
शशकः । स च वचनरचनाचतुरो दूतकर्म्मज्ञः । स तत्र
प्रेष्यतामिति । उक्तञ्च,

साकारो निःसृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षणः ।

परचित्तावगन्ता च राज्ञी दूतः स इष्यते ॥ ८६ ॥

अन्यच्च, यो मूर्खं लील्यसम्पन्नं राजद्वारिकमाचरेत् ।

मिथ्यावादं विशेषेण तस्य कार्यं न सिध्यति ॥ ८७ ॥

तदन्विष्यतां यद्यस्माद्द्वसनादात्मनां सुनिर्मुक्तिः । अथान्ये
प्रीक्षु, अही । युक्तमेतत् । नान्यः कश्चिदुपायोऽस्माकं
जीवितस्य ; तद्यैव क्रियताम् । अथ लम्बकर्णो गजयूथाधिप-
समीपे निरूपितो गतश्च । तथानुष्ठिते लम्बकर्णोऽपि गज-
मार्गमासाद्यागम्यं स्थलमारुह्य त गजमुवाच । भो भो दुष्ट
गज । किमेवं लीलया निःशङ्कतया चन्द्रहृद् आगच्छसि ।
तन्नागन्तश्च निवर्त्यतामिति । तदाकर्ण्य विस्मितमना गज
आह, भोः । कस्वम् ? स आह, अहं विजयदत्तो नाम शशक-
श्चन्द्रमण्डले वसामि । साम्प्रतं भगवता चन्द्रमसा तव पार्श्वे
प्रहितो दूतो जानात्येव भवान्, यथार्थवादिनो दूतस्य न
दोषः करणीयः दूतमुखा हि राजानः सर्वे एव ; उक्तञ्च,

उदतेष्वपि शस्त्रेषु बभ्रुवर्गबधेष्वपि ।

परुषाण्यपि जल्पन्तो बध्या दूता न भ्रुमुजा ॥ ८८ ॥

तच्छ्रुत्वा स आह, भोः शशक । तरकथय भगवतश्चन्द्र-

मसः सन्देशं ; येन सत्वरं क्रियते । स आह, भवतातीत-
दिवसे यूथेन सहागच्छता प्रभूताः शशका निपातिताः ।
तत्किं न वेत्ति भवान् यन्मम परिग्रहोऽयम् ? तद्यदि ज्योवितेन
ते प्रयोजनं तदा केनापि प्रयोजनेनाप्यत्र हृदे नागन्तव्य-
मिति सन्देशः । गज आह, अथ क्व वर्तते भगवान्, स्वामी
चन्द्रः ? स आह, अत्र हृदे सान्प्रतं शशकानां भवद्यूथमधि-
तानां हतशेषाणां समाश्वासनाय समायातस्तिष्ठति । अहं
पुनस्तान्त्तिकं पेषितः । गज आह, यद्येवं तद्दर्शय मे तं
स्वामिनं येन प्रणम्यान्वत् गच्छामः । शशक आह, भो !
आगच्छ मया सहैकाकी येन दर्शयामि । तथानुष्ठिते शशकी
निशान्मये तं गजं हृदतीरे नीत्वा जलमध्ये स्थितं चन्द्र-
पिम्बमदर्शयत् । आह च, भो ! एष नः स्वामी जलमध्ये
समाधिस्थस्तिष्ठति तन्निश्चयं प्रणम्य सत्वरं व्रजेति । नो-
चेत्सनाधिभङ्गाद्भूयोऽपि प्रभूतं कोपं करिष्यति । अथ गजोऽपि
व्रस्तमनारुतं प्रणम्य पुनर्गननाय प्रस्थितः शशकाश्च तद्दिना-
दारभ्य सपरिवाराः सुखेन खेषु स्थानेषु तिष्ठन्ति स्म ।
अतीदृहं ब्रवीमि ।

व्यपदेशेन महतां सिद्धिः सञ्जायते परा ।

शशिनो व्यपदेशेन वसन्ति शशकाः सुखम् ॥ ८९ ॥

अपिच, शुद्रमूलसं कापुरुषं व्यसनिन मकृतप्रम् ।

पृष्टप्रलपनशीलं स्वामित्वेन नाभियोजयेज्जीवितकामः ॥ ९० ॥

शुद्रमर्षप्रतिं प्राप्य न्यायान्धेषणतत्परौ ।

उभावपि क्षयं प्राप्नो पुरा शशकपिञ्जली ॥ ८१ ॥
ते प्रोचुः, कथमेतत् ? स आह,

कथा २ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्दृष्टे पुराहं वसामि । तत्राधस्तात्
कोटरे कपिञ्जली नाम चटकः प्रतिवसति स्म । अथ सदै-
वास्तमनवेलायामागतयोर्द्वयोरनेकसुभाषितगोष्ठ्या देवर्षि-
ब्रह्मर्षिराजर्षिपुराणचरितकीर्तनेन च पर्यटनदृष्टानेककौतूहल
प्रकथनेन च परमसुखमनुभवतोः कालो व्रजति । अथ कदा
चित् कपिञ्जलः प्राणयानार्थमन्यैश्चटकैः सहान्यं पक्षशालि
प्राय देश गतः । ततो यावन्निशासमयेऽपि नायातस्तावद्दहं
सोद्देगमनास्तद्वियोगदुःखितश्चिन्तितवान् । अहो ! किमद्य
कपिञ्जली नायातः । किं केनापि पाशेन बद्ध ? उताहोस्वित्
केनापि व्यापादित ? सर्वथा यदि कुशली भवति तस्मा
विना न तिष्ठति । एव मे चिन्तयतो बह्वन्यहानि व्यतिक्रा-
न्तानि । ततश्च तत्र कोटरे कदाचिच्छीघ्रगो नाम शशको-
ऽस्तमनवेलायामागत्य प्रविष्टः । मयापि कपिञ्जलनिराशत्वेन
न निवारितः । अथान्यस्मिन्नहनि कपिञ्जलः शालिभक्षणा-
दतोव पीवरतनुः स्वमाश्रयं श्रुत्वा भूयोऽप्यत्रैव समायातः ।
अथवा साध्विदमुच्यते ।

न तादृग्जायते सौख्यमपि स्वर्गं शरीरिणाम् ।

दारिद्रेऽपि हि यादृक्स्यात् स्वदेगे स्वपुरे गृहे ॥ ८२ ॥

अधोसो कोटरान्तर्गतं शशकं दृष्ट्वा साक्षेपमाह, भो
शशकः ! न त्वया सुन्दरं कृतं यन्ममावसथस्थाने प्रविष्टोऽसि,
तच्छीघ्रं निष्कृम्यताम् । शशक आह, न तवेदं गृहं
किन्तु ममैव । तत् किं मिथ्या परुषाणि जल्पसि । उक्तञ्च,

वापीकूपतडागानां देवालवकुज्जन्मनाम् ।

उत्तार्गात्परतः स्वाम्यमपि कर्तुं न शक्यते ॥ ८३ ॥

तथा च, प्रलक्षं यस्य यदभुक्तं क्षेत्राद्यं दश वत्सरान् ।

तत्र शुक्तिः प्रमाणं स्यान्न साक्षी नाचराणि वा ॥ ८४ ॥

मानुषाणामयं न्यायो मुनिभिः परिकीर्तितः ।

तिरश्चाच्च विहङ्गानां यावदेव समाश्रयः ॥ ८५ ॥

तन्ममैतद्गृहं न तवेति । कपिञ्जल आह, भो । यदि
स्मृतं प्रमाणीकरोपि तदागच्छ मया सह येन स्मृतिपाठकं
पृष्ट्वा स यस्य ददाति स गृह्णातु । तथानुष्ठिते मयापि चिन्ति
तम् । किमत्र भविष्यति । मया द्रष्टव्योऽयं न्यायः । ततः
कीतुकादहमपि तावन्नु प्रस्थितः । अत्रान्तरे तीक्ष्णदंष्ट्रो
नामारण्यमार्जारस्तयोर्विवादं श्रुत्वा मार्गासनं नदीतटमा-
साद्य हतकुशोपग्रहो निमीलतैकनयन ऊर्ध्वबाहुरर्द्धपादस्रष्ट-
भूमिः शीघ्रैर्थाभिमुख इमां धर्मोपदेशनामकरोत् । अही !
असारोऽयं संसारः । चणभङ्गुराः प्राणाः । स्वप्नसदृशः प्रिय-
समागमः । इन्द्रजालवत् कुटुम्बपरिग्रहोऽयम् । तदर्थं सुक्री-
डान्या गतिरस्ति । उक्तञ्च ।

अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः ।

नित्यसन्निहितो मृत्युः कर्त्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ ८६ ॥

यस्य धर्मविहीनानि दिनान्यायान्ति यान्ति च ।

स लोहकार भस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ ८७ ॥

नाच्छाद्यति कौपिनं न दंशमशकापहम् ।

शुनः पुच्छमिव व्यर्थं पाण्डित्यं धर्मवर्जितम् ॥ ८८ ॥

अन्यथ, पुलका इव धान्येषु पूतिका इव पक्षिषु ।

मशका इव मर्त्येषु येषां धर्मो न कारणम् ॥ ८९ ॥

श्रेयः पुष्पफलं वृक्षाद्भ्रूः श्रेयो वृत्तं स्मृतम् ।

श्रेयस्तैलञ्च पिण्याकाच्छ्रेयान् धर्मस्तु मानुषात् ॥ १०० ॥

स्रष्टा मूत्रपुरीषार्थमाहाराय च केवलम् ।

धर्महीनाः परार्थाय पुरुषाः पशवो यथा ॥ १०१ ॥

स्वैर्यं सर्वेषु कृत्येषु शंसन्ति नयपण्डिताः ।

बह्वन्तराययुक्तस्य धर्मस्य त्वरिता गतिः ॥ १०२ ॥

मत्सेपात् कथ्यते धर्मो जनाः किं विस्तरेण वः ।

परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ १०३ ॥

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधार्यताम् ।

शात्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥ १०४ ॥

अथ तस्य तां धर्मोपदेशनां श्रुत्वा गणक आह, भो भो कपिञ्चल । एष नदीतीरे तपस्वी धर्मवादी तिष्ठति । तदेवं पृच्छावः कपिञ्चल आह, ननु स्वभावतोऽस्याकं शत्रुभूतोऽस्मि । तदहरे स्थिती पृच्छावः । कदाचिदस्य व्रतवैकन्यं संभ्रम्यते । ततो दूरस्थितावूचतुः । भो भोः तपस्विन् ।

धर्मदेशक ! आवयोर्विवादी वर्त्तते । तद्धर्मशास्त्रद्वारेणास्माकं
निर्णयं देहि ; यो हीनवादी स ते भक्ष्य इति । स आह,
भद्रौ । मा मैवं वदतम् । निवृत्तोऽहं नरकपातमार्गात् । अहिं-
सैव धर्ममार्गः । उक्तञ्च ।

अहिंसापूर्वकी धर्मो यस्मात् सन्निरुदाहृतः ।

यूकमत्कुण्डंशोदींस्तस्मात्तानपि रक्षयेत् ॥ १०५ ॥

हिसकान्यपि भूतानि यो हिंसति स निर्घृणः ।

स याति नरकं घोरं किं पुनर्यं शुभानि च ॥ १०६ ॥

एतेऽपि ये यात्रिका यत्रकर्मणि पशून् व्यापादयन्ति ते
मूर्खाः परमार्थं श्रुतेन जानन्ति । तत्र किलैतदुक्तं अजैर्य-
ष्टयम् । अजा व्रीहयस्तावत्सर्वापिकाः कथ्यन्ते न पुनः
पशुविशेषाः ।

उक्तञ्च, वृचांश्चित्वा पशून् हत्वा हत्वा रुधिरकर्दमम् ।

यद्येवं गम्यते स्वर्गं—नरकं केन गम्यते ? ॥ १०७ ॥

तत्राहं भक्षयिष्यामि । परं जयपराजयनिर्णयं करिष्यामि ।
किन्त्वहं वृद्धो दूरात् युवयोर्भाषान्तरं सम्यग्न शृणोमि । एवं
ज्ञात्वा मम समीपवर्त्तिनौ भूत्वा ममाग्रे न्यायं वदतम् । येन
विज्ञाय विवादपरमार्थं वचो वदती मे परलोकवाधो न
भवति । उक्तञ्च यतः,

मानाहा यदि वा लोभात् क्रोधाहा यदि वा भयात् ।

यो न्यायमन्यथा ब्रूते स याति नरकं नरः ॥ १०८ ॥

पञ्च पशुवृते हन्ति दश हन्ति गवानृते ।

गतं कन्यावृत्ते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते ॥ १०८ ॥

उपविष्टः सभामध्ये यो न वक्ति स्फुटं वचः ।

तस्माद्दरेण स त्याज्यो न्यायो वा क्रीर्त्तयेद्वृतम् ॥ ११० ॥

तस्माद्दिश्रब्धौ मम कर्णोपात्तिके स्फुटं निवेद्यतम् ।

किं बहुना, तेन क्षुद्रेण तथा तौ तूर्णं विश्वासितौ, यथा

तस्योत्सङ्गवर्त्तिनो सञ्जातो । ततश्च तेनापि समकालमेवैकः

पादान्तेनाक्रान्तः, अन्यो दंष्ट्रात्रकचेन च । ततो गतप्राणौ

भक्षिताविति । अतोऽहं ब्रवीमि,

क्षुद्रमर्धपतिं प्राप्य न्यायान्वेषणतत्परौ ।

उभावपि क्षयं प्राप्तौ पुरा शशकपिञ्जलो ॥ १११ ॥

भवन्तोऽप्येन दिवान्धं क्षुद्रमर्धपतिमासाद्य रात्रयन्थाः सन्तः

शशकपिञ्जलमार्गेण यास्यन्ति । एवं ज्ञात्वा यदुचितं तद्वि-

धेयमतः परं । अथ तस्य तद्वचनमाकर्ण्य साधु अनेनाभिहित-

मित्युक्त्वा भूयोऽपि पार्थिवार्थं समेत्य मन्त्रयिष्यामह इति

ब्रुवाणाः सर्वे पक्षिणो यथाभिमतं जग्मुः । केवलमथगिष्टौ

भद्रासनोपविष्टोऽभिप्रेकाभिमुखौ दिवान्धः क्षकालिकया स-

हास्यौ । आह च कः कोऽत्र । भो भोः । किमद्यापि न क्रियते

ममाभिप्रेकः ? इति श्रुत्वा क्षकालिकयाभिहितम् । 'भद्र !

तयाभिप्रेके ह्यतोऽयं विघ्नो वायसेन । गताथ सर्वेऽपि विहगा

यथेक्षितासु दिष्टु केवलमेकोऽयं वायसोऽवगिष्टः केनापि

हेतुना तिष्ठति तत् त्वरितमुत्तिष्ठ येन त्वां स्वाश्रयं प्राप-

यामि । तच्छ्रुत्वा सविपादमुन्मूकी वायसं आह, भो भो दुष्टा-

त्नन् । किं मया तेषुपकृतम् । यद्राज्याभिषेको मे विघ्नितः ।
तद्य प्रभृति सान्वयभावयोर्वैरं सञ्जातम् । उक्तञ्च,

रोहति सायकैर्विद्धं छिन्नं रोहति चाक्षिना ।

वचो दुरुक्तं बीभत्सं न प्ररोहति याक्चतम् ॥ ११२ ॥

इत्येवमभिधाय ह्यकालिकया सह स्नात्रयं गतः, अथ
भयव्याकुलो वायसी व्यचिन्तयत् । अहो । अकारणं वैरसा-
सादितं मया । किमिदं व्याहृतम् । उक्तञ्च,

अदेशकालज्ञमगायतिक्षमं

यदप्रिय लाघवकारि चात्मनः ।

योऽन्नानधीत् कारणवर्जितं वचो

न तद्वचः स्याद्विषमेव तद्वचः ॥ ११३ ॥

बलीपपन्नोऽपि हि बुद्धिमान्नरः

परं नयेन्न स्वयनेव वैरिताम् ।

भिषग्माभास्तीति विचिन्त्य भक्तये-

दकारणात् की हि विचक्षणो विषम् ॥ ११४ ॥

परपरिवादः परिषदि न कथञ्चित् परिडितेन वक्तव्यः ।

सत्यमपि तत्र यार्थं यदुक्तमसुखावहं भवति ॥ ११५ ॥

सुहृद्भिराप्तैरसकृद्विचारितं

स्वयञ्च बुद्ध्या प्रविचारिताश्रयम् ।

करोति कार्यं खलु यः स बुद्धिमान्

स एव लक्ष्म्या यशसाञ्च भाजनम् ॥ ११६ ॥

एव विचिन्त्य, क्काकोऽपि प्रयातः । तदा प्रभृत्यस्माभिः

सह कौशिकानामन्वयगतं वैरमस्ति । मेघवर्णं आह, तात ।
 एवं गतेऽस्माभिः किं कृत्यमस्ति । स आह, वत्स ! एवं
 गतेऽपि षाड्गुण्यादपरः स्थूलोऽभिप्रायोऽस्ति तमङ्गीकृत्य
 स्वयमेवाहं तद्विजयाय यास्यामि रिपून् वञ्चयित्वा बधि-
 यामि । उक्तञ्च यतः,

बहुबुद्धिसमायुक्ताः सुविज्ञाना बलीत्कटान् ।

शक्ता वञ्चयितुं धूर्ता ब्राह्मणं छागलादिव ॥ ११७ ॥

मेघवर्णं आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा ३ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मित्रशर्मा नाम ब्राह्मणः
 कृताग्निहोत्रपरियहः प्रतिवसति स्म । स कदाचिन्माघमासे
 सौम्यानेले प्रवाति मेघाच्छादिते गगने मन्दं मन्दं प्रवर्षति
 पर्जन्ये पशुप्रार्थनाय किञ्चिद्भ्रामान्तरं गतः, कश्चिद् यज-
 मानो याचितः । भी यजमान ! आगामिन्याममा-
 वस्यायामहं यक्ष्यामि यज्ञम् । तद्देहि मे पशुमेकम् । अथ
 तेन तस्य शास्त्रोक्तः पीवरतनुः पशुः प्रदत्तः । सोऽपि तं
 समर्थमितथेतथ गच्छन्तं विज्ञाय स्तन्धे कृत्वा सत्वर
 स्वपुराभिमुखः प्रतस्थे । अथ तस्य गच्छती मार्गे त्रयो
 धूर्ताः क्षुत्क्षामकण्ठाः सम्मुखा बभूवुः । तेष तादृगं पीव-
 रतनुं पशुं स्तन्ध आरूढमवलोक्य मिथोऽभिहितः ; अहो !
 अस्य पशोर्भक्षणाद्यतनीयो हिमपातो व्यर्धतां नीयते ।

तदेनं वक्षयित्वा पशुमादाय शीतत्राणं कुर्मः । अथ तेषा-
मेकतमो वेषपरिवर्त्तनं विधाय सन्मुखो भूत्वापमार्गेण
तमाहिताग्निमूवे । भो ! भो ! बाल्माग्निहोत्रिन् ! किमेयं
जनविरुद्धं हास्यकार्यमनुष्ठीयते । यदेष सारमेयोऽपवित्रः
स्नान्धाधिरूढो नीयते । उक्तञ्च यतः,

• ध्वानकुक्कुटचाण्डालाः समस्पर्शाः प्रकीर्त्तिताः ।

रासभोद्वौ विशेषेण तस्मात् तान्त्रैव संस्पृशेत् ॥११८॥

ततश्च तेन कोपाभिभूतेनाभिहितम् । अही ! किमन्यो
भवान् ? यत् पशुं सारमेयं प्रतिपादयसि । सोऽब्रवीत्,
ब्रह्मन् ! कोपस्त्वया न कार्यः । यथेच्छया गम्यतामिति ।
अथ यावत् किञ्चिदध्वनोऽन्तरं गच्छति, तावत् द्वितीयो
धर्त्तः सन्मुखः समुपेत्य तमुवाच । भो ब्रह्मन् ! कष्टं कष्टं
यद्यपि वल्लभोऽयं ते मृतवत्सः, तथापि स्नान्धमारोपयि-
तुमयुक्तम् । उक्तञ्च यतः,

तिर्य्यञ्चं नारुपं वापि यो नृतं संस्पृशेत् कुधीः ।

पञ्चगव्येन शुद्धिः स्यात् तस्य चान्द्रायणेन च ॥ ११९॥

अथासौ सकोपमिदमाह, भोः । किमन्यो भवान् ? यत्
पशुं मृतवत्सं वदसि । सोऽब्रवीत् । भगवन् ! मा कोपं कुरु ।
अज्ञानान्मयाभिहितम् । तत् त्वमात्मरुचिरं समाचरेति । अथ
यावत् स्त्रीकं जनान्तरं गच्छति, तावत् द्वितीयोऽध्वनेष-
धारी धूर्त्तः सन्मुखः समुपेत्य तमुवाच । भो ! अयुक्तमेतत् ।
यत् त्वं रासभं स्नान्धाधिरूढं नयसि । तत् त्यज्यतामेव ।

उक्तञ्च, यः स्पृगेद्रासभं मर्त्यो ज्ञानादज्ञानतोऽपि वा ।

सचैनं स्रानमुद्दिष्टं तस्य पापप्रशान्तये ॥ १२० ॥

तत् त्यजेनं यावदन्यः कश्चिन्न पश्यति । अयासौ तं
पशं रामभं मन्यमानो भयाङ्गमौ प्रचिष्य स्वगृहमुद्दिश्य
प्रपलायितः । ततस्ते तयो म्लित्वा तं पशुमादाय यथे-
च्छया भक्षितुमारब्धा । अतोऽहं ब्रवीमि ।

• बहुबुद्धिसमायुक्ताः सुविज्ञाना बलोत्कटान् ।

गता वक्ष्यितुं धूर्ता ब्राह्मणं छागलादिव ॥ १२१ ॥

अथवा साध्विदमुच्यते,

अभिनवसेवकविनयैः प्राघुणकोक्तेर्विलासिनीरुदितैः ।

धूर्तजनवचननिकरैरिह कश्चिदवधितो नास्ति ॥ १२२ ॥

किञ्च दुर्बलैरपि बहुभिः सह विरोधो न युक्तः ।

उक्तञ्च, बहवो न विरोधव्या दुर्जया हि महाजनाः ।

स्फुरन्तमपि नागेन्द्रं भक्षयन्ति पिपीलिकाः ॥ १२३ ॥

मेघवर्णं आह, कथमेतत् ? स्थिरजीवी कथयति ।

कथा ४ ।

अस्ति कश्चिद्विद्वत्प्रीति महाकायः कृष्णसर्पोऽतिर्षी नाम ।
स कदाचिद्विलानुसारमार्गमुत्सृज्यान्वयेन लघुद्वारेण निष्क्रा-
मितुमारब्धः । निष्क्रामतश्च तस्य महाकायत्वाद्देववशतया
लघुविवरत्वाच्च शरीरे व्रणः समुत्पन्नः । अथ व्रणशोणितगन्धा-
नुसारिणीभिः पिपीलिकाभिः सर्व्वतो व्याप्तो व्याकुलीकृतश्च ।

कति व्यापादयति कति वा ताडयति । अथ प्रभूतत्वाद्दि-
स्तारित बहुव्रणाभिः चतसृर्वाङ्गोऽतिदर्पः पञ्चत्वमुपागतः ।
अतोऽहं ब्रवीमि ।

● बहवो न विरोधव्या दुर्जया हि मन्त्राजनाः ।

स्फुरन्तमपि नागेन्द्रं भक्षयन्ति पिपीलिकाः ॥ १२४ ॥

तदत्रास्ति किञ्चिद् मे वक्तव्यमेव । तद्वधार्थं यद्योक्तमनु-
ष्ठीयताम् । मेघवर्ण आह, तत् समादेशय-तवादेशो नान्यथा
कर्तव्यः । स्थिरजीवी प्राह, वक्त । समाकर्णय तर्हि सामा-
दीनतिक्रम्य यो मया पञ्चम उपायो निरूपितः । तन्मां
विपक्षभूतं कृत्वा, अतिनिष्ठुरवचनैर्निर्गत्स्य, यथा विप-
क्षप्रणिधीनां प्रत्ययो भवति, तथा समाह्वतरुधिरैरालिप्य,
अस्यैव न्यग्रोधस्याधस्तात् प्रक्षिप्य मां, गम्यतां पर्वतं ऋष्य-
मूकं प्रति ; तत्र सपरिवारस्तिष्ठ । यावदहं समस्तान् सप-
त्नात् सुप्रणीतेन विधिना विश्वास्याभिमुखान् कृत्वा कृतार्थो
ज्ञातदुर्गमध्यः दिवसे तानन्वतां प्राप्तान् ज्ञात्वा व्यापा-
दयामि ; ज्ञातं मया सम्यक्, नान्यथास्त्राकं सिद्धिरिति ।
यतो दुर्गमे तदपसाररहितं केवलं बधाय भविष्यति । उक्तञ्च,
यतः, अपसारसमायुक्तं नयन्नेर्दुर्गमुच्यते ।

अपसारपरित्यक्तं दुर्गव्याजेन बन्धनं ॥ १२५ ॥

न च त्वया मर्दर्थं कृपा कार्या । उक्तञ्च,

अपि प्राणसमानिष्टान् पालितान् लालितानपि ।

भृत्यान् युद्धे समुत्पन्ने पश्येच्छुष्कमिवेन्धनं ॥ १२६ ॥

तथा च, प्राणवद्रक्षयेद्भृत्यान् स्वकायमिव पोषयेत् ।

सदैकदिवसस्यार्थं यत्र स्याद्रिपुसङ्ग्रामः ॥ १२७ ॥

तत् त्वयाहं नातविषये प्रतिषेधनीयः । इत्युक्त्वा तेन सह शुक्ककलहं कर्तुमारब्धः । अद्यान्थे तस्य भृत्याः स्थिर-जीविनमुच्छृंहलवचनैर्जल्पन्तमवलोक्य तस्य वधायोद्यता मेघवर्णेनाभिहिताः । अहो ! निवर्त्तध्वं यूयम् । अहमेवास्य शत्रुपक्षपातिनो दुरात्मनः स्वयं निग्रहं करिष्यामि । द्रुत्यभिधाय तस्योपरि समारुह्य, लघुभिश्चक्षुप्रहारैस्तं प्रहृत्य, आहतरुधिरेण प्रावयित्वा, तदुपदिष्टं ऋथभूकपर्व्वतं सपरिवारो गतः । एतस्मिन्नन्तरे कृकालिकया द्विधत्पुणिधी-भृतया तत् सर्व्वं मेघवर्णस्यामात्यस्य व्यसनमुलूकराज्ञो निवेदितम् । यत् तवारिः सम्प्रति भीतः कश्चित् प्रचलितः सपरिवार इति । अधोलूकाधिपस्तदाकर्ण्यस्तमनवेलायां सामात्यः सपरिजनो वायसवधार्थं प्रचलितः । प्राह च, त्वर्थ्यताम् त्वर्थ्यताम् । भीतः शत्रुः पलायनपरः पुण्यैर्लभ्यते । उक्तञ्च, शत्रोः प्रचलने क्षिद्रमेकमन्यच्च संशयम् ।

कुर्वाणो जायते वशो व्ययत्वे राजसेविनाम् ॥ १२८ ॥

एवं हुवाणः समन्तात् न्यग्रोधपादपमधः परिवेष्ट्य व्यवस्थितः । यावन्न कश्चिद्दायसी दृश्यते । तावच्छाखायमधिरुढो हृष्टमना वन्दिभिरभिष्टूयमानोऽरिमर्दनस्तान् परिजनान् प्रोवाच । अहो ! ज्ञायतां तेषां मार्गः । कतमेन मार्गेण

प्रनष्टाः काकाः । तद्यावन्न दुर्गं समाश्रयन्ति, तावदेव
पृष्ठतो गत्वा व्यापादयामि । उक्तञ्च, . . .

वृत्तिमप्याश्रितः शत्रुरवध्य स्याज्जिगीषुणा ।

किं पुनः संश्रितो दुर्गं सामग्र्या परया युतम् ॥ १२६ ॥

अथैतस्मिन् प्रस्तावे स्थिरजीवी चिन्तयामास । यत् एते-
ऽस्मच्छत्रवीऽनुपलब्धास्मद्दृत्तान्ता यथागतमेव, यान्ति । ततो
मया न किञ्चित् कृतं भवति । उक्तञ्च, . . .

अनारम्भो हि कार्याणां प्रथमं बुद्धिलक्षणम् ।

प्रारब्धस्यान्तगमनं द्वितीयं बुद्धिलक्षणम् ॥ १३० ॥

तद्वरमनारम्भो न चारम्भविघातः । तद्वहमेतान् शब्दं
संश्राव्यात्मानं दर्शयामीति विचार्य मन्दं मन्दं शब्दमकरोत् ।
तच्छ्रुत्वा ते सकला अप्युलूकास्तदधाय प्रजग्मुः । अथ तेनीकं,
अहो ! अहं स्थिरजीवी नाम मेघवर्णस्य भन्त्री । मेघवर्णे-
नैवेद्दृशीमवस्थां नीतः । तन्निवेद्यत आत्मस्वाम्यग्रे, तेन सह
बहु वक्तव्यमस्ति । अथ तैर्निवेदितः सं उलूकराजो विस्मया-
विष्टस्तत्क्षणात् तस्य सकाशं गत्वा प्रीवाच । भो भोः !
किमेतां दशां गतस्वम् ? तत् कथ्यता । स्थिरजीवी प्राह,
देव ! श्रूयतां तदवस्थाकारणम् । अतीतदिने स . दुरात्मा
मेघवर्णो युष्मद्ग्रापादितप्रभूतवायसानां पीडया युष्माकमुपरि
कीपशोकग्रस्तो, युद्धार्थं प्रचलित आसीत् । ततो मयाभि-
हितं, स्वामिन् । न युक्तं भवतस्तदुपरि गन्तुं, बलवन्त
एते—बलहीनाश्च वयम् । उक्तञ्च,

बलीयसा हीनबली विरोधं

न भूतिकामो मनसापि वाञ्छेत् ।

न बध्यतेऽत्यन्तबली हि यस्मात्

व्यक्तं प्रणाशोऽस्ति पतद्गृह्णतेः ॥ १३१ ॥

तत् तस्योपप्रदानेन सग्निरिव युक्तः । उक्तञ्च,

बलवन्तं रिपुं दृष्ट्वा सर्व्वस्वमपि बुद्धिमान् ।

दत्त्वा हि रक्षयेत् प्राणान् रचितैस्त्रैर्धनं पुनः ॥ १३२ ॥

तच्छ्रुत्वा तेन दुर्जनप्रकोपितेन त्वत्पक्षपातिनं मामाशङ्कमानेनेमान्दशां नीतः । तत् तव पादौ साम्प्रतमे स्मरणम्, किं बहुना विज्ञप्तेन । यावदहं प्रचलितुं शक्नोमि, तावत्त्वां तस्याबासे नीत्वा सर्व्ववायसक्षयं विधास्यामीति । अथारिमेर्देनस्तदाकर्ण्य पिष्टपितामहक्रमागतमन्त्रिभिः सार्द्धं मन्त्रयाञ्चक्रे । तस्य च पञ्च मन्त्रिणः । तद्यथा रक्ताक्षः क्रूराक्षो दीप्ताक्षो वक्रनासः प्राकारकर्णश्चेति । तत्रादौ रक्ताक्षमपृच्छत् । भद्र ! एष तावत् तस्य रिपोऽस्ती मम हस्तगतः । तत् किं क्रियतामिति । रक्ताक्ष आह, देव । किमत्र चिन्त्यते ? अविचारितमयं हन्तव्यं ।

यतः, हीनः शत्रुनिहन्तव्यो यावन्न बलवान् भवेत् ।

प्राप्तस्वपौरुषबलः पञ्चाङ्गवति दुर्जयः ॥ १३३ ॥

किञ्च स्वयमुपागता श्रीस्यन्यमाना शपतीति लोके प्रवादः । उक्तञ्च,

कालो हि सङ्गदभ्येति यन्नरं कालकाङ्क्षिणम् ।

दुर्लभः स पुनस्तेन कालकर्म्मचिकीर्षता । १३४ ॥
 श्रूयते च यथा,
 चितिकां दीपितां पश्य फटां भग्नां ममैव च ।
 भिन्नश्लिष्टा तु या प्रीतिर्न सा स्नेहेन वर्द्धते ॥ १३५ ॥
 अरिमर्दनः प्राह, कथमेतत् ? रक्ताक्षः कथयति ।

कथा ५ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने हरिदत्तो नाम ब्राह्मणः । तस्य
 च कृपिं कुर्वतः सदैव निष्फलः कालोऽतिवर्त्तते । अथै-
 कस्मिन् दिवसे स ब्राह्मण उष्यकालावसाने घर्मारक्तः स्वक्षेत्र
 मध्ये वृक्षछायायां प्रसुप्तः । अनतिदूरे बल्मीकोपरि प्रसा-
 रितं वृहत्फुटोर्पं भीषणं भुजङ्गमं दृष्ट्वा चिन्तायामास । नून
 मेपा क्षेत्रदेवता मया कदाचिदपि न पूजिता । तेनेदं मे
 कृपिकर्म्म विफलीभवति । तदस्या अहं पूजामद्य करिष्यामी-
 त्यवधार्य कुतोऽपि क्षीरं याचित्वा, शरावे निक्षिप्य ।
 बल्मीकान्तिकामुपागम्योवाच । भो क्षेत्रपाल । मयैतावन्तं
 कालं न ज्ञातं यत् त्वमत्र वससि, तेन पूजा न कृता, तत्
 साम्प्रतं क्षमस्वैत्यमुक्त्वा, दुग्धञ्च निवेद्य, गृहाभिमुखं
 प्रायात् । अथ प्रातर्यावदागत्य पश्यति, तावद्दीनारमेकं
 शरावे दृष्टवान् । एव च प्रतिदिनमेकाकी समागत्य तस्मै
 क्षीरं ददाति, एकैकञ्च दीनारं गृह्णाति । अथैकस्मिन्
 दिवसे बल्मीके क्षीरनयनाय पुत्रं निरूप्य ब्राह्मणी ग्रामं

जगाम । पुत्रोऽपि चोरं तत्र नीत्वा संस्थाप्य च पुनर्गृहं
 समायातः । दिनान्तरे तत्र गत्वा दीनारमेकञ्च दृष्ट्वा
 गृहीत्वा च चिन्तितवान् । नूनं सौवर्णदीनारपूर्णाऽयं
 बल्मीकः । तदेनं हत्वा सर्वमेकवारं ग्रहीष्यामीत्येवं सम्प्र-
 धार्यानिग्रयुः चोरं ददता ब्राह्मणपुत्रेण सर्पां लगुडेन
 शिरसि ताडितः । ततः कथमपि दैववशादमुक्तजीवित
 एव रोपात् तमेव तीव्रविपदशनैस्तथादशत्, यथा सद्यः
 पञ्चत्वमुपागतः । स्वजनैश्च नातिदूरे चित्रस्य काष्ठसञ्चयैः
 संस्कृतः । अथ द्वितीयदिने तस्य पिता समायातः । स्वजनेभ्यः
 सुतविनाशकारणं श्रुत्वा तथैव समर्पितवान् । अब्रवीच्च,

भूतान् यो नानुगृह्णाति ह्यात्मनः शरणागतान् ।

भूतार्थास्तस्य नश्यन्ति हंसाः पशवने यथा ॥ १३६ ॥

पुरुषैरुक्तं । कथमेतत् ? ब्राह्मणः कथयति ।

कथा ६ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने चित्ररथो नाम राजा । तस्य
 योधैः सुरक्ष्यमानं पद्मसरो नाम सरस्तिष्ठति । तत्र च प्रभूता
 जास्बूनदमया हंसास्तिष्ठन्ति । परमासे परमासे पिच्छमैकैकं
 परित्यजन्ति । अथ तत्र सरसि सौवर्णे बृहत्पत्नी समायातः
 तैश्चोक्तः । अस्माकं मध्ये त्वया न वर्त्तव्यं । येन कारणे-
 नास्माभिः परमासान्ते पिच्छमैकैकदानं कृत्वा गृहीतमेतत्
 सरः । एवं च किं बहुना परम्परं वैधमुत्पन्नम् । स च राज्ञः

शरणं गतोऽब्रवीत्, देव ! एते पक्षिण एव वदन्ति, यद-
स्माकं राजा किं करिष्यति ? न कस्याप्यावासं दद्वः । मया
चोक्तं, न शोभनं युष्माभिरभिहितम् । अहं गत्वा राज्ञे निवे-
दयिष्यामि । एवं स्थिते देवः प्रमाणम् । ततो राजा भृत्यान-
ब्रवीत्, भी भो ! गच्छत, सर्वान् पक्षिणो गतासून् कृत्वा
शोभमानयत । राजादेशानन्तरमेव प्रचेतुस्ते । अथ लगुड-
हस्तान् राजपुरुषान् दृष्ट्वा तत्रैकेन पक्षिणा हृदयेनोक्तं,
भोः स्वजना ! न शोभनमापतितम् । ततः सर्वैरेकमतीभूय
शोभमुत्पतितव्यं । तैश्च तथानुष्ठितं । अतोऽहं ब्रवीमि ।

भूतान् यो नानुगृह्णाति ह्यात्मनः शरणागतान् ।

भूतार्थास्तस्य नश्यन्ति हंसाः पद्मवने यथा ॥ १३७ ॥

इत्युक्त्वा पुनरपि ब्राह्मणः प्रत्युपे क्षीरं गृहीत्वा, तत्र
गत्वा तारस्वरेण सर्पमस्तौत् । तदा सर्पश्चिरं वल्मीकद्वारा-
न्तर्लीन एव ब्राह्मणं प्रत्युवाच, त्वं लोभादत्रागतः पुत्र-
शोकमपि विहाय । इतः परं तव मम च प्रीतिर्नोचिता ।
तवपुत्रेण यौवनोन्मदेनाहं ताडितः । मया स दष्टः । कथं
मया लगुडप्रहारो विस्मर्तव्यः ; त्वया च पुत्रशोकदुःखं कथं
विस्मर्तव्यम् । इत्युक्त्वा बहुमूल्यं हीरकमणिं तस्मै दत्त्वा सूतः ।
परं पुनस्त्वया नागन्तव्यमिति पुनरुक्त्वा विवरान्तर्गतः ।
ब्राह्मणश्च मणिं गृहीत्वा पुत्रबुद्धिं निन्दन् स्वगृहमागतः ।
अतोऽहं ब्रवीमि ।

चित्तिकां दीपितां पश्य फटां भग्नां ममैव च ।

भिक्षुलिङ्गा तु या प्रीतिर्न सा क्लेशेन वर्धते ॥ १३८ ॥

तदस्मिन् हते यत्रादेव राज्यमरुण्टकं भवती भवति ।
तस्यैतद्दहनं श्रुत्वा क्रूराद्यं पप्रच्छ, भद्र ! त्वं तु किं मन्यसे ?
सोऽग्रवीत्, ऐश ! निर्दयमेतत्, यदनेनाभिहितम् । यत्कारणं
शरणागतो न वर्धते । सुदु खल्विदमाख्यातम् ।

श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणमागतः ।

पूजितयं यथान्यायं स्वैद्य मांसैर्निमन्त्रितः ॥ १३९ ॥
परिमर्दनोऽग्रवीत्, कथमेतत् ? क्रूराद्यः कथयति ।

कथा ७ ।

कथित् तु दसमाचारः प्राणिनां कालसन्निभः ।

विचचार महारण्ये घोरः शत्रुनिलुब्धकः ॥ १४० ॥

नैव कथित् सुहृत् तस्य न सम्बन्धी न बान्धवः ।

स तैः सर्वैः परित्यक्तस्तेन रीद्रेण कर्मणा ॥ १४१ ॥

अथवा, ये नृशंसा दुरात्मानः प्राणिनां प्राणनाशकाः ।

उद्देजनीया भूतानां व्याला इव भवन्ति ते ॥ १४२ ॥

स पञ्जरकमादाय पाशं च सगुडं तथा ।

नित्यमेव वनं याति सर्वप्राणिविहिंसकः ॥ १४३ ॥

अन्येद्यर्भ्रमतस्तस्य वने कापि कपोतिका ।

जाता हस्तुगता तां स प्राचिपत् पञ्चरान्तरे ॥ १४४ ॥

अथ स्रष्टा दिशः सर्वा वनस्थस्याभवन् घनैः ।

वातवृष्टिश्च महती क्षयकाल इवाभवत् ॥ १४५ ॥

ततः सन्धस्तहृदयः कम्पमानो मुहुर्मुहुः ।
 अन्वेषयन् परिव्राणमाससाद् वनस्पतिम् ॥ १४६ ॥
 मुहूर्त्तं पश्यते यावद्वियं हिमलतारकम् ।
 प्राप्य वृक्षं वदत्येव योऽत्र तिष्ठति कथन ॥ १४७ ॥
 तस्याहं शरणं प्राप्तः स परिव्रातु मामिति ।
 गीतेन भियमानश्च क्षुधया गतचेतसं ॥ १४८ ॥
 अथ तस्य तरोः स्तब्धे कपोतः सुचिरोपितः ।
 भार्याविरहितस्मिडन् विललाप सुदुःखितः ॥ १४९ ॥
 वातवर्षो महानासीन्न चागच्छति मे प्रिया ।
 तया विरहितं ह्यैतच्छन्यमद्य गृहं मम ॥ १५० ॥
 पतिव्रता पतिप्राणा पत्युः प्रियहिते रता ।
 यस्य स्वादीदृगी भार्या धन्यः स पुरुषो भुवि ॥ १५१ ॥
 न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते ।
 गृहं हि गृहिणीहोनमरख्यसदृशं मतम् ॥ १५२ ॥
 पञ्जरस्या ततः श्रुत्वा भर्तुर्दुःखान्वितं वचः ।
 कपोतिका सुसत्पुष्टा वाक्यं चेद्मघाह सा ॥ १५३ ॥
 न सा स्त्रीत्यभिमन्त्रया यस्यां भर्ता न तुष्यति ।
 तुष्टे भर्तारि नारीणां तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ १५४ ॥
 दावाग्निना विदग्धेन सपुष्पस्तवकालता ।
 भस्मीभवतु सा नारी यस्यां भर्ता न तुष्यति ॥ १५५ ॥
 मितं ददाति हि पिता मितं भ्राता मितं सुतः ।
 अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥ १५६ ॥

पुनश्चाब्रवीत्,

शृणुष्ववहितं कान्त ! यत् ते वक्ष्याम्यहं हितम् ।

प्राणैरपि त्वया नित्यं संरक्ष्यः शरणागतः ॥ १५७ ॥

एष शाकुनिकः शीते तवावासं समाश्रितः ।

शीतार्त्तं च क्षुधार्त्तं च पूजामस्मै समाचर ॥ १५८ ॥

श्रूयते च, यः सायमतिथिं प्राप्तं यथाशक्ति न पूजयेत् ।

तस्यासौ दुःकृतं दत्त्वा सुकृतं चापकर्षति ॥ १५९ ॥

मा चास्मै त्वं कृथा द्वेषं बद्धानेनेति मत्प्रिया ।

स्वकृतैरेव बद्धाहं प्राक्तनकर्मबन्धनैः ॥ १६० ॥

दारिद्र्यरोगदुःखानि बन्धनव्यसनानि च ।

आत्माप्राध्वक्षस्य फलान्येतानि देहिनाम् ॥ १६१ ॥

तस्मात् त्वं द्वेषमुत्सृज्य मद्बन्धनसमुद्भवम् ।

धर्मं मनः समाधाय पूजयेन्न यथाविधि ॥ १६२ ॥

तस्या स्तद्वचनं श्रुत्वा धर्मयुक्तिसमन्वितम् ।

उपगम्य ततोऽष्टष्टः कपोतः प्राह लुब्धकम् ॥ १६३ ॥

भद्र ! सुखागतं तेऽस्तु ब्रूहि किं करवाणि ते ।

सन्तापय न कर्त्तव्यः स्वगृहे वर्त्तते भवान् ॥ १६४ ॥

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच विहङ्गमम् ।

कपोत ! खलु शीतं मे हिमवाणं विधीयताम् ॥ १६५ ॥

स गत्वाद्धारकं नीत्वा पातयामास पावकम् ।

ततः शक्तेषु पर्णेषु तुमाशु समदीपयत् ॥ १६६ ॥

ससन्दीप्तं ततः छत्वा तमाह शरणागतम् ।

प्रतापयस्व विग्रहं स्वगात्राण्यत्र निर्भयः ।

न चास्ति विभवः कश्चिन्नाशये येन ते क्षुधम् ॥ १६७ ॥

महस्रं भरते कश्चिच्छतंभूयो दशापरः ।

मम त्वं कृतपुण्यस्य क्षुद्रस्यात्मापि दुर्भरः ॥ १६८ ॥

एकस्याप्यतिथेरन्नं यः प्रदातुं न शक्तिमान् ।

तस्यानेकपरिक्षेपे गृहे किं वसतः फलम् ? ॥ १६९ ॥

तत् तथा साधयाम्येतच्छरीरं दुःखजीवितम् ।

यथा भूयो न वक्ष्यामि नास्तीत्यर्थिसमागमे ॥ १७० ॥

स निनिन्द किलात्मानं न तु तं लुब्धकं पुनः ।

उवाच तर्पयिष्ये त्वां मुहूर्त्तं प्रतिपालय ॥ १७१ ॥

एवमुक्त्वा स धर्मात्मा प्रहृष्टेनान्तरात्मना ।

तमग्निं सम्परिक्रम्य प्रविवेश स्ववेश्मवत् ॥ १७२ ॥

ततस्तं लुब्धको दृष्ट्वा क्षपया पीडितो भृशम् ।

कपोतमग्नौ पतितं वाक्यमेतदभाषत ॥ १७३ ॥

यः करोति नरः पापं न तस्यात्मा ध्रुवं प्रियः ।

आत्मना हि कृतं पापमात्मनैव हि भुज्यते ॥ १७४ ॥

सोऽहं पापमतिश्चैव पापकर्मरतः सदा ।

पतिष्यामि महाघोरे नरके नात्र संशयः ॥ १७५ ॥

नूनं मम नृशंसस्य प्रत्यादर्शः सुदर्शितः ।

प्रयच्छता स्वमांसानि कपोतेन महात्मना ॥ १७६ ॥

अद्य प्रभृति देहं स्वं सर्वभोगविवर्जितम् ।

तीयं स्वल्पं शया शीघ्रं शोषयिष्याम्यहं पुनः ॥ १७७ ॥

शीतवातातपसहः कृशाङ्गी मलिनस्तथा ।

उपवासैर्बहुविधैश्चरिष्ये धर्ममुत्तमम् ॥ १७८ ॥

ततो यष्टिं शलाकाञ्च जालकं पञ्जरं तथा ।

बभञ्ज लुब्धको दीनां कपोतीञ्च सुमोच तां ॥ १७९ ॥

लुब्धकेन ततो मुक्ता दृष्ट्वाग्नी पतितं पतिम् ।

कपोती विललापार्त्ता शोकसन्तप्तमानसा ॥ १८० ॥

न कार्यमद्यज्ञे नाथ । जीवित्तेन त्वया विना ।

दीनायाः परिहीणयाः किं नार्थ्या जीविते फलम् ॥ १८१ ॥

मनोदर्पस्वहृद्धारः कुलपूजा च बभ्रुषु ।

दासभृत्यजनेष्वाजा वैधव्येन प्रणश्यति ॥ १८२ ॥

एवं विलप्य बहुशः कृपणं भृशदुःखिता ।

पतिव्रता सुसन्दीप्तं तमेवाग्निं विवेश सा ॥ १८३ ॥

ततो दिव्याम्बरधरा दिव्याभरणभूषिता ।

भर्त्सारं सा विमानस्थं ददर्श स्वं कपोतिका ॥ १८४ ॥

सोऽपि दिव्यतनुर्भूत्वा यथार्थमिदमब्रवीत् ।

अहो ! मामनुगच्छन्त्या कृतं साधुं शुभे । त्वया ॥ १८५ ॥

तिस्रः कोटयोऽर्हकोटी च यानि रोमाणि मानुषे ।

तावत् कालं वसेत् स्वर्गे भर्त्सारं यानुगच्छति ॥ १८६ ॥

कपोतदेवः सूर्यास्तप्रत्यहं सुखमन्वभूत् ।

सा खं सौरं कपोतस्य प्राक्पुण्यप्रभवं हि तत् ॥ १८७ ॥

हर्षाविष्टस्ततो व्याधो विवेग स वनं घनम् ।

प्राणिहिंसां परित्यज्य बहुनिर्वेदवान् भृशम् ॥ १८८ ॥

तत्र दावानलं दृष्ट्वा विवेश विरताशयः । .

निर्दग्धकल्मषो भूत्वा स्वर्गसौख्यमवाप्तवान् ॥ १८९ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि, श्रूयते हि कपोतेन शत्रुः शरणमागतः ।

पूजितश्च यथान्धायं स्वैश्च मांसैर्निमन्वितः ॥ १९० ॥

तच्छ्रुत्वा अरिमर्दना दीप्ताक्षं पृष्टवान् । एवमवस्थितं

किं भवान् मन्यते ? सोऽब्रवीत्, देव ! न हन्तव्य एवायम् ।

यतः, या ममोद्दिजते नित्यं सा मामद्यावगूहते ।

प्रियकारक ! भद्रन्ते यन्ममास्ति हरस्र तंतत् ॥ १९१ ॥

चीरेण चाप्युक्तम् ।

हर्त्तव्यं ते न पश्यामि हर्त्तव्यं चेद्भविष्यति ।

पुनरप्यागमिष्यामि यदीयं नावगूहते ॥ १९२ ॥

अरिमर्दनः पृष्टवान्, का च नावगूहते । कद्यायं चीर

। विस्तरतः श्रोतुमिच्छामि । दीप्ताक्षः कथयति ।

कथा ८ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कामातुरी नाम वृद्धवणिक्-
तेन च कामीपृहृतचेतसा नृतभार्य्येण काचिन्निव्वेनवणिक्-
सूता प्रभूतं धनं दत्त्वोद्वाहिता । अथ सा दुःखाभिभूता तं
वृद्धवणिजं द्रष्टुमपि न शशाक । युक्तञ्चैतत् ।

श्वेतं पदं शिरसि यत्तु शिरोरुहाणाम्

स्थानं परं परिभवस्य तदेव पुंसाम् ।

आरोपितास्त्रिशकुलं परिहृत्य यान्ति

चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ १८३ ॥

तथा च, गात्रं सङ्कुचितं गतिर्विगलिता दन्ताश्च नाशं गता.

दृष्टिर्भ्राम्यति रूपमप्युपहतं वक्राश्च लालायते ।

वाक्यं नैव करोति वाग्भवजनः पत्नी न शृणुषते

धिकं कष्टं जरयाभिभूतपुरुषं पुत्रोऽप्यवज्ञायते ॥ १८४ ॥

अथ कदाचित् सा तेन सहैकगयने पराङ्मुखी यावत्

तिष्ठति, तावद्गृहे चोरः प्रविष्टः । सापि तं चोरं दृष्ट्वा

भयव्याकुलिता दृढमपि तं पतिं गाढं समालिलिङ्ग । सोऽपि

विस्मयात् पुलकाद्धितसर्व्वंगात्रश्चिन्तयामास । अहो ! किमेषा

मामद्यावगूहते । यावन्निपुणतया पश्यति, तावद्गृहको-

शैकदेशे चोरं दृष्ट्वा व्यचिन्तयत् । नूनमेषास्य भयान्मामा

निङ्गतीति ज्ञात्वा तं चोरमाह,

या ममोद्दिजते नित्यं सा मामद्यावगूहते ।

प्रियकारक ! भद्रन्ते यन्ममास्ति, हरस्व तत् ॥ १८५ ॥

तच्छ्रुत्वा चोरोऽप्याह,

हर्त्तव्यं ते न पश्यामि हर्त्तव्यं चेद्भविष्यति ।

पुनरप्यागमिष्यामि यदीयं नावगूहते ॥ १८६ ॥

तस्माच्चोरस्याप्युपकारिणः श्रेयश्चिन्त्यते ; किं पुनर्न शर-

णागतस्य । अपि चायं तैर्विप्रकृतोऽस्माकमेव पुष्टये भविष्यति

तदीयरभ्रदर्शनाय चेति । अनेन कारणेनायमबध्य इति ।

एतदाकर्णारिमर्दनोऽन्य सचिवं वक्रनासं पप्रच्छ, भद्र !

साम्प्रतमेव स्थिति किं कर्त्तव्यं ; सोऽब्रवीत्, देव ! अबध्योऽयम् ।

यतः, शत्रवोऽपि हितायैव विवदन्तः परस्परम् ।

चौरिण जीवितं दत्तं राक्षसेण तु गीयुगम् ॥ १६७ ॥

अरिमर्दनः प्राह, कथमेतत् ? वक्रनासः कथयति ।

कथा ६ ।

अस्मि कस्मिंश्चिदधिष्ठाने दरिद्री द्रोणनामा ब्राह्मणः
प्रतिग्रहधनः सततं विविष्टवस्त्रानुलेपनगन्धमाल्यालङ्कारता-
म्बूलादिभोगपरिवर्जितः प्ररूढकेशश्मश्रुनखरोमोपचितः शी-
तोष्णवातवर्षादिभिः परिशोपितशरीरः । तस्य च केनापि
यजमानेनानुकम्पया शिशुगीयुगं दत्तम् । ब्राह्मणेन च बाल-
भावादारभ्य याचितघृततैलयवसादिभिः संबर्द्धं सुपुष्टं कृतम् ।
तच्च दृष्ट्वा सहसैव कश्चिचौरश्चिन्तितवान्, अहमस्य ब्राह्म-
णस्य गीयुगमिदमपहरिष्यामि । इति निश्चित्य निशायां
बन्धनपाशं गृहीत्वा यातत् प्रस्थितः, तावद्धर्षमार्गं प्रविरल-
तीक्ष्णदन्तपङ्क्तिरुन्नतनासावंशी प्रकटरक्तान्तनयनोपचितस्त्रा-
युसन्ततिर्नतगात्रः शुष्ककपोलः सहुतहुतवहपिङ्गश्मश्रुकेश-
शरीरः कश्चिद्दृष्टः । दृष्ट्वा च तं तीव्रभयवस्तोऽपि चौरो-
ऽब्रवीत्, की भवानिति ? स आह, सत्यवचनोऽहं ब्रह्म-
राक्षसः । भवानप्यात्मानं निवेदयतु । सोऽब्रवीत्, अहं
क्रूरकर्मि चौरः । दरिद्रब्राह्मणस्य गीयुगं हर्तुं प्रस्थितो-
ऽस्मि । अथ जातप्रत्ययो राक्षसोऽब्रवीत्, भद्र ! षष्ठाङ्क-
कालिकोऽहं ; अतस्तमेव ब्राह्मणमद्य भक्षयिष्यामि । तत्

सुन्दरमिदं, एतकार्यावेवावाम् । अथ तो तत्र गत्वैकान्ते
 कालमन्वेपयन्तो स्थितौ । प्रसुप्ते च ब्राह्मणे तद्ब्रह्मण्यं
 प्रस्थितं राक्षसं दृष्ट्वा चोरोऽब्रवीत्, भद्र । नैप न्यायः ; यतो
 गीयुगे मयापहृते पद्यात् त्वमेनं ब्राह्मणं भक्षय । सोऽब्रवीत्,
 कदाचिदयं ब्राह्मणो गीशब्देन बुध्येत, तदानर्थकोऽयं, ममा-
 रम्भः स्यात् । चोरोऽप्यब्रवीत्, तवापि यदि भक्षणायो-
 पस्थितस्यान्तर एकोऽप्यन्तरायः स्यात् । तदाहमपि न
 शक्नोमि गीयुगमपहर्तुम् । अतः प्रथमं मयापहृते गीयुगे
 पश्चात् त्वया ब्राह्मणो भक्षयितव्यः । इत्थं चाहमहमिकया
 तयोर्विवदतोः समुत्पन्ने द्वेषे प्रतिरववशाद्ब्राह्मणो जजागार ।
 अथ तं चोरोऽब्रवीत्, ब्राह्मण ! त्वामेवायं राक्षसो भक्षयितु-
 मिच्छति । राक्षसोऽप्याह, ब्राह्मण ! चोरोऽयं, गीयुगन्ते
 स्पहर्तुमिच्छति । एवं श्रुत्वोत्थाय ब्राह्मणः सावधानो भूत्वे-
 ष्टदेवतामन्त्राध्यायेनात्मानं राक्षसादुद्भूर्णलगुडेन चोराज्ञेयुगं
 ररक्ष । अतोऽहं ब्रवीमि,

शत्रवोऽपि हितायैव विवदन्तः परस्परम् ।

चोरेण जीवितं दत्तं राक्षसेण तु गीयुगम् ॥ १६८ ॥

अथ तस्य वचनमवधार्थारिमर्दनः पुनरपि प्राकारकर्ण-
 मंपृच्छत्, कथय किमत्र मन्यते भवान् । सोऽब्रवीत्, देव ।
 अवध्य एवायं, यतो रक्षितेनानेन कदाचित् परस्परप्रीत्या
 कालः सुखेन गच्छति । उक्तञ्च,

परस्परस्य मर्माणि ये न रक्षन्ति जन्तवः ।

त एव निधनं यान्ति वल्मीकीदरसर्पवत् ॥ १८८ ॥
अरिमर्दनोऽब्रवीत्, कथमेतत् ? प्राकारकर्णः कथयति ।

कथा १० ।

अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरे देवशक्तिर्नाम राजा, तस्य च पुत्रो जठरवल्मीकाग्रयेणोरगेण प्रतिदिनं प्रत्यङ्गं क्षीयते । अनिकोपचारैः सद्देवैः सच्छास्त्रोपदिष्टोपधयुक्त्यापि चिकित्समानो न स्वास्थ्यमाप्नोति । अथासौ राजपुत्रो निर्वेदाद्देशान्तरं गतः । कस्मिंश्चिन्नगरे भिचाटनं कृत्वा महति देवालये कालं यापर्याप्तं । अथ तत्र नगरे बलिर्नाम राजास्ते, तस्य च द्वे दुहितरौ यौवनस्थे तिष्ठतः । ते च प्रतिदिवसमादित्योदये पितुः पादान्तिकमागत्य नमस्कारं चक्रतुः । तत्र चैकाग्रवीत्, विजयस्य महाराज ! यस्य प्रदानात् सर्व्वं सुखं लभ्यते । द्वितीया तु विहितं भुङ्क्षु महाराज ! इति ब्रवीति । तच्छ्रुत्वा प्रकुपितो राजाब्रवीत्, भीमन्त्रिण ! एतां दुष्टभाषिणीं कुमारिकां कस्यचिद्देशिकस्य प्रयच्छत । येन निजविहितमियमेव भुङ्क्ते । अथ तथेति प्रतिपद्याल्पपरिवारा सा कुमारिका मन्त्रिभित्तस्य देवकुलाश्रितराजपुत्रस्य प्रतिपादिता । सापि प्रहृष्टमानसा तं पतिं दैववत् प्रतिपद्यादाय चान्यविषयं गता । ततः कस्मिंश्चिद्हरतरनगरप्रदेशे तडागतटे राजपुत्रमावासरचायै निरुध्य, स्वयं

च घृततैललवणतण्डुलादिक्रयनिमित्तं सपरिवारा गता ।
 कृत्वा च क्रयविक्रययावदागच्छति, तावत् स राजपुत्रो
 वल्मीकोपरिकृतमूर्धा प्रसुप्तः । तस्य च मुखाङ्गुजगः फणा
 त्रिष्क्रम्य वायुमग्नाति । तत्रैव च वल्मीकेऽपर, सर्पे
 निष्क्रम्य तथैवासौत् । अथ तयो, परस्परदर्शनेन क्रोधसरक
 लोचनयोर्मध्याद्वल्मीकस्थेन सर्पेणोक्तं, भो भो दुरात्मन् !
 कथं सुन्दरसर्वाङ्ग राजपुत्रमित्य कदर्थयसि ? सुखस्थोऽहि-
 रब्रवीत्, भो भो ! त्वयापि दुरात्मनास्य वल्मीकस्य मध्ये
 कथमिदं दूषितं हाटकपूर्णं कलशयुगलमित्येवं परस्परस्य
 मर्म्माण्युद्धाटितवन्तौ पुनर्वल्मीकस्थोऽहिरब्रवीत् । भो
 दुरात्मन् ! भेषजमिदं ते किं कोऽपि न जानाति ? यज्जीर्णो
 र्कालितकञ्चिकाराजिकापानेन भवान् विनाशं सुपयाति
 अथोदरस्थोऽहिरब्रवीत् । तवाप्येतद्भेषजं किं कश्चिदपि न
 वेत्ति ? यदुष्णतैलेन वा महोष्णोदकेन तव विनाश-
 म्यादिति । एवञ्च सा राजकन्या विटपान्तरिता तयोः
 परस्परालापान् मर्ममयानाकर्ण्य तथैवानुष्ठितवती । विधा-
 याव्यङ्गं नीरोग भर्तारं निधिञ्च परममासाद्य स्वदेगाभिमुख
 प्रायात् । पितृमातृस्वजनैः प्रतिपूजिता विहितोपभोगं प्राप्य
 सुखेनावस्थिता अतोऽहं ब्रवीमि ।

परस्परस्य मर्म्माणि ये न रक्षन्ति जन्तवः ।

त एव निधनं यान्ति वल्मीकोदरसर्पवत् ॥ २०० ॥

तद्य श्रुत्वा स्वयमरिमर्दनोऽप्येवं ममर्धितवान् । तथा

चानुष्ठितं दृष्टान्तलीनं विहस्य रक्ताक्षः पुनरब्रवीत्, कष्टं
कष्टं ! विनाशितोऽयं भवद्भिरन्यायेन स्वामी । उक्तञ्च,
अपूज्या यत्र पूज्यन्ते पूज्यानान्तु विमानता ।

त्रीणि तत्र प्रवर्त्तन्ते दुर्भिक्षं मरणं भयम् ॥ २०१ ॥

तथा च । प्रत्यचेऽपि कृते पापे मूर्खः साम्ना प्रशाम्यति ।

रथकारः स्वकां भार्यां सजारां शिरसावहत् ॥ २०२ ॥

मन्त्रिणः प्राहुः । कथमेतत् ? रक्ताक्षः कथयति,

कथा ११ ।

अस्ति कश्चिदधिष्ठाने वीरधरो नाम रथकारः, तस्य
भार्या कामदमिनी । सा च पुंयली जनापवादसंयुक्ता च ।
सोऽपि तस्याः परीक्षणार्थं व्यचिन्तयत्, कथं मयास्याः
परीक्षणं कर्त्तव्यम् । उक्तञ्च यतः ।

यदि स्यात् पावकः गीतः प्रीप्सो वा शशलाञ्छनः ।

स्त्रीणां तदा सतीत्वं स्याद्यदि स्यात् दुर्जनो हितः ॥ २०३ ॥
जानामि चैनां लोकवचनादसतीम् । उक्तञ्च,

यद्य वेदेषु शास्त्रेषु न दृष्टं न च संश्रुतम् ।

तत् सर्वं वेत्ति लोकोऽयम् यत् स्याद्ब्रह्माण्डमधिगम् ॥ २०४ ॥

एवं सम्प्रधार्य भार्यामब्रवीत्, प्रिये । प्रभातेऽहं ग्रामा-
न्तरं यास्यामि । तत्र कतिचिद्दिनानि लगिष्यन्ति । तत्
त्वया किमपि पाथेय मम योग्यं विधेयम् । सापि तद्वचन

श्रुत्वा हर्षितचित्ता सौत्सुक्या सर्वकार्याणि सन्त्यज्य सिद्ध-
मन्नं घृतशर्कराप्रायमकरोत् । अथवा साध्विदमुच्यते,
दुर्दिवसे घनतिमिरे वर्षति जलदे महाटवीप्रभृतौ ।
पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ २०५ ॥

अथासौ प्रत्यूष उत्याय स्वगृहान्निर्गतः । सापि तं
प्रस्थितं विज्ञाय प्रहसितवदनाङ्गसंस्कारं कुर्वाणा वक्ष-
स्त्रित् तद्दिनमत्ववाहयत् । अथ पूर्वपरिचितविटगृहे श्रुत्वा
त प्रत्युक्तवती । स दुरात्मा मे पतिर्ग्रामान्तरे गतः ; तत्
त्वयाचमद्गृहे प्रसुप्ते जने समागन्तव्यम् । तथानुष्ठिते स रथ
कारोऽरथ्ये दिनमतिवाह्य प्रदीपे स्वगृहेऽपरद्वारेण प्रविश्य
शय्याधस्तले निभृतौ भूत्वा स्थितः । एतस्मिन्नन्तरे स देव
दत्तः समागत्य तत्र शयन उपविष्टः । तं दृष्ट्वा रीषाविष्टचित्ती
रथकारो व्यचिन्तयत्, किमेनमुत्याय हंसि, अथवा हेलयैव
प्रसुप्तौ द्वावप्येतौ व्यापादयामि । परं पश्यामि तावदस्यायेष्टि
तम् । शृणोमि चानेन सहालापान् । अत्रान्तरे सा गृहद्वार
निभृतुः विधाय शयनतलमारूढा । अथ तस्यास्तत्रारोहक्या
रथकारशरीरे पादौ विलग्नः । ततः सा व्यचिन्तयत्, नून-
मेतेन दुरात्मना रथकारेण मत्परीक्षणार्थं भाव्यम् । ततः
स्त्रीरितविज्ञानं किमपि करोमि । एवं तस्याचिन्तयन्त्याः
स देवदत्तः स्पर्शोत्सुको बभूव । अथ तया कृताञ्जलिपुट-
याभिहितम् । भो महानुभाव ! न मे शरीरं त्वया स्पर्श-
नीयं, यतोऽहं पतिव्रता । महासती च । न चेच्छाप

दत्त्वा त्वां भस्मसात् करिष्यामि । स आह, यद्येवं तर्हि
 त्वया किमहमाहृतः ? सात्रवोत्, भीः ! शृणुष्वैकाग्रमनाः ।
 अहमद्य प्रत्यपे देवतादर्शनार्थं चण्डिकायतनं गता, तत्रा-
 कस्मात् खे वाणीं संज्ञाता । पुत्रि ! किं करोमि, भक्तास्मि
 मे त्वं, परं पण्णासाभ्यन्तरे विधिनियोगाद्विधवा भविष्यमि ।
 ततो मयाभिहितं भगवति ! यथा त्वमापदं वेत्ति, तथा
 तत्प्रतीकारमपि जानासि । तदस्ति कश्चिदुपायो येन मे-
 पतिः गतसंबन्धरजोवी भवति । ततस्तयाभिहितम् । वत्से !
 सन्नपि नास्ति, यतस्तवायत्तः स प्रतीकारः, तच्छ्रुत्वा मयाभि-
 हितम्, देवि ! यदि तन्मम प्राणैर्भवति, तदादेगय येन
 करोमि । अथ देव्याभिहितम्, यद्यद्यदिने परपुरुषेण सदै-
 कस्मिन् शयने समारुह्याल्लिङ्गनं करोपि, तत् तव भक्त-
 सक्तोऽपमृत्युस्तस्य संबंहरति ; भर्तापि पुनर्वर्षगतं जीवति ।
 तेन त्वं मयाभ्यर्चितः । तद्यत् किञ्चित् कर्तुमनास्तत्
 कुरुष्व । न हि देवतावचनमन्यथा भविष्यतीति निश्चयः,
 ततोऽन्तर्हासविकाशमुखः स तदुचितंमात्रं चार । सोऽपि
 रथकारी मूर्खस्तस्यास्तद्वचनमोक्त्वा, पुलंकाङ्किततनुः शय्या-
 धस्तलान्निष्कस्य तामुवाच, साधु पतिव्रते ! साधु कुलनन्दिनि ।
 अहं दुर्जनवचनशङ्कितहृदयस्वत्परीक्षां निमित्तं यामान्तर-
 व्याजं कृत्वा च खट्वाधस्तले निश्चतं लीनः । तदेह्याल्लिङ्गय मां,
 त्वं स्वभर्तृभक्तानां मुख्या नारीणां यदेव, ब्रह्मव्रतं परसङ्गेऽपि
 पालितं वती । भदायुर्वृद्धिकतेऽपमृत्युविनाशार्थं च त्वमेवं कृत-

वती । तामिवमुक्त्वा सस्नेहमालिङ्गितवान् । स्वस्कन्धे तामा-
 रोप्य तमपि देवदत्तमुवाच, भो महानुभाव । मत्पुत्रे
 स्वमिहागतः, त्वत्पुसादान्मया प्राप्तं वर्षशतप्रमाणमायुः ।
 तत् त्वमपि मामालिङ्ग्य मत्स्कन्धे समारोह । इति जल्पन्-
 अनिच्छन्तमपि देवदत्तमालिङ्ग्य बलात् स्वकीयस्कन्ध आरो-
 पितवान् । ततश्च कृत्यं कृत्वा, हे ब्रह्मव्रतधराणां धुरीण ।
 त्वयापिमथ्युपकृतमित्याद्युक्त्वा स्कन्धादुत्तार्य, यत्र यत्र स्वजन-
 गृहद्वारादिषु बभ्राम, तत्र तत्र तयोरुभयोरपि तद्गुणवर्णन-
 मेव करोति । अतोऽहं ब्रवीमि,

प्रत्यक्षेऽपि कृते पापे भूखैः सान्ना प्रशाम्यति ।

रथकारः स्वकां भार्यां सजारां शिरसावहत् ॥ २०६ ॥

तत् सर्वथा भूलोत्खाता वयं विनष्टाः स्मः । सुष्टु खल्वि-
 दमुच्यते,

मितरूपा हि रिपवः सन्भाव्यन्ते विचक्षणैः ।

ये हितं वाक्यमुत्सृज्य विपरितोपसेविनः ॥ २०७ ॥

तथा च, सन्तोऽप्यर्था विनश्यन्ति देशकालविरोधिनः ।

अप्राज्ञान् मन्त्रिणः प्राप्य तमः सूर्योदये यथा ॥ २०८ ॥

ततस्तद्वचोऽनादृत्य सर्वे ते स्थिरजीविनमुत्तिष्ठथ्य स्वदुर्ग-
 मानेतुमारब्धाः । अथानीयमानः स्थिरजीव्याह, देव । अद्या-
 किञ्चित्करेणैतदवस्थेन किं मयोपससंगृहीतेन ; यत्कारण-
 मिच्छामि दीप्तं वज्रिमनुवेष्टुम् । तदर्हसि मामग्निप्रदानेन
 समुत्तुम् । अथ रक्ताचस्तस्यान्तर्गतभावं ज्ञात्वान्नवीत्,

किमर्थमग्निपतनमिच्छसि । सोऽब्रवीत्, अहं तावद्युषदर्थ-
इमामापदं मेघवर्णेन प्रापितः । तदिच्छामि तेषां वैरया-
तनार्थमुलूकत्वमिति । तच्च श्रुत्वा राजनीतिकुशलो रक्ताक्षः
प्राह, भद्र ! कुटिलस्वं कृतकवचनचतुरस्य । तत् त्वमुलूक-
योनिगतोऽपि स्वकीयामैव वायसधीनिं बहुमन्यसे । श्रयते
चतदाख्यानकम् ।

सूर्यं भर्तारमुत्सृज्य पर्जन्यं मारुतं गिरिम् ।

स्वजातिं मूषिका प्राप्ता स्वजातिर्दुरतिक्रमा ॥२०६॥

मन्त्रिणः प्रोचुः, कथमेतत् ? रक्ताक्षः कथयति ।

कथा १२ ।

अस्ति विषमशिलातलवृक्षलिताम्बुनिर्घोषश्रवणसन्वस्तमत्स्य-
परिवर्त्तनसञ्जनितश्वेतफेनशवलतरङ्गाया गङ्गायाम्स्टे जप-
नियमतपःस्नाध्यायोपवासयोगक्रियानुष्ठानपरायणैः परिपृत-
परिमितजलजिष्टक्षुभिः कन्दमूलफलशैवलाभ्यवहारकदर्शित
शरीरैर्वल्कलकृतकौपीनमात्रप्रच्छादनैस्तपस्त्रिभिराकीर्णमा-
श्रमपदम् । तत्र याज्ञवल्क्यो नाम कुलपतिः, तस्य जाङ्ग्यां
स्रात्वोपसृष्टुमारुच्यस्य करतले श्येनमुखात् परिभ्रष्टा मूषिका
पतिता । तां दृष्ट्वा न्यग्रोधपत्नैः स्वस्वाप्य, पुनः स्रात्वोपसृष्ट्य
च, प्रायश्चित्तादिक्रियां कृत्वा च, मूषिकां तां खतपोवलेन
तन्वयां कृत्वा समादाय स्वाश्रममाश्रित्वा । अनपत्याञ्च
जायामाह, भद्रे । गृह्यतामियं तव दुहितोत्पन्ना प्रयत्नेन

मंयङ्गनीयेति । ततस्तया मंयङ्गिता लालिता पालिता च
यावत् हादगवर्षा सञ्जज्ञे । अथ विवाहयोग्यां तां दृष्ट्वा
भर्तारमेव जायोवाच, भी भर्तः ! किमिदं नावबुध्यमे
यथास्याः स्रदुहितुर्विवाहसमयातिक्रमो भवति, असावाह,
साधूक्तम् । उक्तञ्च,

स्त्रियः पूर्वं सुरैर्भुक्ताः सोमगन्धर्ववङ्गिभिः ।

भुञ्जते मानुषाः पयात् तस्माद्दोषो न विद्यते ॥ २१० ॥

सोमस्तासां ददौ शीघ्रं गन्धर्वाः शिघ्रितां गिरम् ।

पावकः सर्वमेध्यत्वं तस्मान्निष्कल्पमाः स्त्रियः ॥ २११ ॥

असम्प्राप्तं राजा गौरी प्राप्ते रजसि रोहिणी ।

अव्यञ्जना भवेत् कन्या कुचहीना च नग्निका ॥ २१२ ॥

व्यञ्जनेस्तु समुत्पन्नैः सीमो भुङ्क्ते हि कन्यकाम् ।

पयोधराभ्यां गन्धर्वा रजस्यग्निः प्रतिष्ठितः ॥ २१३ ॥

तस्माद्दुहाद्विवाहयेत् कन्यां यावदुत्तमती भवेत् ।

विवाहयाष्टवर्षायाः कन्यायास्तु प्रथम्यते ॥ २१४ ॥

व्यञ्जनं हन्ति वै पूर्वं परं चैव पयोधरौ ।

रतिरिष्टांस्तथा लोकान् हन्याच्च पितरं रजः ॥ २१५ ॥

ऋतुमत्यां तु तिष्ठन्त्यां स्त्रेच्छादानं तु दीयते ।

तस्माद्दुहाहयेन्नभ्नां मनुः स्नायन्भुवोऽब्रवीत् ॥ २१६ ॥

पितृवैश्रानि या कन्या रजः पश्यत्वसंस्कृता ।

अविवाह्यात् सा कन्या जघन्या वृषली स्मृता ॥ २१७ ॥

त्रेष्टेभ्यः सदृशेभ्यश्च जघन्तेभ्यो रजस्रला ।

पित्रा देया विनिश्चित्य यतो दीपो न विद्यते ॥ २१८ ॥
 अतोऽहमेनां सदृशाय प्रयच्छामि नान्यस्मै । उताञ्च,
 ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलम् ।
 तयोर्विवाहः सख्यं च न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ २१९ ॥

तथाच, कुलञ्च शीलञ्च सनाथता च
 विद्या च वित्तञ्च वपुर्वयस्य ।

एतान् गुणान् समं विचिन्त्य देया
 कन्या बुधैः शेषमचिन्तनीयम् ॥ २२० ॥

तद्यद्यस्या रोचते तदा भगवन्तमादित्यमाह्वय तस्मै
 प्रयच्छामि । सा प्राह, इह को दीपः ? क्रियतामेतत् ।
 अथ मुनिना रविराहृतः । वेदमन्त्रामन्त्रणप्रभावात् तत्क्ष
 णादेवाभ्युपगम्यादित्यः प्रोवाच, भगवन् । किमहमाहृतः ?
 सोऽब्रवीत्, एषा मदीया कन्यका तिष्ठति । यद्येषा त्वां
 वृणोति तर्ह्युद्बुद्धस्तेति । एवमुक्त्वा स्रदुहितरमुवाच, पुत्रि ।
 किं तव रोचत एष भगवान् त्रैलोक्यदीपको भानुः ।
 पुत्रिकान्ब्रवीत्, तात । अतिदहनात्मकोऽयम् । नाऽमेनम-
 भिलषामि । तदस्मादन्यः प्रकृष्टतरः कथिदाह्वयताम् । अथ
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा मुनिर्भास्करमुवाच, भगवन् । त्वदधिको-
 ऽस्ति कथित् ? भास्करः प्राह, अस्ति मदप्यधिको मेघो
 येनाच्छादितोऽहमदृश्यो भवामि । अथ मुनिना मेघमप्या-
 ह्वय कन्याभिहिता, पुत्रिके । ऽस्मै त्वां प्रयच्छामि । सा प्राह,
 कथ्यवर्णोऽयं जडात्मा च । तदस्मादन्यस्य प्रधानस्य कस्य-

चिन्मां प्रयच्छ । अथ मुनिना मेघोऽपि पृष्टः । भो भो मेघ ।
 त्वदप्यधिकोऽस्ति कश्चित् ? मेघेनोक्तं, मत्तोऽप्यधिकोऽस्ति
 वायुः । वायुना हतोऽहं सहस्रधा यामि । तच्छ्रुत्वा
 मुनिना वायुराहृतः । आह च, पुत्रिके । एष वायुस्ते विवा
 हायोत्तमः प्रतिभाति, साव्रवीत् । तात । अतिचपलोऽयं
 तदस्मादप्यधिकः कथिदानीयताम् । मुनिराह, वायो । त्वत्तो-
 ऽप्यधिकोऽस्ति कश्चित् ? पवनेनोक्तं, । मत्तोऽप्यधिकोऽस्ति
 पर्वतो येन संस्तभ्य बलवानप्यहं धिये । अथ मुनिः पर्वत-
 माह्वय कन्यामुवाच । पुत्रिके ! त्वामस्मै प्रयच्छामि । मा
 प्राह, तात । कठिनात्मकोऽयं स्तब्धश्च । तदन्यस्मै देहि मां ;
 मुनिना पर्वतः पृष्टः । भो पर्वतराज । त्वदप्यधिकोऽस्ति
 कश्चित्, गिरिणीक्तं । मत्तोऽप्यधिकाः सन्ति मूषिका दे
 मच्छरीरं बलाद्दिदारयन्ति । ततो मुनिर्मूषिकमाह्वय तस्या
 अद्शयत् । आह च, पुत्रिके ! त्वामस्मै प्रयच्छामि । एष
 प्रतिभाति ते मूषराजः । सापि तं दृष्ट्वा स्वजातीय एष
 इति मन्यमाना पुलकोद्भूषितशरीरोवाच । तात । मां
 मूषिकां कृत्वास्मै प्रयच्छ । येन स्वजातिविहितं गृह-
 धर्ममनुतिष्ठामि । ततः सोऽपि स्वतपोबलेन तां मूषिकां
 कृत्वास्मै प्रादात् । अतोऽहं ब्रवीमि ।

सूर्यं भर्तारमुत्सृज्य पर्यन्तं मारुतं गिरिम् ।

स्वजातिं मूषिका प्राप्ता स्वजातिर्दुरतिक्रमा ॥ २२१ ॥

अथ रक्ताक्षवचनमनादृत्य तैः स्ववशविनागाय म

स्वदुर्गमुपनीतः । नीयमानयान्तर्लीनमवदस्य स्थिरजीवी
व्यचिन्तयत् ।

हन्यतामिति येनोक्तं स्वामिनो हितवादिना ।

सं एवैकोऽत्र सर्वेषां नीतिशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ २२२ ॥

तद्यदि तस्य वचनमकरिष्यन्नेते, ततो न स्वल्पोऽप्य-
नर्थोऽभविष्यादेतेषाम् । अथ दुर्गद्वारं प्राप्यारिमर्दनोऽब्रवीत्,
भो ! भो ! हितैषिणोऽस्य स्थिरजीविनो यथासमीहितं स्थानं
प्रयच्छत ; तद्य श्रुत्वा स्थिरजीवी व्यचिन्तयत्, मया ताव-
देतेषां बधोपायश्चिन्तनीयः, स मया मध्यस्थेन न साध्यते ।
यतो मदीयमिह्नितादिकं विचारयन्तस्तेऽपि सावधाना
भविष्यन्ति, तद्दुर्गमधिष्ठितोऽभिप्रेतं साधयामि । इति
निश्चित्योलूकपतिमाह, देव ! युक्तमिदं यत् स्वामिना प्रोक्तं,
परमहमपि नीतिज्ञस्तेहितय । यद्यप्यनुरक्तः शुचिस्तथापि
दुर्गमध्य आवासी नार्हः । तदहमत्रैव दुर्गद्वारस्थः प्रत्यहं
भवत्पादपद्मरजःपवित्रीकृततनुः सेवां करिष्यामि । तथेति
प्रतिपन्ने प्रतिदिनमुलूकपतिसेवकास्तौ प्रकाममाहारं कृत्वा
उलूकराजादेशात् प्रकष्टमांसाहारं स्थिरजीविने प्रयच्छन्ति ।
अथ कतिपयैरेवाहोभिर्गम्यूर इव स बलवान् सम्वृत्तः ।
अथ रक्ताक्षः स्थिरजीविनं पोष्यमाणं दृष्ट्वा सविष्मयो
मन्त्रिजनं राजानञ्च प्रत्याह । अहो ! मूर्खोऽयं मन्त्रिजनो
भवांश्च । इत्येवमहमयगच्छामि । उक्ताञ्च,

पूर्वं तावदहं मूर्खो द्वितीयः पाशवन्धकः ।

ततो राजा च मन्त्री च सर्व्वं वै मूर्खमण्डलम् ॥२२३॥
ते प्राहुः, कथमेतत् ? रक्षाघः कथयति,

कथा १३ ।

अस्ति कश्चिद्विद्वत् पर्व्वतैकदेशे महान् वृक्षः । तत्र च
सिन्धुकनामा कोऽपि पक्षी प्रतिवसति स्म । तस्य पुरीषे सुवर्ण-
भुत्पद्यते । अथ कदाचित् तमुद्दिश्य व्याधः कोऽपि समाययौ ।
स च पक्षी तदग्रत एव पुरीषमुत्सर्ज्ज । अथ पातसमकाल-
मेव तत् सुवर्णीभूतं दृष्ट्वा व्याधी विस्मयमगमत् । अहो !
भम, शिशुकालादारम्य शकुनिबन्धव्यसनिनोऽशीतिवर्षाणि
समभूवन् । न च कदाचिदपि पक्षिपुरीषे सुवर्णं दृष्टम् । इति
विचिन्त्य तत्र वृक्षे पाशं बबन्ध । अथासावपि पक्षी
मूर्खस्तत्रैव विश्वस्तचित्तो यथापूर्व्वमुपविष्टः । तत्कालमेव
पाशेन बद्धः । व्याधस्तु तं पाशादुन्मुञ्च्य पञ्जरके संस्थाप्य
निजावासं नीतवान् । अथ चिन्तयामास, किमनेन
सापायेन पक्षिणाह करिष्यामि ; यदि कदाचित् कोऽप्य-
मुमीदृशं ज्ञात्वा राज्ञे निवेदयिष्यति, तन्नूनं प्राणसंशयौ
मे भवेत् ; अतः स्वयमेव पक्षिणं राज्ञे निवेदयामि । इति
विचार्य्य तथैवानुष्ठितवान् । अथ राजापि तं पक्षिणं दृष्ट्वा
विकसितनयनवदनकमलः परां तुष्टिसुपागतः, प्राह चैव,
हंही ! रक्षापुरुषा ! एनं पक्षिणं यत्नेन रक्षत । अग्रनपाना-
दिकं चास्य यथेच्छं प्रयच्छत । अथ मन्त्रिणाभिहितम्,

किमनेमाश्रयेयव्याधवचनप्रत्ययमात्रपरिगृहीतेनाण्डजेन ? किं
 वादाचित् पश्चिपुरीषे सुवर्णं सम्भवति ? तन्मुच्यतां पञ्जरवन्ध-
 नादयं पक्षी । इति मन्त्रिवचनाद्राज्ञा मोचितो ऽसौ पक्षी
 उन्नतहारतीरणे समुपविश्य सुवर्णमयीं विष्टां विधाय,
 पूर्वं तावदहं मूर्ख इति श्लोकं पठित्वा यथासुखमाकाश-
 मार्गेण प्रायात् । अतोऽहं ब्रवीमि ।

पूर्वं तावदहं मूर्खो द्वितीयः पापबन्धकः ।

ततो राज्ञा च मन्त्री च सर्वं वै मूर्खमण्डलम् ॥ २२४ ॥

अथ ते पुनरपि प्रतिकूलदैवतया हितमपि रक्ताक्षवचन-
 मनादृत्य भूयस्त्वं प्रभूतमांसादिविविधाहारेण पोषयामासुः ।
 अथ रक्ताक्षः स्ववर्गमाह्वय रहः प्रोवाच, अहो ! एतावदेवा-
 म्मद्गुपतेः कुशलं दुर्गञ्च । तदुपदिष्टं मया यत् कुलर्कमोगतः
 सचिवो ऽभिधत्ते । तद्वयमन्यत् पर्वतदुर्गं सम्प्रति समा-
 त्रयामः । उक्तञ्च यतः,

अनागतं यः कुरुते स शोभते

भ शोच्यते यो न करोत्यनागतम् ।

वनेऽत्र संस्थस्य समागता जरा

द्विलस्य बाणी न कदापि मे श्रुता ॥ २२५ ॥

ते प्रोचुः, कथमेतत् ? रक्ताक्षः कथयति,

कथा १४ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे खरनखरो नाम सिंहः प्रति-
 वसति स्म । स कदाचिदितथेतद्य परिभ्रमन् क्षुत्क्षामकण्ठो
 न किञ्चिदपि सत्त्वमाससाद् । ततश्चास्तमनसमये महतीं
 गिरिगुह्यामासाद्य प्रविष्टश्चिन्तयामास । नूनमेतस्यां गुहायां
 रात्रौ केनापि सत्त्वेनागन्तव्यम् । तन्निश्चयो भूत्वा तिष्ठामि ।
 एतच्चित्रन्तरे तदस्वामी दधिपुच्छो नाम शृगालः समा-
 यातः ; स च यावत् पश्यति, तावत् सिंहपदपङ्क्तिर्गुहायां
 प्रविष्टा न च निःक्रामणं गता । ततश्चाचिन्तयत्, अहो !
 विनष्टोऽस्मि । नूनमस्यामन्तर्गतेन सिंहेन भाव्यम् । तत् किं
 करोमि ? कथं ज्ञास्यामि ? एवं विचिन्त्य द्वारस्थः फूरकस्तु-
 मारब्धः अहो विल ! अहो विल ! इत्युक्त्वा तृष्णीभूय
 भूयोऽपि तथैव प्रत्यभाषत, भोः ! किं न स्मरसि यन्मया
 त्वया सह समयो ज्ञतोऽस्ति । यन्मया वाह्यात् समागतेन
 त्व वक्तव्यः । त्वया चाहमाकारणीय इति । तद्यदि मां
 नाह्वयसि ततोऽहं द्वितीयं विलं यास्यामि । यत् पश्चान्मा-
 माह्वास्यति । अथ तच्छ्रुत्वा सिंहश्चिन्तितवान् नूनमेवा
 गुहास्य समागतस्य सदा समाह्वानं करोति । परमद्य
 मद्गयान्न किञ्चिद्ब्रूते । अथवा साध्विदमुच्यते ।

भयसन्वस्तमनसां हस्तपादादिवाः क्रियाः ।

प्रवर्तन्ते न वाणीच वैपथ्याधिकी भवेत् ॥ २२६ ॥

तदहमस्याद्धानं करोमि येन तदनुसारेण प्रविष्टोऽयं
मे भोज्यतां याति । एवं सम्प्रधार्य सिंहस्तस्याद्धानमकरोत् ।
अथ सिंहशब्देन सा गुहा प्रतिरवसम्पूर्णान्यानपि दूरस्थान-
रख्यजीवान् त्रासयामास । शृगालोऽपि पलायमान इमं
श्लोकमपठत् ।

अनागतं यः कुरुते स शोभते
स शोचते यो न करोत्यनागतम् ।
वनेऽत्र संस्यस्य समागता जरा
विलस्य वाणी न कदापि मे श्रुता ॥ २२७ ॥

तदेवं मत्वा युष्माभिर्मया सह गन्तव्यमिति । एवमभि-
धायाम्बानुयायिपरिवारानुगतो दूरदेशान्तरं रक्ताक्षी जगाम ।

अथ रक्ताक्षे गते स्थिरजीव्यतिष्ठमना व्यचिन्तयत्,
अहो ! कल्याणमस्माकमुपस्थितं यद्रक्ताक्षी गतः । यतः स
दीर्घदर्शी, एते च मूढमनसः । ततो भ्रमं सुखघाल्याः
सञ्जाताः, उक्तञ्च यतः ।

न दीर्घदर्शिनो यस्य मन्त्रिणः स्युर्महीपतेः ।

क्रमायाता ध्रुवं तस्य न चिरात् स्यात् परिचयः ॥ २२८ ॥

अथवा साध्विदमुच्यते,

मन्त्रिरूपा हि रिपवः सम्भाव्यन्ते विचक्षणैः ।

ये सन्तं नयमुत्सृज्य सेवन्ते प्रतिलोमतः ॥ २२९ ॥

एवं विचिन्त्य स्वकुलाय एकैकां वनकाष्ठिकां गुहादीप
नार्थं दिने दिने प्रक्षिपति । न च ते मूर्खा उलका विजा-

नन्ति । यदेप कुलायमस्मद्दाहाय वृद्धिं नयति । अथवा
साध्विदमुच्यते ।

अमितं कुरुते मितं मित्रं द्वेष्टि हिनस्ति च ।

शुभं विच्यशुभं पापं भद्रं देवहतो नरः ॥ २३० ॥

अथ कुलायव्याजेन दुर्गद्वारे कृते काष्ठनिचये सञ्जाते
सूर्यादयेऽन्धतां प्राप्तेपलकेषु सत्सु स्थिरजीवी शीघ्रं गत्वा
मेघवर्णमाह, स्वामिन् । दाहसाध्या कृता रिपुगुहा ।
तत् सपरिवारः समेत्यैकैकां वनकाष्ठिकां ज्वलन्तीं गृहीत्वा
गुहाद्वारेऽस्मत्कुलाये प्राक्षिप, येन सर्वे शत्रवः कुम्भीपाक-
नरकप्रायेण दुःखेन म्रियन्ते । तच्छ्रुत्वा प्रहृष्टो मेघवर्ण
आह, तात ! कथयात्मवृत्तान्तम् । चिरादद्य दृष्टोऽसि ।
स आह, वत्स ! नायं वक्तव्यस्य कालः । यतः कदाचित्
तस्य रिपोः कश्चित्प्रणिधिर्ममेहागमनं निवेदयिष्यति । तज्-
ज्ञानादन्धोऽन्यत्प्रापसरणं करिष्यति । तत् त्वर्थ्यताम् । उक्तञ्च,
शीघ्रकृत्वेषु कार्येषु विलम्बयति यो नरः ।

तत् कृत्यं देवतासास्य कोपाहिप्रन्त्यसंशयम् ॥ २३१ ॥

तथा च, यस्य यस्य हि कार्यस्य फलितस्य विशेषतः ।

क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तत्फलम् ॥ २३२ ॥

तद्गृहायातस्ते हतशत्रोः सर्वे सविस्तरं निर्वाकुलतया
कथयिष्यामि । अथासौ तद्वचनमाकर्ण्य सपरिजनं एकैकां
ज्वलन्तीं वनकाष्ठिकां चक्षुषेण गृहीत्वा तद्गुहाद्वारं प्राप्य
स्थिरजीविकुलाये प्राक्षिपत् । ततः सर्वे ते दिवान्धा रक्ता-

क्षवाक्यानि स्मरन्तो द्वारस्यावृतत्वादनिसरन्तो गुह्यामध्ये
कुम्भीपाकन्यायमापन्ना मृताश्च । एवं शत्रून् निःशेषतां नीत्वा
भूयोऽपि मेघवर्णस्तदेव न्यग्रीधपादपदुर्गं जगाम । ततः
सिंहासनस्थो भूत्वा सभामध्ये प्रमुदितमनाः स्थिरजीविनम-
पृच्छत्, तात! कथं त्वया शत्रुमध्ये गर्तनैतावत् कालो नीतः ?
तदत्र कौतुकमस्मादां वर्त्तते । तत् कथ्यताम्, वतः,

वरमग्नौ प्रदीप्ते तु प्रपातः पुखकर्मणाम् ।

न चारिजनसंसर्गो मुहूर्त्तमपि सेवितः ॥ २३३ ॥

तदाकर्ण्य स्थिरजीव्याह, भद्र! आगामिफलवाञ्छया
कष्टमपि सेवको न जानाति । उक्तञ्च यतः,

उपनतभयैर्यो यो मार्गो हितार्थकरो भवेत्

स स निपुण्या बुद्ध्या सेव्यो महान् क्षपणोऽपि वा ।

करिकरनिभौ ज्याघाताद्भौ महार्थविशारदौ

रचितवलयैः स्त्रीवद्धौ करौ हि किरीटिनः ॥ २३४ ॥

शक्तेनापि सदा नरेन्द्रविदुषा कालान्तरापेक्षिणा

वास्तव्यं खलु वाक्यवच्चविषमे क्षुद्रेऽपि पापे जने ।

दर्शिव्यग्रकरेण धूममलिनेनायासयुक्तेन च

भीमेनातिबलेन मत्स्यभवने किं नोपितं सूदवत् ॥ १३५ ॥

यदा तदा विषमपतितं साधु वा गर्हितं वा

कालापेक्षी हृदयनिहितं बुद्धिमान् कर्म कुर्यात् ।

किं गाण्डीवस्फुरगुरुघनास्फालनक्रूरपाणि-

र्नासीलीलानटनविलसन् मेखली सव्यसाची ॥ २३६ ॥

सिद्धिं प्रार्थयता जनेन विदुषा तेजो निगृह्य स्वकम्
सत्त्वोत्साहवतापि दैवविधियु स्वैर्यं प्रकार्यं क्रमात् ।
देवेन्द्रद्रविणेश्वरान्तकसमैरप्यन्वितो भ्रातृभिः ।

किं क्लिष्टः सुचिरं त्रिदण्डमवहच्छ्रीमान्न धर्म्यात्मजः ॥२३७॥
रूपाभिजनसम्पन्नौ कुन्तीपुत्री बलान्वितौ ।

गोकर्भरक्षाव्यापारे विराटप्रेथतां गतौ ॥ २३८ ॥

रूपेणाप्रतिभेन यौवनगुणैः श्रेष्ठे कुले जन्मना
कान्त्या श्रीरिव यात्र सापि विदिशां कालक्रमादागता ।
सैरिन्ध्रीति सगर्वितं युवतिभिः साक्षेपमाज्ञातया ।

द्रीपद्या ननु मत्स्यराजभवने दृष्टं किं चन्दनम् ॥२३९॥
मेघवर्णं आह, तात । असिधारान्नतमिदं मन्ये यद्-

रिणा सह संवासः । सोऽत्रवीत्, देव ! एवमेतत् । परं न
तादृग्मूर्खसमागमः क्वापि मया दृष्टः । न च महाप्रज्ञमने-
कशस्त्रेश्वप्रतिमब्धिं रक्ताक्षं विना धीमान् । यत्कारणं
तेन मदीयं यथावस्थितं चित्तं ज्ञातम् । ये पुनरन्ये मन्त्रि-
णस्ते महामूर्खा मन्त्रिमात्रव्यपदेशोपजीविनोऽतस्त्वकुशला
यैरिदमपि न ज्ञातम् । यतः,

अरितीऽभ्यागती भृत्यो दुष्टस्तत्सङ्गतत्परः ।

अपसर्ष्य स धर्मत्वान्त्रित्योद्देगी च दूषितः ॥ २४० ॥

आसने शयने याने पानभोजनवस्तुषु ।

दृष्टादृष्टप्रमत्तेषु प्रहरन्त्यरयोऽरिषु ॥ २४१ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन त्रिवर्गनिलयं बुधः ।

आत्मानमाहतो रक्षेत् प्रमादाद्धि विनश्यति ॥ २४२ ॥

साधु चेदमुच्यते,

सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः ?

दुर्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः ?

कं श्रीर्न दर्पयति ? कं न निहन्ति मृत्युः ?

क स्वीकृता न विषयाः परिपीडयन्ति ? ॥ २४३ ॥

नुब्वस्य नश्यति यशः पिशुनस्य मैत्री

नष्टक्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः ।

विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यम्

राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ २४४ ॥

तद्राजन् । असिधाराव्रतं मयाचरितमरिसंसर्गादिति,
यद्भवतोक्तं तन्मया साक्षादेवानुभूतम् । उक्तञ्च,

अपमानं पुरस्कृत्य भृशं कृत्वा तु पृष्ठतः ।

स्वार्थमभ्युदरेत् प्राज्ञः स्वार्थभ्रंशो हि मूर्खता ॥ २४५ ॥

स्कन्धेनापि वहेच्छतु कालमासाद्य बुद्धिमान् ।

महता कृष्णसर्पेण मण्डूका बहवी हताः ॥ २४६ ॥

मेघवर्णं आह, कथमेतत् ? स्थिरजीवी कथयति,

कथा १५ ।

अस्मि वरुणाद्रिसमीपे एकस्मिन् प्रदेशे परिणतवया मन्द
विषो नाम कृष्णसर्पः, स एवं चित्ते सञ्चिन्तितवान्, कथं नाम
मया सुखीपायहत्या वर्तितव्यमिति, ततो बहुमण्डक हट-

मुपगम्य धृतिपरीतमिवात्मानं दर्शितवान् । अथ तथा स्थिते तस्मिन् दकप्रान्तगतेनैकेन मण्डूकेन पृष्टः, माम् । किमद्य यथापूर्वमाहारार्थं न विहरसि ? सोऽब्रवीत्, भद्र । कुतो मे मन्दभाग्यस्याहाराभिलाषः । यत्कारणमद्य रात्रौ प्रदीप एव मयाहारार्थं विहरमानेन दृष्ट एको मण्डूकः । तद्यहणार्थं मया क्रमः सञ्चितः । सोऽपि मां दृष्ट्वा मृत्युभयेन स्वाध्याय-प्रसक्तानां ब्राह्मणानामन्तरमपक्रान्ती न विभावितो मया कापि गतः । तत्सदृशमोहितचित्तेन मया कस्यचिद्ब्राह्मणस्य सूनीर्हृदतटजलान्तःस्योऽङ्गुष्ठे दृष्टः । ततोऽसौ सपदि पञ्च त्वमुपागतः । अथ तस्य पित्रा दुःखितेनाहं शप्तः, यथा दुरात्मन् । त्वया निरपराधो मत्सुतो दृष्टः ; तदनेन दोषेण त्वं मण्डूकानां वाहनं भविष्यसि, तत्पुसादलब्ध-जीविकया वर्त्तिष्यस इति । ततोऽहं युष्माकं वाहनार्थमाज-गाम । तेन च सर्वं मण्डूकानामिदमावेदितम् । ततस्तैः प्रहृष्टमनोभिः सर्वैरेव गत्वा जलपादनाम्नो ददुरराजस्य विज्ञप्तम् । अथासावपि मन्त्रिपरिहृतोऽत्यङ्गुतमिदमिति मन्य-मानः ससम्भ्रमं हृदादुत्तीर्य मन्दविषस्य फणिनः फणप्रदेश-मधिरूढः । शेषा अपि यथाज्येष्ठं तत्पृष्ठोपरि समारुरुहुः । किं बहुना तदुपरि स्थानमप्राप्तवन्तस्तस्यानुपदं धावन्ति । मन्दविषोऽप्यात्मतुष्यर्धमनेकप्रकारगतिविशेषानदर्शयत् । अथ जलपादो लब्धतदङ्गसेस्यसुखस्तमाह,

न तथा करिणा यानं तुरगेण रथेन वा ।

नरयानेन वा यानं यथा मन्दविषेण मे ॥ २४७ ॥

अथान्येद्युर्मन्दविषम्कृद्गना मन्दं मन्दं विसर्पति । तच्च दृष्ट्वा
जलपादोऽब्रवीत्, भद्र मन्दविष । यथापूर्वं किमप्यद्य साधु
नोह्यते ? मन्दविषोऽब्रवीत्, देव । अद्याहारवैकल्यान्न मे
वोढुं शक्तिरस्ति । अथासाब्रवीत्, भद्र । भक्षय चुद्रमण्डूकान् ।
तच्छ्रुत्वा प्रहर्षितसर्वगात्रो मन्दविषः ससभ्रममब्रवीत्, ममा-
यमेव विप्रशापोऽस्ति । तत् तवानेनानुज्ञावचनेन प्रीणितो-
ऽस्मि । ततोऽसौ नैरन्तर्येण मण्डूकान् भक्षयन् कतिपयैरेवा-
होभिर्बलवान् संहत्तः । प्रहृष्टयान्तर्लीनमवहस्येदमब्रवीत्,
मण्डूका विविधां ह्येते छलपूर्वोपसाधिताः ।

कियन्त कालमचीणा भवेयुः खादिता मम ॥ २४८ ॥

जलपादोऽपि मन्दविषेण ह्यतकवचनव्यामोहितचित्तः
किमपि नावबुध्यते । अत्रान्तरेऽन्यो महाकायः कृष्णसर्पस्त-
मुद्देशं समायातः । तच्च मण्डूकैर्वाह्यमानं दृष्ट्वा विस्मयमग-
मत्, आह च, वयस्य ! यदस्माकमशनं तैर्वाह्यसे । विरुद्ध-
मेतत् । मन्दविषोऽब्रवीत्,

सर्वमेतद्विजानामि यथा वाह्योऽस्मि दर्दुरैः ।

किञ्चित् कालं प्रतीच्योऽहं घृतान्यो ब्राह्मणी यथा ॥२४९॥
सोऽब्रवीत्, कथमेतत् ? मन्दविषः कथयति,

कथा १६ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने यज्ञदत्ती नाम ब्राह्मणीः,
तस्य भार्या पुंथल्यन्यासकृतमना अजस्रं विटाय सखण्डघृतां
घृतपूरान् कृत्वा भर्तृशौरिकया प्रयच्छति ।

अथ कदाचिद्भर्ता दृष्टोक्ता च, भद्रे ! किमेतत् परि-
पश्यते ? कुत्र वाजस्रं नयसौदं ? कथय सत्यं, सा चोत्पन्न-
प्रतिभा कृतकवचनैर्भर्तारिमव्रवीत्, अस्यैव नातिदूरे
भगवत्या देव्या आयतनम् ; तत्राहमुपोषिताः सती बन्धिं
भक्ष्यविशेषांश्चापूर्वान् नयामि । अथ तस्य पश्यती गृहीत्वा
तत् सकलं देव्यायतनाभिमुखी प्रतस्थे । यत्कारणं देव्या
निवेदितेनानेन मदीयो भर्तृव्यं मंस्यते । यन्मम ब्राह्मणी
भगवत्याः कृते भक्ष्यविशेषान् नित्यमेव नयतीति । अथ
देव्यायतने गत्वा स्नानार्थं नद्यामवतीर्थं यावत् स्नानक्रियां
करोति, तावद्भर्तान्यमार्गान्तरेणागत्य देव्याः पृष्ठतोऽदृश्योऽव-
तस्थे । अथ सा ब्राह्मणी स्नात्वा देव्यायतनागत्य स्नाना-
नुलेपनमात्यधूपवल्निक्रियादिकं कृत्वा देवीं प्रणम्य व्यजिज्ञा-
त् । भगवति ! केन प्रकारेण मम भर्तृव्यो भविष्यति ?
। च्छुत्वा स्वरभेदेन देवीपृष्ठस्थितो ब्राह्मणी जगाद्, यदि
त्मजस्रं घृतपूरादिभक्ष्यं तस्मै भर्तुं प्रयच्छसि । ततः शीघ्र-
मभ्यो भविष्यति । सा तु बन्धकी कृतकवचनवद्वितमानसा
तस्मै ब्राह्मणाय तदेव नित्यं प्रददौ । अथान्येद्युर्ब्राह्मणे-

नाभिहितं, भद्रे ! नाहं सुतरां पश्यामि । तच्छ्रुत्वा चिन्तित-
मनया, देव्या प्रसादोऽयं प्राप्त इति । अथ तस्या हृदय-
वत्सलो विटस्तत्सकाशमन्वीभूतोऽयं ब्राह्मणः किं मम करिष्य-
तीति निःशङ्कः प्रतिदिनमध्येति अधान्येद्युस्तं प्रविशन्तम-
भ्यासगतं दृष्ट्वा केशैर्गृहीत्वा लगुडपाष्णीप्रभृतिप्रहारैस्ताव-
दताडयत् । यावदसौ पञ्चत्वमाप, तामपि दुष्टपत्नीं छिन्नना-
सिकां कृत्वा विससर्ज । अतोऽहं ब्रवीमि ।

सर्वमेतद्विजानामि यथा वाह्योऽस्मि दर्दुरैः ।

किञ्चित् कालं प्रतीच्योऽहं घृतान्धो ब्राह्मणो यथा ॥२५०॥

अथ मन्दविषोऽन्तर्लीनमवहस्य पुनरपि मण्डूका
विविधास्त्रादा इति तदेवाब्रवीत् । अथ जलपादस्तच्छ्रुत्वा-
सुतरां व्यग्रहृदयः किमनेनाभिहितमिति तमपृच्छत्, भद्र !
किं त्वयाभिहितम् ? इदं विरुद्धं वचः । अथासावाकारप्रच्छा-
दनार्थं न किञ्चिदित्यब्रवीत् । तथैव कृतकवचनव्यामोहि
तचित्तो जलपादस्तस्य दुष्टाभिसन्धिं नावबुध्यते । किं
बहुना, तथा तेन सर्वेऽपि भक्षिता यथा बीजमात्रमपि नाव-
शिष्टं । अतोऽहं ब्रवीमि,

स्कन्धेनापि वहेच्छत्रं कालमासाद्य बुद्धिमान् ।

मत्ता कृष्णसर्पेण मण्डूका बहवो हताः ॥२५१॥

अथ राजन् ! यथा मन्दविषेण बुद्धिबलेन मण्डूका
निहताः । तथा मयापि सर्वेऽपि वैरिण इति । साधु
चेदमुच्यते,

वने प्रज्वलितो वह्निर्दहन् मूलानि रचति ।

संमूलोन्मूलनं कुर्याद्धार्यो यो मृदुगीतलः । २५२

मेघवर्ण आह, तात । सत्यमेवैतत् । ये महात्मानो भवन्ति ते महासत्त्वा आपद्गता अपि प्रारब्धं न सर्जन्ति, उक्तञ्च यतः,

महत्त्वमेतन्नहतां नयालङ्कारधारिणाम् ।

न मुञ्चन्ति यदारब्धं कच्छेऽपि व्यसनोदये ॥ २५३ ॥

तथाच, प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः

प्रारभ्य विघ्नविहिता विरमन्ति मध्याः ।

विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः

प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति ॥ २५४ ॥

तत् कृतं निष्कण्ठकं मम राज्यं शत्रून् निःशेषतां नयता त्वया ; अथवा युक्तमेतन्नयवेदिनां । उक्तञ्च यतः,

ऋणशेष चाग्निशेषं शत्रुशेषं तथैव च, ।

व्याधिशेषञ्च निःशेषं कृत्वा प्राप्नो न सीदति ॥ २५५ ॥

सोऽब्रवीत्, देव । भाग्यवांस्त्वमेवासि यस्वारब्धं सर्वमेव संसिध्यति, तत्र केवलं शौर्यं कृत्व साधयति, किन्तु प्रज्ञया यत् क्रियते तदेव विजयाय भवति । उक्तञ्च,

शस्त्रैर्हता न हि हता रिपवो भयन्ति

प्रज्ञाहतास्तु रिपवः सहता भयन्ति ।

शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरमेकम् ।

प्रज्ञा कुमश्च विभवश्च यगय हन्ति ॥ २५६ ॥

तदेवं प्रज्ञापुरुषकाराभ्यां युक्तस्यायत्नेन कार्यसिद्धयः सम्भवन्ति ।

प्रसरति मतिः कार्यारम्भे दृढी भवति स्मृतिः ।

स्वयमुपनयनार्थान् मन्त्रो न गच्छति विप्रबन् ।

स्फुरति सफलस्तर्कचित्तं समुन्नतिमश्रुते

भवति चरतिः श्लाघ्ये कृत्ये नरस्य भविष्यतः ॥ २५७ ॥

तथाचं, नयत्यागशौर्यसम्पन्नै पुरुषे राज्यमिति, उक्तञ्च,

त्याग्नि शूरे विदुषि च संसर्गरुचिर्जनी गुणी भवति ।

गुणवति धनं धनाच्छीः श्रीमत्याज्ञा ततो राज्यम् ॥ २५८ ॥

मेघवर्ण आह, नूनं सद्यःफलानि नीतिशास्त्राणि यत्

त्वयानुकृत्ये नानुप्रविश्यारिर्मर्दनः सपरिजनी निःशेषितः,

स्थिरजीव्याह,

तीक्ष्णोपायप्राप्तिगम्योऽपि योऽर्थ

स्तस्याप्यादौ संशयः साधुयुक्तः ।

उत्तुङ्गायः सारभूती वनानाम्

मान्यभ्यर्च्यच्छिद्यते पादपेन्द्रः ॥ २५९ ॥

अथवा स्वामिन् ! किं तेनाभिहितेन यदनन्तरकाले

क्रियारहितमसुखसाध्यं वा भवति । साधु चेदमुच्यते,

अनिश्चितैरध्यवसायभीरुभिः

पदे पदे दीपशतानुदर्शिभिः ।

फलैर्विसवाद्सुपागता गिरः

प्रयान्ति लोके परिहासवस्तताम् ॥ २६० ॥

न च लघुष्वपि कर्त्तव्येषु धीमद्भिरनादरः कार्यः । यत ,

शय्यामि कर्तुमिदमल्पमयत्रसाध्यम्

अत्रादरः क इति कृत्यमुपेक्ष्यभाषाः ।

केचित् प्रमत्तमनसः परितापदुःखम्

आपत्प्रसङ्गसुलभं पुरुषाः प्रयान्ति ॥ २६१ ॥

तदद्य जितारेर्महिभोर्यथापूर्वं निद्रालाभी भविष्यति,
उच्यते चैतत् ।

निःसर्पे बद्धसर्पे वा भवने सुष्यते सुखम् ।

सदा दृष्टभुजङ्गे तु निद्रा दुःखेन लभ्यते ॥ २६२ ॥

तथाच, विस्तीर्णव्यवसायसाध्यमहतां स्निग्धोपभुक्ताशिवाम्
कार्यार्थां नयसाहसोन्नतिमतामिच्छापदारोहिणाम् ।

मानोत्सेकपराक्रमव्यसनिनः पारं न यावद्गताः

सामर्पे हृदयेऽवकाशविषयाः तावत् कथं निर्वृतिः ॥ २६३ ॥

तदवसितकार्यारम्भस्य विद्याभ्यतीव मे हृदयम् । तदि
दमधुना निहतकण्ठकं राज्यं प्रजापालनतत्परो भूत्वा
पुत्रपौत्रादिक्रमेणचलङ्घनासनश्रीधिरं भुञ्ज, अपि च ।

प्रजा न रञ्जयेद्यस्तु राजारचादिभिर्गुणैः ।

अजागलस्तनस्येव तस्य राज्यं निरर्थकम् ॥ १६४ ॥

गुणेषु रागो व्यसनेष्वनादरी

रतिः सुभृत्येषु च यस्य भूपतेः ।

चिरं स भुङ्क्ते चलचामरांशुकाम्

सितातपत्राभरणां नृपयियम् ॥ २६५ ॥

न च त्वया प्राप्तराज्योऽहमिति मत्वा श्रीमदेनात्मा

व्यंसयितव्यः, यत्कारणं चला हि राज्ञो विभूतयः ।
 वंशारोहणवद्राज्यलक्ष्मीदुरारोहा, क्षणविनिपातरता, प्रय-
 त्नशतैरपि धार्यमाणा दुर्धरा, प्रशस्ताराधिताप्यन्ते विप्रल-
 भिनी, वानरजगतिरिव विद्रतानेकचित्ता, पद्मपत्रोदकमिवा-
 घटितसंश्लेषा, पवनगतिरिवातिचपला, अनार्थसङ्गतमि-
 वास्थिरा, आशीविष इव दुरुपचारा, सम्भाभलेखेव मुहूर्त्त-
 रागा, जलबुद्बुदालीव स्वभावभङ्गुरा, शीरप्रकृतिरिव
 कृतघ्ना । स्वप्रलब्धद्रव्यरागिरिव क्षणदृष्टनष्टा । अपि च,
 यदैव राज्ये क्रियतेऽभिषेकस्तदैव बुद्धिर्व्यसनेषु योज्या ।

घटा हि राज्ञामभिषेककाले महाश्रमेवापदमुद्गिरन्ति ॥ २६६ ॥

न च कश्चिदनधिगमनीयो नामास्थ्यापदाम् । उक्तञ्च,

रामस्य व्रजनं बलेर्नियमनं पाण्डोः सुतानां वनम्

हृष्णीणां निधनं नलस्य नृपते राज्यात् परिभ्रंशनम् ।

नाट्याचार्यकमर्जुनस्य पतनं सञ्चिन्त्य लङ्केश्वरे

सर्वे कालवशाज्जनोऽत्र सहते कः कं परित्नायते ॥ २६७ ॥

क स दशरथः स्रगं भूत्वा महेन्द्रसुहृदतः

क स जलनिधेर्वलां बध्वा नृपः सगरस्तथा ।

क स करतलाज्जाती वैश्यः क सूर्यतनुर्मनुः

ननु बलवता कालेनैते प्रबध्य निमीलिताः ॥ २६८ ॥

मान्धाता क्व गतस्त्रिलोकविजयी राजा क्व सत्यव्रतः

देवानां नृपतिर्गतः क्व नहुषः सच्छास्त्रवान् केशवः ।

मन्यन्ते सरथाः सकुञ्जरवरा, शक्रासनाध्यासिनः

कालेनैव महात्मना त्वगुल्लता कालेन निर्वासिताः॥२६८॥
अपि च,

स च नृपतिस्ते सचिवास्ताः प्रमदास्तानि काननवनानि

स च ते च ताय तानि च कृतास्तदृष्टानि नष्टानि ॥२७०॥

एवं मत्तकरिकर्णचञ्चलां राज्यलक्ष्मीमवाप्य न्यायैकनिष्ठो
भृत्वोपभुङ्क्ष ।

इति श्रीविष्णुशर्मविरचिते पञ्चतन्त्रके

काकीलूकीय नाम तृतीयं तन्त्र

समाप्तम् ।

अथेदमारभ्यते लब्धप्रणाशं नाम चतुर्थं तन्त्रं, यस्याय-
भादिमः श्लोकः ।

समुत्पन्नेषु कार्येषु बुद्धिर्यस्य न हीयते ।

स एव दुर्मं तरति जलस्थो वानरो यथा ॥ १ ॥

तद्यथानुश्रूयते,

कथा १ ।

अस्ति कस्मिंश्चित्तमुद्रोपकरणे महान् जम्बूपादपः सदा
फलः ; तत्र च रक्तमुखी नाम वानरः प्रतिवसति स्म । तत्र
च तस्य तरोरधः कदाचित् करालमुखी नाम मकरः समुद्र
सलिलान्निष्कस्य सुकीमलवालुकासनाथे तीरोपान्ते न्यवि-
शत् । ततश्च रक्तमुखेन स प्रोक्तः, भो । भवान् समभ्यागती-
ऽतिथिः । तद्गच्छयतु मया दत्तान्यमृततुल्यानि जम्बूफलानि ।
उक्तञ्च, प्रियो वा यदि वा हेथ्यो मूर्खो वा यदि पण्डितः ।

वैश्वदेवान्तमापन्नः सोऽतिथिः स्वर्गसंक्रमः ॥ २ ॥

न पृच्छेच्चरणं गीतं न च विद्यां कुलं न च ।

अतिथिं वैश्वदेवान्ते श्राद्धे च मनुरब्रवीत् ॥ ३ ॥

दूरमार्गश्चमथान्तं वैश्वदेवान्तमागतम् ।

अतिथिं पूजयेद्यस्तु स याति परमां गतिम् ॥ ४ ॥

अपूजितोऽतिथिर्यस्य गृहाद्याति विनिश्चसन् ।

गच्छन्ति विमुखास्तस्य पितृभिः सह देवताः ॥ ५ ॥

एवमुक्त्वा तस्मै जम्बूफलानि ददौ । सोऽपि तानि भक्षयित्वा तेन सह चिरं गोष्ठीसुखमनुभूय भूयोऽपि स्वभवनमगात् । एवं नित्यमेव तौ वानरमकरो जम्बूच्छायास्थितौ विविधशास्त्रगोष्ठ्या कालं नयन्तौ सुखेन तिष्ठतः । सोऽपि मकरो भक्षितशेषाणि जम्बूफलानि गृहं गत्वा स्वपत्न्याः प्रयच्छति । अध्यान्यतमे दिवसे तया सह पृष्टः, नाथ ! क्वैवं विधान्यमृतकल्पानि फलानि प्राप्नोसि । स आह, भद्रे ! ममास्ति परमसुहृद्द्रक्तमुखो नाम वानरः ; स प्रीतिपूर्वमिमानि फलानि प्रयच्छति । अथ तयाभिहितम्, यः सदैवामृतप्रायाणीदृशानि फलानि भक्षयति तस्य हृदयममृतमयं भविष्यति । तद्यदि मया भार्यया ते प्रयोजनं, ततस्तस्य हृदयं मम प्रयच्छ, येन तद्भक्षयित्वा जरामरणरहिता त्वया सह भोगान् भुनज्मि । स आह, भद्रे ! मा मैवं वद । यतः स प्रतिपन्नोऽस्माकं भ्राता, अपरं फलदाता, ततो व्यापादयितुं न शक्यते । तत्त्वं जैनं मिथ्याश्रमम् । उक्तञ्च,

एका प्रसूयते माता द्वितीया वाक् प्रसूयते ।

वाग्जातमधिकं प्रोचुः सोदर्यादपि बन्धुवत् ॥ ६ ॥

अथ मकर्याह, त्वया कदाचिदपि मम वचनं नान्यथा कृतम् । तन्नूनं सा वानरी भविष्यति यतस्तस्या अनुरागतः सकलमपि दिनं तत्र गमयसि । तत्त्वं ज्ञातो मया सम्यक् । यतः, साह्लादं वचनं प्रयच्छसि न मे नो वाञ्छितं किञ्चन प्रायः प्रोच्छसिषि द्रुतं द्रुतवहज्ज्वालासमं रात्रिषु ।

कण्ठाश्लेषपरिग्रहे शिथिलता यत्रादराशुभ्यसे
तत्ते धूर्त्त ! हृदि स्थिता प्रियतमा काचिन्ममैवापरा ॥ ७ ॥

सोऽपि पत्न्याः पादोपसंग्रहं कृत्वाङ्गोपरि निधाय तस्याः
कोपकोटिमापन्नायाः पत्न्याः सुदीनमुवाच ।

मयि ते पादपतिते किङ्करत्वमुपागते ।

त्वं प्राणवल्लभेऽकस्मात् कोपने ! कोपमेथसि ॥ ८ ॥

सापि तद्वचनमाकर्ण्यशुभ्रुतमुखी तमुवाच ।

साध्वं मनोरथशतैस्तव धूर्त्त ! कान्ता

सैव स्थिता मनसि क्वचिमभावरम्या ।

अस्माकमस्ति न कथञ्चिदिहावकाश-

स्तस्मारकृतं चरणपातविडम्बनाभिः ॥ ९ ॥

अपरं सा यदि तव बल्लभा न भवति तत् किं मया
भणितेऽपि तां न व्यापादयसि । अथ यदि स वानरस्तत्
कस्तेन सह तव स्नेहः ? तत् किं बहुना, यदि तस्य हृदयं
न भक्षयामि, तन्मया प्रायोपवेशनं कृतं विद्धि । एवं तस्या-
स्तन्निश्चयं ज्ञात्वा चिन्ताव्याकुलितेहृदयः स प्रोवाच । अथवा
साध्विदमुच्यते,

वज्रलेपस्य मूर्खस्य नारीणां कर्कटस्य च ।

एको ग्रहस्तु मीनानां नीलीमद्यपयोस्तथा ॥ १० ॥

तत् किं करोमि ? कथं स मे बध्यो भवति ? इति
विचिन्त्य वानरपार्श्वमगमत् । वानरोऽपि चिरायान्तं तं
सोऽङ्गेगमवलीक्य प्रोवाच, भो मित्र ! किमद्य चिरवेलायां

समायातोऽसि ? कस्मात्काङ्क्षादं नालापयसि ? न सुभाषितानि
पठसि ? स आह, मित्र ! अहं तव भ्रातृजायया निष्ठुरतरै-
र्वाक्यैरभिहितः, भोः कृतघ्न ! मा मे त्वं स्वमुखं दर्शय
यतस्त्वं प्रतिदिनं मित्रं उपजीवसि न च तस्य पुनः प्रत्युप-
कारं गृहदर्शनमात्रिणापि न करोषि । तत्ते प्रायश्चित्तमपि
नास्ति । उक्तञ्च,

ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चोरे भग्नव्रते शठे ।

निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ ११ ॥

तत्त्वं मम देवरं गृहीत्वाद्य प्रत्युपकारार्थं गृहमानय ।
नो चेत् त्वया सह मे परलोके दर्शनम् । तदहं तयैव प्रीक्षस्तव
सकाशमागतः । तद्य तया सह त्वदर्थे कलहायतो मम
इयती वेला विलग्ना । तदागच्छ मे गृहम् । तव भ्रातृ-
पत्नी रचिततुष्का प्रगुणितवस्त्रमणिमाणिक्याद्युचिताभरणा
हारदेशवद्वन्दनमाला सोत्कण्ठा तिष्ठति । मर्कट आह,
भो मित्र ! युक्तमभिहितं मद्भ्रातृपत्न्या । उक्तञ्च,

वर्जयेत्कौलिकाकारं मित्रं प्राञ्जतरो नरः ।

आत्मनः सम्मुखं नित्यं य आकर्षति नीलुपः ॥ १२ ॥

तथा च, ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमास्थति पृच्छति ।

भुङ्क्ते भोजयते चैव पड्वियं प्रीतिमघग्गम् ॥ १२ ॥

परं वयं धनचराः ; सुषदीयश्च जनान्ते गृहं, तत्कथं
शक्यते तव गन्तुम् ? तस्मात्तामपि मे भ्रातृपत्नीनयानय
येन प्रणम्य तस्या आशीर्षादं गृह्णामि । स आह, भो मित्र !

अस्ति समुद्रान्तरे सुरस्ये पुलिनप्रदेशेऽस्मद्गृहम् । तन्मम
 पृष्ठमारूढः सुखेनाकृतभयो गच्छ । सोऽपि तच्छ्रुत्वा सान-
 न्दमाह, भद्र ! यद्येवं तत्किं विलम्बते ? त्वर्थताम् ।
 एषोऽहं तव पृष्ठमारूढः । तद्यानुष्ठिते अगाधे जलधौ गच्छन्तं
 मकरमालोक्य भयत्रस्तमना वानरः प्रोवाच । भ्रातः ! शनैः
 शनैर्गम्यताम्, जलकल्लीलैः प्लाव्यते मे शरीरम् । तदाकर्ण्य
 मकरश्चिन्तयामास । असावगाधं जलं प्राप्नो मे वशः
 सञ्जातः ; मत्पृष्ठगतस्त्रिलमात्रमपि चलितुं न शक्नोति ।
 तस्मात्कथयामि अस्य निजाभिप्रायं, येनाभीष्टदेवतास्मरणं
 करोति । आह च, मित्र ! त्वं मया बधाय समानीतो भार्या-
 वाक्येन विश्वास्य, तत् स्मर्यतामभीष्टदेवता । स आह, भ्रातः !
 किं मया तस्यास्तवापि चापहृतं येन मे बधोपायश्चिन्तितः ।
 मकर आह, भो ! तस्यास्तावत्तव हृदयस्यासृतमयफल-
 रसास्वादनमृष्टस्य भक्षणे दीहदः सञ्जातः । तेनैतदनुष्ठि-
 तम् । प्रत्युत्पन्नमतिर्वागर आह, भद्र ! यद्येवं तत्किं त्वया
 मम तत्रैव न व्याहृतं ? येन स्रष्टव्यं जम्बूकीटरे सदैव मया
 सुगुप्तं कृतम् ; तद्भ्रातृपत्न्या अपेयामि । त्वयाहं शून्य-
 हृदयोऽत्र कस्मादानीतः ? तदाकर्ण्य मकरः सानन्दमाह,
 भद्र ! यद्येवं तदर्पय मे हृदयं येन सा दुष्टपत्नी तद्गच्छित्वा-
 नशनादुत्तिष्ठति । अहं त्वां तमेव जम्बूपादपं प्रापयामि ।
 एवमुक्त्वा निवर्त्य जम्बूतलमगात् । वानरोऽपि कथमपि
 जल्पितविविधदेवतीपचारपूजस्त्रीरमासादितवान् ततश्च दीर्घ-

तरच्चङ्गमणेन तमेव जम्बूपादपमारूढश्चिन्तयामास, अही !
लब्धास्तावत् प्राणाः । अथवा साध्विदमुच्यते,

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्तेऽपि न विश्वसेत् ।

विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निरुन्तति ॥ १४ ॥

तन्ममैतदद्य पुनर्जन्मदिनमिव सञ्जातम् । इति चिन्त-
यानं मकर आह, भो मित्र ! अर्पय तद्दृढयं यथा ते भ्रातृ-
पत्नी भक्षयित्वा नशनादुत्तिष्ठति । अथ विहस्य निर्भर्त्सयन्
वानरस्तमाह, धिग्धिग्मूर्ख ! विश्वासघातक ! किं कस्य-
चिद्दृढयहयं भवति ? तदाशु गम्यताम्, जम्बूवृक्षस्याधस्तात्
भूयोऽपि त्वयात्रागन्तव्यम्, उक्तञ्च यतः,

सकृद्दृष्टञ्च यो मित्रं पुनः सन्धातुमिच्छति ।

स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ १५ ॥

तत् श्रुत्वा मकरः सविलक्षं चिन्तितवान्, अही ! मया-
तिमूढेन किमस्य स्वचित्ताभिप्रायो निवेदितः ; तद्यद्यसौ
पुनरपि कथञ्चिद्विश्वासं गच्छति तद्भूयोऽपि विश्वासयामि ।
आह च, मित्र ! हास्येन मया तेऽभिप्रायो लब्धः । तस्या न
किञ्चित्तत्र हृदयेन प्रयोजनम् । तदागच्छ प्राघूर्णवान्यायेना-
स्मद्गृहम् । तव भ्रातृपत्नी सोत्कण्ठा वर्त्तते । वानर आह,
भो दुष्ट ! गम्यताम्, अधुना नाहमागमिष्यामि । उक्तञ्च,

बुभुक्षितः किं न करोति पापम्

क्षीणा जना निष्करुणा भवन्ति ।

आख्याहि भद्रे ! प्रियनर्शनस्य

न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम् ॥ १६ ॥

मकर आह, कथमेतत् ? स आह,

कथा २ ।

अस्ति कश्चिञ्चित्कूपे गङ्गदत्तो नाम मण्डूकराजः प्रति-
वसति स्म । स कदाचिद्दायादैरुद्देजितोऽरघुघटीमारुह्य
निष्क्रान्तः । अथ तेन चिन्तितम्, यत् कथं तेषां दाया-
दानां मया प्रत्यपकारः कर्त्तव्यः । उक्तञ्च,

आपदि येनापकृतं येन च हसितं दशासु त्रिपमासु ।

अपकृत्य तयोरुभयोः पुनरपि जातं नरं मन्थे ॥ १७ ॥

एवं चिन्तयन् विले प्रविशन्तं कृष्णसर्पमपश्यत् । तं दृष्ट्वा
भूयोऽप्यचिन्तयत्, यदेनं तत्र कूपे नीत्वा सकलदायादानां
मुच्छदं करोमि । उक्तञ्च,

शत्रुभिर्योजयेच्छत्रुं बलिना बलवत्तरम् ।

स्वकार्याय यतो न स्यात्काचित्पीडात्र तत्क्षये ॥ १८ ॥

तथाच, शत्रुमुन्मूलयेत्प्राज्ञस्तीक्ष्णं तीक्ष्णेन शत्रुणा ।

व्यथाकरं सुखार्थाय कण्टकेनेव कण्टकम् ॥ १९ ॥

एवं स विभाव्य विलहारं गत्वा तमाहृतवान्, एह्येहि
प्रियदर्शन ! एहि, तच्छ्रुत्वा सर्पचिन्तयामास । य एष मामा-
ह्वयति, स स्वजातीयो न भवति यतो नैषा सर्पवाणी ।
अन्येन केनापि सह मम मत्स्यलोके सन्धानं नास्ति । तदत्रैव
दुर्गे स्थितस्तावदेभि कोऽयं भविष्यति उक्तञ्च,

मिति । सर्प आह, भो गण्डदत्त ! न सम्यगभिहितं त्वया ।
 कथमहं तत्र गच्छामि । भदीयविलदुर्गमन्धेन रुद्धं भवि-
 थति । तस्मादत्रस्थस्य मे मण्डूकमेकैकं स्ववर्गीयं प्रयच्छ,
 नो चेत्सर्वानपि भक्षयिष्यामीति । तच्छ्रुत्वा गण्डदत्तो
 व्याकुलमना व्यचिन्तयत् । अहो ! किमेतन्मया कृतं सर्पमान-
 यता, तद्यदि निषेधयिष्यामि तत्सर्वानपि भक्षयिष्यति ।
 अथवा युक्तमुच्यते ।

योऽमितं कुरुते मित्रं वीर्याभ्यधिकमात्मनः ।

स करोति न सन्देहः स्वयं हि विषभक्षणम् ॥ २५ ॥

तत्प्रयच्छाम्यस्यैकं दिनं प्रति सुहृदम् । उक्तञ्च,

सर्वस्वहरणे युक्तं शत्रुं बुद्धियुता नराः ।

तोषयन्त्यल्पदानेन वाडवं सागरो यथा ॥ २६ ॥

तथा च, यो दुर्बलोऽणूनपि याच्यमानो

बलीयसा यच्छति नैव साम्ना ।

प्रयच्छति नैव च दर्शमानम्

खारी स चूर्णस्य पुनर्देदाति ॥ २७ ॥

तथाच, सर्वनाशे समुत्पन्ने अर्द्धं त्यजति पण्डितः ।

अर्द्धेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो हि दुस्तरः ॥ २८ ॥

न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान् नरः ।

एतदेव हि पाण्डित्यं यत् स्वल्पात् भूरिरक्षणम् ॥ २९ ॥

एव निश्चित्य नित्यमेकैकमादिशति । सोऽपि तं भक्ष-

यित्वा तस्य परोक्षेऽन्यानपि भक्षयति । अथवा साध्विदमुच्यते,

यथा हि मलिनैर्वस्त्रैर्यत्र तत्रोपविश्यते ।

एवं चलितवित्तस्तुवित्तशेषं न रक्षति ॥ ३० ॥

अथान्यदिने तेनापरान् मण्डूकान् भक्षयित्वा गङ्गदत्तसुतो यमुनादत्तो भक्षितः । तं भक्षितं मत्वा गङ्गदत्तस्तारस्वरेण धिग्धिक् प्रलापपरः कथञ्चिदपि न विरराम । ततः स्वपत्न्याभिहितः ।

किं क्रन्दसि दुराक्रन्द ! स्वपक्षक्षयकारक ! ।

स्वपक्षस्य क्षये जाते को न स्वाता भविष्यति ? ॥ ३१ ॥

तदद्यापि चिन्तयतामात्मनो निष्क्रमणमस्य बधोपायश्च । अथ गच्छता कालेन सकलमपि कवलितं मण्डूककुलम् । केवलमेको गङ्गदत्तस्तिष्ठति । ततः प्रियदर्शनेन भण्डितम्, भो गङ्गदत्त ! बुभुक्षितोऽहम्, निःशेषिताः सर्वे मण्डूकाः । तदीयतां मे किञ्चिद्भोजनं यतोऽहं त्वयात्रानौतः । स आह, भो मित्र ! न त्वयात्र विषये मयावस्थितेन कापि चिन्ता कार्या, तद्यदि मां प्रिययसि ततोऽन्यकूपस्थानपि मण्डूकान् विश्वास्यान्वानयामि । स आह, मम तावत्त्वमभक्ष्यो भ्रातृस्थाने, तद्यद्येवं करोषि तत्साम्प्रतं पितृस्थाने भवसि, तदेवं क्रियतामिति । सोऽपि तदाकर्णारघट्टवाटिकामाश्रित्य विविधदेवतोपकल्पितपूजोपयाचितोऽस्मात्कूपादिनिष्क्रान्तः । प्रियदर्शनीऽपि तदाकाङ्क्षया तत्रस्थः प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति । अथ चिरादनागते गङ्गदत्ते प्रियदर्शनीऽन्यकोटरनिवासिनीं गोधामुवाच, भद्रे ! क्रियतां स्तोकं

यस्य न जायते शीलं न कुलं न च संशयः ।

न तेन सङ्गतिं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ २० ॥

कदाचित्कोऽपि मन्त्रवाद्यौषधचतुरो वां मामाह्वय बन्धवे
क्षिपति । अथवा कश्चित्पुरुषो वैरमायित्य कस्यचिद्दक्षणां
मामाह्वयति । आह च, भोः ! को भवान् ? स आह, अहं
गङ्गदत्तो नाम मण्डूकाधिपतिस्त्वत्सकाशे मैत्रार्थमभ्यागतः ।
तच्छ्रुत्वा सर्प आह, भो ! अश्वहेयमेतद्यत्तृणानां वङ्गिना
सह सङ्गमः । उक्तञ्च,

यो यस्य जायते बन्धः स स्वप्नेऽपि कथञ्चन ।

न तत्क्षमीपमभ्येति तत्किमेवं प्रजल्पसि ॥ २१ ॥

गङ्गदत्त आह, भोः । सत्यमेतत् । स्वभाववैरी त्वमस्मा-
कम् । परं परपरिभवात्प्राप्नोऽहं ते सकाशम् । उक्तञ्च,
सर्वनाशे च सञ्जाते प्राणानामपि संशये ।

अपि शत्रुं प्रणम्यापि रक्षेत्प्राणधनानि च ॥ २२ ॥

सर्प आह, कथय कस्मात्ते परिभवः ? स आह, दायादेभ्यः ।
सोऽप्याह, क्व त आश्रयो वाप्यां कूपे तडागे हृदे वा तत्कथय
स्वाश्रयम् ? तेनोक्तम्, पाषाणचयनिबद्धे कूपे । सर्प आह, अहो !
अपदा वयं, तन्नास्ति तत्र मे प्रवेशः, प्रविष्टस्य च स्थानं नास्ति,
यत्र स्थितस्तव दायादान्ब्यापादयामि । तद्गम्यताम् । उक्तञ्च,

यच्छक्यं असितुं शस्यं शस्तं धरिणमेव यत् ।

हितञ्च परिणामे यत्सदाद्यं भूतिमिच्छता ॥ २३ ॥

गङ्गदत्त आह, भोः । समागच्छ त्वम् । अहं सुखी

पायेन तत्र तव प्रवेशं कारयिष्यामि । तथा तस्य मध्ये जलो-
पास्ते रम्यतरं कोटरमस्ति ; तत्र स्थितस्त्वं लीलया दाया-
दान् व्यापादयिष्यसि । तच्छ्रुत्वा सर्पौ व्यचिन्तयत्, अहं
तावत्परिणतवयाः, कदाचित्कथञ्चिन्मूपकमेकं प्राप्नोमि ।
तत्सुखावहो जीवनोपायोऽयमनेन कुलाङ्गारेण मे दर्शितः ।
तद्गत्वा ताम्मण्डूकान् भक्षयामीति । अथवा साध्विदमुच्यते,
यौ हि प्राणपरिचीणः सहायपरिवर्जितः ।

स हि सर्व्वसुखोपायां वृत्तिमाचरयेद्बुधः ॥ २४ ॥

एवं विचिन्त्य तमाह, भो गङ्गदत्त ! यद्येवं तदग्रे भव
येन तत्र गच्छावः । *गङ्गदत्त आह, भोः प्रियदर्शन ! अहं
त्वां सुखोपायेन तत्र नेष्यामि स्थानञ्च दर्शयिष्यामि । परं
त्वयास्मत्परिजनो रक्षणीयः । केवलं यानहं तव दर्शयि-
ष्यामि त एव भक्षणीया इति । सर्प आह, साम्प्रतं त्वं
मे मित्रं जातम् । तत्र भेतव्यम्, तव वचनेन भक्षणी-
यास्ते दायादाः । एवमुक्त्वा विलान्निष्क्रम्य तमालिङ्गं च
तेनैव सह प्रस्थितः । अथ कूपमासाधारघट्टघाटिका-
मार्गेण सर्पस्तेनात्मना खालयं नीतः । ततश्च गङ्गदत्तेन
कृष्णसर्पं कोटरे धृत्वा दर्शितास्ते दायादाः । ते च तेन
गनैः गनैर्भक्षिताः । अथ मण्डूकाभावे सर्पेणाभिहितम् ।
भद्र ! निःशेषितास्ते रिपवस्तत्प्रयच्छान्यन्ते किञ्चिज्जीवनं,
यतोऽहं त्वयातानीतः । गङ्गदत्त आह, भद्र ! कृतं त्वया
मित्रकृत्यम् ; तस्मात्प्रतमनेनैव घाटिकायन्त्रमार्गेण गम्यता-

साहाय्यम् । यतश्चिरपरिचितस्ते गङ्गदत्तः ; तद्भवा
 तत्सकाशं कुत्रचित् जलाशये अन्विष्य मम सन्देशं कथय ।
 येनागम्यतामिकाकिनापि भवता द्रुततरं, यद्यन्वे मण्डूका
 नागच्छन्ति । अहं त्वया विना नात्र वस्तुं शक्नोमि । तथा
 यद्यहं तव विरुद्धमाचरामि तत्सुकृतमन्तरे मया विधृतम् ।
 गोधापि तद्वचनाद्गङ्गदत्तं द्रुततरमन्विष्याह, भद्र गङ्गदत्त !
 स तव सुहृत्प्रियदर्शनस्तव मार्गं समीक्षमाणस्तिष्ठति ।
 तच्छीघ्रं गम्यतामिति । अपरञ्च तेन तव विरूपकरणे सुकृत-
 मन्तरे धृतम् । तन्निःशङ्केन मनसा समागम्यताम् । तदाकर्ण्य
 गङ्गदत्त आह,

बुमुच्यतः किं न करोति पापं

चीषा नरा निष्करुणा भवन्ति ।

आख्यां हि भद्रे । प्रियदर्शनस्य

न गङ्गदत्तः पुनरेति कूपम् ॥ ३२ ॥

एवमुक्त्वा स तां विसर्जयामास ।

तद्गो दुष्टजलचर । अहमपि गङ्गदत्त इव त्वदृग्गृहे न
 कथञ्चिदपि यास्यामि । तच्छ्रुत्वा मकर आह, भो मित्र !
 नैतद्युज्यते ते कर्तुम् । सर्व्वथैव मे कृतघ्नतादोषमपनय मद-
 गृहागमनेन । अथवात्वाहमनशनात्प्राणत्यागं तवीपरि करि-
 ष्यामि । घानर आह, मूढ़ ! किमहं लब्धकर्णो मूर्खो ? दृष्ट्वा-
 पायेऽपि स्वयमेव तत्रैव गत्वात्मानं व्यापादयामि ।

आगतश्च गतश्चैव दृष्ट्वा सिंहेपराकमम् ।

अकर्णहृदयो मूर्खो यो गत्वा पुनरागतः । ३३ ।

मकर आह, भद्र ! स को लम्बकर्णः ? कथं दृष्टापायो-
ऽपि मृतः ? तन्मे निवेद्यताम् । वानर आह,

कथा ३ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे करालकेशरी नाम सिंहः प्रति-
वसति स्म; तस्य च धूसरको नाम शृगालः सदैवानुयायी
परिचारकोऽस्ति । अथ कदाचित्तस्य हस्तिना सह युद्ध-
मानस्य शरीरे गुरुतराः प्रहाराः सञ्जाता यैः पदमेकमपि
चलितुं न शक्नोति तस्याचलनाच्च धूसरकः चुत्चामकण्ठो
दौर्बल्यं गतः । अन्यस्मिन्नहनि तमवीचत्, स्वामिन् ।
बुभुक्षया पीडितोऽहं, पदात्पदमपि चलितुं न शक्नोमि ।
तत्कथं ते शूयूपां करोमि । सिंह आह, भो ! गच्छान्वेष्य
किञ्चित् सत्त्वं, येनेमामवस्थां गतोऽपि व्यापादयामि । तदा-
कर्णं शृगालोऽन्वेषयन् कञ्चित्समीपवर्तिनं ग्राममासादितवान् ।
तत्र लम्बकर्णो नाम गर्दभस्तडागोपान्ते प्रविरलदूर्वाङ्कुरान्-
कच्छादास्वादयन् दृष्टः । ततश्च समीपवर्तिना भूत्वा तेनाभि-
हितः, माम् ! नमस्कारोऽयं मदीयः सम्भाव्यताम् । चिरा-
दृष्टोऽसि । तत्कथय तत्किमेवं दुर्बलतां गतः । स आह,
भो भगिनीपुत्र ! किं कथयामि, रजकोऽतिनिर्दयोऽति-
भारेण मां पीडयति, घासमुष्टिमपि न प्रयच्छति । केवलं
दूर्वाङ्कुरान्मूलिमिश्रितान् भक्षयामि । तत्कुतो मे शरीरे

पुष्टिः ? । शृगाल आह, माम् ! यद्येवं तदस्ति मरकतसद-
 शशष्पप्रायो नदीसनाथो रमणीयतरः प्रदेशः । तत्रागत्य
 मया सह सुभाषितगोष्ठीसुखमनुभवन् तिष्ठ । लम्बकर्ण
 आह, भो भगिनीसुत ! युक्तमुक्तं भवता । परं वयं ग्राम्याः
 पशवोऽरण्यचारिणां बध्वास्तत्किं तेन भव्यप्रदेशेन ? शृगाल
 आह, माम् ! मैवं वद, मद्भुजपञ्जरपरिरक्षितः स देशः ।
 तत्रास्ति कश्चिदपरस्य तत्र प्रवेशः । परमनेनैव दीपेण रजक-
 कदर्थितास्तत्र तिस्रो रासभ्योऽनाथाः सन्ति । ताद्य पुष्टि-
 मापन्ना यौवनोत्कटा इदं माम्बुचुः, यदि त्वमस्माकं सत्यो
 मातुलस्तदा किञ्चिद्भ्रामान्तरं गत्वास्मद्योग्यं कश्चित्पति-
 मानय । तदर्थं त्वामहं तत्र नयामि । अथ शृगालवचनानि
 श्रुत्वा कामपीडिताङ्गस्तमवोचत्, भद्र ! यद्येवं तदग्रे भव,
 येनागच्छामि । अथवा साध्विदमुच्यते ।

नामृतं न विषं किञ्चिदेकां सुक्ता नितम्बिनीम् ।

यस्याः सङ्गेन जीव्येत म्रियते च वियोगतः ॥ ३४ ॥

तथाच, यासां नाम्नापि कामः स्यात्सङ्गमं दर्शनं विना ।

तासां दृक् सङ्गमं प्राप्य यन्न द्रवति कौतुकम् ॥ ३५ ॥

तथानुष्ठिते शृगालेन सह सिंहान्तिकमागतः । सिंही-
 ऽपि व्यथाकुलितस्तं दृष्ट्वा यावत्समुत्तिष्ठति, तावद्रासभः
 पलायितुमारब्धवान् । अथ तस्य पलायमानस्य सिंहेन तलप्र-
 हारो दत्तः । स च मन्दभाग्यस्य व्यवसाय इय व्यर्थतां गतः ।
 अत्रान्तरे शृगालः कोपाविष्टस्तमुवाच, भोः ! किमेषं विधः

प्रहारस्ते ? यद्भ्रमोऽपि तव पुरतो बलाद्गच्छति । तत्कथं
 गजेन सह युद्धं करिष्यसि ? तद्दृष्टं ते बलम् । अथ विलक्ष-
 म्भितं सिंह आह, भोः ! किमहं करोमि । मया न क्रमः
 सञ्जीकृत आसीत् । अन्यथा गजोऽपि मत्क्रमाक्रान्तो न गच्छति
 शृगाल आह, अद्याप्येकवारं तवान्तिके तमानिष्यामि ।
 परं त्वया सञ्जीकृतक्रमेण स्यातव्यम् । सिंह आह, भद्र ।
 यो मां प्रत्यक्षं दृष्ट्वा गतः स पुनः कथमत्रागमिष्यति ।
 तदन्यत्किमपि सत्त्वमन्विष्यताम् । शृगाल आह, किं तवानेन
 व्यापारेण ? त्वं केवलं सञ्जितक्रमस्तिष्ठ । तथानुष्ठिते शृगालो-
 ऽपि यावद्रासभमार्गेण गच्छति, तावत्तत्रैव स्थाने चरन् दृष्टः ।
 अथ शृगालं दृष्ट्वा रासभः प्राह, भो भगिनीसुत ! शोभ-
 नस्थाने त्वयाहं नीतः ; द्राङ्मृत्युवशं गतः । तत्कथय किं
 तत्सत्त्वं, यस्यातिरौद्रवज्रसदृशकरप्रहारादहं मुक्तः । तच्छ्रुत्वा
 प्रहसन् शृगाल आह, भद्र ! रासभी त्वामायान्तं दृष्ट्वा सानु-
 रागालिङ्गितुं समुत्थिता । त्वं च कातरत्वान्नष्टः । सा पुनर्न
 शक्ता त्वां विना स्यातुम् । तथा तु नश्यतस्तेऽवलम्बनार्थं
 हस्तः क्षिप्तो नान्यकारणेन, तदागच्छ, सा त्वत्कृते प्रायो-
 पवेशना उपविष्टा तिष्ठति । एतद्ददति, यत्तन्वर्कणो यदि
 मे भर्त्ता न भवति, तद्दहमग्नौ जले वा प्रविशामि, पुनस्तस्य
 विद्योगं सोढुं न शक्नोमि । तत्प्रसादं कृत्वा तत्रागम्यता-
 मिति । नो चेत्तव स्त्रोहत्वा भविष्यति । अपरं भगवान्
 कामः कोपं तव करिष्यति । उक्तञ्च,

स्त्रीमुद्रां मकारध्वजस्य जयिनीं सर्वार्थसम्पत्करीं

ये सूद्राः प्रविहाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्वेषिणः ।

ते तेनैव निहत्य निर्दयतरं नग्नीकृता मुण्डिताः

केचिद्रक्तपटीकृताश्च जटिलाः कापालिकाद्यापरे ॥ ३६ ॥

अथासौ तद्वचनं श्रद्धेयतया श्रुत्वा भूयोऽपि तेन सह
प्रस्थितः । अथवा साध्विदमुच्यते ।

जानन्नपि नरो दैवात्प्रकरोति विगर्हितम् ।

कर्म किं कस्यचिह्नोके गर्हितं रोचते कथम् ॥ ३७ ॥

अत्रान्तरे सज्जितक्रमेण सिंहेन स लम्बकर्णो व्यापादितः ।

ततस्तं हत्वा शृगालं रक्षपालं निरूप्य स्वयं स्नानार्थं नद्यां
गतः । शृगालेनापि लोख्योसुक्यात्तस्य कर्णहृदयं भक्षि-

तम् । अत्रान्तरे सिंही यावत्स्नात्वा कृतदेवार्चनः प्रतर्पित-
पितृगणः समायाति तावत्कर्णहृदयरहितो रामभस्तिष्ठति ।

तं दृष्ट्वा कोपपरीतात्मा सिंहः शृगालमाह, पाप । किमिद-
मनुचितं कर्म समाचरितं ? यत् कर्णहृदयभक्षणेनायमु-

च्छिष्टतां नीतः । शृगालः सविनयमाह । स्वामिन् । मा
मैवं वद । यत्कर्णहृदयरहितोऽयं रामभ आसीत् । तेने-

हागत्य त्वामवलोक्य भूयोऽप्यागतः अथ तद्वचनं श्रद्धेयं श्रुत्वा
सिंहस्तेनैव सह संविभज्य निःशङ्कितमनास्तं भक्षितवान् ।

अतोऽहं ब्रवीमि ।

आगतस्य गतश्चैव दृष्ट्वा सिंहपराक्रमम् ।

अकर्णहृदयो मूर्खो यो श्रुत्वा पुनरागतः ॥ ३८ ॥

तन्मुखं ! कपटं कृतं त्वया । परं युधिष्ठिरेणेव सत्यवच-
नेन विनाशितम् । अथवा साध्विदमुच्यते ।

स्वार्थमुत्सृज्य यो दम्भी सत्यं ब्रूते स मन्दधीः ।

स स्वार्थाद्भ्रश्यते नूनं युधिष्ठिर इवापरः ॥ ३८ ॥

मकर आह, कथमेतत् ? स आह,

कथा ४ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कुम्भकारः प्रतिवसति स्म ; स कदा-
चित्प्रमादाद्वर्द्धभग्नघटकपर्परतीक्ष्णाग्रस्योपरि महता वेगेन
धावन् पतितः । ततः कर्परकोट्या पाटितललाटो रुधिर-
झावितनुः कृच्छ्रादुत्थाय स्वाश्रयं गतः । ततश्चापथ्यसेवनात्
प्रहारस्तस्य करालतां गतः कृच्छ्रेण नीरीग्यतां नीतः । अथ
कदाचिद्दार्भिर्घपीडिते देशे स कुम्भकारः क्षुत्क्षामकण्ठः
कैथिद्राजसेवकैः सह देशान्तरं गत्वा कस्यापि राज्ञः सेवकी
बभूव । सोऽपि राजा तस्य ललाटे विकरालं प्रहारचतं दृष्ट्वा
चिन्तयामास, यद्द्वीरः पुरुषः कश्चिदयम् । नूनं तेन ललाटपट्टे
सम्मुखप्रहारः । अतस्तं सम्मानादिभिः सर्वेषां राजपुत्राणां
सकाशाद्विशेषप्रसादेन पश्यति । तेऽपि राजपुत्रास्तस्य तं
प्रसादातिरेकं पश्यन्तः परमेष्ठ्याधर्मं वहन्ती राजभवान्न
किञ्चिद्दूचुः । अथान्यस्मिन्नहनि तस्य भूपतेर्वीरसम्भावनायां
क्रियमाणयां विग्रहे समुपस्थिते प्रकल्पमानेषु गजेषु
सन्नद्यमानेषु वाजिषु शोभेषु मनुषीक्रियमाणेषु तेन भूमजा

स कुम्भकारः प्रस्तावानुगतं पृष्टो निर्व्यञ्जने । भो राजपुत्र !
 दिं तं नाम ? का च जातिः ? कस्मिन् संग्रामे प्रहारोऽयं
 ते ललाटे लग्नः । स आह, देव ! नायं शस्त्रप्रहारः । युधि-
 ठिराभिधः कुलालोऽहं प्रकृत्या, मद्भ्रहेऽनेककर्पराण्यासन् ।
 अथ कदाचिन्मद्यपानं कृत्वा निर्गतः प्रधावन् कर्परोपरि
 पतितः । तस्य प्रहारविकारोऽयं मे ललाट एवं विकरालतां
 गतः । तदाकर्ण्य राजा सग्रीहमाह, अहो ! वञ्चितोऽहं
 राजपुत्रानुकारिणानेन कुलालेन । तद्दीयतां, द्रागेतस्य
 चन्द्रार्धः । तथानुष्ठिते कुम्भकार आह, मा मैवं कुरु । पश्य
 मे रणे हस्तलाघवम् । राजा प्राह, भोः सर्वगुणसम्पन्नो
 भवान् । तथापि गम्यताम् । उक्तञ्च,

शूरय कृतविद्यय दर्शनीयोऽसि पुत्रक ।

यस्मिन् कुले त्वमुत्पन्नो गजस्तत्र न हन्यते । ४० ॥

कुलाल आह, कथमेतत् ? राजा कथयति,

कथा ५ ।

[. ८

अस्ति कस्मिंश्चिन्नोड्डेशे सिंहदम्पती प्रतिवसतः स्म ;
 अथ सिंही पुत्रद्वयमजीजनत् । सिंहीऽपि नित्यमेव शृगान्
 व्यापाद्य सिंहे ददाति, अथान्यस्मिन्नहनि तेन किमपि
 नासादितम् । वने भ्रमतोऽपि तस्य रविरस्तं गतः । अथ
 तेन स्वगृहमागच्छता शृगालशिशुः प्राप्तः । स च बाल-
 कोऽयमित्यवधार्य यत्नेन दंष्ट्रामध्यगतं कृत्वा सिंहा जीव-

न्तमेव समर्पितवान् । ततः सिंहाभिहितं, भोः कान्त !
त्वयानीतं किञ्चिदस्माकं भोजनम् ? सिंह आह, प्रिये ।
मयाद्यैनं शृगालशिशुं परित्यज्य न किञ्चित् सत्त्वमासादितम् ।
स च बालोऽयमिति मत्वा न व्यापादितो विशेषात् स्वजा-
तीयश्च । उक्तञ्च यतः ।

स्त्रीविप्रलिङ्गिबालेषु प्रहर्त्तव्यं न कर्हिचित् ।

प्राणत्यागेऽपि सञ्जाते विश्वस्तेषु विशेषतः ॥ ४१ ॥

इदानीं त्वमेनं भक्षयित्वा पथं कुरु । प्रभातेऽन्यत्
किञ्चिदुपार्जयिष्यामि । सा प्राह, भो कान्त । त्वया बालको-
ऽयं विचिन्त्य न हतः । तत् कथमेनमहं स्त्रीदरार्थं विनाश-
यामि । उक्तञ्च,

अकृत्यं नैव कर्त्तव्यं प्राणत्यागेऽपि संस्थिते ।

न च कृत्यं परित्याज्यं धर्म एव सनातनः ॥ ४२ ॥

तस्मान्ममायं तृतीयः पुत्रो भविष्यति । इत्येवमुक्त्वा
तमपि स्वस्तनचीरेण परां पुष्टिमनयत् । एवं ते त्रयोऽपि
शिगवः परस्परमज्ञातजातिविशेषा एकाचारविहारा बाल्य-
समयं निर्वाहयन्ति । अथ कदाचित् तत्रवने स्वमन्त्र-
रख्यगजः समायातः । तं दृष्ट्वा तौ सिंहसुतौ द्वावपि कुपि-
ताननौ तं प्रति प्रचलितौ यावत्, तावत् तेन शृगालसुते-
नाभिहितं, अहो ! मज्जोऽयं युष्मत्कुलग्रुः, तत्र गन्तव्यमेत-
स्याभिमुखम् । एवमुक्त्वा गृह प्रधावितः । तावपि ज्येष्ठबान्धव
भङ्गान्निरुत्साहतां गतौ । अथवा साध्विदमुच्यते ।

एकेनापि सुधीरेण सोत्साहेन रणं प्रति ।

सोत्साहं जायते सैन्यं भग्ने भङ्गमवाप्नुयात् । ४३ ॥

तथा च, अत एव हि वाञ्छन्ति भूपा योधान् महाबलान् ।

शूरान् वीरान् कृतोत्साहान् वर्ज्जयन्ति च कातरान् ॥ ४४ ॥

अथ तौ द्वावपि गृहं प्राप्य पित्वोरग्रतो विहसन्तौ ज्येष्ठ
भ्रातृचेष्टितमूचतुः । यथा गजं दृष्ट्वा दूरतोऽपि नष्टः ।

सोऽपि तदाकर्ण्य कोपाविष्टमनाः प्रस्फुरिताधरपल्लवस्ताम्ब्र-
लोचनस्त्रिशिखां भृकुटिं कृत्वा तौ निर्भर्त्सयन् परुषतर-

वचनान्युवाच । ततः सिंघैकान्ते नीत्वा प्रबोधितोऽसौ । वत्स !

मैवं कदाचिज्जल्प । भवदीयलघुभ्रातरावेती । अथासौ

प्रभूतकोपाविष्टस्तामुवाच, किमहमेताभ्यां शौर्येण रूपेण

विद्याभ्यासेन कौशलेन वा हीनः ? येन मामुपहसतः ।

तन्मयावश्यमेतौ व्यापादनीयौ । तदाकर्ण्य सिंही तस्य

जीवितमिच्छन्त्यन्तर्विहस्य ग्राह ।

शूरोऽसि कृतविद्योऽसि दर्शनीयोऽसि पुत्रक !

यस्मिन् कुले त्वमुत्पन्नो गजस्तत्र न हन्यते ॥ ४५ ॥

तत् सम्यक् शृणु वत्स ! त्वं शृगालीसुतः कृपया मया

स्वस्तनक्षीरेण पुष्टिं नीतः । तद्यावदेतौ मत्पुत्रौ शिशुत्वात्

त्वां शृगालं न जानीतः, तावत् द्रुततरं गत्वा स्वजाती-

यानां मध्ये भव ; नो चेदाभ्यां हतो मृत्युपथं समेष्यसि ।

सोऽपि तद्वचनं श्रुत्वा भयव्याकुलमनाः शनैः शनैरपसृत्य

स्वजात्या मिलितः । तस्मात् त्वमपि यावदेते राजपुत्रास्त्वां

कुलालं न जानन्ति । तावद्दुततरमपसर । नोचेदेतेषां सका-
शाद्दिङ्म्वनां प्राप्य मरिष्यसि । कुलालोऽपि तदाकर्ण्य सत्वरं
प्रनष्टः । अतोऽहं ब्रवीमि,

स्वार्थमुत्सृज्य यो दम्भी सत्यं ब्रूते समन्दधीः ।

स स्वार्थाङ्गुशयते नूनं युधिष्ठिर इवापरः । ४६ ॥

धिग्मूर्ख ! यत् त्वया स्त्रियोऽर्थ एतत् कार्यमनुष्ठातु-
मारब्धम् । न हि स्त्रीणां कथञ्चिद्विश्वासमुपगच्छेत् । उक्तञ्च,
यदर्थं स्वकुलं त्यक्तं जीवितार्हञ्च हारितम् ।

सा मां त्यजति निःश्रेया कः स्त्रीणां विश्वसेनरः ? ॥ ४७ ॥

मकर आह, कथमेतत् ? वानर आह,

कथा ई ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कोऽपि ब्राह्मणः ; तस्य च
प्रियातिप्राणप्रिया । सापि प्रतिदिनं कुटुम्बेन सह कलहं
कुर्वाणा न विद्याम्यति । सोऽपि ब्राह्मणः कलहमसहमानी
भार्यावात्सल्यात् स्वकुटुम्बं परित्यज्य ब्राह्मण्या सह विप्रकष्टं
देशान्तरं गतः । अथ महाटवीमध्ये ब्राह्मण्याभिहितः ;
आर्यपुत्र ! त्वया मां बाधते । तदुदकं काप्यन्वेपय । अथासौ
तद्वचनानन्तरं यावदुदकं गृहीत्वा समागच्छति, तावत्
तां गृह्णामपश्यत् । अतिबल्लभतया विषादं कुर्वन् यावद्विल-
पति, तावदाकाशे वाचं शृणोति । तथा हि, यदि ब्राह्मण ।
त्वं स्वकीयजीवितव्याहं ददासि, ततस्ते जीवति ब्राह्मणी ।

एनापि पूर्ववृत्तान्तः सकलोऽपि तस्मै निवेदितः । अतोऽहं
ब्रवीमि ।

यदर्थं स्वकुलं त्यक्तं जीवितार्हञ्च हारितम् ।

सा मां त्यजति निस्त्रेहा कः स्त्रीणां विश्वसेनरः ॥ ४७

वानरः पुनराह, साधु चेदमुपाख्यानकं श्रूयते,

न किं दद्यान्न किं कुर्यात् स्त्रीभिरभ्यर्थितो नरः ।

अनखा यत्र हेमन्ते शिरोऽपर्वणि मुण्डितम् ॥ ४८ ॥

सकर आह, कथमेतत् ? वानरः कथयति ।

कथा ७ ।

अस्ति प्रख्यातबलपौरुषोऽनेकनरेन्द्रहृन्दमुकुटमरीचिजा-
जटिलीकृतपादपीटः शरच्छशाङ्गकिरणनिर्मलपथाः समु-
द्रपर्यन्तायाः पृथिव्या भर्ता नन्दोनाम राजा ; तस्य सर्वशा-
स्त्राधिगतसमस्ततत्त्वः सचिवो वररुचिर्नाम ; तस्य च
प्रणयकलहेन जाया कुपिता । सा चातीव बह्वभानेक-
प्रकारं परितोष्यमाणापि न प्रसौदति । ब्रवीति च भर्ता,
भद्रे ! येन प्रकारेण तुष्यसि तं वद, निश्चितं करोमि । ततः
कथञ्चित् तयोक्तं, यदि शिरो मुण्डयित्वा मम पादयोर्नि-
पतसि, तदा प्रसादाभिमुखी भवामि । तथानुष्ठिते प्रस-
न्नासौ । अथ नन्दस्य भार्यापि तथैव रूष्टा प्रसाद्यमानापि
न तुष्यति । तेनोक्तं, भद्रे ! त्वया विना मुहूर्त्तमपि न जीवामि,
पादयोः पतित्वा त्वां प्रसादयामि । साब्रवीत्, यदि खलीनं
मुखे प्रक्षिप्याहं तव पृष्ठे समारुह्य त्वां धावयामि । धावि-

तस्तु यद्यश्चवहेपसे, तदा प्रसन्ना भवामि । तथैवानुष्ठितम् ।
अथ प्रभातसमये समीपविष्टस्य राज्ञो वररुचिरायातः । तच्च
दृष्ट्वा राजा पप्रच्छ, भो वररुचे ! किमपर्वणि नुष्ठितं
गिरस्ते ? सोऽब्रवीत् ।

न किं दद्यान्न किं कुर्यात् स्त्रीभिरभ्यर्च्यते नरः ।

अनञ्चा यत्र हेपन्ते गिरोऽपर्वणि नुष्ठितम् ॥ ४६ ॥

तद्गो दुष्टमकर ! त्वमपि नन्दवररुचिवत् स्त्रीवश्यः ।

ततस्तद्गद्गानीतेन त्वया मां प्रति बधोपायप्रयासः प्रारब्धः,
परं स्ववाग्दोषेणैव प्रकटीभूतः । अथवा साध्विदमुच्यते ।

आत्मनो मुखदोषेण बध्यन्ते शुकसारिकाः ।

वकास्तत्र न बध्यन्ते मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥ ५० ॥

तथाच, सुगुप्तं रक्ष्यमाणोऽपि दर्शयन् दारुणम् वपुः ।

व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्नो वाकृते रासभो हतः ॥ ५१ ॥

मकर आह, कायमेतत् ? वानरः कथयति ।

कथा ८ ।

अस्ति कश्चिदधिष्ठाने शुद्धपटो नाम रजकः प्रति-
षसति स्म । तस्य च गर्दभ एकोऽस्ति ; सोऽपि घासाभा-
वात्तिदुर्बलतां गतः । अथ तेन रजकेनाटव्यां परिभ्रमता
मृतव्याघ्रो दृष्टः । चिन्तितञ्च, अहो ! शोभनमापतितम् । अनेन
व्याघ्रचर्मणा प्रतिच्छाय रासभं रात्रौ यवक्षेत्रेषूत्सृज्यामि ;
येन व्याघ्रं मत्वा समीपवर्त्तिनः क्षेत्रपाला एनं न निष्कासयि-
ष्यन्ति । तथानुष्ठिते रासभो यथेच्छया यवभक्षणं करोति

तत् श्रुत्वा ब्राह्मणेन शुचीभूय तिसृभिर्वाचाभिः स्वजीवि-
 तार्द्धं दत्तम् । याक्सममेव च ब्राह्मणी जीविता सा । अथ तौ
 जलं पीत्वा वनफलानि भक्षयित्वा गन्तुमारब्धौ । ततः
 क्रमेण कस्यचिन्नगरस्य प्रवेशे पुष्पवाटिकां प्रविश्य ब्राह्मणी
 भार्यामभिहितवान्, भद्रे ! यावद्दहं भोजनं गृहीत्वा
 'समागच्छामि तावदत्र त्वया स्यातव्यं', इत्यभिधाय प्राया-
 सीत् । अथ तस्यां पुष्पवाटिकायां पङ्कुररघट्टं खिलयन् दिव्य-
 गिरा गीतमुद्गिरयति । तच्च श्रुत्वा कुसुमेषुणार्दितया तत्स-
 काशं गत्वाभिहितम्, भद्र ! यदि मां न कामयसे, तन्न
 त्सक्ता स्त्रीहत्या तव भविष्यति । पङ्कुरब्रवीत्, किं व्याधि-
 शस्तेन मया करिष्यसि ? साब्रवीत्, किमनेनोक्तेन, अवश्यं
 त्वया सह मया सङ्गमः कर्त्तव्यः । तत् श्रुत्वा तथा हतवान् ।
 सुरतानन्तरं साब्रवीत्, इतः प्रसूतिः यावज्जीवं मयात्मा
 भवते दत्तः । इति ज्ञात्वा भवानप्यस्त्राभिः सहागच्छतु ।
 सोऽब्रवीत्, एवमस्तु ; अथ ब्राह्मणी भोजनं गृहीत्वा समा-
 गत्व तया सह भीक्तुमारब्धः । साब्रवीत्, एष पङ्कुरुभु-
 चितः, तदेतस्यापि कियन्तमपि यास देहीति । तथैवानु-
 ष्ठिते ब्राह्मण्याभिहितम् । ब्राह्मण, सहायहीनस्त्वं यदा
 ग्रामान्तरं गच्छसि, तदा मम वचनसहायोऽपि नास्ति ।
 तत एनं पङ्कं गृहीत्वा गच्छावः । सोऽब्रवीत्, न शक्नो-
 म्यात्मानमप्यात्मना वोढुम् । किं पुनरेनं पङ्कम् ? साब्रवीत्,
 'पेटाभ्यन्तरस्थमेनमहं नेष्यामि । अथ तत् हतकवचनव्यामो-

हितचित्तेन तेन प्रतिपन्नम् । तथानुष्ठित एवान्यस्मिन् दिने
 कूपोपकण्ठे विश्रान्तो ब्राह्मणस्तया पद्मपुरुषासक्तया सम्मर्थ्य
 कूपान्तः पातितः । सापि पद्मं गृहीत्वा कस्मिंश्चिन्नगरे
 प्रविष्टा । तत्र शुल्कचौर्यरक्षानिमित्तं राजपुरुषैरितस्ततो
 भ्रमद्भिस्तन्मस्तकस्था पेटा दृष्टा, बलादाच्छिद्य राजाग्नेनीता ।
 राजा च यावत् तामुत्पाटयति, तावत् तं पद्मं ददर्श । ततः
 सा ब्राह्मणी विलापं श्रुत्वा राजपुरुषानुपदमेव तत्रागता ।
 राज्ञा पृष्टा को वृत्तान्त इति । साब्रवीत्, नमैव भर्ता
 व्याधिबाधितो दायादसमूहैरुद्वेजितो मया स्नेहव्याकुलित-
 मानसया शिरसि कृत्वा तत्सकाशमानीतः । तत् श्रुत्वा
 राजाब्रवीत्, ब्राह्मणि ! मे त्वं भगिनी, ग्रामद्वयं गृहीत्वा
 भर्ता सह भोगान् भुञ्जाना सुखेन तिष्ठ । अथ स ब्राह्मणी
 दैववशात् केनापि साधुना कूपादुत्तारितः परिभ्रमंस्तदेव
 नगरमायातः । तथा दुष्टभार्यया दृष्टो राज्ञे निवेदितः ।
 राजन् ! अयं मम भर्तुर्वैरी समायातः । राज्ञापि बध
 आदिष्टः । सोऽब्रवीत्, देव ! अनया मम सक्तं किञ्चिद्गृही-
 तमस्ति, यदि त्वं धर्मवत्सलः, तदापय । राजाब्रवीत्, भद्रे !
 यत् त्वयास्य सक्तं किञ्चिद्गृहीतमस्ति तत् समर्पय । सा प्राह,
 देव । मया न किञ्चित् गृहीतम् । ब्राह्मण आह, यन्मया
 त्रिवाचिकं स्वजीवितार्थं दत्तं, तद्देहि । अथ सा राजभयात्
 तत्रैव त्रिवाचिकमेव जीवितं मया दत्तमिति जल्पन्ती प्रापैर्यि-
 मुक्ता । ततः सविस्मयं राजाब्रवीत्, किमेतदिति । ब्राह्म-

प्रत्यूषे भूयोऽपि रजकः स्वाग्रयं नयति । एवं गच्छता
 कालेन स रासभः पीवरतनुर्जातः । कृच्छ्राद्दन्धनस्थानमपि
 नीयते । अथान्यस्मिन्नहनि स मदीदृती दूराद्रासभीशब्दम-
 शृणोत् । तत् श्रवणमातेणैव स्वयं शब्दयितुमारब्धः ।
 अथ ते चित्रपाला रासभोऽयं व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्न इति ज्ञात्वा
 लगूडशरपापाणप्रहारैस्तं व्यापादितवन्तः । अतीऽहं ब्रवीमि ।
 सुगुप्त रक्षमाणोऽपि दर्शयन् दारुणं वपुः ।

व्याघ्रचर्मप्रतिच्छन्नो वाक्कृते रासभो हतः ॥ ५२ ॥

अथैवं तेन सह वदती मकरस्य जलचरेणैकेनागत्याभि-
 हितं, भो मकर । त्वदीया भार्या नशनीपविष्टा त्वयि विर-
 यति प्रणयाभिभवाद्दिपन्ना । एवं तद्द्वजपातसदृशवचनमा-
 कर्ष्यातीव व्याकुलितहृदयः प्रलपितमेवं चकार । अही ।
 किमिदं सञ्जातं मे मन्दभाग्यस्य । उक्तञ्च,

माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी ।

अरुणं तेन गन्तव्यं यथारुणं तथा गृहम् ॥ ५३ ॥

तन्मित्र ! चम्यतां मया तेऽपराधः कृतः । सम्प्रत्यहं तु
 स्त्रीवियोगाद्द्वैश्चानरप्रवेशं करिष्यामि । तच्छ्रुत्वा वानरः
 प्रहसन् प्रोवाच, भो । ज्ञातस्त्वं मया प्रथममेव यत् त्वं
 स्त्रीवश्यः स्त्रीजितश्च । साम्प्रतश्च प्रत्ययः सञ्जातः । तन्मूढ ।
 आनन्देऽपि जाते त्वं विषादं गतः । तादृग् भार्यायां मृत
 यामुत्सवः कर्तुं प्रयुज्यते, उक्तञ्च यतः ।

या भार्या दुष्टचारिणा सतत कलहप्रिया

भार्यारूपेण सा ज्ञेया विदग्धैर्दारुणा जरा ॥ ५४ ॥

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन नामापि परिर्जवयेत् ।

स्त्रीणामिह हि सर्वासां य इच्छेत् सुखमात्मनः ॥ ५५ ॥

यदन्तस्तत्र जिह्वायां यज्जिह्वायां न तद्वहिः ।

यद्वहिस्रत्न कुर्वन्ति विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥ ५६ ॥

के नाम न विनश्यन्ति मिथ्याज्ञानान्द्रितस्विनीम् ।

रम्यां य उपसर्पन्ति दीपाभां शलभा यथा ॥ ५७ ॥

अन्तर्विषमया ह्येता वहिश्चैव मनोरमाः ।

गुञ्जाफलसमाकाराः स्वभावादेव योषितः ॥ ५८ ॥

ताडिता अपि दण्डेन शस्त्रैरपि विखण्डिताः ।

न यशं योषितो यान्ति न दानैर्न च सस्त्वैः ॥ ५९ ॥

आस्तां तावत् किमन्ये न दौरात्म्येनेह योषिताम् ।

विधृतं स्त्रोदरेणापि घ्नन्ति पुत्रं स्वकं रुपा ॥ ६० ॥

रूचायां स्नेहसद्भावं कठोरायां सुमार्दयम् ।

नीरसायां रसं बालो बालिकायां विकल्पयेत् ॥ ६१ ॥

मकर आह, भो मित्र । अस्यै तत्, परं किं करोमि ;

समानार्धद्वयमेतत् सञ्जातम् । एकस्तावद् गृहभङ्गः, अपर
स्वद्विधेन मित्रेण सह चित्तविशेषः ; अथवा भवत्येव
दैवयोगात्, उक्तञ्च यतः ।

यादृशं मम पाण्डित्यं तादृशं द्विगुणं तव ।

नाभूज्जारी न भर्ता च किं निरीक्षसि ? नग्निक्ते ! ॥ ६२ ॥

वानर आह, कथमेतत् ? मकरोऽन्नवीत् ।

कथा ६ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने हालिकदम्पती प्रतिवसतः स्म ; सा च हालिकभार्या पत्युर्वृद्धमावात् सदैवान्यचित्ता न कथञ्चिद् गृहे स्थैर्यमालम्बते, केवलं परपुरुषानन्वेषमाणा परिभ्रमति । अथ केनचित् परवित्तापहारकेण धूर्त्तेन सा लक्षिता विजने प्रोक्ता च, सुभगे ! मृतभार्योऽहं । त्वद्-
 र्गनेन स्मरपीडितश्च । तद्दीयतां मे रतिदक्षिणा, ततस्त-
 याभिहितं, भो सुभग ! यद्येवं तदस्ति मे पत्युः प्रभूतं धन,
 स च वृद्धत्वात् प्रचलितुमप्यसमर्थः । ततस्तद्धनमादायाहमा-
 गच्छामि । येन त्वया सहान्यत्र गत्वा यथेच्छया रति-
 सुखं मनुभविष्यामि । सोऽब्रवीत्, रोचते मह्यमप्येतत् ।
 प्रत्येषेऽत्र स्थाने शीघ्रमेव समागन्तव्यं येन शुभतरं किञ्चि-
 श्रगरं गत्वा त्वया सह जीवलोकः सफलीक्रियते । सापि
 तथेति प्रतिज्ञाय प्रहसितवदना स्वगृहं गत्वा रात्रौ प्रसुप्ते
 भर्त्तरि सर्वं वित्तमादाय प्रत्युषसमये तत्कथितस्थानमुपा-
 द्रवत् । धूर्त्तोऽपि तामप्ये विधाय दक्षिणां दिग्माश्रित्य सत्वर-
 गतिः प्रस्थितः । एवं तयोर्व्रजतीर्थीजनद्वयमात्रेणागतः
 काचिन्नदी समुपस्थितः । तां दृष्ट्वा धूर्त्तश्चिन्तयामास, किमह-
 मनया यौवनप्रान्ते वर्त्तमानया करिष्यामि । किञ्च कदाप्यस्याः
 पृष्ठतः कोऽपि समेथति, तन्मे महाननर्थः स्यात् । तत् केवल-
 मस्या वित्तमादाय गच्छामीति निश्चित्य तामुवाच, प्रिये !

सुदुस्तरेयं महानदी । तदहं द्रव्यमात्रं पारे धृत्वा समाग-
च्छामि । ततस्वामिकाकिनीं स्वपृष्ठमारोप्य सुखेनोत्तारयि-
ष्यामि । सा प्राह, सुभग ! एवं क्रियताम् । इत्युक्त्वा शेषं वित्तं
तस्मै समर्पयामास । अथ तेनाभिहितं, भद्रे ! परिधानाच्छाद-
नवस्त्रमपि समर्पय, येन जलमध्ये निःशङ्का व्रजसि । तथा-
नुष्ठिते धूर्त्तो वित्तं वस्त्रयुगलञ्चादाय यथाचिन्तितविषयं
गतः । सापि कण्ठनिवेशितहस्तयुगला सोढेगा नदीपुलि-
नदेश उपविष्टा यावत्तिष्ठति, तावदेतस्मिन्नन्तरे काचिच्छृ-
गालिका मांसपिण्डगृहीतवदना तत्राजगाम । आगत्य
च यावत् पश्यति, तावन्नदीतीरे महान् मत्स्यः सलिलात्रि-
प्लव्य वह्निःस्थित आस्ते । एतच्च दृष्ट्वा सा मांसपिण्डं समु-
त्सृज्य तं मत्स्यं प्रत्युपाद्रवत् । अत्रान्तर आकाशादवतीर्य
कोऽपि गृध्रस्तं मांसपिण्डमादाय पुनः खुमुत्पपात । मत्स्यो-
ऽपि शृगालिकां दृष्ट्वा नद्यां प्रविवेश । अथ सा शृगालिका
व्यर्थथमा गृध्रमवलीकयन्ती तथा नग्निकया संस्मितमभिहिता ;
गृध्रे नापहृतं मांसं मत्स्योऽपि सलिलंगतः ।

मत्स्यमांसपरिभ्रष्टे किं निरीक्षसि ? जम्बुके ! ॥ ६३ ॥

तत् श्रुत्वा शृगालिका तामपि पतिधनजारपरिभ्रष्टां
दृष्ट्वा सोपहासमाह,

यादृशं मम पाण्डित्यं तादृशं द्विगुणं तव ।

नाभूज्जारो न भर्ता च किं निरीक्षसि ? नग्निके ! ॥ ६४ ॥

एवं तस्य कथयतः पुनरग्येन जलचरेणागत्य निवेदि-

तम् । यदहो ! त्वदीयं गृहमप्यपरेण महामकरेण गृहीतं,
तच्छ्रुत्वासावतिदुःखितमनास्तं गृहान्निःसारयितुमुपायं
चिन्तयन्नुवाच, अहो ! पश्यतां मे दैवोपहतत्वम् ।

मित्त्रं ह्यमितततां यातं अपरं मे प्रिया मृता ।

गृहमन्येन च व्याप्तं किमद्यापि भविष्यति ॥ ६५ ॥

अथवा युक्तमिदमुच्यते,

क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णमन्नक्षये वर्धति जाठराग्निः ।
आपत्सु वैराणि समुद्भवन्ति वामे विधौ सर्वमिदं नृणाम् ॥ ६६ ॥

तत् किं करोमि ? किमनेन सह युवं करोमि ? किंवा
साम्नेव सम्बोध्य गृहान्निःसारयामि । किंवा भेदं दानं
वा करोमि ? अथवासुमेव वानरमित्त्रं पृच्छामि ? उक्तञ्च,

यः पृष्ट्वा कुरुते कार्य्यं प्रष्टव्यान् स्वहितान् गुरुन् ।

न तस्य जायते विघ्नः कस्मिंश्चिदपि कस्मिंश्चि ॥ ६७ ॥

एवं सम्प्रधार्थ्य भूयोऽपि तमेव जम्बूवृक्षमारूढं कपिम-
पृच्छत्, भो मित्र ! पश्य मे मन्दभाग्यताम् । यत् सम्प्रति
गृहमपि मे बलवत्तरेण मकरेण रुद्धम् । तदहं त्वां प्रष्टुमभ्या-
गतः, कथय किं करोमि । सामादीनामुपायानां मध्ये
कस्यात्त विषयः । स आह, भो कृतघ्न ! पापचारिन् ! मया
निपिहोऽपि किं भूयो मामनुसरसि, नाह तव मूर्खस्योप-
देशमपि दास्यामि । तच्छ्रुत्वा मकरः प्राह, भो मित्र ! साप-
राधस्यं मे पूर्वमेहमनुष्मृत्य हितोपदेशं देहि, वानर आह,
नाहं ते कथयिष्यामि । यज्ञार्थावाक्येन भवताह समद्रे

प्रक्षेमं नीतः ; तदेव न युक्तं, यद्यपि भार्या सर्व्वलोकादपि
वल्लभा भवति, तथापि न मित्राणि बान्धवाश्च भार्या
वाक्येन समुद्रे प्रक्षिप्यन्ते । तन्मुखं ! मूढत्वेन नाशस्तव मया
प्रागेव निवेदित आसीत्, यतः ।

सतां वचनमादिष्टं मदेन न करोति यः ।

स विनाशमूर्वाप्नोति घृष्ट्याद् इव सत्वरम् ॥ ६८ ॥

मकर आह, कायमेतत् ? सौऽब्रवीत् ।

कथा १० ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने उदजलको नाम रथकारः
प्रतिवसतिः ? स चातीवदारिद्र्योपहतचिन्तितवान् ।
अहो ! धिगियं दरिद्रतास्मद्गृहे । यतः सर्व्वोऽपि जनः स्व-
कर्मणैव रतस्तिष्ठति । अस्मदीयः पुनर्व्यापारो नात्राधिष्ठाने-
ऽघतिः । यतः सर्व्वलोकानां चिरन्तनायतुर्भूमिका गृहाः
सन्ति । मम च नात्र, तत् किं मदीयेन रथकारत्वेन
प्रयोजनम् ? इति चिन्तयित्वा देशान्निष्क्रान्तः । यावत् किञ्चि-
दनं गच्छति, तावद्गङ्गाकारवनगहनमध्येसूर्यास्तमन-
वेलायां स्वयुधाङ्गुष्ठीं प्रसववेदनया पीड्यमानामुष्ट्रीमपश्यत्,
स च दासेरवायुक्तामुष्ट्रीं गृहीत्वा स्वस्थानाभिमुखः प्रस्थितः,
गृहमासाद्य रज्जुं गृहीत्वा तामुष्ट्रिकां बबन्ध । ततश्च तीक्ष्णं
परशुमादाय तस्याः कृते पल्लवानयनार्थं पर्व्वतैकदेशे गतः ।
तत्र च नूतनानि कोमलानि बहूनि पल्लवानि कृत्वा शिरसि

समारोप्य तस्याग्रे निचिक्षेप । तथा च तानि शनैः शनैर्भ-
 चितानि । पश्चात् पल्लवभक्षणप्रभावाद्दहर्निशं पीवरतनु-
 रुष्टी सञ्जाता । सोऽपि दासेरको महानुष्टः सञ्जातः । ततः
 स नित्यमेव दुग्धं गृहीत्वा स्वकुटुम्बं परिपालयति । अथ
 रथकारेण वल्लभत्वाद्दासेरकग्रीवायां महती घण्टा प्रतिबद्धा ।
 पश्चाद्रथकारी व्यचिन्तयत्, अहो ! किमन्यैः दुस्सूतकर्मभिः ;
 यावन्ममैतदेवोष्ट्री परिपालनमस्य कुटुम्बस्य भव्यं सञ्जातम् ।
 तत् किमन्येन व्यापारेण । एवं विचिन्त्य गृहमागत्य प्रिया-
 माह । भद्रे ! तव सम्मत्या समीचीनोऽयं व्यापारः । तत् कुतो-
 ऽपि धनिकात् किञ्चिद्द्रव्यमादाय मया गुर्जरदेशे गन्तव्यं
 कलभग्रहणाय । तावत् त्वयैती यत्नेन रक्षणीयी । यावद्दह-
 मपरामुष्ट्रीं नीत्वा समागच्छामि । ततश्च गुर्जरग्रामं गत्वोष्ट्रीं
 गृहीत्वा स्वगृहमागतः । किं बहुना, तेन तथा कृतं यथा तस्य
 प्रचुरा उष्ट्राः करभाय सम्मिलिताः । ततस्तेन महदुष्टयूथं
 कृत्वा रचापुरुषो धृतः । तस्य वर्षं प्रति वृत्त्या करभमेकं
 प्रयच्छति । अन्यदाहर्निशं दुग्धपानं तस्य कृतम् । एवं रथ-
 कारोऽपि नित्यमेवोष्ट्रीकरभव्यापारं कुर्वन् सुखेन तिष्ठति ।
 अथ ते दासेरका अधिष्ठानीपयन आहारार्थं गच्छन्ति ।
 कोमलवल्लीर्यथेच्छया भक्षयित्वा महति सरसि पानीयं
 पीत्वा सायन्तनसमये मन्दं मन्दं लीलया गृहमागच्छन्ति ।
 स च पूर्वदासेरको मदातिरेकात् पृष्ठं आगत्य मिमितः ।
 ततस्तैः कलभैरभिहितं, अहो ! मन्दमतिरयं दासेरको यथा

यूथाङ्गष्ट. पृष्ठे स्थित्वा घण्टां वादयन्नागच्छति । यदि कस्यापि दुष्टसत्त्वस्य देशे पतिष्यति, तन्नूनं मृत्युमवाप्स्यति । अथ तेषां तद्वनं ग्राहमानानां कश्चित् सिंहो घण्टारवमाकर्ण्य समायातः । यावदवलोकयति, तावदुष्टीदासेरकानां यूथं गच्छति । एकस्तु पुनः पृष्ठे क्रीडां कुर्वन् वल्लरीचरन् यावत् तिष्ठति, तावदन्ये दासेरकाः पानीयं पीत्वा स्वगृहे गताः । सोऽपि वनान्निष्क्रम्य यावद्दिशोऽवलोकयति, तावन्न कश्चिन्मार्गं पश्यति वेत्ति च । यथाङ्गष्टो मन्दं मन्दं ब्रह्मच्छब्दं कुर्वन् यावत् कियद्दरं गच्छति, तावत् तच्छब्दानुसारी सिंहोऽपि क्रमं कृत्वा निभृतोऽग्रे व्यवस्थितः । तद्यावदुष्टः, समीपमागतः, तावत् सिंहेन ललयित्वा ग्रीवायां गृहीतो मारितश्च । अतोऽहं ब्रवीमि ।

सतां वचनमादिष्टं मदेन न करोति यः ।

स विनाशमवाप्नोति घण्टोद्ग इव सत्वरम् ॥ ६८ ॥

अथ तच्छ्रुत्वा मकरः प्राहः, भद्र !

प्राहुः साप्तपदं मैत्रं जनाः शास्त्रविचक्षणाः ।

मितताञ्च पुरस्कृत्य किञ्चिद्ब्रूयामि तच्छ्रेणु ॥ ७० ॥

उपदेशप्रदातृणां नराणां हितमिच्छताम् ।

परस्मिन्निह लोके च व्यसनं नीपपद्यते ॥ ७१ ॥

तत् सर्व्वथा कृतघ्नस्यापि जे कुरु प्रसादमुपदेशप्रदानेन ।

उक्तञ्च, उपकारिणु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः ?

अपकारिणु यः साधुः स साधुः सन्निरुच्यते ॥ ७२ ॥

तदाकर्ण्य वानरः प्राह, भद्र ! यद्येवं तर्हि तत्र गत्वा
तेन सह युद्धं कुरु । उक्तञ्च,

हतस्त्वं प्राप्स्यसि स्वर्गं जीवन् गृहमथो ययः ।

युद्धमानस्य ते भावि गुणद्वयमनुत्तमम् ॥ ७३ ॥

उत्तमं प्रणिपातेन शूरं भेदेन योजयेत् ।

नीचमल्पप्रदानेन समशक्तिं पराक्रमैः ॥ ७४ ॥

मकरः प्राह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा ११ ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्द्वनोद्देशे महाचतुरको नाम शृगालः,
तेन कदाचिदरण्ये स्वयंभृती गजः समासादितः । तस्य
समन्तात् परिभ्रमति । परं कठिनां त्वचं भेत्तं न शक्नोति ।
अथात्रावसर इतथे तच्च विचरन् कश्चित् सिंहस्तत्रैव प्रदेशे
समाययौ । अथ समागतं दृष्ट्वा स क्षितितलविन्यस्तमौलि-
मण्डलः संयोजितकारयुगलः सविनयमुवाच, स्वामिन् ।
त्वदीयोऽहं लागुडिकः स्थितस्त्वदर्थे गजमिमं रक्षामि ।
तदेनं भक्षयितुं स्वामी । तं प्रणतं दृष्ट्वा सिंह प्राह, भो !
नाहमन्येन हतं सत्त्वं कदाचिदपि भक्षयामि । उक्तञ्च,
वनेऽपि सिंहा नृगमांसभुक्ता बुभुघिता नैव तृणं चरन्ति ।
एवं कुलीना व्यसनाभिभूता न नीतिमार्गं परिनश्यन्ति ॥ ७५ ॥

तत् तथैव गजोऽयं मया प्रसादीकृतः । तत् श्रुत्वा
शृगालः सानन्दमाह, युक्तमिदं स्वामिनो निजभृत्येषु ।

उक्तञ्च यतः, अन्यावस्योऽपि महान्
 स्वाभिगुणात् जहाति तु शुद्धतया ।
 न खेतभावमुज्झति शङ्कः
 शिखिभुक्तिमुक्तोऽपि ॥ ७५ ॥

अथ सिंहे गते कश्चिद्वाघ्रः समाययौ ; तमपि दृष्ट्वासौ
 व्यचिन्तयत्, अही ! एकस्तावत् दुरात्मा प्रणिपातेनाप-
 वाहितः । तत् कथमिदानीमेनमपवाहयिष्यामि । नूनं
 शूरोऽयम्, न खलु भेदं विना साध्यो भविष्यति । उक्तञ्च यतः,
 न यत्र शक्यते कर्तुं सामदानमथापि वा ।

भेदस्तत्र प्रयोक्तव्यो यतः स वशकारकः ॥ ७६ ॥
 किञ्च सर्वगुणसम्पन्नोऽपि भेदेन बध्यते । उक्तञ्च यतः,
 अन्तःस्थेन विरुद्धेन सुवृत्तेनातिचारुणा ।

अन्तर्भिन्नेन सम्प्राप्तं मौक्तिकेनापि बन्धनम् ॥ ७७ ॥

एवं सम्प्रधाय तस्याभिमुखो भूत्वा गर्वाद्ब्रतकन्धरः
 ससम्भ्रममुवाच, माम् । कथमुचभवान् मृत्युमुखे प्रविष्टः ?
 येनैष गजः सिंहेन व्यापादितः । स च मामेतद्रक्षणे नियुज्य
 नद्यां स्नानार्थं गतः । तेन च गच्छता मम समादिष्टं, यदि
 कश्चिदिह व्याघ्रः समायाति, तत् त्वया सुगुप्तं ममावेद-
 नीयम् । येन वनमिदं मया निर्व्याघ्रं कर्तव्यम् । यतः पूर्वं
 व्याघ्रेणैकेन मया व्यापादितो गजः शून्ये भक्षयित्वोच्छिष्टतां
 नीतः । तद्दिनादारभ्य व्याघ्रान् प्रति प्रकुपितोऽस्मि । तत्
 श्रुत्वा व्याघ्रः सन्तस्तस्माच्च, भो भागिनेय ! देहि मे प्राण-

दक्षिणाम् । ततस्त्वया तस्यात् चिरायायातस्यापि मदीया-
 कापि वार्त्ता नाख्येया । एवमभिधाय सत्वरं पलायाञ्चक्रे ।
 अथ गते व्याघ्रे तत्र कश्चिद्वीपी समायातः । तमपि दृष्ट्वासौ
 व्यचिन्तयत्, दृढदंष्ट्रोऽयं चित्रकः, तदस्य पार्श्वार्दस्य
 गजस्य यथा चर्मच्छेदं भवति तथा करोमि । एवं निश्चित्य
 तमप्युवाच, भो भगिनीसुत ! किमतिचिराद्दृष्टोऽसि ? कथञ्च
 बुभुक्षित इव लक्ष्यसे ? तदतिधिरसि मे । एषो गजः सिंहेन
 हतस्तिष्ठति । अहं चास्य तदादिष्टो रक्षपालः । परं तथापि
 यावत् सिंही न समायाति, तावदस्य गजस्य मांसं भक्षयित्वा
 त्वमिं कृत्वा द्रुततरं ब्रज । स आह, माम् ! यद्येवं तत्र
 कार्यं मे मांसाशनेन, यतो जीवन्नरो भद्रशतानि पश्यति ।
 उक्तञ्च, यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रासं ग्रस्तं परिणमेच्च यत् ।

हितञ्च परिणामे यत् तदद्य भूतिमिच्छता ॥ ७८ ॥

तत् सर्वथा तदेव भुज्यते यदेव परिणमति । तदह-
 मितोऽपयास्यामि । शृगाल आह, भो अधीर ! विश्व्वी भूत्वा
 भक्षय त्वं, तस्यागमनं दूरतोऽपि तवाहं निवेदयिष्यामि ।
 तथानुष्ठिते वीपिना भिन्नां त्वचं विज्ञाय जम्बूकेनाभिहितम् ।
 भो भगिनीसुत ! गम्यतां गम्यतां, एष सिंहः समायाति ।
 तच्छ्रुत्वा चित्रको दूरं प्रनष्टः । अथ यावदसौ तद्भेदकृतद्वारेण
 किञ्चिन्मांसं भक्षयति, तावदतिसंक्रुद्धोऽपरः शृगालः समा-
 ययौ । अथ तमात्मतुल्यजातपराक्रमं दृष्ट्वैन श्लोकमपठत् ।

उत्तमं प्रणिपातेन शूरं भेदेन योजयेत् ।

नीचमल्पप्रदानेन समशक्तिं पराक्रमैः ॥ ७६ ॥

तदभिमुखकृतप्रयाणः स्वदंष्ट्राभिस्तं विदार्य दिशो-
भागं कृत्वा स्वयं सुखेन चिरकालं हस्तिमांसं बुभुजे । . एवं
त्वमपि तं रिपुं स्वजातीयं युद्धेन परिभूय दिशोभागं कुरु ।
नो चेत् पद्याद्बद्धमूलादस्मात् त्वमपि विनाशमवाप्स्यसि ;
उक्तञ्च यतः, सम्भाव्यं गोपु सम्पन्नसम्भाव्यं ब्राह्मणे तपः ।

सम्भाव्यं स्त्रीषु चापल्यं सम्भाव्यं जातिती भयम् ॥ ८० ॥
अन्यञ्च, सुभिचाणि विचित्राणि शिथिलाः पौरयोपितः ।

एको दीपो विदेशस्य स्वजातिर्यद्विरुद्धते ॥ ८१ ॥

मकर आह, कथमेतत् ? वानरोऽब्रवीत्,

कथा-१२ ।

अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने चित्राङ्गी नाम सारमेयः ; तत्र
च चिरकालं दुर्भिक्षं पतितम् । अन्नाभावात् सारमेयादयो
निष्कुलतां गन्तुमारब्धाः । अथ चित्राङ्गः क्षुत्क्षामकण्ठ-
स्तद्गयाद्देशान्तरं गतः ; तत्र च कस्मिंश्चित् पुरे कस्यचिद्गृह-
मेधिनी गृह्णिष्याः प्रमादेन प्रतिदिनं गृहं प्रविश्य विविधा-
न्नानि भक्षयन् परां वृत्तिं गच्छति । परं तद्गृहाद्बहि-
र्निष्क्रान्तोऽन्यैर्मदीकृतसारमेयैः सर्व्वदिक्षु परिवृत्त्य-सर्वाङ्गं
दंष्ट्राभिर्विदार्यते । ततस्तेन विचिन्तितम्, अहो ! वरं स्वदेशो
यत्र दुर्भिक्षेऽपि सुखेन स्थीयते, न च कोऽपि युद्धं करोति,
तदेव स्वनगरं ब्रजामि । इत्यवधार्य स्वस्थानं प्रतिजगाम ।

अथासौ देशान्तरात् समायातः सवैरपि स्वजनैः पृष्टः, भोः
चित्राङ्ग ! कथयास्माकं देशान्तरवात्सीं, कीदृग्देशः ? किं
चेष्टितं लोकस्य ? क आहारः ; क्य व्यवहारस्तत्रेति । स
आह, किं कथ्यते विदेशस्य स्वरूपविषयः ।

सुभिचाणि विचित्राणि शिथिलाः पौरयोषितः ।

एको दोषो विदेशस्य स्वजातिर्यदिरुध्यते ॥ ८२ ॥

सोऽपि मकरस्तदुपदेशं श्रुत्वा कृतमरणनिश्चयो वानर-
मनुज्ञाप्य स्वाश्रयं गतः । तत्र च तेन स्वगृहप्रविष्टे नात-
तायिना सह विग्रहं कृत्वा दृढसत्त्वावष्टम्भनाच्च त व्यापाद्य
स्वाश्रयञ्च लब्धा सुखेन चिरकालमतिष्ठत् । साध्विदमुच्यते,
अकृत्य पौरुष या श्योः किं तथापि सुभीक्ष्णया ।

जरहवोऽपि समश्रान्ति दैवादुपगतं त्वणम् ॥ ८३ ॥

इति श्रीविष्णुशर्मैविरचिते पञ्चतन्त्रके

लब्धप्रणाशं नाम चतुर्थं तन्त्रं

समाप्तम् ।

अथेदमारभ्यतेऽपरोक्षितकारकं नाम पञ्चमं तन्त्रं, तस्या-
यमादिमः श्लोकः ।

कुट्टं कुपरिज्ञातं कुश्रुतं कुपरीक्षितम् ।

तन्नरेण न कर्त्तव्यं नापितेनात्र यत्कृतम् ॥ १ ॥

तद्यथानुश्रूयते ।

कथा १ ।

अस्ति दक्षिणात्ये जनपदे पाटलिपुत्रं नाम नगरम् ;
तत्र मणिभद्रो नाम श्रेष्ठी प्रतिवसति स्म । तस्य च धर्मार्थ-
काममोक्षकर्माणि कुर्वतो विधिवशाद्धनक्षयः सञ्जातः । ततो
विभवक्षयादपमानपरम्परयां परं विपादं गतः । रात्रौ
सुमच्चिन्तितवान्, अहो ! धिगियं दरिद्रता । उक्तञ्च,

शीलं शीचं चान्तिर्दाक्षिणं मधुरता कुले जन्म ।

न विराजन्ति हि सर्वे वित्तविहीनस्य पुरुषस्य ॥ २ ॥

मानो वा दर्पो वा विज्ञानं विभ्रमः सुबुद्धिर्वा ।

सर्वं प्रणश्यति समं वित्तविहीनो यदा पुरुषः ॥ ३ ॥

प्रतिदिवसं याति लयं वसन्तवाताहतेव शिशिरश्रीः ।

बुद्धिर्बुद्धिमतामपि कुटुम्बभरचिन्तया सततम् ॥ ४ ॥

नश्यति विपुलमतेरपि बुद्धिः पुरुषस्य मन्दविभवस्य ।

घृतलवणतैलतण्डुलवस्त्रेभ्यश्चिन्तया सततम् ॥ ५ ॥

गगनमिव नष्टतारं शुक्लं सरः श्मगानमिव रौद्रम् ।
 प्रियदर्शनमपि रूक्षं भवति गृहं धनविहीनस्य ॥ ६ ॥
 न विभाव्यन्ते लघवो वित्तविहीनाः पुरोऽपि निवसन्तः ।
 सततं जातविनष्टाः पयसामिव बुद्बुदाः पयसि ॥ ७ ॥
 सुकुलं कुशलं सुजनं विहाय कुलकुशलशीलविकलेऽपि ।
 आग्ये कल्पतराविव नित्यं रज्यन्ति जननिवहाः ॥ ८ ॥
 विकलमिह पूर्वसुकृतं विद्यावन्तोऽपि कुलसमुद्भूता ।
 यस्य यदा विभवः स्यात्तस्य तदा दासतां यान्ति ॥ ९ ॥
 लघुरयमाह न लोकः कामं गर्जन्तमपि पतिं पयसाम् ।
 सर्वमलज्जाकरमिह यत्कुर्वन्तीह परिपूर्णाः ॥ १० ॥
 एवं सम्प्रधार्य भूयोऽप्यचिन्तयत्, यदहमनशनं कृत्वा
 प्राणानुत्सृजामि, किमनेन व्यर्थं जीवितव्यसनेन । एवं
 निश्चयं कृत्वा सुप्तः । अथ तस्य स्वप्ने पद्मनिधिः चंपणकरूपी
 दर्शनं गत्वा प्रोवाच, भोः श्रेष्ठिन् ! मा त्वं वैराग्यं गच्छ ।
 अहं पद्मनिधिस्तव पूर्वपुरुषोपांर्जितः, तदनेनैव रूपेण
 प्रातस्वदृहमागमिष्यामि । तत्त्वयाहं लकुडप्रहारेण शिरसि
 ताडनीयो, येन कनकमयो भूत्वाक्षयोभवामि । अथ प्रातः
 प्रबुद्धः सन् स्वप्नं स्मरंश्चिन्ताचक्रमारूढस्तिष्ठति । अहो ! सत्वोऽयं
 स्वप्नः किंवासत्वो भविष्यति न ज्ञायते ? अथवा नूनं मिथ्या
 भाव्यं यतोऽहं केवलं वित्तमेव चिन्तयामि । उक्तञ्च,
 व्याधितेन सशोकेन चिन्ताग्रस्तेन जन्तुना
 कामार्त्तेनाथ मत्तेन दृष्टः स्वप्नो निरर्थकः ॥ ११ ॥

एतस्मिन्नन्तरे तस्य भार्यया कश्चिन्नापितः पादप्रचालना-
याहतः । अत्रान्तरे च यथा निर्दिष्टः चपणकः सहसा
प्रादुर्बभूव । अथ स तमालोक्य प्रहृष्टमना यथासन्नकाष्ठद-
ण्डेण तं शिरस्यताडयत् । सोऽपि सुवर्णमयी भूत्वा तत्चणा-
ङ्गमौ निपतितः । अथ तं स श्रेष्ठी निभृतं स्वगृहमध्ये कृत्वा
नापितं सन्तोष्य प्रोवाच, यदेतद्धनं वस्त्राणि च मया दत्तानि
गृहाण । भद्र ! पुनः कस्यचिन्नाख्येयो वृत्तान्तः, नापितोऽपि
स्वगृहं गत्वा व्यचिन्तयत्, नूनमेते सर्वेऽपि नग्नकाः शिरसि
दण्डहताः काञ्चनमया भवन्ति । तदहमपि प्रातः प्रभूता-
नाह्वय लकुटैः शिरसि हन्मि, येन प्रभूतं हाटकं मे भवति ।
एवं चिन्तयतो महता कष्टेन निशातिचक्राम । अथ प्रभातेऽ-
भ्युत्थाय बृहत्लकुटमेकं प्रगुणीकृत्य चपणकविहारं गत्वा
जिनेन्द्रस्य प्रदक्षिणात्रयं विधाय जानुभ्यामवनिं गत्वा वक्त्र-
हारन्यस्तोत्तरीयाञ्चलस्वारस्वरेणैवं श्लोकमपठत् ।

जयन्ति ते जिना येषां देवलज्ञानशालिनाम् ।

आजन्मनः सारोत्पत्ती मानसेनीपरायितम् ॥ १२ ॥

अन्यच्च, सा जिह्वा या जिनं स्तौति तच्चित्तं यज्जिने रतम् ।

तावेव च करौ श्लाघ्यौ यौ तत्पूजाकरो करो ॥ १३ ॥

तथाच, ध्यानव्याजमुपेत्य चिन्तयसि कामुग्मीत्य चक्षुः क्षणं

पश्यानङ्गशरानुरञ्जनमिमं तातापि नो रक्षसि ।

मिथ्याकारुणिकोऽसि निर्दुष्टतरस्वत्तः कुतोऽन्यः पुमान्

सेथं मारवधूमिरित्यभिहितो वीढो जिनः पातु वः ॥ १४ ॥

एवं संस्तुत्य ततः प्रधानचरणकमासाद्य चित्तिनिहित-
 जानुचरणी नमोऽस्तु वन्द इत्युच्चार्य लब्धधर्मद्वाराशीर्वाद्दः
 सुखमालिकानुग्रहलब्धव्रतादेश उत्तरीयनिबद्धग्रन्थिः सप्रथय-
 मिदमाह, भगवन् । अद्य विहरणक्रिया समस्तमुनिसमेतेना-
 स्मद्गृहे कर्त्तव्या । स आह, भोः श्रावक । धर्मज्ञोऽपि किमेवं
 वदसि, किं वयं ब्राह्मणसमाना ? यत आमन्त्रणं करोषि ।
 वयं सदैव तत्कालपरिचर्यया भ्रमन्ती भक्तिभाजं श्रावक-
 मवलोक्य तस्य गृहे गच्छामस्तेन कच्छादभ्यर्चिताः ।
 तद्गृहे प्राणधारणमात्रामशनक्रियां कुर्मः । तद्रम्यतां,
 नैवं भूयोऽपि वाच्यम् । तच्छ्रुत्वा नापित आह, भगवन् ।
 वेद्म्यहं युष्मदर्थम्, परं भवती बहुश्रावका आह्वयन्ति,
 साम्प्रतं पुनः पुस्तकाच्छादनयोग्यानि कर्पटानि बहुमूल्यानि
 प्रगुणीकृतानि । तथा पुस्तकानां लेखनाय लेखकानाञ्च वित्तं
 दत्तमास्ते, तत्सर्वथा तत्कालोचितं कार्यम् । ततो नापितो
 ऽपि स्वगृहं गतः । तत्र च गत्वा खादिरमयं लकुट सज्जी
 कृत्य कपाटयुगलं द्वारे समाधाय सार्द्धप्रहरैकसमये भूयोऽपि
 विहारद्वारमाश्रित्य सर्वान् क्रमेण निष्क्रामती गुरुप्रार्थनया
 स्वगृहमानयत्, तेऽपि सर्वे कर्पटवित्तलोभेन भक्तियुक्तानपि
 परिचितश्रावकान् परिलज्य प्रहृष्टमनसस्तस्य पृष्ठतो वयुः ।
 अथवा साध्विदमुच्यते,

एकाकी गृहसंललः पाणिपात्री दिग्भ्ररः ।

सोऽपि सवाह्यते लोके तृणया पश्य कोतुकम् ॥ २५ ॥

जीर्यन्ते जीर्यतः केशा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।

चक्षुः श्रोत्रे च जीर्यते तृणैका तरुणायते ॥ १६ ॥

अपरं गृहमध्ये तान् प्रवेश्य द्वारं निभृतं विधाय लकुट-
प्रहारैः शिरस्यताडयत्, तेऽपि ताड्यमाना एकै मृता, अन्ये
भिन्नमस्तकाः फूत्कर्तुमुपचक्रमिरे । अत्रान्तरे तमाक्रन्दमा-
कर्णं कोटरचपलैरभिहितं, भो भोः ! किमयं महान्
कोलाहली नगरमध्ये ? तद्गम्यतां गम्यताम् । ते च सर्वे तदा-
देशकारिणस्तत्सहिता वेगात्तद्गृहं गताः । तावद्गधिर-
त्पावितदेहाः पलायमाना नग्नका दृष्टाः । तैः स नापिती-
वद्भः । हृतुशेषैः सह धर्माधिष्ठानं नीतः । तैर्नापितः पृष्टः,
भोः किमेतद्भवता कुलव्यमनुष्ठितम् ? स आह, किं करोमि ?
मया श्रेष्ठिमणिभद्रगृहे दृष्ट एवंविधो व्यतिकरः, सोऽपि
सर्वं मणिभद्रवृत्तान्तं यथादृष्टमकथयत् । ततः श्रेष्ठिनमाह्वय
भणितवन्तः, भोः श्रेष्ठिन् ! किं त्वया कश्चित्चपणको व्यापा-
दितः ? ततस्तेनापि सर्वः चपणकवृत्तान्तस्तेषां निवेदितः,
अथ तैरभिहितम्,

अहो ! शूलमारोप्यतामसौ दुष्टात्मा कुपरीक्षितकारी
नापितः । तथानुष्ठिते तैरभिहितम्,

कुदृष्टं कुपरिज्ञातं कुच्युतं कुपरीक्षितम् ।

तन्नरेण न कर्त्तव्यं नापितेनात्र यत्कृतम् ॥ १७ ॥

अथवा साध्विदमुच्यते ।

अपरीक्ष्य न कर्त्तव्यं कर्त्तव्यं सुपरीक्षितम् ।

पद्याद्भवति सन्तापो ब्राह्मणी नकुले यथा ॥ १८ ॥

मणिभद्र आह, कथमेतत् ? ते धर्माधिकारिणः प्रीयुः,

कथा २ ।

११

कस्मिंश्चिदंधिष्ठाने देवशर्मा नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म ; तस्य भार्या प्रसूता सुतमजनयत्, तस्मिन्नेव दिने नकुली नकुलं प्रसूता । अथ सा सुतवत्सला दारकवत्तमपि नकुलं स्तन्यदानाभ्यङ्गमर्दनादिभिः पुपोन्न । परं तस्य न विश्वसिति यत्कदाचिदेष स्वजातिदोषवशादस्य दारकस्य विरुद्धमाचरिष्यतीति, एवं जानाति सूचिते । उक्तञ्च,

कुपुत्रोऽपि भवेत्युंसां हृदयानन्दकारकः ।

दुर्विनीतः कुरुपोऽपि मूर्खोऽपि व्यसनी खलः ॥ १९ ॥

एवं च भाषते लोकचन्दनं किल शीतलम् ।

पुत्रगात्रस्य संस्पर्शश्चन्दनादतिरिच्यते ॥ २० ॥

सौहृदस्य नं वाञ्छन्ति जनकस्य हितस्य च ।

लोकाः प्रपालकस्यापि यथा पुत्रस्य बन्धनम् ॥ २१ ॥

अथ सा कदाचित् शर्यायां पुत्रं शाययित्वा जलकुम्भ-
मीदाय प्रतिमुवाच, ब्राह्मण ! जलार्थमहं तडागे यास्यामि,
त्वया पुत्रोऽयं नकुलाद्रचणीयः । अथ तस्यां गतायां पृष्ठे
ब्राह्मणोऽपि शून्यं गृहं मुक्ता भिचार्य क्वचिन्निर्गतः । अत्रा-
न्तरे दैववशात्कृष्णसर्पो विलान्निष्क्रान्तः । नकुलीऽपि तं
स्वभाववैरिणं मत्वा भ्रातृ रक्षणार्थं सर्पेण सह युद्धा सर्पं

खण्डगः कृतवान् । ततो रुधिराग्नावितवदनः सानन्दं
 स्वव्यापारप्रकाशनार्थं मातुः सम्मुखी गतः । मातापि तं
 रुधिरक्लिन्नमुखमवलोक्य शङ्कितचित्ता यदनेन दुरात्मना
 दारको भक्षित इति विचिन्त्य कीपात्तस्थीपरि तं जलकुम्भं
 चिक्षेप । एवं सा नकुलं व्यापाद्य यावत्प्रलपन्ती गृह आग-
 च्छति, तावत्सुतस्तथैव सुप्तस्तिष्ठति । समीपे कृष्णसर्पं
 खण्डगः कृतमवलोक्य पुत्रबधशोकेनात्मगिरो वचःस्थलं च
 ताडयितुमारब्धा । अत्रान्तरे ब्राह्मणो गृहीतनिर्व्वापः
 समायातो यावत्पश्यति, तावत्पुत्रशोकाभितप्ता ब्राह्मणी
 प्रलपति । भो भो लोभात्मन् । लोभाभिभूतेन त्वया न कृतं
 मद्बचः, तदनु तव साम्प्रतं पुत्रमृत्युदुःखवृक्षफलम् । अथवा
 साध्विदमुच्यते,

अतिलोभो न कर्त्तव्यो लोभं नैव परित्यजेत् ।

अतिलोभाभिभूतस्य चक्रं भ्रमति मस्तके ॥ २२ ॥

ब्राह्मण आह, कथमेतत् ? सा प्राह,

कथा ३ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने चत्वारो ब्राह्मणपुत्राः परस्परं मित्रतां
 गता वसन्ति स्म ; ते चापि दारिद्र्योपहताः परस्परं मन्त्रं
 चक्रुः, अहो ! धिगियं दरिद्रता, उक्तञ्च ।

वर वनं व्याघ्रगजादिभेवितं

जलेन हीनं बहुकण्टकावृतम् ।

दृशानि शय्यां परिधानवत्कलं

न बन्धुमध्ये धनहीनजीवितम् ॥ २३ ॥

तथा च, स्वामी हेष्टि सुसेवितोऽपि सहसा प्रोज्झन्ति सद्बान्धवा
राजन्ते न गुणाख्यजन्ति तनुजाः स्फारीभवन्त्यापदः ।

भार्या साधुसुवंशजापि भजते नो यान्ति मित्राणि च ।

न्यायारोपितविक्रमार्थपि नृणां येषां न हि स्याद्धनम् ॥ २४ ॥

शूरः सुरूपः सुभगश्च वाग्मी

शस्त्राणि शास्त्राणि विदां करोति ।

अर्थं विना नैव यश्च मानं

प्राप्नोति मूर्खोऽत्र मनुष्यलोके ॥ २५ ॥

तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम

सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।

अर्थोष्णता विरहितः पुरुषः स एव

वाह्यः क्षणेन भवतीति विचित्रमेतत् ॥ २६ ॥

तद्गच्छामः कुत्रचिदर्थाय, इति समन्त्र्य स्वदेशं पुरं च
स्वसुहृत्सहितं बान्धवयुत गृहं च परित्यज्य प्रस्थिताः,
अथवा साध्विदमुच्यते ।

सत्यं परित्यजति मुञ्चति बन्धुवर्गं

शीघ्रं विहाय जननीमपि जन्मभूमिम् ।

सत्यज्य गच्छति विदेशमभीष्टलोकं

चिन्ताकुलीकृतमतिः पुरुषोऽत्र लोके ॥ २६ ॥

एव क्रमेण गच्छन्तीवर्ती प्राप्ताः, तत्र सिप्राजले कृत-

'स्राना महाकालं प्रणम्य यावन्निर्गच्छन्ति, तावद्गैरवानन्दी
नाम योगी सम्मुखो बभूव । ततस्तं ब्राह्मणोचितविधिना
सम्भाव्य तेनैव सह तस्य भठ जग्मुः । अथ तेन ते पृष्टाः,
कुतो भवन्तः समायाताः ? क्व यास्यथ ? किं प्रयोजनम् ?

ततस्तैरभिहितम्, वयं सिद्धियान्तिकास्तत्र यास्यामी यत्र
धनाग्निर्मृत्युर्वा भविष्यतीत्येव निश्चयः । उक्तञ्च,

दुष्प्राप्याणि बहूनि च लभ्यन्ते वाञ्छितानि द्रविणानि ।

अवसरतुलिताभिरलं तनुभिः साहसिकपुरुषाणाम् ॥ २८ ॥

तथा च, पतति कदाचिन्नभसः खाते पातालतोऽपि जलमेति

दैवमचिन्त्यं बलवद्बलवान्नतु पुरुषकारोऽपि ॥ २९ ॥

अभिमर्तमिद्विरशेषा भवति हि पुरुषस्य पुरुषकारेण ।

दैवमिति यदपि कथयसि पुरुषगुणः सोऽप्यदृष्टाख्यः ॥ ३० ॥

भयमतुलं गुरुलोकात्तृणमिव तुलयन्ति साधु साहसिकाः ।

प्राणानहुतमेतच्चरितं चरितं ह्युदारारणाम् ॥ ३१ ॥

क्लेशस्याद्भमदत्त्वा सुखमेव सुखानि नेह लभ्यन्ते ।

मधुभिन्नाधनायस्तैराश्लिष्यति बाहुभिर्लक्ष्मीम् ॥ ३२ ॥

तस्य कथं न चला स्यात्पत्नी ? विष्णोर्नृसिंहकस्यापि ।

मासांश्चतुरो निद्रा यः सेवति जलगतः सततम् ॥ ३३ ॥

दुरधिगमः परभागी यावत्पुरुषेण साहसं न कृतम् ।

जयति तुलामधिरूढो भास्वानिह जलदपटलानि ॥ ३४ ॥

तत्कथ्यतामस्माकं कथिदनीपायो विवरप्रवेशशाकिनी

साधनश्मशानसेवनमहामांसविक्रयसाधकवर्त्तिप्रभृतीनामेकतम
इति । अङ्कुतशक्तिर्भवान् श्रूयते । वयमप्यतिसाहसिकाः ।
उक्तञ्च, महान्त एव महतामर्थं साधयितुं क्षमाः ।

ऋते समुद्रादन्यः को विभर्त्ति वड्वानलम् ? ॥ ३५ ॥

भैरवानन्दोऽपि तेषां सिद्धार्थं वह्नपायं सिद्धवर्त्तिचतुष्टयं
कृत्वापयत् । आह च, गम्यतां हिमालयदिशि, तत्र सम्प्रा-
प्तानां यत्र वर्त्तिः पतिष्यति, तत्र निधानं प्राप्स्यथासन्दिग्धम् ।
तत्र स्थानं खनित्वा निधिं गृहीत्वा व्यावृत्तताम् । तत्रानु-
ष्ठिते तेषां गच्छतामेकतमस्य हस्तावर्त्तिर्निपपात । अथासौ
यावत्तं प्रदेशं खनति तावत्ताम्रमयी भूमिः । ततस्तेनाभि-
हितम् । अहो ! गृह्यतां स्वेच्छया ताम्रम् । अन्ये प्रोषुः,
भो मूढ ! किमनेन क्रियते ? तत्प्रभूतमपि दारिद्र्यं न नाश-
यति । तदुत्तिष्ठायतो गच्छामः । सोऽब्रवीत्, यान्तु भवन्तो ।
नाहमग्रे यास्यामि । एवमभिधाय ताम्रं यथेच्छया गृहीत्वा
प्रथमो निवृत्तः । ते तयोऽप्यग्रे प्रस्थिताः । अथ किञ्चिन्नात्रं
गतस्याग्रेसरस्य वर्त्तिर्निपपात । सोऽपि यावत् खनितुमा-
रब्धस्तावद्रूप्यमयी च्छितिः । ततः प्रहर्षितः प्राह, यद्गो !
गृह्यतां यथेच्छया रूप्यम् । नाग्रे गन्तव्यम् । तावूचतुः ।
भो । पृष्ठतस्ताम्रमयी भूमिरग्रतो रूप्यमयी । तन्नूनमग्रे सुव-
र्णमयी भविष्यति । तदनेन प्रभूतेनापि दारिद्र्यनाशो न
भवति । तदावामग्रे यास्यावः । एवमुक्त्वा हावप्यग्रे प्रस्थितौ ।
सोऽपि स्वगत्थारूप्यमादाय निवृत्तः । तयोरपि गच्छतो-

रकस्याग्रे वृत्तिः पपात । सोऽपि प्रहृष्टो यावत् खनति
तावत्सुवर्णभूमिं दृष्ट्वा द्वितीयं प्राह, भो ! गृह्यतां सिञ्चया
सुवर्णम् । सुवर्णादन्यन्न किञ्चिदुत्तमं भविष्यति । स प्राह, मूढ !
न किञ्चिद्देहि । प्राक् ताम्रं, ततो रूप्यं, ततः सुवर्णं, तन्नून-
मतः परं रत्नानि भविष्यन्ति येषामेकतमेनापि दारिद्र्यनाशो
भवति । तदुत्तिष्ठायै गच्छावः । किमनेन भारभूतेनापि
प्रभूतेन । स आह, गच्छतु भवान् । अहमत्र स्थितस्त्वां
प्रतिपालयिष्यामि । तथानुष्ठिते सोऽपि गच्छन्नेकाकी ग्रीष्मा-
कप्रतापसन्तप्ततनुः पिपासाकुलितः सिद्धिमार्गञ्च्युत इत्येतद्य
वभ्राम । अथ भ्राम्यन् स्थलोपरि पुरुषमेकं रुधिरप्लावित-
गात्रं भ्रमश्चक्रमस्तकमपश्यत् । ततो द्रुततरं गत्वा तमबो-
चत्, भो ! को भवान् ? किमेवं चक्रेण भ्रमता गिरसि
तिष्ठसि । तत्कथय मे यदि कुत्रचिज्जलमस्ति ? एवं तस्य
प्रवदतस्तच्चक्रं तत्क्षणात्तस्य गिरसो ब्राह्मणमस्तुके चटितम् ।
स आह, भद्र ! किमेतत् ? स आह, यन्ममाप्येवमेवैतच्छि-
रसि चटितम् । तत्कथय, कदैतदुत्तरिष्यति । महती मे
वेदना वर्तते । स आह, यदा त्वमिव कश्चिद्दुतसिद्धिवर्त्ति-
रेवमागत्य त्वामालापयिष्यति तदा तस्य मस्तुके चटिष्यति ।
स आह, कियान् कालस्तवैवं स्थितस्य ? स आह, साम्प्रतं
को राजा धरणीतले ? स आह, वीणावत्सराजः । स
आह, अहं तावत् कालसंख्यां न जानामि । परं यदा रामो
राजामौत्तदाहं दारिद्र्योपहतः सिद्धिवर्त्तिमादायानेन पथा

समायातः । ततो मयान्यो नरो मस्तकधृतचक्रो दृष्टः पृष्टश्च ।
 ततश्चैतज्जातम् । स आह, भद्र ! कथं तवैवं स्थितस्य
 भोजनजलप्राप्तिरासीत् । स आह, भद्र ! धनदेन निधान-
 हरणभयात्सिद्धानामेतद्भयं दर्शितम् । तेन कश्चिदपि नाग-
 ष्छति । यदि कश्चिदायाति स क्षुत्पिपासानिद्रारहिती
 जरामरणवर्जितः केवलमेवं वेदनामनुभवतीति । तदा-
 ज्ञापय मां स्वगृहाय, इत्युक्त्वा गतः । अथ तस्मिंश्चिरयति
 स सुवर्णसिद्धिस्तस्यान्वेषणपरस्तत्पदपंक्त्या यावत् किञ्चिद्दना-
 न्तरमागच्छति तावद्बुधिरप्रावितशरीरस्तीक्ष्णचक्रेण मस्तके
 भ्रमता सवेदनः क्षणक्षुपविष्टस्तिष्ठति । ततः समीपवर्तिना
 भूत्वा सवाप्यं पृष्टः । भद्र ! किमेतत् ? स आह, विधिनि-
 योगः । स आह, कथं तत् ? कथय कारणमेतस्य । सोऽपि
 तेन पृष्टः सर्वचक्रहृत्तान्तमकथयत् । तच्छ्रुत्वासी तं विग-
 र्हयन्निदमाह, भो ! निषिद्धस्त्व मयानेकशो न शृणोषि मे
 वाक्यम् । तत् किं क्रियते ? विद्यावानपि कुलीनोऽपि बुद्धि-
 रहितः । अथवा साध्विदमुच्यते,

धरं बुद्धिर्न सा विद्या विद्याया बुद्धिरुत्तमा ।

बुद्धिहीना विनश्यन्ति यथा ते सिंहकारकाः ॥ ३६ ॥

चक्रधर आह, कथमेतत् ? सुवर्णसिद्धिराह,

कथा ४ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने चत्वारो ब्राह्मणपुत्राः परं मित्रभाव-
 मुपगता वसन्ति स्म । तेषां त्रयः शास्त्रपारं गता, परन्तु

बुद्धिरहिताः । एकस्तु बुद्धिमान्, केवलं शास्त्रपराङ्मुखः ।
 अथ तैः कदाचिन्मितैर्मन्वितम् । को गुणो विद्याया येन
 देशान्तरं गत्वा भूपतीन् परितोष्यार्थोपार्जना न क्रियते ?
 तत्पूर्वदेशं गच्छामः । तथानुष्ठिते किञ्चिन्मार्गं गत्वा तेषां
 ज्येष्ठतरः प्राह, अहो ! अस्माकमेकञ्चतुर्थो मूढः केवलं
 बुद्धिमान् । न च राजप्रतिग्रहो बुद्ध्या लभ्यते विद्यां विना ।
 तन्नास्मै स्त्रीपार्जितं दास्यामि । तद्गच्छतु गृहम् । ततो
 द्वितीयेनाभिहितम् । भोः सुबुद्धे ! गच्छ त्वं स्वगृहे यतस्ते
 विद्या नास्ति । ततस्तृतीयेनाभिहितम्, अहो ! न युज्यत
 एवं कर्तुं यतो वयं बाल्यात्प्रभृत्येकत्र क्रीडिताः । तदा-
 गच्छतु महानुभावोऽस्मदुपार्जितवित्तस्य संविभागी भविष्य-
 तीति । उक्तञ्च ।

किं तया क्रियते लक्ष्म्या या बधूरिव केवला ।

या न वेश्यैव सामान्या पथिकैरुपभुज्यते ? ॥ ३७ ॥

तथा च, अयं निजः परी वेति गणना लघुचेतसाम् ।

उदारचरितानान्तु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ३८ ॥

तदागच्छत्वेषीपीति । तथानुष्ठिते तैर्मार्गायितैरटव्यां
 नृतसिंहस्यास्थीनि दृष्टानि । ततश्चैकेनाभिहितम् ; यदहो !
 विद्याप्रत्ययः क्रियते । किञ्चिदेतत्त्वं स्रुतं तिष्ठति,
 तद्विद्याप्रभावेन जीयसहितं कुर्मः, अहमस्थिसञ्चयं करोमि,
 ततश्चैकेनोत्सुक्यादस्थिसञ्चयः कृतः । द्वितीयेन चर्ममां-
 सरुधिरं संयोजितम् । तृतीयोऽपि यावज्जीवं सञ्चारयति,

तावत्सु बुद्धिना निषिद्धः । भो ! स्मिष्ठतु भवान्, एष सिद्धो
निष्पाद्यते यद्येनं सजीवं करिष्यसि ततः सर्वानपि व्यापा
टयिष्यति । इति तेनाभिहितः स आह । धिङ्मूर्ख ! नाहं
विद्याया विफलतां करोऽमि । ततस्तेनाभिहितम् । तर्हि
प्रतीचस्व चरणं यावद्दहं हृत्तमारोहामि । तयानुष्ठिते याव-
त्सजीवः कृतस्तावत्ते त्रयोऽपि मिहेनीत्याय व्यापादिताः ।
स च पुनर्द्विचादवतीर्य गृहे गतः । अतोऽहं ब्रवीमि ।

वरं बुद्धिर्न सा विद्या विद्याया बुद्धिरुत्तमा ।

बुद्धिहीना विनश्यन्ति यथा ते सिंहकारकाः ॥ ३८ ॥

अतः परमुक्तञ्च ।

अपि शास्त्रेषु कुशला लोकाचारविवर्जिताः ।

सर्वे ते हास्यतां यान्ति यथा ते मूर्खपण्डिताः ॥ ४० ॥

चक्रधर आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा ५ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने चत्वारो ब्राह्मणाः परस्परं मित्रत्व-
मापन्ना वसन्ति स्म । बालभावे तेषां मतिरजायत । भो !
देशान्तरं गत्वा विद्याया उपार्जनं क्रियते । अघान्यस्मिन्
दिवसे ब्राह्मणाः परस्परं निन्दयं कृत्वा विद्योपार्जनार्थं
कान्यकुब्जे गताः ; तत्र च विद्यामठे गत्वा पठन्ति । एवं
द्वादशाब्दानि यावदेकचित्तया विद्याकुशलास्ते सर्वे
सञ्जाताः । ततस्ते चतुर्भिर्भिर्निलीकृतम् । वयं सर्वविद्या-

पारे गताः । तदुपाध्यायमुत्कलापयित्वा स्वदेशे गच्छामः ।
 तथैव क्रियतामित्युक्त्वा ब्राह्मणा उपाध्यायमुत्कलापयित्वा-
 नुज्ञां लब्धा पुस्तकानि नीत्वा प्रचलिताः । यावत् किञ्चि-
 न्मार्गं यान्ति तावत् द्वौ पत्न्यानौ समायातौ । उपविष्टाः
 सर्वे । तत्रैकः प्रोवाच, केन मार्गेण गच्छामः ? एतस्मिन्
 समये तस्मिन् पत्तने कश्चिद् वणिक्पुत्रो मृतः । तस्य दाहार्थं
 महाजनो गतोऽभूत् । ततश्चतुर्णां मध्यादेकेन पुस्तकमवलोकितम् ।
 महाजनो येन गतः स पत्न्या इति तन्महाजन-
 मार्गेण गच्छामः । अथ ते पण्डिता यावन्महाजनमेलाप-
 थिकेन सह यान्ति तावद्रासभः कश्चित्तत्र श्मशाने दृष्टः । अथ
 द्वितीयेन पुस्तकमुद्घाटयामलोकितम् ।

आतुरे व्यसने प्राप्ते दुर्भिक्षे शत्रुसङ्घटे ।

राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ४१ ॥

तदहो ! अयमस्मदीयो बान्धवः । ततः कश्चित्तस्य ग्रीवायां
 लगति । कोऽपि पादौ प्रचालयति । अथ यावद्दिशामव-
 लोचनं ते पण्डिताः कुर्वन्ति तावत् कश्चिदुद्घो दृष्टः । तैथो-
 क्तम् ; एतत् किम् ? तावत्तृतीयेन पुस्तकमुद्घाटयामलोकितम् ;
 धर्मस्य त्वरिता गतिः, एष धर्मस्तावत् । चतुर्थेनोक्तम्,
 इष्टं धर्मेण योजयेत् । अथ तैश्च रासभ उद्ग्रीवायां बद्धः ।
 केनचिद्रजकस्याग्रे कथितम् । यावद्रजकस्तेषां मूर्खपण्डितानां
 प्रहारकरणाय समायातस्तावत्ते प्रनष्टाः यावद्ग्रे किञ्चित्
 स्तोकं मार्गं यान्ति तावत् काचिन्नद्यासादिता । तत्तस्या

जलमध्ये पलाशपत्रमायातं दृष्ट्वा पण्डितेनैकेनोक्तम् । आग-
मिष्यति यत्पन्नं तदस्मांस्तारयिष्यति । एतत् कथयित्वा
तत्पन्नस्योपरि पतितो यावन्नद्या नीयते तावत्तं नीयमान-
मवलोक्यान्येन पण्डितेन केशान्तं गृहीत्वोक्तम् ।

सर्वनाशे समुत्पन्ने अर्द्धं त्यजति पण्डितः ।

अर्द्धेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो हि दुःसहः ॥ ४२ ॥

इत्युक्त्वा तस्य गिर्यखेदो विहितः । अथ तैश्च पश्चाद्भवा
कथिद्भाम आसादितः । तेऽपि गामीणैर्निमन्विताः पृथक्
पृथक् गृहेषु नीताः तत एकस्य सूत्रिका घृतखण्डसंयुक्ता
भोजने दत्ता । ततो विचिन्त्य पण्डितेनोक्तम् । यद्दीर्घमूत्रो
विनश्यति । एवमुक्त्वा भोजनं परित्यज्य गतः । तथा
द्वितीयस्य मण्डका दत्ताः । तेनाप्युक्तम् । अतिविस्तार-
विस्तीर्णं न तद्भवेच्चिरायुषम् । स च भोजनं त्यक्त्वा गतः ।
अथ तृतीयस्य वटिकाभोजनं दत्तम् । तत्रापि पण्डितेनो-
क्तम् । क्लिष्टेष्वनर्था बहुलीभवन्ति । एवं तेऽपि त्रयः
पण्डिताः क्षुत्क्षामकण्ठा लोकैर्हास्यमानास्ततः स्थानात्
स्वदेशं गताः । अथ सुवर्णसिद्धिराह । यत्न लोकव्यवहार
मजानन् मया वार्यमाणोऽपि न स्थितः तत ईदृशीमवस्था-
मुपगतः । अतोऽहं ब्रवीमि ।

अपि शास्त्रेषु कुशला लोकाचारविवर्जिताः ।

सर्वे ते हांस्यतां यान्ति यथा ते मूर्खपण्डिताः ॥ ४३ ॥

तच्छ्रुत्वा चक्रधर आह । अहो । अकारणमितत् ।

बहुबुद्धयोऽपि विनश्यन्ति दुष्टदैवेन नाशिताः ।

स्वल्पबुद्धयोऽप्येकस्मिन् कुले नन्दन्ति सन्ततम् ॥ ४४ ॥

उक्तञ्च, अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षित

सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।

जीवत्यनाथोऽपि वने विसर्जितः

कृतप्रयत्नोऽपि गृहे न जीवति ॥ ४५ ॥

तथा च, शतबुद्धिः शिरस्योऽयं लम्बते च सहस्रधीः ।

एकबुद्धिरहं भद्रे ! क्रीडामि विमले जले ॥ ४६ ॥

सुवर्णसिद्धिराह, कथमेतत् ? स आह,

कथा ई ।

कस्मिंश्चिज्जलाशये शतबुद्धिः सहस्रबुद्धिय इी मत्स्यो निव-
सतः । अथ तयोरेकबुद्धिर्नाम मण्डूकी मिततां गतः । एवं
ते त्रयोऽपि जलतोरे कञ्चित्कालं वेलायां सुभाषितगोष्ठी-
सुखमनुभूय भूयोऽपि सलिलं प्रविशन्ति । अथ कदाचित्तेषां
गोष्ठीगतानां जालहस्ताधीवराः प्रभूतैर्मत्स्यैर्व्यापादितैर्मत्स्यै
विष्टैरमनवेलायां तस्मिन् जलाशये समायाताः । ततः
मलिलाशयं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः । अहो ! बहुमत्स्योऽयं हृदी
दृश्यते स्वल्पसलिलय । तत्प्रभातेऽन्नागमिष्यामः । एवमुक्त्वा
स्वगृहं गताः । मत्स्याय विषण्णवदना मिथो मन्त्रं चक्रुः । ततो
मण्डूक आह, भोः ! शतबुद्धि ! श्रुतं धीवरोक्तं भवद्भ्याम् ? तत्-
किमत्र युज्यते कर्त्तम् ? पलायनमवष्टम् ? वा ? यत्कर्त्तुं

युक्तं भवति तदादिश्यतामद्य ? तच्छ्रुत्वा सहस्रबुद्धिः प्रहस्य
प्राह, भोः पुत्र ! मा भैषीर्यती वचनस्मरणमात्रादेव भय
न कार्यम् । न भैतव्यम् । उक्तञ्च,

सर्पाणाञ्च खलानाञ्च सर्व्वेषां दुष्टचेतसाम् ।

अभिप्रायान् न सिद्धान्ति तेनेदं वर्त्तते जगत् ॥ ४७ ॥

तत्तावत्तेषामागमनमपि न सम्पत्स्यते, भविष्यति वा,
तर्हि त्वा बुद्धिप्रभावेनात्मसहितं रक्षयिष्यामि यतोऽनेकां
सलिलगतिचर्यामहं जानामि । तदाकर्ण्य शतबुद्धिराह,
भो ! युक्तमुक्तं भवता । सहस्रबुद्धिरेव भवान् । अथवा
साध्विदमुच्यते ।

बुद्धिर्बुद्धिमतां लोके नास्त्यगम्य हि किञ्चन ।

बुद्ध्या यतो हता नन्दाद्यानक्येनासिपाणयः ॥ ४८ ॥

तथा च, न यत्रास्ति गतिर्वायी रश्मीनाञ्च विवस्वतः ।

तत्रापि प्रविशत्याशु बुद्धिर्बुद्धिमतां सदा ॥ ४९ ॥

ततो वचनश्रवणमात्रादपि पितृपर्यायागतं जन्मस्थानं
त्यक्तुं न शक्यते । उक्तञ्च,

न तत्स्वर्गोऽपि सौख्यं स्यात् दिव्यस्वर्गनशोभने ।

कुस्थानेऽपि भवेत्पुंसां जन्मनो यत्र सम्भवः ॥ ५० ॥

तत्र कदाचिदपि गन्तव्यम् । अहं त्वां सुबुद्धिप्रभावेन
रक्षयिष्यामि मण्डूक आह, भद्रो ! मम तावदेकैव बुद्धिः
पत्न्यायनपरा, तदहमन्यं जन्माशयमदौर्ध्वं सभायौं यास्यामि ।
एवमुक्त्वा स मण्डूको राजावेवान्यजन्माशय गतः । धीवरै-

रपि प्रभात आगत्य जघन्यमध्यमोत्तमजलचरा मत्स्यकूर्म-
मण्डूकककीटादयो गृहीताः । तावपि शतबुद्धिसहस्रबुद्धी
सभाय्यौ पलायमानौ चिरमात्मानं गतिविशिष्यविज्ञानैः कुटि-
लचारेण रचन्तौ जाले पतितौ व्यापादितौ च । अथापराङ्ग-
समये प्रहृष्टास्ते धीवराः स्वगृहं प्रति प्रस्थिताः । गुरु-
त्वाच्चैकेन शतबुद्धिः स्कन्धे कृतः । सहस्रबुद्धिः प्रलम्बमानो
नीयते । ततश्च बापीकण्ठोपगतेन मण्डूकेन तौ तथा नीय-
मानौ दृष्ट्वाभिहिता स्वपत्नी । प्रिये ! पश्य पश्य ।

शतबुद्धिः शिरस्योऽयं लम्बते च सहस्रधीः ।

एकबुद्धिरहं भद्रे ! क्रीडामि विमले जले ॥ ५१ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि । नैकान्ते बुद्धिरपि प्रमाणम् । सुवर्ण-
सिद्धिराह, यद्यप्येतदस्ति तथापि मित्रवचनमनुल्लङ्घनीयम् ।
परं किं क्रियते । निवारितोऽपि मया न स्थितोऽतिलौल्या-
द्विद्याहङ्काराच्च । अथवा साध्विदमुच्यते,

साधु मातुल । गीतेन मया प्रीतोऽपि न स्थितः ।

अपूर्वोऽय मणिर्वहः सम्प्राप्तं गीतलक्षणम् ॥ ५२ ॥

चक्रधर आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा ७ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने उद्धतो नाम गर्दभः प्रतिवसति स्म ।
म सदैव रजकगृहे भारोडाहनं कृत्वा रात्रौ स्नेच्छया पर्य-
टति । ततः प्रत्युपे बन्धनभयात् स्वयमेव रजकगृहमायाति ।
रजकोऽपि ततस्तं बन्धनेन नियुनक्ति । अथ तस्य रात्रौ

पर्यटतः क्षेत्राणि कदाचिच्छृगालेन सह मैत्री सञ्जाता । स च
 पीवरत्वाहतिभङ्गं कृत्वा कर्कटिकाक्षेत्रे शृगालसहितः प्रवि-
 शति । एवं तौ यदृच्छ्या चिर्भटिकाभक्षणं कृत्वा प्रत्यहं
 प्रत्यूषे स्वस्थानं व्रजतः । अथ कदाचित्तेन मदीदतेन रासमेन
 क्षेत्रमध्यस्थितेन शृगालोऽभिहितः । भो भगिनीसुत ! पश्य
 पश्य, अतीव निर्मला रजनी । तदहं गीतं करिष्यामि । तत्
 कथय कतमेन रागेण करोमि ? स आह, माम् । किमनेन
 वृधार्थप्रचालनेन यतश्चौरकर्मप्रवृत्तावावां निभृतैश्च चौर-
 जारैरत्र स्थातव्यम् । उक्तञ्च,

काशी विवर्जयेच्चौर्यं निद्रालुश्च स चौरिकाम् ।

जिह्वालौल्यं रुजाक्रान्तो जीवितं योऽत्र वाञ्छति ॥ ५३ ॥

अपरं त्वदीयं गीतं न मधुरस्वरम् । शङ्खशब्दानुकारं
 दूरादपि श्रूयते । तदत्र क्षेत्रे रक्षापुरुषाः सन्ति । त उत्याय
 बधं वन्धं वा करिष्यन्ति । तद्भवतावदमृतमयाश्चिर्भटीः ।
 मा त्वमत गीतव्यापारपरो भव । तत् श्रुत्वा रासभ आह, भो !
 यनाययत्वात् त्वं गीतरसं न वेत्सि । तेनैतद्दधीषि । उक्तञ्च,

शरज्जोत्स्राहते दूरं तमसि प्रियसन्निधौ ।

धन्यानां विगति श्रोत्रे गीतभङ्गारजा सुधा ॥ ५४ ॥

शृगाल आह, माम् । अकथं तत्, परं न वेत्सि त्वं गीतं
 केवलमुन्नदमि । तरिकं तेन स्वार्थभ्रङ्गकेन ? रामभ आह,
 धिग्धिष्मूर्ख ! किमहं न जानामि गीतम् ? तद्यथा तस्य
 भेदाः शृणु ।

सप्त स्वरास्त्रयो ग्रामा मूर्च्छनाद्यैकविंशतिः ।

तालास्त्रैकीनपञ्चाशत् तिस्रोमात्रालयस्त्रयः ॥ ५४ ॥

स्थानत्रयं ब्रतीनाञ्च षडास्थानि रसा नव ।

-रागाः षट्त्रिंशतिर्भाषायत्वारिंशत्ततः स्मृताः ॥ ५५ ॥

पञ्चागीत्यधिकं ह्येतद्गीताज्ञानां शतं स्मृतम् ।

स्वयमेव पुरा प्रोक्तं भरतेन श्रुतेः परम् ॥ ५६ ॥

नान्यद्गीतात्प्रियं लोके देवानामपि दृश्यते ।

शुक्लसायुस्वराह्वादाक्षरञ्च जग्राह रावणः ॥ ५७ ॥

तत् कथं भगिनीसुत ! मामनभिन्नं वदन्निवारयसि ?

शृगाल आह, माम ! यद्येवं तदहं तावद्वतेर्द्वारस्थितः

चेन्नपालमवलोकयामि । त्वं पुनः स्नेच्छया गीतं कुरु ।

तथानुष्ठिते रासभरटनमाकर्ण्य चेन्नपः क्रोधाहन्तान् घर्षयन्

प्रधावितः । यावद्रासभो दृष्टस्तावन्नगुडप्रहारैस्तथा हतो,

यथा प्रताडितो भूष्टे पतितः । ततश्च सच्छिद्रोलखलं

गले बद्धा चेतपालः प्रसुप्तः । रासभोऽपि स्वजातिस्वभावा-

द्गतवेदनः क्षणेनाभ्युत्थितः । उक्तञ्च,

सारमेयस्य चाश्वस्य रासभस्य विशेषतः ।

मुहूर्त्तात्परतो न स्यात्प्रहारजनिता व्यथा ॥ ५८ ॥

ततस्तमेवोलखलमादाय वृत्तिं चूर्णयित्वा पलायितुमा-

रथः । अत्रान्तरे शृगालोऽपि दूरादेव तं दृष्ट्वा सस्मितमाह,

साधु मातुल ! गीतेन मया प्रोक्तोऽपि न स्थितः ।

अपूर्वीऽयं मणिर्बद्धः सम्प्राप्तं गीतलक्षणम् ॥ ५९ ॥

तद्भवानपि मया वार्यमाणोऽपि न स्थितः । तच्छ्रुत्वा
चक्रुधर आह, भो मित्र ! सत्यमेतत् । अथवा साध्विदमुच्यते,
यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा मित्रोक्तं न करोति यः ।
स एव निधनं याति यथा मन्थरकौलिकः ॥ ६० ॥
सुवर्णसिद्धिराह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत् ।

कथा ८ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने मन्थरकौ नाम कौलिकः प्रतिवसति
स्म ; तस्य कदाचित् पट्टकर्माणि कुर्वतः सर्वपट्टकर्मकाष्ठानि
भग्नानि । ततः स कुठारमादाय वने काष्ठार्थं गतः । स च
समुद्रतटं यावद्गमन् प्रयातः, ततश्च तत्र शिंशपापादप-
स्तेन दृष्टः । ततश्चिन्तितवान्, महानयं वृक्षो दृश्यते ।
तदनेन कर्त्तितेन प्रभूतानि पट्टकर्मापकरणानि भविष्यन्ति ।
इत्यवधार्य तस्योपरि कुठारमुत्तिष्ठतवान् । अथ तत्र वृक्षे
कश्चिद्द्वन्तरः समाश्रित आसीत् । अथ तेनाभिहितं, भो !
मदाय्ययौऽयं पादपः, सर्वथा रक्षणीयो, यतोऽहमत्र महा-
सौख्येन तिष्ठामि समुद्रकल्लोलस्पर्शनाच्छीतवायुनाप्यायितः ।
कौलिक आह, भोः । किमहं करोमि, दारुसामग्रीं विना मे
कुटुम्ब बुभुक्षया पीष्यते । तस्मादन्यत्र शीघ्रं गम्यताम् । अह-
मेन कर्त्तयिष्यामि । व्यन्तर आह, भो ! स्तुष्टस्तुवाहम् ।
तत्पार्यतामभीष्टं किञ्चित् । रक्षेनं पादपमिति । कौलिक
आह, यद्येवं तदहं स्वगृहं गत्वा स्वमितं स्वभार्याय पृष्ट्वागमि-

धामि । ततस्त्वया देयम् । अथ तथेति प्रतिज्ञाते व्यन्तरेण
 स कौलिकः प्रहृष्टः स्वगृहं प्रति निवृत्तः । यावदग्रे गच्छति
 तावद्दामप्रवेशे निजसुहृदं नापितमपश्यत् । ततस्तस्य व्यन्त-
 रवाक्यं निवेद्यामास । यद्दहो मित्र ! मम कश्चिद्द्वान्तरः
 सिद्धः, तत्कथय किं प्रार्थयामि । अहं त्वां प्रष्टुमागतः ।
 नापित आह, भद्र ! यद्येवं तद्राज्यं प्रार्थय येन त्वं राजा
 भवसि अहं त्वन्मन्त्री । द्वावपीह सुखमनुभूय परलोकसुख-
 मनुभवादः । उक्तञ्च,

राजा दानपरो नित्यमिह कीर्त्तिमवाप्य च ।

तत्प्रभावात्पुनः स्वर्गे स्पन्दते त्रिदशैः सह ॥ ६१ ॥

कौलिक आह, अस्येतत्परं तथापि गृहिणीं पृच्छानि ।

स आह, भद्र ! शास्त्रविरुद्धमेतद्यत् स्त्रिया सह मन्त्री,
 यतस्ताः स्वल्पमतयो भवन्ति । उक्तञ्च,

भोजनाच्छादने दद्याद्दत्तकाले च सङ्गमम् ।

भूषणायञ्च नारीणां न ताभिर्मन्त्रयेत्पुधीः ॥ ६२ ॥

यत्र स्त्री यत्र कितघो बाली यत्र प्रशासिता ।

तद्गृहं त्रयमायाति भार्गवो हीदमव्रवीत् ॥ ६३ ॥

तावत् स्यात्सुप्रसन्नास्य स्तावद्गुरुजने रतः ।

पुरुषो योपितां यावन्न शृणोति वचो रहः ॥ ६४ ॥

एताः स्वार्थपरा नार्थः केवलं स्वसुखे रताः ।

न तासां वल्लभः कोऽपि सुतोऽपि स्वसुखं विना ॥ ६५ ॥

कौलिक आह, तथापि प्रष्टव्या सा मया, यतः पतिव्रता

सा । अपरं तामपृष्ट्वाहं न किञ्चित्करोमि । एवं तमभिधाय
सत्वरं गत्वा तामुवाच, प्रिये ! अद्यास्माकं कश्चिद्वन्तरः
सिद्धः, स वाञ्छितं प्रयच्छति, तदहं त्वां प्रष्टुमागतः ।
तत्कथय किं प्रार्थयामि ? एष तावन्मम मित्रो नापिती
वदत्येव यद्राज्यं प्रार्थय । साह, आर्यपुत्र ! का मतिर्नापिता-
नाम् । तन्न कार्यं तद्वचः । उक्तञ्च,

चारणैर्वन्दिभिर्नीचैर्नापितैर्बालकैरपि ।

न मन्त्रं मतिमान् कुर्यात्सार्द्धं भिक्षुभिरेव च ॥ ६६ ॥

अपरं महती लेशपरम्परैषा राज्यस्थितिः, सन्धिवियह-
यानासनसंश्रयद्वैधीभावादिभिः कदाचित्पुरुषस्य सुखं न
प्रयच्छतीति । यतः,

यदैव राज्ये क्रियतेऽभिलापस्तदैव याति व्यसनेषु बुद्धिः ।

घटा नृपाणामभिषेककाले सहाश्रसैवापदमुद्गिरन्ति ॥ ६७ ॥

तथा च, रामप्रव्रजनं वने निवसनं पाण्डोः सुतानां वन

वृष्णीनां निधनं नलस्य नृपते राज्यात्परिभ्रंशनम् ।

सोदासं तदवस्थमर्जुनबधं ससिन्धु लङ्केश्वरं

दृष्ट्वा राज्यकृते विडम्बनगतं तस्मान्न तद्वाञ्छयेत् ॥ ६८ ॥

यदर्थं भ्रातरः पुत्रा अपि वाञ्छन्ति ये निजाः ।

बधं राज्यकृते राज्ञा तद्राज्यं दूरतभ्यजेत् ॥ ६९ ॥

कौलिक आह, सत्यमुक्तं भयत्या । तत्कथय किं प्रार्थ-
यामि । साह, त्वं तावदेकं पटं नित्यमेव निष्पादयसि, तेन
मर्षा प्ययग्निः सम्पद्यते । इदानीं त्वमात्मनोऽन्यदाद्युगमं

द्वितीयं शिरश्च याचस्व, येन पटद्वयं सम्पादयसि पुरतः पृष्ठ-
 तश्च, एकस्य मूलेन गृहे यथापूर्वं व्ययः शुद्धयति । द्वितीयस्य
 मूलेन विशेषकृत्यानि क्रियन्ते । एवं सोख्येन स्वजातिमध्ये
 द्वाध्यमानस्य कालो वास्यति । लोकद्वयस्योपार्जना भविष्यति ।
 सोऽपि तदाकर्ण्य प्रहृष्टः प्राह, साधु पतिव्रते । साधु,
 युक्तमुक्त भवत्या ; तदेवं करिष्यामि, एष मे निश्चयः ।
 ततोऽसौ गत्वा व्यन्तरं प्रार्थयामास, भो ! यदि मयेषितं
 प्रयच्छसि तद्देहि मे द्वितीयं बाहुयुगलं शिरश्च । एवमभि-
 हिते तत्क्षणादेव द्विशिरश्चतुर्बाहुश्च सञ्जातः । ततो हृष्ट-
 मना यावद्गृहमागच्छति, तावद्भौके राक्षसोऽयमिति मन्य-
 मानैर्लकुटपापाणप्रहारैस्ताडितो मृतश्च । अतोऽहं ब्रवीमि,

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा मित्रोक्तं न करोति यः ।

स एव निधनं याति यथा मन्थरकौलिक ॥ ७० ॥

चक्रवाक आह, भोः ! सत्यमेतत् । सर्वोऽपि जनोऽप्यदे-
 यामाशापिशाचिकां प्राप्य हास्यपटवीं याति । अथवा
 साध्विदमुच्यते, केनापि ।

अनागतवतीं चिन्तामसम्भाव्यां करोति यः ।

स एव पाण्डुरः श्लेते सोमशर्मपिता यथा ॥ ७१ ॥

सुवर्णसिद्धिराह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा ६ ।

कम्पिश्चिन्नगरे कश्चित्स्वभावकृपणो नाम ब्राह्मणः प्रति-
 वसति स्म ; तेन भिच्चारजितैः सक्तुभिः भुक्तशैषैः कन्दशः

सम्पूरितः। तच्च घटं नागदन्तेऽवलम्ब्य तस्याधस्तात्खट्वां
निधाय सततमेकदृष्ट्या तमवलोकायति । अथ कदाचिद्रात्री
सुप्तश्चिन्तयामास, यत्परिपूर्णोऽयं घटस्तावत्सक्तभिर्वर्त्तते ।
तद्यदि दुर्भिक्षं भवति तदनेन रूपकाणां शतमुत्पद्यते । तत-
स्तेन मयाजादयं ग्रहीतव्यम् । ततः पाण्मासिकप्रसवव
शात्ताभ्यां यूथं भविष्यति । ततोऽजाभिः प्रभूता गा ग्रहीष्यामि,
गोभिर्महिषीर्महिषीभिर्वडवाः ; वडवाप्रसवतः प्रभूता अश्वा
भविष्यन्ति, तेषां विक्रयात् प्रभूतं सुवर्णं भविष्यति, सुवर्णं
चतुःशालं गृहं सम्पद्यते । ततः कश्चिद्ब्राह्मणो मम गृहमा-
गत्य प्राप्तवरां रूपाढ्यां कन्यां दास्यति, तत्सकाशात्पुत्री
मे भविष्यति, तस्याहं सोमशर्मैति नाम करिष्यामि । तत्
तस्मिन् जानुचलनयोग्ये मञ्ज्जातेऽहं पुस्तकं गृहीत्वाश्वशा-
लायाः पृष्ठदेशे उपविष्टस्तद्वधारयिष्यामि । अत्रान्तरे
सोमशर्मा मां दृष्ट्वा जनन्युक्तज्ञानुप्रचलनपरोऽश्वखुरासन्न
वर्ती मत्समीपमागमिष्यति । ततोऽहं ब्राह्मणीं कोपाविष्टोऽ-
भिधास्यामि, गृहाण तावद्दालकम् । सापि गृहकर्मव्यय-
तयास्मद्वचनं न श्रोष्यति, ततोऽहं समुत्थाय तां पादप्रहारेण
ताडयिष्यामि । एवं तेन ध्यानस्थितेन तथैव पादप्रहारो
दत्तो, यथा स घटो भग्नः । सक्तुभिः पाण्डुरतां गतः ।
अतोऽहं ब्रवीमि,

अनागतवतीं चिन्तामसन्भाव्यां करोति यः ।

स एव पाण्डुरः गेते सोमशर्मपिता यथा ॥ ७२ ॥

सुवर्णसिद्धिराह, एवमेतत् । कस्ते दीपो ? यतः सर्वोऽपि
लोभेन विडम्बितो बाध्यते । उक्तञ्च,

यो लौल्यात्कुरुते कर्म नैवोदकर्मवेक्षते ।

विडम्बनामवाप्नोति स यथा चन्द्रभूपतिः ॥ ७३ ॥

चक्रधर आह, कथमेत् ? स आह,

कथा १० ।

कस्मिंश्चिन्नगरे चन्द्री नाम भूपतिः प्रतिवसति
स्म ; तस्य पुत्रा वानरक्रोडारता, वानरयूथं नित्यमेवानेक-
भोजनभक्षादिभिः पुष्टिं नयन्ति स्म । अथ वानरयूथाधिपी-
यः स श्रीगनसवार्हस्यत्यचाणक्यमतवित्तदनुष्ठाता च तान्
सर्वानघ्रध्यापयति स्म । अथ तस्मिन् राजगृहे लघुकुमार-
वाहनयोग्यं मेषयूथमस्ति, तन्मध्यादेको जिह्वालौल्यादहर्निशं
निःशङ्कं महानसे प्रविश्य यत्पश्यति तत्सर्वं भक्षयति ; तं च
सूपकारा यत्किञ्चित्काष्ठं मृण्मयं भाजनं कांस्यपात्रं ताम्र-
पात्रं वा पश्यन्ति तेनाशं ताडयन्ति । सोऽपि वानरयूथपस्त-
दृष्ट्वा व्यचिन्तयत्, अहो ! मेषसूपकारकलहोऽयं वानराणां
क्षयाय भविष्यति यतोऽन्नखादलम्पटोऽयं मेषो महाकोपाद्य
सूपकारा यथासन्नवस्तुना प्रहरन्ति । तद्यदि वस्तुनोऽभावात्
कदाचिदुल्लुपेन ताडयिष्यन्ति तदूर्णाप्रतुरोऽयं मेषः स्वल्पेनापि
यद्भिना प्रज्वलिष्यति । तद्दृष्ट्वा पुनरश्वकुटारां समीप-

वर्त्तिन्यां प्रवेक्ष्यति, सापि लणप्राचुर्याञ्ज्वलिष्यति । ततोऽखा
वङ्गिदाघमवाप्सन्ति । शालिहीत्रेण पुनरेतदुक्तम्, यद्दानर-
वसयाश्वानां वङ्गिदाघदोषः प्रशाम्यति । तन्नूनमेतेन भाव्य-
मत्र निश्चयः । एवं निश्चित्य सर्वान् वानराणाह्वय रहसि
प्रोवाच । यत्,

मेपेण सूपकाराणां कलहो यत्र जायते ।

स भविष्यत्यसन्दिग्धं वानराणां चयावहः ॥ ७४ ॥

तस्मात्स्यात्कलहो यत्र गृहे नित्यमकारणः ।

तद्गृहं जीवितं वाञ्छन् दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ७५ ॥

तथा च, कलहान्तानि हर्म्याणि कुवाक्यान्तञ्च सौहृदम् ।

कुराजान्तानि राष्ट्राणि कुकर्मन्तं यशो नृणाम् ॥ ७६ ॥

तत्र यावत्सर्वेषां सञ्जयो भवति तावदेतद्राजगृहं सन्त्यज्य
वन गच्छामः । अथ तत्तस्य वचनमथद्वेय श्रुत्वा मदीडता
वानराः प्रहस्य प्रोचुः, भी । भवतो वृद्धभावाद्दुडिवैकल्यं
सञ्जात येनैतद्वीषि । उक्तञ्च,

वदनं दशनैर्हीनं लाला स्रवति नित्यशः ।

न मतिः स्फुरति क्वापि बाले वृद्धे विशेषतः ॥ ७७ ॥

न वयं स्वर्गसमानोपभीगान्नानाविधान् भक्ष्यविगेषान्
राजपुत्रैः सहस्तदत्तानमृतकल्याणं परित्यज्य तत्राटव्यां
कपायवाटुतिकाररुचफनानि भक्षयिष्यामः । तच्छ्रुत्वा-
श्रुकलुपा दृष्टिं कृत्वा स प्रोवाच, रे रे मूर्खा । वयमेतस्य
मुखस्य परिणामं न जानीथ । किं पाकरसास्यादनप्रायमेत-

सुखम्, परिणामे विपवद्भविष्यति । तदहं कुलक्षयं स्वयं
नावलोकयिष्यामि, साम्प्रतं वनं यास्यामि । उक्तञ्च,

मितं व्यसनसम्प्राप्तं स्वस्थानं परपीडितम् ।

धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ॥ ७८ ॥

एवमभिधाय सर्वांस्तान् परित्यज्य स यूथाधिपोऽटर्था
गतः ।

अथ तस्मिन् गतेऽन्यस्मिन्नहनि स मेपो महानसे प्रविष्टो
यावत्सूपकारेण नान्यत्किञ्चित्समामादितं, तावदर्द्धज्वलित-
काष्ठेन ताड्यमानो जाज्वल्यमानशरीरः शब्दायमानोऽश्व-
कुट्यां प्रत्यासन्नवर्तिन्यां प्रविष्टः । तत्र तृणप्राचुर्ययुक्तायां
चित्तौ तस्य प्रलुठतः सर्वत्रापि वज्रिज्वालास्तथा समुत्थिता
यथा केचिदश्वाः स्फुटितलीचनाः पञ्चत्वं गताः केचिदन्धनानि
लोठयित्वाद्दग्धशरीरा इतश्चेतश्च हेषायमाणा धावमानाः
सर्वमपि जनसमूहमाकुलीचक्रुः । अत्रान्तरे राजा सविपादः
शालिहोत्रज्ञान् वैद्यानाह्वय प्रोवाच, भोः ! प्रोच्यतामेषाम-
श्वानां कश्चिद्दाहोपशमनोपायः । तेऽपि शास्त्राणि सञ्चिन्त्य
प्रोचुः, देव ! प्रोक्तमत्र विषये भगवता शालिहोत्रेण । यत्,
कपीनां मेदसा दोषो वज्रिदाहसमुद्भवः ।

अश्वानां नाशमभ्येति तमः सूर्योदये यथा ॥ ७९ ॥

तत्क्रियतामितच्चिकित्सितं द्राग्यावन्नैतेन दाहदोषेण विन-
श्यन्ति । सोऽपि तदाकर्ण्य समस्तवानरबधमादिष्टवान् । किं
बहुना, सर्वेऽपि ते वानरा विविधायुधलगुडपापाणादिभि-

व्यापादिता इति । अथ सोऽपि वानरयूथपस्तं पुत्रपौत्रभ्रातृ-
सुतभागिनेयादिसत्त्वयं ज्ञात्वा परं विधादमुपागतः । स
त्यक्ताहारक्रियो वनाह्वनं पर्यटति, अचिन्तयञ्च, कथमहं
तस्य नृपापसदस्यानृणताकृत्विनापकृत्यं करिष्यामि । उक्तञ्च,
मर्षयेद्धर्षणां योऽत्र वंशजां परनिर्मिताम् ।

भयाद्वा यदि वा कामात्त ज्ञेयः पुरुषाधमः ॥ ८० ॥

अथ तेन हृद्वानरेण कुत्रचित्पिपासाकुलेन भ्रमत
पद्मिनोखण्डमण्डितं सरः समासादितम् । तद्यावत्सूक्ष्मेक्षि-
कयावलीकयति तावदनचरमनुष्याणां पदपङ्कप्रवेशोऽस्ति न
निष्क्रमणम् । ततश्चिन्तितम्, नूनमत्र जलान्ते दुष्टग्रहेण
भाव्यम्, तत्पद्मिनीनालमादाय दूरस्थोऽपि जलं पिबामि ।
तथानुष्ठिते तन्मध्याद्राचसो निष्क्रम्य रत्नमालाविभूषितक-
ण्डस्तमुवाच, भो । अत्र यः सलिले प्रवेशं करोति स मे
भक्ष्य इति । तत्रास्ति धूर्त्तरस्वत्मोऽन्यो यत्पानीयमनेन
विधिना पिबसि । ततस्तुष्टोऽहम्, प्रार्थय हृदयवाञ्छितम् ।
कपिराह, भोः । कियती ते भक्षणशक्तिः, स आह, शत-
सहस्रायुतलक्षाण्यपि जलप्रविष्टानि भक्षयामि । वाह्यतः
शृगालोऽपि मां दूषयति । वानर आह, अस्ति मे भूपतिना
सहात्यन्तं वैरम्, यद्येनां रत्नमालां मे प्रयच्छसि तत्क्षप
रिवारमपि तं भूपतिं वाक्प्रपञ्चेन लोभयिष्यामि सरसि
प्रविशयामि सोऽपि श्रेयं वचस्तस्य श्रुत्वा रत्नमालां दत्त्वा
प्राह, भो मित्र । यत्समुचितं भवति तत्कर्त्तव्यमिति ।

वानरोऽपि रत्नमालाविभूषितकण्ठी वृक्षप्रासादेषु परि-
 भ्रमज्जनैर्दष्टः पृष्टय, भो यूधप ! भवानियन्तं कालं कुत्र
 स्थितः ? भवतेष्टक्रत्नमाला कुत्र लब्धा ? या दीप्या सूर्यमपि
 तिरस्करोति । वानरः प्राह, अस्ति कुत्रचिदरथे गुप्ततरं
 महत्सरो धनदनिर्मितम् ; तत्र सूर्येऽर्द्धोदिते रविवारे यः
 कश्चिन्निमज्जति स धनदप्रसादादीदृश्यत्नमालाविभूषितकण्ठी
 निःसरति । अथ भूभुजा तदाकर्ण्य स वानरः समाहृतः
 पृष्टय । भो यूधाधिप ! किं सत्यमेतत् ? रत्नमालासनाथं
 सरोऽस्ति क्वापि ? कपिराह, स्वामिन् ! एष प्रत्यक्षतया
 मत्कण्ठस्थितया रत्नमालया प्रत्ययस्ते । तद्यदि रत्नमालया
 प्रयोजनं तन्त्रया सह कमपि प्रेषय येन दर्शयामि । तत् श्रुत्वा
 नृपतिराह, यद्येवं तदहं सपरिजनः स्वयमेष्यामि येन
 प्रभूता रत्नमालाः सम्पद्यन्ते । वानर आह, स्वामिन् ! एवं
 क्रियताम् । तथानुष्ठिते भूपतिना सह रत्नमालालोभेन सर्वे
 कलत्रभृत्याः प्रस्थिताः । वानरोऽपि राज्ञा दीलाधिरुद्धेन
 खोत्सङ्ग आरोपितः सुखेन प्रीतिपूर्व्वमानीयते । अथवा
 साध्विदमुच्यते,

तृप्ये देवि । नमस्तुभ्यं यया वित्तान्विता अपि ।

अकृत्वेषु नियोज्यन्ते भ्राम्यन्ते दुर्गमेष्वपि ॥ ८१ ॥

तथा च, इच्छति शती सहस्रं सहस्री लक्षमीहते ।

लक्षाधिपस्तथा राज्यं राज्यस्थः, स्वर्गमीहते ॥ ८२ ॥

जीर्यन्ते जीर्यतः केषा दन्ता जीर्यन्ति जीर्यतः ।

जीर्यतश्चक्षुषी शीते तृणैका तरुणायते ॥ ८३ ॥

अथ तत्सरः समासाद्य वानरः प्रत्यूषसमये राजानमु-
वाच, देव ! अत्रार्धोदिते सूर्येऽत्र प्रविष्टानां सिद्धिर्भवति ।
तत्सर्वोऽपि जन एकदैव प्रविशतु, त्वया पुनर्मया सह प्रवे-
ष्टव्यं, येन पूर्व्वदृष्टस्थानमासाद्य प्रभूतास्ते रत्नमाला दर्श-
यामि । अथ प्रविष्टास्ते लोकाः सर्वे भक्षिता राक्षसेन ।
अथ तेषु चिरायमाणेषु राजा वानरमाह, भो यूथाधिप !
किमिति चिरायत मे जनः । तत् श्रुत्वा वानरः सत्वरं वृक्ष-
मारुह्य राजानमुवाच, भो दुष्टनरपते ! राक्षसेनान्तःसलि-
लस्थितेन भक्षितस्ते परिजनः साधितं मया कुलक्षयजं
वैरम्, तद्गम्यताम् । त्वं स्वामीति मत्वा नात्र प्रवेशितः ।
उक्तञ्च, कृते प्रतिकृतिं कुर्याद्विसिते प्रतिहिंसितम् ।

न तत्र दीपं पश्यामि दुष्टे दुष्टं समाचरेत् ॥ ८४ ॥

तत्त्वया मम कुलक्षयः कृतो मया पुनस्तवेति । अथै-
तदाकर्ण्य राजा कोपाविष्टः पदातिरेकाकी यथायातमार्गेण
निष्क्रान्तः । अथ तस्मिन् भूपतौ गते राक्षसस्तृप्ती जला-
न्निष्क्रम्य सानन्दमिदमाह,

दुतः शत्रुः कृतं मित्रं रत्नमाला न हारिता ।

नालेनापिबता तीर्थं भवता साधु वानर ! ॥ ८५ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि,

यो लौल्यात् कुरुते कर्म नैयोदर्कमयेक्षते ।

विडम्बनामवाप्नोति स यथा चन्द्रभूपतिः ॥ ८६ ॥

एवमुक्त्वा भूयोऽपि स चक्रधरमाह, भो मित्र ! प्रिय
मां येन स्वगृहं गच्छामि । चक्रधर आह, भद्र ! आपदर्थे
धनमित्रसंग्रहः क्रियते । तन्नामेवंविधं त्यक्त्वा क्व यास्यसि ।
उक्तञ्च, यस्यक्त्वा सापदं मित्रं याति निष्ठुरतां सुहृत् ।

कृतघ्नस्तेन पापेन नरके यात्यसंशयम् ॥ ८७ ॥

सुवर्णसिद्धिराह, भोः ! सत्यमेतद्यदि गम्यस्थाने शक्तिर्भ-
वति । एतत्पुनर्मनुष्याणामगम्यस्थानम् । नास्ति कस्यापि
त्वाम्नुन्नीचयितुं शक्तिः । अपरं यथा यथा चक्रभ्रमवेदनया
तव मुखविकारं पश्यामि तथा तथाहमेतज्जानामि यद्द्रा-
गगच्छामि मा कश्चिन्ममाप्यनर्थो भवति । यतः ।

याहृशी वदनच्छाया दृश्यते तव वानरी ।

विकालेन गृहीतोऽसि यः परैति स जीवति ॥ ८८ ॥

चक्रधर आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा ११ ।

कच्चिंश्चित्रगरे भद्रसेनो नाम राजा प्रतिवसति स्म ;
तस्य सर्वलक्षणसम्पन्ना रत्नवती नाम कन्यास्ति । तां कश्चि-
द्राचसो जिहीर्षति । रात्रावागल्योपभुङ्क्ते । परं कृत-
रचोपधानां हर्तुं न शक्नोति । सापि तत्समये रचःसान्नि-
ध्यजामवस्थामनुभवति कम्पादिभिः । एवमतिक्रामति काले
कदाचित् स राचसो मध्यनिशायां गृहकोणे स्थितः । सापि
राजकन्या स्वसखीमुवाच, सखि ! पश्यैष विकालसमये

नित्यमेव मां कदर्शयति । अस्ति तत्तस्य दुरात्मनः प्रतिषेधो-
 पायः कश्चित् । तच्छ्रुत्वा राजसोऽपि व्यचिन्तयत्, नूनं
 यथाहं तद्यान्योऽपि कश्चिद्विकालनामास्या हरणाय नित्य-
 मेवागच्छति । परं सोऽप्येनां हर्तुं न शक्नोति । तत्ताव-
 दश्वरूपं कृत्वाश्वमध्यगती निरीक्षयामि किरूपः स किम्रभाव
 इति । एवं राजसोऽश्वरूपं कृत्वाश्वानां मध्ये तिष्ठति ।
 तथानुष्ठिते निशीथसमये राजगृहे कश्चिदश्वचौरः प्रविष्टः ।
 स च सर्वानश्वानवलोक्य तं राजसमश्वतमं विज्ञायाधिरूढः ।
 अत्रान्तरे राजसद्विन्तयामास । नूनमेव विकालनामा मां
 चौरं मत्वा क्रोपाग्निहन्तुमागतः । तत्किं करोमि ? एव
 चिन्तयन् सोऽपि तेन खलीनां मुखे निधाय कशाघातेन
 ताडितः । अथासौ भयत्रस्तमनाः प्रधावितुमारब्धः ।
 चौरोऽपि दूरं गत्वा खलीनाकर्षणेन तं स्थिरं कर्तुमारब्धवान् ।
 स तु फवलं वेगाद्दिगतर गच्छति । अथ तं तद्यागणित-
 खलीनाकर्षणं कृत्वा चौरद्विन्तयामास । अहो ! नैवविधा
 वाजिनो भवन्ति नैवमगणितखलीनाः । तद्गूनमननाश्वरू-
 पणं राजसेन भवितव्यम् । तद्यदि कश्चित् पांशुल भूमिदेश-
 मवलोकयामि तदात्मानं तत्र पातयामि । नान्दद्या मे
 जीवितव्यमस्ति । एव चिन्तयत इष्टदेवतां स्मरतस्तस्य
 सोऽश्वो वटवृक्षस्य तले निष्क्रान्तः । चौरोऽपि वटप्ररोह-
 मासाद्य तत्रैव विलग्नः । ततो द्वावपि तौ पृथग्भूतौ
 परमानन्दभाजौ जीवितविषये लब्धप्रत्याशौ सम्पन्नौ । अथ

तत्र वटे काचिद्राचससुहृदानरः स्थित आसीत् । तेन राक्षसं
 त्रस्तमालोक्य व्याहृतम् । भो मित्र ! किमेवं पलाय्यतेऽलीक-
 भयेन, त्वद्गच्छोऽयं मानुषः । भक्षयताम् । सोऽपि वानरवचो
 निशम्य स्वरूपमाधाय शङ्कितमनाः स्वलितगतिर्निवृत्तः ।
 चोरोऽपि तं वानराङ्गतं ज्ञात्वा कीपात्तस्य लाङ्गलं लम्बमानं
 मुखे निधाय चर्वितवान् । वानरोऽपि तं राक्षसाभ्यधिकं
 मन्यमानो भयान्न किञ्चिदुक्तवान् केवलं व्यधात्तौ निमोलित-
 नयनस्तिष्ठति यथा भवानिति । राक्षसोऽपि तं तथाभूत-
 मवलोक्य श्लोकमेनमपठत् ।

यादृशी वदनच्छाया दृश्यते तव वानर ! ।

विकालेन गृहीतोऽसि यः परैति स जीवति ॥८८॥

प्रनष्टय ।

तत्प्रेषय मां येन गृहं गच्छामि । त्वं पुनरेनुमुद्ध्वान्न
 स्थित एव लोभवृत्तफलम् । चक्रधरः प्राह, भो । अकारण-
 मेतत् ; दैववशात्कम्पयते नृणां शंभाशुभम् । उक्तञ्च ।
 दुर्गं स्त्रिकूटः परिखा समुद्री रचांसि यीधा धनदाञ्च वित्तम् ।
 शास्त्रञ्च यस्योगनसा प्रणीतं स रावणो दैववशाद्विपन्नः ॥८०॥
 तथा च; अन्यकः कुञ्जकश्चैव त्रिस्तनो राजकन्यका । ।

त्रयोऽप्यन्यायतः सिद्धाः सम्मुखे कर्मणि स्थिते ॥ ८१ ॥

सुवर्णसिद्धिराह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा १२ ।

अस्तु उत्तरापथे मधुपुरं नाम नगरम् । तत्र मधुसेनं
 नाम राजा बभूव । तस्य कदाचिद्विषयसुखमनुभवतस्त्रि-
 स्तनी कन्या बभूव । अथ तां त्रिस्तनीं जातां श्रुत्वा
 स राजा कञ्चुकिनः प्रोवाच, यज्ञो ! स्वयन्व्यतामियं त्रिस्तनीं
 गत्वा दूरेऽरण्ये यथा कश्चिन्न जानाति । तच्छ्रुत्वा कञ्चुकिनः
 प्रोचुः, महाराज ! ज्ञायते यदनिष्टकारिणी त्रिस्तनी
 कन्या भवति । तथापि ब्राह्मणा आह्वयं प्रष्टव्याः येन लोकद्वयं
 न विरुद्धते । यतः ।

यः सततं परिपृच्छति शृणोति सन्धारयत्यनिशम् ।

तस्य दिवाकरकिरणैर्नलिनीव विवर्द्धते बुद्धिः ॥ ८२ ॥

तथा च, पृच्छकेन सदाऽभाष्य पुरुषेण विजानता ।

राक्षसेन्द्रगृहीतोऽपि प्रशान्नुक्तो हिजः पुरा ॥ ८३ ॥

राजाह, कथमेतत् ? ते प्रोचुः,

कथा १३ ।

देव ! कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे चण्डकर्मा नाम राक्षसः प्रतिवसति
 स्म, एकदा तेन भ्रमताटव्यां कश्चिद्ब्राह्मणः समासादितः ।
 ततस्तस्य स्तन्यमारुह्य प्रोवाच, भोः ! अथे सरो गम्यताम् ।
 ब्राह्मणोऽपि भयत्रस्तमनास्तमादाय प्रस्थितः । अथ तस्य
 कमलोदरकोमली पादौ दृष्ट्वा ब्राह्मणो राक्षसमपृच्छत् ।

भोः ! किमेवंविधौ ते पादावतिक्रीमलौ । राक्षस आह,
 भो ! व्रतमस्ति ! नाहमार्द्रपादौ भूमिं स्पृशामि । ततस्त-
 च्छ्वात्मनो मीचीपायं चिन्तयंस्तत्सरः प्राप्तः । ततो राक्ष-
 सेनाभिहितम्, भो ! यावदहं स्नानं कृत्वा देवतार्चनविधिं
 विधायागच्छामि तावत्वयाः अतः स्थानान्त्रान्त्र गन्तव्यम् ।
 तथानुष्ठिते द्विजश्चिन्तयामास, नूनं देवतार्चनविधेरूर्ध्वं
 मामेष भक्षयिष्यति । तत् द्रुततरं गच्छामि येनैप आर्द्रपादौ
 न मम पृष्ठमिष्यति । तथानुष्ठिते राक्षसो व्रतमङ्गभयात्तस्य
 पृष्ठं न गतः । अतोऽहं व्रयीमि ।

पृच्छकेन सदा भाव्यं पुरुषेण विजानता ।

राक्षसेन्द्रगृहीतोऽपि प्रश्नान्मुक्तो द्विजः पुरा ॥ ८४ ॥

अथ तेभ्यस्तच्छ्वा राजां द्विजोनाह्वय प्रोवाच, भो
 ब्राह्मणाः ! त्विस्तनी मे कन्या सम्पन्ना । तत्किं तस्याः प्रति-
 विधानमस्ति न वा ? ते प्रोचुः । देव ! श्रुयताम् ।

हीनाङ्गी वाधिकाङ्गी वा या भवेत्कन्यका नृणाम् ।

भर्तुः स्यात्सा विनागाय स्वशीलनिधनाय च ॥ ८५ ॥

या पुनस्त्रिस्तनीकन्या याति लोचनगोचरम् ।

पितरं नाशयत्येव सा द्रुतं नात्र संग्रयः ॥ ८६ ॥

तस्मादस्या -दर्शनं परिहरतु देवः । तथा यदि कश्चिदु-
 षाहयति तदेनां तस्मै दत्त्वा देवत्वाग्निं नियोजयितव्य
 इति । एवं कृते लोकद्वयाविरुद्धता भवति । अथ तेषां
 तदचनमाकर्ष्य स राजा पटहगन्धेन सर्वत्र घोषणामाज्ञा-

पयामास । अहो ! विस्तानीं राजकन्यां यः कश्चिदुद्वाहयति
 स सुवर्णलचमाप्नोति देशत्यागश्च । एवं तस्यामाघोषणायां
 क्रियमाणायां महान् कालो व्यतीतः । न कश्चित्तां प्रति-
 गृह्णाति । सापि यौवनोन्मुखी सञ्जाता सुगुप्तस्थानस्थिता
 यत्नेन रक्ष्यमाणा तिष्ठति । अथ तत्रैव नगरे कश्चिदन्वस्ति-
 ष्ठति । तस्य च मन्थरकनामा कुञ्जीऽग्रेसरी यष्टिग्राही ।
 ताभ्यां तं पटहशब्दमाकर्ण्य मिथो मन्वितम् । स्पृश्यतेऽयं
 पटहो यदि कथमपि दैवात् कन्या लभ्यते तथा सुवर्णप्राप्तिश्च
 भवति सुखेन सुवर्णप्राप्त्या कालो व्रजति । अथ यदि तस्या
 दीपतो मृत्युर्भवति दारिद्र्योपात्तस्यास्य क्लेशस्य पर्यन्तो
 भवति । उक्तञ्च,

लज्जा क्रोधः स्वरमधुता बुद्धयो यौवनश्रीः

कान्तासङ्गः यजनसमता दुःखहानिर्विलासः ।

धर्मः शास्त्रं सुरगुरुमतिः शौचमाचारचिन्ता

पूर्णे सर्वे जठरपिठरे प्राणिनां सम्भवन्ति ॥ ८७ ॥

एवमुक्त्वान्धेन गत्वा स पटहः स्पृष्टः । भो ! अहं तां
 कन्यामुद्वाहयामि यदि राजा मे प्रयच्छति । ततस्तै राज-
 पुरुषैर्गत्वा राज्ञे निवेदितम्, देव ! अन्धकेन केनचित्पटहः
 स्पृष्टः । तदत्र विषये देवः प्रमाणम् । राजा प्राह,

अन्धो वा बधिरो वापि कुष्ठी वाप्यन्धजोऽपि वा ।

प्रतिगृह्णातु तां कन्यां सलक्षां स्याद्दिदेश्वरः ॥ ८८ ॥

अथ राजादेशात्तै रचापुरुषैस्तं नदीतीरे नीत्वा सुवर्ण-

लक्षणे समं विवाहविधिना विस्तरिणीं तस्मै दत्त्वा जलयाने
निधाय कैवर्त्ताः प्रोक्ताः । भो ! देशान्तरं नीत्वा कस्मिंश्चिद्-
धिष्ठानेऽन्धः सपत्नीकः कुञ्जकेन सह मोचनीयः । तथानुष्ठिते
विदेशमासाद्य कस्मिंश्चिद्धिष्ठाने कैवर्त्तदशिते ते त्रयोऽपि
मूल्यान गृहं प्राप्ताः सुखेन कालं नयन्ति स्म ; केवलमन्धः
पर्यङ्गे सुप्तस्तिष्ठति । गृहव्यापारं मन्यरकः करोति, एवं
गच्छता कालेन त्रिस्तन्याः कुञ्जकेन सह विक्रान्तिः सम-
पद्यत । अथवा साध्विदमुच्यते,

यदि स्याच्छीतलो वज्रियन्द्रमा दहनात्मकः ।

सुखादः सागरः स्त्रीणां तत्सतीत्वं प्रजायते ॥ ६६ ॥

अथान्ये दुस्त्रिस्तन्या मन्यरकोऽभिहितः । भो, सुभग !
यद्येषोऽन्धः कथञ्चिद्दयापाद्यते तदावयो सुखेन कालो याति,
तदन्विष्यतां कुत्रचिद्विपं येनास्मै तत्प्रदाय सुखिनी भवामि ।
अन्यदा कुञ्जकेन परिभ्रमता मृतः कृष्णसर्पः प्राप्तः । तं
गृहीत्वा प्रहृष्टमना गृहमध्येत्य त्वामाह, सुभगे ! लब्धोऽयं
कृष्णसर्पः । तदेनं खण्ड्यः कृत्वा प्रभूतशृङ्गादिभिः संस्का-
र्यामुष्मै विकलनेत्राय मत्स्यामिपं भणित्वा प्रयच्छ येन
द्राग्विनश्यति यतोऽस्य मत्स्यस्यामिपं सदा प्रियम् । एवमुक्त्वा
मन्यरको वाह्ये गतः । सापि प्रदीप्ते वज्रौ कृष्णसर्पं खण्ड्यः
कृत्वा तक्रमादाय गृहव्यापाराकुला तं विकलाक्षं सप्र-
थयमुवाच, आर्यपुत्र ! तवाभीष्टं मत्स्यमांसं समानीतं
यतस्त्वं सदैव तत्पृच्छसि । ते च मत्स्या वज्रौ पाचनाय

तिष्ठन्ति । तद्यावद्दहं गृहकृत्यं करोमि तावत्त्वं दर्वीमा-
 दाय क्षणमेकं तान् प्रचालय । सोऽपि तदाकर्ण्य हृष्टमनाः
 सृक्किणी परिलिहन् द्रुतमुत्थाय दर्वीमादाय प्रमथितुमारब्धः ।
 अथ तस्य मत्स्यगान्धयो विपगर्भवाप्येण सम्पृष्टं नीलपटलं
 चक्षुर्भ्यामगलत् । असावप्यन्यो बह्वगुणं मन्यमानो विशेषा-
 न्नेत्राभ्यां वाप्यग्रहणमकरोत् । ततो लब्धदृष्टिर्जातो यावत्प-
 श्यति तावत्तक्रमध्ये कृष्णसर्पखण्डानि केवलान्येवावली-
 कयति । ततो व्यचिन्तयत्, अहो ! किमेतत् ? मम मत्स्यगामिपं
 कथितमासीदनया, एतानि तु कृष्णसर्पखण्डानि । तत्ता-
 वहिजानामि सम्यक्, त्रिस्तन्याथैष्टितं किं मम बधोपायक्रमः
 कुलस्य वीताहो अन्यस्य वा कस्यचित् ? एवं विचिन्त्य
 स्वाकारं गृहत्रन्धवरकर्म करोति यथा पुरा । अत्रान्तरे
 कुलः समागत्य निःशङ्कतयालिङ्गनसुम्बनादिभिस्त्रिस्तनीं
 सेवितुमुपचक्रमे । सोऽप्यभस्तमबलीकयन्नपि यावन्न किञ्चि
 च्छस्त्रं पश्यति तावत्कोपव्याकुलमनाः पूर्व्ववच्छ्यानं गत्वा
 कुलं चरणाभ्यां सङ्गृह्य सामर्थ्यात्स्वमस्तकोपरि भ्रामयित्वा
 त्रिस्तनीं हृदये व्यताडयत् । अथ कुलप्रहारेण तस्यान्त-
 र्तीयः स्तन उरसि प्रविष्टः । तथा बलान्मस्तकोऽपरि भ्राम
 येन कुलः प्राञ्जलतां गतः । अतोऽहं ब्रवीमि,

अन्धकः कुलकथैव राजकन्या च त्रिस्तनी ।

त्रयोऽप्यन्यायतः सिद्धाः सन्मुखे कर्मणि स्थिते ॥१००॥

सुवणसिद्धिराह, भोः ! सत्यमेतत्, दैवानुज्ञप्तया सर्वं

कल्याणं सम्पद्यते । तथापि पुरुषेण सतां वचनं कार्यम् ।
 न पुनरेवमेव यो वर्त्तते स त्वमिव विनश्यति । तथा च,
 एकोदराः पृथग्धीवा अन्योऽन्यफलभक्षिणः ।
 असंहता विनश्यन्ति भारण्डा इव पक्षिणः ॥ १०१ ॥
 चक्रधर आह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा १४ ।

कस्मिंश्चित्क्षरीवरे भारण्ड नामा पक्ष्येकोदरः पृथग्धीवः
 प्रतिवसति स्म ; तेन च समुद्रतीरे परिभ्रमता किञ्चित्फल-
 ममृतकल्पं तरङ्गमाक्षिप्तं सम्प्राप्तम् । सोऽपि भक्षयन्निदमाह,
 अहो ! बहूनि मयामृतप्रायाणि समुद्रकालीलाहृतानि फलानि
 भक्षितानि । परमपूर्वीऽस्यास्वादः, तत् किं पारिजात-
 हरिचन्दनतरुसम्भवं किं वा किञ्चिदमृतमयफलमव्यक्तेनापि
 विधिना पतितम् । एवं तस्य द्रुवतो द्वितीयमुखेनाभि-
 हितम् । भो ! यद्येवं तन्ममापि स्तोकं प्रयच्छ येन जिह्वा-
 सौख्यमनुभवामि । ततो विहस्य प्रथमवक्त्रेणाभिहितम्,
 आवयोस्तावदेकमुदरमेका वृत्तिय भवति ; ततः किं पृथग्मु-
 चितेन, वरमनेन शेषेण प्रिया तोष्यते । एवमभिधाय तेन
 शेषं भारण्ड्याः प्रदत्तम् । सापि तदास्वाद्य प्रहृष्टतमालिङ्गन-
 चुम्बनसम्भावनानेकचाटुपरा बभूव । द्वितीयं मुखं तद्दिना-
 देव प्रभृति सोद्दिगं सविषादञ्च तिष्ठति । अथान्ये दुर्हि-
 तीवमुखेन विषफलं प्राप्तम् । तद्दृष्ट्वापरमाह, भो ! निस्त्रिंश

युरुपाधम ! निरपेक्ष ! मया विषफलमासादितम् । तत्तवाप-
मानाद्ब्रूयामि । अपरेणाभिहितम्, मूर्ख ! मा मैवं कुरु,
एवं कृते द्वयोरपि विनाशो भविष्यति । अथैवं, वदता तेना-
पमानेन फलं भक्षितम् किं बहुना, हावपि विनष्टौ । अतोऽहं
ब्रूयामि,

एकोदराः पृथग् ग्रीवा अन्योऽन्यफलभक्षिणः ।

असंहता विनश्यन्ति भारण्डा इव पक्षिणः ॥ १०२ ॥

चक्रधर आह, सत्यमेतत् । तद्गच्छ गृहम्, परमेका-
किना न गन्तव्यम् । उक्तञ्च,

एकः स्वादु न भुञ्जीत नैकः सुप्तेषु जागृत्यात् ।

एको न गच्छेदध्वानं नैकश्चार्थान् प्रचिन्तयेत् ॥ १०३ ॥

अपिच, अपि कापुरुषो मार्गं द्वितीयः क्षेमकारकः ।

कर्कटेन द्वितीयेन जीवितं परिरक्षितम् ॥ १०४ ॥

सुवर्णसिद्धिराह, कथमेतत् ? सोऽब्रवीत्,

कथा १५ ।

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने ब्रह्मदत्तनामा ब्राह्मणः प्रतिवसति
स ; स च प्रयोजनवशाद् ग्रामे प्रस्थितः स्वमात्राभि-
हितः । यद्दत्त ! कथमेकाकी व्रजसि तदन्विष्यतां कश्चि-
द्वितीयः सहायः ; स आह, अम्ब ! मा भैषीः । निरुपद्रवोऽयं
मार्गः, कार्यवशादेकाकी गमिष्यामि । अथ तस्य तं
निययं ज्ञात्वा समीपस्थवाप्याः सकाशात्कर्कटमादाय
मात्राभिहितः ; वत्स ! अवश्यं यदि गन्तव्यं तदेव कर्कटोऽपि

एव श्रुत्वा सुवर्णसिद्धिं स्तमनुज्ञाय स्वगृहं
निवृत्तः ।

इति श्रोत्रियशर्मविरचिते पञ्चतन्त्रे अपरीक्षित

फारक नाम पञ्चम तन्त्र

समाप्तम्

सम्पूर्णम् ।

